

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

**Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”**

Випуск 92

Видається з 1966 року

Харків
2020

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології, методики викладання іноземних мов та перекладу, а також зіставних та перекладацьких студій, які залучають українську мову. На матеріалі англійської, німецької, української, російської мов розглядаються важливі для науки питання когнітивістики, дискурсології, семантики і прагматики художнього і медіа дискурсу, лексикографії; зокрема, евристичних засад вивчення мовленнєвих універсальностей, семіотики мультимодального тексту, інтертекстуальності, дискурсивного іміджу політика тощо.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Вісник є фаховим виданням категорії «Б» у галузях «Філологічні науки» (спеціальність – 035) та «Педагогічні науки» (спеціальності – 011, 014, 015) – наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 19 від 28 грудня 2020 року)*

Головний редактор

Ребрій О. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Безугла Л. Р., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бондаренко Є. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бориско Н. Ф., докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Голубнича Л. О., доктор пед. Наук (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна)
Джовчош М. доктор. філол. наук (Університет Матея Бела, Словаччина)
Домінгос Матіто Ф., докт. філол. наук (Університет Ріоха, Іспанія)
Донець П. М., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Костікова І. І., докт. пед. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна)
Куліш С. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Ланге А. доктор. філол. наук (Таллінський університет, Естонія)
Мартинюк А. П., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Морозова О. І., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Мясоєдова С. В., канд. філол. наук (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна)
Ніколаєва С. Ю., докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Ольховська А. С., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Пасинок В. Г., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Піхтовнікова Л. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Рандл К., докт. наук (Болонський університет, Італія)
Самохіна В. О., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Солощук Л. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Тарнопольський О. Б., докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Фролова І. Є., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Черноватий Л. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Секретар:

Кабірі М. Х., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-54-42; e-mail: visnyk.inozemnamova@gmail.com
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції. Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування. Коефіцієнт подібності Свідоцтво про держреєстрацію № 21562-11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2020

ISSN 2227-8877

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

THE JOURNAL

OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

**Series: Foreign Philology.
Methods of Foreign Language Teaching**

Issue 92

Published since 1966

Kharkiv
2020

The articles cover issues on foreign philology, methodology of teaching foreign languages and translation, as well as comparative and translation studies in relation to the Ukrainian language. On the material of English, German, Ukrainian and Russian, a range of problems notable from scientific point of view are discussed, including those of cognitive linguistics, discourse studies, semantics and pragmatics of fictional and media discourses, lexicography; in particular, heuristics of speech universals, semiotics of multimodal text, intertextuality, a politician's discourse image, etc.

This is a specialized scientific journal of category "B" in the fields of Philological Sciences (specialty – 035) and Pedagogical Sciences (specialties – 011, 014, 015) – order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 as of 17.03.2020.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes No. 19 of December 28th 2020))*

Editor-in-Chief

Rebrii O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Bezugla L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Bondarenko Y., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Borysko N., Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)
Holubnycha L. Doctor, Professor (Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine)
Djovčoš M., PhD, Associate Professor (Matej Bel University, Slovakia)
Dominguez Matito F., Doctor, Professor (University of La Rioja, Spain)
Donets P., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Kostikova I., Doctor, Professor (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)
Kulich S., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Lange A., PhD, Associate Professor (Tallinn University, Estonia)
Martyniuk A., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Morozova O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Miasoiedova S. PhD, Associate Professor (Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine)
Nikolaeva S., Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)
Olkhovska A., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Pasynok V., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Pichtovnikova L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Rundle C., Doctor, Professor (University of Bologna, Italy)
Samokhina V., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Soloschuk L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Tarnopolskyi O., Doctor, Professor (Dnipropetrovsk University of Economics and Law, Ukraine)
Frolova I., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Chernovatyi L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Secretary

Kabiri M., PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Editorial Board Address:

Ukraine, Kharkiv, 61022, Maidan Svobody, 4,
V.N. Karazin Kharkiv National University
Faculty of Foreign Languages
Telephone: (057) 707-54-42

Email: visnyk.inozemnamova@gmail.com

<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>

<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

Безугла Л. Р., Безугла Т. А. ФУНКЦІЇ МОВИ У ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІЙ МОДЕЛІ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ	7
Крисанова Т. А. МУЛЬТИМОДАЛЬНА АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	16
Ніколаєнко В. О. НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКАЗІВ СНОВИДІНЬ: ІНСТАНЦІЇ ФОКАЛІЗАЦІЇ	23
Піхтовнікова Л. С. ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ-СИМВОЛУ В ДИСКУРСІ БАЙКИ З СИСТЕМНОЇ ТОЧКИ ЗОРУ	31
Самохіна В. О., Івченко Н. С. КАРНАВАЛЬНЕ ПОРУШЕННЯ СТЕРЕОТИПНИХ НОРМ ЯК ШЛЯХ ДО ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СВІДОМОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО АНІМАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ «ZOOTOPIA»)	37
Самохіна В. О., Полтаран О. О. КАТЕГОРІЯ ІНТЕНЦІОНАЛЬНОСТІ У КАРНАВАЛІЗОВАНОМУ МЕДІА-ПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО ТЕЛЕШОУ 'SATURDAY NIGHT LIVE')	45
Холмогорцева І. С. КАТЕГОРІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ VS. АВАНТЕКСТ	52
Шамаєва Ю. Ю. МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПТІВ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ФЕНТЕЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ А. САПКОВСЬКОГО «ВІДЬМАК»	59
Юмрукуз А. А. ПРАГМАСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТЕЛЕДЕБАТІВ)	66

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Мартинюк А. П., Мізак О. В. СТРАТЕГІЇ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛО-АРАБСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР СТРАХУ: КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ	74
Ребрій О. В., Пешкова О. Г. ЯК ПЕРЕКЛАДАЧІ ГРАЮТЬ В МОВНІ ІГРИ (І ПЕРЕМАГАЮТЬ): ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	82
Руднева І. С., Бугай О. М. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ МОДАЛЬНИХ ДІСЛІВ	92
Фролова І. Є., Углевата А. М. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІНОСОК В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ	99

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Бойко О. А., Байбекова Л. О. НЕДООЦІНЮВАННЯ ТВОРЧОГО ПИСЬМА В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	105
Ольховська А. С., Сіроклин О. О. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОННОЇ СИСТЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ НА ЯКІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ ФАРМАКОГНОЗІЇ	112
Свердлова І. О. ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ	118
Чеберяк Є. Є. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ	124
Черноватий Л. М., Ковальчук Н. М. ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ АБРЕВІАТУР НАЗВ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ МОВ ТА ФОРМ ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ	129

РЕЦЕНЗІЇ

Степанова А. А. ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА – ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ ПРОЄКТ	138
---	-----

CONTENTS

DISCOURSE STUDIES: SEMANTICS AND PRAGMATICS

Bezugla L., Bezugla T. FUNCTIONS OF LANGUAGE IN THE PRAGMATIC MODEL OF ADVERTISING DISCOURSE	7
Krysanova T. MULTIMODAL INSTANTIATION OF NEGATIVE EMOTIONS IN ENGLISH CINEMATIC DISCOURSE.....	16
Nikolaienko V. NARRATIVE STRATEGIES OF DREAM REPORTS: FOCALIZATION AGENCIES.....	23
Pikhtovnikova L. EVOLUTION OF THE IMAGE-SYMBOL IN THE DISCOURSE OF FABLES FROM A SYSTEMIC POINT OF VIEW.....	31
Samokhina V., Ivchenko N. CARNIVAL VIOLATION OF STEREOTYPIC NORMS AS A WAY TO ECO-CONSCIOUSNESS (BASED ON THE ENGLISH-LANGUAGE ANIMATED DISCOURSE «ZOOTOPIA»).....	37
Samokhina V., Poltaran O. CATEGORY OF INTENTIONALITY IN CARNIVALIZED MEDIA SPACE (A CASE STUDY OF AMERICAN TV SHOW 'SATURDAY NIGHT LIVE').....	45
Kholmohortseva I. THE CATEGORY OF INTERTEXTUALITY VS. AVANT-TEXT.....	52
Shamaieva Iu. MULTIMODALITY OF CONCEPTS OF BASIC EMOTIONS IN THE ENGLISH LANGUAGE FANTASY DISCOURSE "THE WITCHER" BY A. SAPKOWSKI	59
Yumrukuz A. PRAGMATIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF ELECTORAL DISCOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF PRESIDENTIAL TV DEBATES)	55

COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Martynyuk A., Misiak O. STRATEGIES OF ENGLISH-UKRAINIAN AND ENGLISH-ARABIC TRANSLATIONS OF FEAR METAPHORS: COGNITIVE ANALYSIS.....	71
Rebrii O., Pieshkova O. HOW TRANSLATORS PLAY LANGUAGE GAMES (AND WIN): EXPERIMENTAL RESEARCH.....	82
Rudnyeva I., Bugay O. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ENGLISH AND GERMAN MODAL VERBS	92
Frolova I., Ulevata A. FUNCTIONAL FEATURES OF FOOTNOTES IN LITERARY TRANSLATION.....	99

LINGUODIDACTICS

Boiko O., Baibekova L. UNDERESTIMATION OF CREATIVE WRITING IN METHODOLOGIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE GRAMMAR	105
Olkhovska A., Seroklyn A. EXPERIMENTAL STUDY OF THE IMPACT OF USING A NEURAL MACHINE TRANSLATION ENGINE ON THE QUALITY OF TRANSLATION OF TEXTS IN THE FIELD OF PHARMACOGNOSY	112
Sverdlova I. ASSESSMENT OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN CONTEMPORARY SCHOOL.....	118
Cheberiak Ye. FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF NON-LANGUAGE SPECIALTIES STUDENTS BY MEANS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES.....	124
Chernovaty L., Kovalchuk N. THEMATIC CLASSIFICATION OF ENGLISH ABBREVIATIONS FOR APPROACHES TO LANGUAGE TEACHING AND ITS ORGANIZATIONAL FORMS.....	129

REVIEWS

Stepanova A. HANDBOOK OF TRANSLATION STUDIES – ALL-UKRAINIAN PUBLIC PROJECT	138
--	-----

УДК 811.111'42:659.1

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-01

Функції мови у лінгвопрагматичній моделі рекламного дискурсу

Безугла Л. Р.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

Безугла Т. А.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: tetiana.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6002-5013>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tania_Bezugla

(Харків)

Мета статті — встановити специфіку функцій мови в рекламному дискурсі, їхнє місце й кореляції з когнітивними і комунікативними аспектами у лінгвопрагматичній моделі цього дискурсу. Методологічною базою дослідження є дискурсивна лінгвопрагматика, яка входить до дискурсивної парадигми, що ґрунтується на інтеграції комунікативного і когнітивного підходів до мови. Комплексний підхід до вивчення рекламного дискурсу, який поєднує три аспекти — когнітивний, комунікативний і мовний, зумовив застосування комплексу лінгвокогнітивних, лінгвопрагматичних і структурно-семантичних методів. На матеріалі англійських рекламних текстів друкованої споживчої реклами, які розглядаються як мультимодальні, проведено аналіз шести функцій мови за Р. О. Якобсоном і У. Еко (імперативної, референтивної, емотивної, естетичної, метамовної та фатичної) в рекламному дискурсі. Лінгвопрагматична модель рекламного дискурсу складається із трьох блоків — мовного, когнітивно-прагматичного і комунікативно-прагматичного. Ця модель демонструє співвіднесення функцій мови з цілями, стратегіями і ілюктивними типами рекламних дискурсивних актів адресанта та з мотивами адресата рекламного дискурсу. Провідна функція мови в рекламному дискурсі — імперативна — відображає глобальну ціль адресанта — спонукання до придбання товару/послуги — та співвідноситься із директивними дискурсивними актами. Референтивна та метамовна функції мови корелюють із: 1) ціллю надання характеристики товару, утилітарними мотивами адресата, стратегією аргументації та реалізацією асертивів; 2) ціллю формування очікувань, етичними мотивами адресата, стратегією маніпуляції та реалізацією комісивів. Естетична та емотивна функції мови ґрунтуються на цілі породження емоцій, естетичних мотивах, стратегії фасцинації та реалізації експресивів. Фатична функція мови відбиває ціль привертання уваги, психологічні мотиви, стратегію сугестії та реалізацію контактивів. Вказані функції мови виконують у рекламному дискурсі за допомогою вербальних засобів, які використовуються рекламодавцем для здійснення впливу на споживача.

Ключові слова: дискурсивний акт, ілюкція, мотив, рекламний дискурс, стратегія, функція мови.

Безуглая Л. Р., Безуглая Т. А. Функции языка в лингвопрагматической модели рекламного дискурса. Цель статьи — установить специфику функций языка в рекламном дискурсе, их место и корреляции с когнитивными и коммуникативными аспектами в лингвопрагматической модели этого дискурса. Методологической базой исследования является дискурсивная лингвопрагматика, которая входит в дискурсивную парадигму, основанную на интеграции коммуникативного и когнитивного подходов к языку. Комплексный подход к изучению рекламного дискурса, который объединяет три аспекта — когнитивный, коммуникативный и языковой, обусловил применение комплекса лингвокогнитивных, лингвопрагматических и структурно-семантических методов. На материале англоязычных рекламных текстов печатной потребительской рекламы, которые рассматриваются как мультимодальные, проведен анализ шести функций языка согласно Р. О. Якобсону и У. Еко (императивной, референтивной, эмотивной, эстетической, метаязыковой и фатической) в рекламном дискурсе. Лингвопрагматическая модель рекламного дискурса состоит из трех блоков — языкового, когнитивно-прагматического и коммуникативно-прагматического. Эта модель демонстрирует соотношение функций языка с целями, стратегиями и ил-

локутивними типами рекламних дискурсивних актів адресанта і з мотивами адресата рекламного дискурсу. Ведущая функция языка в рекламном дискурсе – императивная – отражает глобальную цель адресанта – побуждение к приобретению товара/услуги – и соотносится с директивными дискурсивными актами. Референтивная и метаязыковая функции языка коррелируют с: 1) целью предоставления характеристики товара, утилитарными мотивами адресата, стратегией аргументации и реализацией ассертивов; 2) целью формирования ожиданий, этическими мотивами адресата, стратегией манипуляции и реализацией коммиссивов. Эстетическая и эмотивная функции языка основываются на цели порождения эмоций, эстетических мотивах, стратегии фасцинации и реализации экспрессивов. Фатическая функция языка отражает цель привлечения внимания, психологические мотивы, стратегию суггестии и реализацию контактивов. Указанные функции язык выполняет в рекламном дискурсе с помощью вербальных средств, используемых рекламодателем для оказания влияния на потребителя.

Ключевые слова: дискурсивный акт, иллокуция, мотив, рекламный дискурс, стратегия, функция языка.

Bezugla L., Bezuhla T. Functions of language in the pragmatic model of advertising discourse. The aim of the article is to establish the specifics of functions of language in advertising discourse, their place and correlations with cognitive and communicative aspects in the pragmatic model of this discourse. The methodological basis of the research is discursive linguistic pragmatics, which is part of the discursive paradigm based on the integration of communicative and cognitive approaches to language. An integrated approach to the study of advertising discourse, which combines three aspects – cognitive, communicative and linguistic, suggests using a complex of linguistic cognitive, linguistic pragmatic and structural semantic methods. Based on the material of English advertising texts of printed consumer advertising, which are considered as multimodal, the analysis of R. Jakobson's and U. Eco's six functions of language (imperative, referential, emotive, aesthetic, metalingual and phatic) in advertising discourse is carried out. The pragmatic model of advertising discourse consists of three blocks – linguistic, cognitive-pragmatic and communicative-pragmatic. This model demonstrates the correlation of language functions with goals, strategies and illocutionary types of advertising discourse acts of the addressee and with the motives of the addressee of the advertising discourse. The leading function of language in advertising discourse – imperative – reflects the addressee's global goal – an incentive to purchase a product/service – and correlates with directive discourse acts. The referential and metalinguistic functions of the language correlate with: 1) the goal of providing the characteristics of the product, the addressee's utilitarian motives, the strategy of argumentation and the fulfilment of assertives; 2) the goal of forming expectations, the addressee's ethical motives, the manipulation strategy and the fulfilment of commissives. The aesthetic and emotive functions of the language are based on the goal of generating emotions, aesthetic motives, the strategy of fascination and the fulfilment of expressives. The phatic function of language reflects the goal of attracting attention, psychological motives, the strategy of suggestion and the fulfilment of contactives. The language performs these functions in advertising discourse through the language means used by the advertiser to influence the consumer.

Key words: advertising discourse, discursive act, illocution, language function, motive, strategy.

1. ВСТУП.

Дослідження реклами у сучасному мовознавстві має дві основні характеристики. По-перше, реклама розглядається як рекламний дискурс, що передбачає застосування багатьох аспектів аналізу – лінгвопрагматичного, когнітивного, лінгвокультурологічного, стратегічного, соціолінгвістичного, гендерного тощо. По-друге, «змінений семіотичний ландшафт» реклами [32, с. 2] зумовив розповсюдження мультимодального (полікодового, мультимодусного, мультимедійного) підходу до її аналізу.

Однак, аналізуючи рекламний дискурс як мультимодальне утворення, мовознавці залишаються вірними головному лінгвістичному об'єкту – мові. Який би аспект рекламного дискурсу не розглядався, він досліджується у зв'язку з мовою, з вербальними знаками. Вивчається взаємодія вербальних і зображальних знаків у рекламному дискурсі [32], мовне втілення стратегій [3; 16], мультимовні особливості [2; 29]. Назріла необхідність вивчення функцій мови в рекламному дискурсі, їхньої специфіки, ієрархії та ролі у взаємодії вербальних і зображальних компонентів. Встановлення цих особливостей дозволить системно підійти до комплексного аналізу рекламного дискурсу як мультимодаль-

ного утворення з урахуванням широкого спектра його аспектів, що зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті – встановити специфіку функцій мови в рекламному дискурсі та їхнє місце і кореляції з когнітивними та комунікативними аспектами у лінгвопрагматичній моделі цього типу дискурсу. Відповідно, в роботі вирішуються такі завдання: 1) окреслити поняття та інвентар функцій мови; 2) обґрунтувати дискурсивно-лінгвопрагматичну методологію дослідження; 3) презентувати лінгвопрагматичну модель рекламного дискурсу; 4) розглянути взаємодію функцій мови із цілями, стратегіями і дискурсивними актами адресанта та мотивами адресата.

Об'єкт дослідження – англійські рекламні тексти друкованої споживчої реклами, які тлумачаться як мультимодальні. Предмет дослідження становлять функції мови у зв'язку з прагматичними й когнітивними характеристиками сучасного англійського рекламного дискурсу друкованих ЗМІ, які зумовлюють побудову лінгвопрагматичної моделі аналізу цього типу дискурсу.

Матеріалом слугував масив із 1090 англійських рекламних текстів, представлених у 48-ми друкованих періодичних виданнях за період

2006–2016 рр., у т. ч. на відповідних інтернет-сайтах і сайтах рекламних агенцій-копірайтерів.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Досліджуючи функції мови, слід розрізнявати поняття «функція мови» і «функція мовної одиниці» [5, с. 14–15]. Функція мовної одиниці протиставляється її формі, при чому і форма, і функція є інтралінгвістичними явищами. Натомість функція мови протиставляється екстралінгвістичним явищам, ідеться про призначення мови в суспільстві, її роль у суспільному житті. Проте «функції окремих частин мови (одиниць, категорій тощо) включені у ширшу систему функцій мови і мовлення та в своєму прояві залежать від цієї системи» [1, с. 13].

Екстраполюючи це положення на рекламний дискурс, зазначимо, що функції мови ми розуміємо як призначення вербальних компонентів рекламного тексту в створенні дискурсивних характеристик реклами. Функції мови передбачають і визначають функції окремих мовних одиниць (лексем, синтаксичних структур, стилістичних засобів тощо) у рекламному тексті і – ширше – дискурсі, оскільки, за Р. О. Якобсоном, словесне оформлення тексту залежить насамперед від панівної функції мови [27, с. 196].

Лінгвісти виокремлюють кількісно і якісно різні переліки функцій мови. Якщо у минулому столітті найпопулярнішими були тріади «спілкування, повідомлення, вплив» В. В. Виноградова [7] та «експресія, репрезентація, апеляція» К. Бюлера [6], то сучасна лінгвістика тяжіє до більш широкого переліку Р. О. Якобсона [27, с. 196–199] і У. Еко [26, с. 179], який охоплює такі функції:

- референтивна, пов'язана з установкою на референт і орієнтацією на контекст,
- імперативна (апелятивна), що стосується адресата тексту,
- емотивна (експресивна), пов'язана з емоціями мовця, з вираженням його ставлення до висловлюваних станів речей,
- фатична, спрямована на організацію комунікації,
- естетична (поетична), яка передбачає зосередження уваги на мовному висловленні заради нього самого, і
- метамовна, яка дозволяє говорити на мові про мову.

Звернення саме до цього переліку зумовлено інтегративним характером сучасної лінгвістики, що передбачає поєднання різноманітних дослідницьких аспектів взаємозв'язку мови, мовлення, мислення і соціальної діяльності людини у певному національно-культурному середовищі.

3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Методологічною базою дослідження є дискурсивна лінгвопрагматика, яка входить до панівної дискурсивної парадигми, що ґрунтується на інте-

грації комунікативного і когнітивного підходів до мови [14, с. 323, 519].

Визначаючи рекламний дискурс, виходимо із дефініції дискурсу як інтегрального феномену, мисленнєво-комунікативної діяльності, яка є сукупністю процесу і результату та включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект; в останньому крім тексту виділяється пресупозиція і контекст (соціальний, прагматичний, когнітивний), які зумовлюють вибір мовних засобів [24, с. 17]. Тож рекламний дискурс визначаємо як мисленнєво-комунікативний феномен, який має дві складові – комунікативну взаємодію в сфері масової реклами, спрямовану на просування товару/послуги на ринку мовними та позамовними засобами за відсутності контакту комунікантів, з одного боку, та рекламний текст, з іншого.

Вивчення дискурсу передбачає комплексний підхід, який поєднує три аспекти – когнітивний, комунікативний і мовний [25, с. 116], що зумовлює застосування комплексу лінгвокогнітивних, лінгвопрагматичних і структурно-семантичних методів. Зокрема, застосовано структурно-лінгвістичні методи (лексико-семантичний та синтаксичний аналіз) – для вивчення мовного наповнення англomовного рекламного дискурсу; дискурсивно-лінгвопрагматичні (контекстуальний, мовленнєвоактовий, дискурсивно-стратегічний та аналіз імплікатур) – для виявлення іллокутивного потенціалу рекламних дискурсивних актів і особливостей актуалізації імплікатур на ґрунті певних стратегій; мультимодальний текстовий аналіз – для встановлення взаємозв'язків вербальних і зображальних компонентів рекламного тексту.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Лінгвопрагматична модель рекламного дискурсу має три блоки – мовний, когнітивно-прагматичний і комунікативно-прагматичний, які корелюють один з одним.

Мовний блок моделі складають функції мови, які стосуються вербальних компонентів рекламного тексту і зумовлюють функції застосованих в ньому мовних засобів. Вербальні компоненти рекламного тексту згрупуємо за С. В. Нікітіною [18, с. 26] у заголовковий комплекс (слоган, заголовок, подзаголовок, кода), основний текст і утилітарну інформацію.

Серед шести функцій мови у рекламному дискурсі найважливішими вважаються емотивна і естетична [22, с. 68; 26, с. 179]. Естетична функція зумовлюється насиченістю різноманітними стилістичними засобами: «Реклама може захоплювати чи обурювати, а все ж вона не належить до найгірших жанрів – нудних. Завдяки їй атмосфера перехідного суспільства набуває колориту свята і активності» [20]. Як зазначає У. Еко, «поряд із емотивною функцією, яка завжди переважає, можна виокремити референтивну («до складу прального

порошку X входить синька»), *фатичну* («бій годинника нагадує...»), *метамовну* («Це не «Вов», якщо це не «Пецціоль», *естетичну* («Прання Омо – чистота дому»), *імперативну* («Тільки у Піреллі»)) [26, с. 179] (виділено в оригіналі).

Однак, з огляду на телеологічну сутність рекламного дискурсу, основною функцією мови доцільно вважати імперативну. Говорячи словами В. І. Карасика, «призначення рекламного дискурсу полягає в просуванні певного товару, тобто у впливі на адресата з метою переконати його придбати товар у буквальному чи переносному розумінні. У буквальному розумінні ми придбаємо товар, купуючи певні речі або сплачуючи за певні послуги, у переносному розумінні товар сприймається як певна думка, яку нам пропонують розділити» [12, с. 90], тобто «комунікатор намагається внести зміни до комунікації, щоб перевести свого адресата на новий/інший тип поведінки» [22, с. 38].

Мовний блок корелює з **когнітивно-прагматичним блоком** моделі, який охоплює цілі та стратегії адресанта і мотиви адресата. Адресант рекламного дискурсу виступає ініціатором спілкування і реальним діячем у рекламній ситуації. Здебільшого це колективний адресант – низка суб'єктів, що залучені до рекламної діяльності (рекламодавець, спеціалісти з реклами, тощо).

Адресат рекламного дискурсу теж є колективним. Крім того, він віддалений від адресанта в часі й просторі, та бути адресатом він часто вимушений. Як зазначає Т. М. Колокольцева, «якщо в комунікативне середовище інших типів дискурсу представники соціуму включені згідно з необхідністю і/або особистим бажанням, то в комунікативну сферу рекламного дискурсу вони потрапляють здебільшого всупереч власному бажанню» [13, с. 6]. Але адресат готовий «бути ошуканим рекламою», оскільки вона так чи інакше передбачає уведення в оману [19, с. 30].

Взаємодія адресанта і адресата в рекламному дискурсі передбачає: модельовану рівність; надання переваги більш увічливому варіантові впливу з боку адресанта (переконання, а не наказ); право вибору для адресата, виконувати чи не виконувати отримане повідомлення; пріоритетність (і необхідність) зворотного зв'язку [22, с. 33–34].

Приєднуючись до думки низки дослідників [15, с. 90; 16, с. 159], ми розрізняємо глобальну ціль адресанта рекламного дискурсу – вплив з метою спонукання, і додаткові, допоміжні цілі – характеристику товару, формування очікувань, породження емоцій і привертання уваги.

Вочевидь, глобальна ціль спонукання відповідає імперативній функції мови. Характеристика товару і формування очікувань пов'язані з інформацією про товар і його властивостями, тому пов'язуємо ці цілі з референтивною функцією мови. Сюди ж належить і метамовна функція, що визначається рекламною компетенцією адресанта – здатністю оперування

даними метакомунікативного рівня, а саме знаннями про соціальні норми і конвенції, ритуали, комунікативні ролі тощо [22, с. 33]. Ціль породження емоцій корелює з емотивною та естетичною функціями мови, а привертання уваги – з фатичною.

Крім цілей, адресант має певні стратегії, тобто способи реалізації цих цілей – «когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне рішення комунікативних завдань мовця за умов браку інформації про дії партнера» [10, с. 100]. Рекламний дискурс називають стратагемним типом дискурсу – таким, що здатний справляти вплив на свідомість людей за допомогою особливих стратегій [11]. Найважливішими стратегіями рекламного дискурсу є такі, що безпосередньо пов'язані зі впливом, тобто вони відповідають на питання *Яким є вплив на адресата?* – аргументативним, маніпулятивним, фасцинативним або сугестивним. Таким чином, ці стратегії підпорядковані реалізації імперативної функції мови, яка є основною в рекламному дискурсі.

Поняття стратегії вважається базовим у дискурсивному аналізі, оскільки вона має когнітивну і соціальну природу, організуючи «соціальну діяльність суб'єктів спілкування через співвіднесення із стандартними нормативно-ціннісними суспільними уявленнями представників національно-мовного менталітету» [23, с. 85].

Ми систематизуємо стратегії рекламодавця у зв'язку з мотивами адресата, адже, обираючи стратегію, рекламодавець оцінює можливі мотиви майбутнього споживача товару, які мають зумовити його вибір. Мотиви адресата, що керують ним як споживачем товарів/послуг, становлять «психологічні структури, які пов'язані у підсвідомості адресата з певним продуктом і на основі яких адресат діє, реагуючи на образи й спонукання з метою задовольнити психологічні потреби» [17, с. 104].

Стратегія аргументації ґрунтується на утилітарних мотивах адресата (задоволення його потреб) та корелює з референтивною і метамовною функціями мови. Аргументація як обґрунтування істинності певної тези, якщо для адресанта не є очевидним, що без цього адресат її прийме [30, с. 256], у рекламному дискурсі має прояв у переконанні споживача в перевагах товару та необхідності його придбання.

Із референтивною і метамовною функціями мови корелює і стратегія маніпуляції, що пов'язується з етичними мотивами адресата. Останні передбачають прагнення відповідати загальнолюдським морально-етичним нормам. Доброчинний, довірливий адресат легше піддається маніпулюванню, тобто навмисному впливу, пов'язаному з уведенням в оману [19, с. 30]. В. В. Зірка характеризує рекламу як монстра, що «кожен день, кожна годину, кожна хвилину з екранів телевізорів, зі сторінок друкованих видань, вуличних білбордів, стікерів, флаєрів, слайдерів атакує нас за допомогою прийомів *психологічного маніпулювання*» [9, с. 116] (виділено в оригіналі).

Рекламний дискурс називають маніпулятивним, оскільки рекламодавець за допомогою маніпуляцій намагається зняти або хоча б нейтралізувати протиріччя між істинними і проголошеними цінностями й цілями. Істинною цілю реклами є економічна – забезпечення прибутку від продажу товару/послуги, а проголошуваними цілями – соціальні, зокрема турбота про людину шляхом покращення її життя [13, с. 5–6]. Отже, «реклама – форма комунікації, яка намагається перевести якість товарів і послуг на мову потреб покупців» [19, с. 10].

Стратегія фасцинації корелює з естетичними мотивами адресата та актуалізує естетичну та емотивну функції мови. Адресат прагне гармонії у внутрішньому і зовнішньому світі та надає перевагу зовнішньо привабливим товарам, що зумовлює і емоційне, і естетичне задоволення.

Фасцинацію (лат. *fascinatio* ‘зачарування’) розуміють як вплив цілеспрямованої людської поведінки на іншу людину, що отримує естетичне й емоційне задоволення без будь-якого логічного пояснення, аргументування і оцінної критики [21]. Г. Г. Почепцов підкреслює, що сучасна реклама не спрямована на пряму купівлю товару [22, с. 71], натомість «метою реклами є включити нас у її структуру значень, спонукати нас до участі у декодуванні її лінгвістичних і візуальних знаків і отримати задоволення від цієї діяльності декодування» [28].

Сугестивна стратегія апелює до психологічних мотивів адресата та реалізує фатичну функцію мови. Сугестія (лат. *suggestio* ‘навіювання’) полягає у безпосередньому зверненні до несвідомої частини розуму, оминаючи стадію інтелектуального осмислення. Якщо логічне переконання як спосіб впливу на свідоме сприйняття людиною дій, ідей, фактів і аргументів ґрунтується на доказах корисності предмета, то сугестія не потребує логічного обґрунтування.

Психологічні мотиви адресата – самоствердження/самореалізація, створення власного іміджу, уподобання престижу, моді, гендерним еталонам тощо, підпорядковуємо сугестивній стратегії, оскільки відповідно мотивований адресат легше піддається сугестивному впливу.

Якщо раніше в рекламі відкрито застосовувалися гіпнотичні методи, то зараз їм на зміну прийшли такі, що допомагають формувати техніки «впровадження у підсвідомість» [8]. Однак існує і точка зору про перебільшення негативного впливу сугестії у рекламному дискурсі. Зокрема, К. Л. Бове і У. Ф. Арнс дотримуються думки, що ніщо не може примусити людину купити те, що їй не потрібно [4]. Велику роль відіграє і той факт, що «з урахуванням збільшення візуальної складової реклами, межу між переконанням і навіюванням розпізнати надзвичайно важко» [3, с. 38].

Комунікативно-прагматичний блок лінгвопрагматичної моделі рекламного дискурсу формується рекламними дискурсивними актами дирек-

тивного, асертивного, комісивного, експресивного і контакттивного типів.

Рекламний дискурсивний акт розуміємо як взаємодію адресанта і адресата у дискурсі, яка ініціюється інтенцією адресанта пропонувати товар/послугу на ґрунті мультимодального рекламного тексту, тобто за допомогою як вербальних, так і зображальних засобів.

Виходячи із глобальної цілі рекламного дискурсу – спонукання адресата до немовленнєвої дії, доцільно вважати провідним рекламним дискурсивним актом іллокутивний тип директив. Адресант має іллокутивну ціль спонукати адресата обрати товар/послугу та перлокутивну ціль змусити його придбати цей товар/послугу. Директивна іллокуція – пропонування адресантом адресатові товару або послуги – виражена або експліцитно, або в базовій імплікатурі на зразок *Купуйте наш товар / Скористайтеся нашою послугою!*

Спираючись на думку Дж. Р. Серля про розподіл іллокуцій на первинні й вторинні [31, с. 54], вважаємо, що директив є первинною іллокуцією рекламного дискурсивного акту та виражається усім текстом, а асертив, емотив, комісив або контакттив – вторинними іллокуціями, які виражаються вербальними компонентами тексту.

Рекламні дискурсивні акти відбивають аспекти когнітивно-прагматичного блоку моделі – цілі і стратегії адресанта та мотиви адресата. Директивна іллокуція відповідає глобальній цілі адресанта рекламного дискурсу – спонуканню – та корелює з усіма стратегіями адресанта і мотивами адресата. Реалізація асертивів корелює із ціллю характеристики товару, стратегією аргументації відповідно до утилітарних мотивів адресата. Комісивні дискурсивні акти реалізуються для досягнення цілі формування очікувань у рамках стратегії маніпуляції відповідно до етичних мотивів адресата. Експресиви реалізуються відповідно до цілі породження емоцій у рамках стратегії фасцинації, яка формується в адресанта відповідно до естетичних мотивів адресата. Реалізація контакттивів відповідає цілі привертання уваги у рамках стратегії сугестії згідно з психологічними мотивами адресата.

Із реалізацією рекламних дискурсивних актів корелюють і функції мови: імперативна функція, оскільки є основною у рекламному дискурсі, пов'язана з реалізацією директивів; референтивна та метамова функції мають прояв у асертивах і комісивах, естетична та емотивна функції – в експресивах, фатична – в контакттивах. Вказані відповідності не варто вважати жорсткими, оскільки «функції мови слід розглядати не як ізольовані одна від одної, але, навпаки, як здійснювані за умови їхнього неодмінного й безперервного узгодження та взаємозалежності» [14, с. 325].

Описані взаємозв'язки функцій мови, цілей і стратегій мовця, мотивів адресата та дискурсивних

актів у вигляді лінгвопрагматичної моделі рекламного дискурсу представлено на рис. 1.

Продемонструємо функції мови у взаємозв'язку з цілями, стратегіями і дискурсивними актами адресанта та мотивами адресата на прикладі. Тексти рекламної кампанії кокосової олії *LouAna* виконано в єдиному стилі, що стосується і вербальних, і зображальних компонентів. Використання шрифтових констант є характерним засобом для рекламування певного типу продукції/фірми. Мається на увазі незмінність шрифту протягом усієї рекламної кампанії і його варіювання залежно від типу комп'ютерної верстки оригінал-макету тексту [18, с. 30]. У розглянутих текстах використовується однаковий шрифт, але різного кольору – в залежності від страви, яку пропонують приготувати з додаванням цієї олії (для печива – коричневий, для полуничного смузі – рожевий, а для м'яса з овочами на грилі – багрянний). Константним є і зображення товару, а візуальний контекст варіює у межах заданих параметрів (див. рис. 2).

Провідна ціль адресанта цих текстів – спонукання адресата купувати кокосову олію, що відображається в реалізації експліцитних директивів заголовків та основних текстів і імплікативного директиву заголовків:

а) заголовок: *#29 Bake it in a treat, Pete +> LouAna Coconut Oil is great for adding to smoothies +> Buy LouAna Coconut Oil!*

Основний текст:

Replace butter 1:1 with coconut oil in your favorite cookie recipes

Get all 50 ways at LouAnaCoconutOil.com

б) заголовок: *#11 Blend it in a smoothie, Susie +> LouAna Coconut Oil is great for adding to smoothies +> Buy LouAna Coconut Oil!*

Основний текст:

Add 1 tbsp. of coconut oil to the other ingredients in blender

Get all 50 ways at LouAnaCoconutOil.com

в) заголовок: *#18 Char it on the grill, Jill +> LouAna Coconut Oil is great for grilling +> Buy LouAna Coconut Oil!*

Основний текст:

Mix 2 tbsp. of coconut oil with other marinade ingredients

Get all 50 ways at LouAnaCoconutOil.com

У такий спосіб реалізується імперативна функція мови.

Адресант має також додаткову ціль – породження емоцій завдяки мовній формі: рими (*treat – Pete; smoothie – Susie; grill – Jill*) та синтаксичному пара-

Мовний аспект		Когнітивно-прагматичний аспект			Комунікативно-прагматичний аспект			
функції мови		цілі адресанта		стратегії адресанта	мотиви адресата	дискурсивні акти адресанта		
імперативна	референтивна, метамовна	спонукання	характеристика товару	аргументація	утилітарні	директив	асертив	
	естетична		формування очікувань	маніпуляція	етичні		комісив	
			емотивна	породження емоцій	фасцинація		естетичні	експресив
			фатична	привертання уваги	сугестія		психологічні	контактив

Рис. 1. Лінгвопрагматична модель рекламного дискурсу

а)

б)

в)

Рис. 2. Рекламні тексти рекламної кампанії кокосової олії *LouAna*

лелізму (усі три заголовки мають однакову синтаксичну структуру). Тож реалізується стратегія фасцинації – адресант намагається викликати в адресата підсвідомий захват від гармонії мовної форми, апелюючи до естетичних мотивів адресата. Отже, реалізуються естетична та емотивна функції мови.

Крім того, адресант має додаткову ціль інформування про характеристику товару в слогані (*50 ways to Love LouAna*) та в імплікатурах (можливості застосування олії для приготування різних страв). Апелюючи до утилітарних мотивів адресата, мовець реалізує асертивні дискурсивні акти, стратегію аргументації та референтивну функцію мови.

Адресант має і додаткову ціль привертання уваги адресата, яка знаходить прояв у використанні звертання. Потенційні адресати називаються іменем (*Pete, Susie, Jill*), що має сприяти рекламному впливу. Таке ж призначення мають і паравербальні засоби – різні кольори шрифту і курсив. Повтори – фонологічний (рима), лексичний (*it*), синтаксичний – є засобами реалізації сугестивної стратегії. Отже, реалізується фатична функція мови.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Аналіз функцій мови в рекламному дискурсі у їхній взаємодії з цілями, стратегіями, дискурсивними

актами адресанта та мотивами адресата дозволив побудувати лінгвопрагматичну модель рекламного дискурсу, яка складається із трьох блоків – мовного, когнітивно-прагматичного і комунікативно-прагматичного.

Провідна функція мови в рекламному дискурсі – імперативна – відображає глобальну ціль адресанта – спонукання до придбання товару/послуги – та співвідноситься із директивними дискурсивними актами. Референтивна та метамовна функції мови корелюють із: 1) ціллю надання характеристики товару, утилітарними мотивами адресата, стратегією аргументації та реалізацією асертивів; 2) ціллю формування очікувань, етичними мотивами адресата, стратегією маніпуляції та реалізацією комісів. Естетична й емотивна функції мови ґрунтуються на цілі породження емоцій, естетичних мотивів, стратегії фасцинації та реалізації експресивів. Фатична функція мови відбиває ціль привертання уваги, психологічні мотиви, стратегію сугестії та реалізацію контактивів.

Перспективи дослідження стосуються поглиблення функціонального аналізу англomовного рекламного дискурсу у площині взаємодії вербальних і зображальних компонентів рекламного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики: теоретические и практические аспекты (на материале русского глагола). Львов: Изд-во ЛГУ, 1993. 170.
2. Безугла Т. А. Англо- і німецькомовний рекламний дискурс: полікодовий лінгвопрагматичний підхід : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2017. 304 с.
3. Белова А. Д., Васильева О. А. Реклама автомобилей Mercedes-Benz: принципы и составляющие. *Лингвистика XXI столетия: нові дослідження і перспективи*. № 2. Київ : Логос, 2008. С. 37–45.
4. Бове К. Л., Арнс У. Ф. Современная реклама ; [перевод с англ.]. Тольятти : «Издательский Дом Довгань», 1995. 704 с.
5. Бондарко А. В. К вопросу о функциях в грамматике. *Известия АН России. Серия литературы и языка*. 1992. Т. 51, № 4. С. 14–26.
6. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. Москва : Прогресс, 2000. 528 с.
7. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. Москва : Наука, 1975. 419 с.
8. Гримак Л. П. Гипноз рекламы (анатомия идеальной формы психической агрессии). *Прикладная психология*. 1999. № 3. С. 83–91.
9. Зирка В. В. Современная реклама: манипуляция с «модными словами». *Лингвистика XXI столетия: нові дослідження і перспективи*. № 3. Київ : Логос, 2009. С. 116–120.
10. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М. : КомКнига, 2015. 304 с.
11. Карасик В. И. Типы стратегического дискурса. *Коммуникативные аспекты современной лингвистики и лингводидактики*. Волгоград : Волгоградское научное изд-во, 2008. С. 3–10.
12. Карасик В. И. Эмблематика саморепрезентации в рекламном дискурсе. *Рекламный дискурс и рекламный текст*. М. : Флинта : Наука, 2013. С. 88–99.
13. Колокольцева Т. Н. Предисловие. *Рекламный дискурс и рекламный текст*. Москва : Флинта : Наука, 2013. С. 5–9.
14. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 549 с.
15. Малишенко А. О. Гендерні особливості англomовного рекламного дискурсу друкованих засобів масової інформації : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2010. 213 с.
16. Мартинюк А. П. Дискурсивний інструментарій аналізу англomовної реклами. *Лингвистика XXI столетия: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2009. С. 159–167.
17. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы. Москва : ИНФРА-М; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2006. 230 с.
18. Никитина С. В. Национальная специфика текста промышленной рекламы (на материале русскоязычных и англоязычных периодических изданий по вычислительной технике) : дисс. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика». Воронеж, 1998. 174 с.

19. Олянич А. В. Рекламный дискурс и его конституционные признаки. *Рекламный дискурс и рекламный текст*. М. : Флинта : Наука, 2013. С. 10–37.
20. Павлюк Л. Г. Аксиологічні та структурні характеристики дискурсу реклами у мас медіа. Електронна база інституту журналістики КНУТШ [Електронний ресурс]. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1460> (дата звернення: 30.11.2020).
21. Соковнин В. М. Фасцинология как наука. *Фасцинология*. 2003. № 1. С. 9–14.
22. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М. : Рефл-бук, К. : Ваклер. 2001. 656 с.
23. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. 344 с.
24. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків : Константа, 2005. С. 9–20.
25. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків : Константа, 2005. С. 105–117.
26. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию ; [перевод с исп.]. СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1998. 432 с.
27. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика. Структурализм: «за» и «против». М. : Прогресс, 1975. С. 193–230.
28. Bignel J. Media semiotics. An introduction. Manchester et al. : Manchester University Press, 1997. 241 p.
29. Held G., Bendel S. Werbung – grenzenlos. Multimodale Werbetexte im interkulturellen Vergleich. Frankfurt /M. : Lang, 2008. 244 S.
30. Lüger H. H. Phraseologismen als Argumentationsersatz? *Argumentationsstile*. Hildesheim / New York : Olms, 1992. S. 255–285.
31. Searle J. R. Ausdruck und Bedeutung. Frankfurt /M. : Suhrkamp, 1982. 184 S.
32. Stöckl H. Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im Massenmedialen Text. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2004. 421 S.

REFERENCES

1. Bacevich, F. S. (1993). Funkcional'no-onomasiologicheskoe izuchenie leksiki: teoreticheskie i prakticheskie aspekty (na materiale russkogo glagola) [Functional and onomasiological study of vocabulary: theoretical and practical aspects (based on the Russian verb)]. Lviv: Izd-vo LGU. (in Russian)
2. Bezuhla, T. A. (2017). Anhlo- i nimetskomovnyi reklamnyi dyskurs: polikodovyi linhvoprahmatychnyi pidkhid. Diss. cand. filol. nauk [English- and German-language advertising discourse: polycode linguopragmatic approach. Cand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. 304 p. (in Ukrainian)
3. Belova, A. D., and Vasil'eva, O. A. (2008). Reklama avtomobilej Mercedes-Benz: principy i sostavlyayushhie. [Advertisements of Mercedes-Benz automobiles: principles and components]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy – Linguistics of XXI century: new studies and perspectives*, 2. 37–45. (in Russian)
4. Bove, K. L., and Arens, U. F. (1995). *Sovremennaja reklama* [perevod s angl.]. [Modern advertising [translation from English]. Tolyatti: Izdatel'skij Dom Dovgan'.
5. Bondarko, A. V. (1992). K voprosu o funkciyah v grammatike [On the question of functions in grammar]. *Izvestija AN Rossii. Serija literatury i jazyka. – Tidings of the Academy of Sciences of Russia. Literature and Language Series*, 51, 4, 14–26 (in Russian)
6. Bjuler, K. (2000). *Teorija jazyka. Reprezentativnaja funkcija jazyka* [Language theory. Representative function of language]. Moscow : Progress.
7. Vinogradov, V. V. (1975). *Izbrannye trudy. Issledovanija po russkoj grammatike*. [Selected Works. Studies in Russian grammar]. Moskva : Nauka.
8. Grimak, L. P. (1999). Gipnoz reklamy (anatomija ideal'noj formy psihicheskoy agressii) [Advertising hypnosis (anatomy of the ideal form of mental aggression)]. *Prikladnaja psihologija – Applied psychology*, 3, 83–91. (in Russian)
9. Zirka, V. V. (2009). *Sovremennaja reklama: manipuljacii s «modnymi slovami»* [Modern advertising: manipulations with «fashionable words»]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy – Linguistics of the XXI century: new preliminaries and perspectives*, 3, 116–120 (in Russian)
10. Issers, O. S. (2015). *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi* [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Moscow: KomKniga.
11. Karasik, V. I. (2008). *Tipy stratagemnogo diskursa* [Types of stratagem discourse]. In: *Kommunikativnye aspekty sovremennoj lingvistiki i lingvodidaktiki* [Communicative aspects of modern linguistics and linguodidactics]. Volgograd: Volgograd Scientific Publishing House. pp. 3–10.
12. Karasik, V. I. (2013). *Emblematika samoreprezentacii v reklamnom diskurse* [Emblems of self-presentation in advertising discourse]. In: *Reklamnyj dyskurs i reklamnyj tekst* [Advertising discourse and advertising text]. Moskva: Flinta: Nauka. pp. 88–99.
13. Kolokol'ceva, T. N. (2013). *Predislovie* [Introduction]. In: T. N. Kolokol'ceva (ed.). *Reklamnyj dyskurs i reklamnyj tekst* [Advertising discourse and advertising text]. Moscow: Flinta: Nauka Publ. pp. 5–9.
14. Kubrjakova, E. S. (2004). *Jazyk i znanie: Na puti poluchenija znaniy o jazyke. Chasti rechi s kognitivnoj tochki zrenija. Rol' jazyka v poznanii mira* [Language and knowledge: On the way of obtaining knowledge about the language. Parts of speech from a cognitive point of view. The role of language in the knowledge of the world]. Moscow: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
15. Malysenko, A. O. (2010). *Henderni osoblyvosti anhlo-movnoho reklamnoho diskursu drukovanykh zasobiv masovoi informatsii*. Diss. cand. filol. nauk [Gender specialties of the English-language advertising discourse of friends in the mass information. Cand. philol. sci. diss.]. Kharkiv. 304 p. (in Ukrainian)

16. Martyniuk, A. P. (2009). Dyskursyvnyi instrumentarii analizu anhlomovnoi reklamy [Discursive instrumental analysis of English advertising]. In: Lnhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy – Linguistics of the XXI century: new preliminaries and perspectives. Kyiv: Lohos. pp. 159–167. (in Ukrainian)
17. Mokshancev, R. I. (2006). Psihologija reklamy [Psychology of advertising]. Moscow: INFRA-M, Novosibirsk: Sibirskoe soglashenie. (in Russian)
18. Nikitina, S. V. (1998). Nacional'naja specyfika teksta promyshlennoj reklamy (na materiale russkojazychnyh i anglojazychnyh periodicheskikh izdaniy po vychislitel'noj tehnikе). Diss. cand. filol. nauk [National specificity of the text of industrial advertising (on the material of Russian-language and English-language periodicals on computer technology). Cand. philol. sci. diss.]. Voronezh, 174 p. (in Russian)
19. Oljanich, A. V. (2013). Reklamnyj diskurs i ego konstitucionnye priznaki [Advertising discourse and its constitutional characteristics]. In: Reklamnyj diskurs i reklamnyj tekst [Advertising discourse and advertising text]. M. : Flinta : Nauka. pp. 10–37.
20. Pavliuk, L. H. (2006). Aksiologichni ta strukturni kharakterystyky dyskursu reklamy u mas media [Axiological and structural characteristics of advertising discourse in mass media]. Elektronna baza instytutu zhurnalistyky KNUtSh – Electronic base of the Institute of Journalism KNUtSh. Available at: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1460> (in Ukrainian)
21. Sokovnin, V.M. (2003). Fascinologija kak nauka [Fascinology as a science]. Fascinologija – Fascinology, 1, 9–14. (in Russian)
22. Pochepcov, G. G. (2001). Teoriya kommunikacii [Communication theory]. Moscow: Refl-buk, Kyiv: Vakler. (in Russian)
23. Frolova, I. Ye. (2009). Stratehiia konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi [The strategy of confrontation in the English discourse]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. (in Ukrainian)
24. Shevchenko, I. S. (2005). Kohnityvno-komunikatyvna paradyhma i analiz dyskursu [Cognitive-pragmatic preliminaries to discourse]. Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen [Discourse is a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv: Konstanta. pp. 9–20. (in Ukrainian)
25. Shevchenko, I. S. (2005). Kohnityvno-prahmatychni doslidzhennia dyskursu [Cognitive-communicative paradigm and analysis of discourse]. Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen [Discourse is a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv: Konstanta. pp. 105–117. (in Ukrainian)
26. Eko U. (1998). Otsutstvujushaja struktura. Vvedenie v semiologiju; [perevod s isp.] [Absent structure. Introduction to Semiology; [translation from Spanish]. Saint Petersburg: TOO TK «Petropolis». (in Russian)
27. Jakobson, R. O. (1975). Lingvistika i poetika [Linguistics and poetics]. Strukturalizm: «za» i «protiv» [Structuralism: Pros and Cons]. Moscow : Progress. pp. 193–230. (in Russian)
28. Bignel, J. (1997). Media semiotics. An introduction. Manchester et al. : Manchester University Press.
29. Held, G., Bendel, S. (2008). Werbung – grenzenlos. Multimodale Werbetexte im interkulturellen Vergleich. Frankfurt /M. : Lang.
30. Lüger, H. H. (1992). Phraseologismen als Argumentationsersatz? In: Argumentationsstile. Hildesheim / Ne York: Olms. pp. 255–285.
31. Searle, J. R. (1982). Ausdruck und Bedeutung. Frankfurt /M. : Suhrkamp.
32. Stöckl, H. (2004). Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im Massenmedialen Text. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Безуглая Лилия Ростиславовна – доктор філол. наук, професор, професор кафедри німецької філології і перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; liliia.bezugla@karazin.ua; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

Безуглая Татьяна Андреевна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики і практики преподавания иностранного языка Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: tetiana.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6002-5013>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=e3Xh0vYAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tania_Bezugla

Bezugla Liliia – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at Department of German Philology and Translation of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

Bezuhla Tetiana – PhD, Associate Professor at Department of Methods and Practice of Teaching Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: tetiana.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6002-5013>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=e3Xh0vYAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tania_Bezugla

УДК 811.111'22'271'42:791.43

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-02

Мультимодальна актуалізація негативних емоцій в англomовному кінодискурсі

Крисанова Т. А.

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки

e-mail: tetianakrysanova@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=jW2bDjgAAAAJ;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana_Krysanova2

(Луцьк)

Стаття присвячена виявленню особливостей мультимодальної актуалізації емоцій гніву, страху, суму й відрази в англomовному кінодискурсі та визначенню механізмів їх конструювання вербальними, невербальними та кінематографічними семіотичними ресурсами. Когнітивно-прагматичний лінгвосеміотичний підхід, залучений для досягнення мети, дозволяє виявити когнітивні й комунікативні мовні характеристики негативних емоцій і акцентує увагу на процесі смислотворення як соціальної практиці. Емоції в кінодискурсі зазнають первинного (в тексті кіносценарію) і вторинного (в дієгетичному просторі кінофільму) семіозису. Комунікативні властивості емоцій в кіно базуються на концептуальних ознаках, котрі закорінені у семантичному просторі, структурованому лексико-семантичним полем з домінантою – іменем концепту. Лексеми, котрі належать до певного ЛСП слугують індикаторами негативних емоцій у кіносценарії та дозволяють об'єктивно виявити емоцію в кінофільмі. Специфічна мультисеміотичність кінодискурсу акцентує здатність концепту бути позначеним гетерогенними знаками, що зумовлює визначення вербального, невербального та кінематографічного профілей кожної з емоцій. Семіотичні засоби відповідних профілів утворюють комбінації актуалізації емотивного смислу. Кожна негативна емоція реалізована за специфічними моделями взаємодії гетерогенних семіотичних ресурсів відповідно до статичного і динамічного критеріїв. Перший дозволяє виявити моделі за параметрами кількості (дво-/трикомпонентні), якості (конвергентні/дивергентні) і проміантності (паритетні/непаритетні). Відповідно до динамічного критерію виділено синхронні та консеквентні моделі.

Ключові слова: кінодискурс, модус, мультимодальність, мультисеміозис, негативна емоція, профіль, семіотичний ресурс.

Крисанова Т. А. Мультимодальная актуализация негативных эмоций в англоязычном кинодискурсе. Стаття посвящена выявлению особенностей мультимодальной актуализации эмоций гнева, страха, печали и отвращения в англоязычном кинодискурсе и определению механизмов их конструирования вербальными, невербальными и кинематографическими семиотическими ресурсами. Когнитивно-прагматический лингвосемиотический подход, привлеченный для достижения цели, позволяет выявить когнитивные и коммуникативные речевые характеристики негативных эмоций и акцентирует внимание на процессе смыслообразования как социальной практике. Актуализация эмоции в кинодискурсе происходит в результате первичного и вторичного семиозиса. Первичный семиозис происходит в тексте киносценария, вторичный – в диєгетическом пространстве фильма через мультимодальную реализацию. Коммуникативные свойства эмоций в кино базируются на концептуальных признаках, которые коренятся в семантическом пространстве, структурированном лексико-семантическим полем с доминантой – именем концепта. Лексемы, которые принадлежат к определенному ЛСП, служат индикаторами негативных эмоций в киносценарии и позволяют объективно выявить эмоцию в кинофильме. Специфическая мультисеміотичность кинодискурса акцентирует способность концепта быть обозначенным гетерогенными знаками, что позволяет выделить вербальный, невербальный и кинематографический профили каждой из эмоций. Семиотические средства соответствующих профилей образуют комбинации актуализации эмотивного смысла. Каждая негативная эмоция реализована специфическими моделями взаимодействия гетерогенных семиотических ресурсов в соответствии со статическим и динамическим критериями. Первый позволяет выявить модели по параметрам количества (двух-/ трехкомпонентные), качества (конвергентные/дивергентные) и проміантности (паритетные/непаритетные). В соответствии с динамическим критерием выделено синхронные и консеквентные модели.

Ключевые слова: кинодискурс, модус, мультимодальность, мультисеміозис, отрицательная эмоция, профиль, семиотический ресурс.

Krysanova T. Multimodal instantiation of negative emotions in English cinematic discourse. The article focuses on revealing the multimodal instantiation of anger, fear, sadness, and disgust in English cinematic discourse and determining the mechanisms of their construction by verbal, nonverbal, and cinematographic semiotic resources. The cognitive-pragmatic linguosemiotic approach enables to identify cognitive and communicative characteristics of negative emotions, and focuses on the process of emotive meaning-making as a social practice. Emotions in cinematic discourse undergo primary (in the screenplay) and secondary semiosis (in the film diegetic space through multimodal realization). The communicative properties of film emotions are based on conceptual features that are entrenched in the semantic space structured by a lexical-semantic field with a dominant – the name of the concept. The tokens of a certain field serve as indicators of negative emotions in the screenplay and enable to objectively define the film emotion. The specific multiseiotic nature of cinematic discourse emphasizes the characteristics of the concept to be marked by heterogeneous signs and determines verbal, nonverbal, and cinematographic profiles of the emotion. Semiotic means of the corresponding profiles form combinations of emotive meaning instantiation. Each negative emotion is realized by specific models of heterogeneous semiotic resources interaction according to static and dynamic criteria. The former identifies the models by the parameters of quantity (two-/three-componental), quality (convergent/ divergent), and prominence (parity/ non-parity). The latter determines synchronous and consequent models.

Key words: cinematic discourse, mode, multimodality, multiseiosis, negative emotion, profile, semiotic resource.

1. ВСТУП.

Емоції як **об'єкт дослідження** викликають науковий інтерес протягом тривалого періоду. На сьогоднішній час накопичено значний обсяг знань про природу, властивості, характерні прояви і особливості мовної актуалізації емоцій. Дотепер їх детально вивчено в філософії, психології, нейробіології, котрі пов'язують їх з тілом [2; 8; 11], відмічають соціальну і культурну опосередкованість [7; 17], виділяють базові емоції [11]. У лінгвістиці емоції, здебільшого, розглядають з точки зору лексикології, семантики і прагматики [3; 4]. Разом з тим, сьогодні наука про мову ставить питання про механізм конструювання емоцій. З іншого боку, це дослідження стимульовано сплеском інтересу до мультимодальних дискурсів, який виник в останні роки в руслі ідей Г. Кресса і Т. ван Льовена [12; 13]. Проблематика творення смислів сьогодні є на вістрі дослідницьких інтересів і лінгвістів, і семіотиків, привертаючи увагу до мультимодальності й мультисеміотичності в дискурсі. Під мультимодальністю за Г. Крессом [12] розуміємо інтегральне використання різних модусів у процесі соціального семіозису; а під модусом – «інформаційний канал» кінофільму, який бере активну участь у смислотворенні й пов'язаний із чуттєвою модальністю [5]. Мультисеміотичність потрактовано за К. Матіссеном [15] як комплементарне оперування кількома семіотичними ресурсами у спільному творенні смислів, котрі є соціально зумовленими смислотвірними ресурсами актуалізації смислу. При цьому сучасні дослідження не задовольняються з'ясуванням природи і описом функціонування різносистемних семіотичних ресурсів мультимодальних дискурсів, а зосереджують увагу на характері взаємодії цих семіотичних засобів. Виявлення принципів їх комбінування є ключовим питанням мультимодального аналізу, що дозволяє пролити світло на процес смислотворення у кінофільмі [12, с. 90].

Відповідно, **метою** нашого дослідження є виявлення моделей мультимодальної актуалізації гніву, страху, суму й відрази в англомовному кінодискурсі та визначення механізмів їх конструювання вер-

бальними, невербальними та кінематографічними семіотичними ресурсами. Для досягнення мети залучаємо когнітивно-прагматичний лінгвoseміотичний підхід до розуміння емоцій в кінодискурсі. За О. С. Кубряковою [1], когнітивно-дискурсивна парадигма синтезує когнітивні й комунікативні мовні характеристики, де перші розкриваються в концептах, що слугують організації людського досвіду, а другі – у схемах використання мови, ведення дискурсу та створення тексту. Сучасна лінгвістика трактує дискурс у когнітивно-прагматичному вимірі, фокусуючись на контекстно зумовленому конструюванні смислів [19; 20]. Когнітивно-прагматичні дискурсивні студії наголошують на ролі комунікантів у смислотворенні, на їхніх спільних знаннях тощо. Соціально-семіотичні студії [12; 13] акцентують увагу на процесі смислотворення як соціальній практиці, приділяючи особливу увагу інформаційним каналам і ресурсам створення смислу. Мета дослідження зумовлює виконання таких **завдань**: виявлення концептуальних особливостей негативних емоцій, визначення профілів досліджуваних емоцій, побудова моделей мультисеміозису негативних емоцій.

Об'єктом нашого дослідження є емоції гніву, страху, суму й відрази, актуалізовані в комунікативних ситуаціях сучасного англомовного художнього кінодискурсу. **Предметом** виступають когнітивно-прагматичні й лінгвoseміотичні характеристики негативних емоцій, механізми їх мультисеміозису та моделі актуалізації в англомовному кінодискурсі. **Матеріал аналізу** складають контексти актуалізації негативних емоцій, вибрані **методом** суцільної вибірки з різножанрових англомовних художніх кінофільмів і відповідних їм кіносценаріїв. Одиницею аналізу є мультимодальне висловлення.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Відповідно до засад лінгвістичної теорії емоцій, емоції регулюють процес відображення світу людиною, виступаючи в ролі посередника між світом і мовою людини [3, с. 6]. Кінодискурс є середовищем конструювання емоцій, що зумовлено здатністю кі-

нофільму актуалізувати інтендовані колективним автором емоції, забезпечуючи кінооповідання, й викликати емоції в колективного реципієнта – глядачів, підтримуючи афективний зв'язок кінофільму з глядачем.

Художній кінодискурс є складним цілісним соціально і культурно зумовленим мультимодальним мисленнєво-комунікативним феноменом, який уключає позафільмові події і події власне кінофільму (т. з. «дискурс фільму»), актуалізовані гетерогенними семіотичними ресурсами за посередництвом аудіального та візуального модусів [14]. Кінодискурс є мультисеміотичним і мультимодальним: першим акцентовано на поєднанні ресурсів декількох семіотичних систем для актуалізації емоції, а другим указано на зв'язок із каналами комунікації й зумовленість динамічним характером кінодискурсу. Кіносценарій, котрий є частиною кінодискурсу, завжди первинний по відношенню до кінофільму і містить схему вербальної, невербальної і кінематографічної актуалізації інтендованих емотивних смислів.

Емоції зазнають первинного семіозису в тексті кіносценарію, де емотивний смисл експліковано сценаристом і знаки кожної семіотичної системи отримують лінгвальну інтерпретацію як контекст планованої дієгетичної комунікації. Вторинний семіозис емоцій відбувається в дієгетичному просторі кінофільму, коли емоція отримує мультимодальну реалізацію через взаємодію семіотичних ресурсів за посередництвом візуального й аудіального модусів.

Комунікація в кінодискурсі, що відбувається між колективним автором і колективним реципієнтом, є опосередкованою й відкладеною в часі взаємодією, уможливленою їх спільною картиною світу. Колективний автор кінодискурсу – сценарист, режисер, оператор, актор та ін. – усвідомлено створює мультимодальне висловлення, під яким розуміють інтендовану дію, спрямовану на актуалізацію смислу за допомогою рухомого зображення на екрані [17]. Колективний реципієнт – глядачі – цільова аудиторія, на яку розраховано фільм. Комунікація колективних автора і реципієнта спрямована на (ре)конструювання смислів у процесі інтеграції вербальних, невербальних і кінематографічних семіотичних ресурсів за посередництвом візуального та аудіального модусів. Кожний модус послуговується семіотичними ресурсами, котрі вирізняють його серед інших. Комбінація цих ресурсів змінюється в часі та просторі й постійно продукує смислові послідовності, які можливо проаналізувати лише в їх розвитку.

Згідно з когнітивно-прагматичними засадами дослідження, комунікативні властивості емоцій у кіно базуються на концептуальних ознаках. Концептуальні ознаки закорінені у семантичному просторі, структурованому ЛСП з домінантою – іменем концепту з семантичними розширеннями, об'єднаними у радіально-ланцюжкові мікрополя.

Ці лексеми слугують індикаторами негативних емоцій у кіносценарії та у подальшому дозволяють об'єктивно виявити емоцію у кінофільмі. Образні ознаки емоцій закорінені в концептуальних метафорах і метоніміях, де ГНІВ, СТРАХ, СУМ, ВІДРАЗА виступають цільовими концептами.

У результаті аналізу було виявлено, що семантичний простір номінацій концепту ГНІВ структурований ЛСП *"Anger"* із радіально-ланцюжковими мікрополями *"Rage"* (розширення *"Fury"* і *"Madness"*) і *"Annoyance"* (розширення *"Exasperation"* та *"Vexation"*). Спектр концептуальних метафор (ГНІВ Є ВОГОНЬ, ГНІВ Є КОНТЕЙНЕР ІЗ КИПЛЯЧОЮ РІДИНОЮ, ГНІВ Є СУПЕРНИК, ГНІВ Є ПЕРЕПОНА тощо) і метонімії (КРИК ЗАМІСТЬ ГНІВ, АГРЕСИВНІ РУХИ ЗАМІСТЬ ГНІВ, ТЕМРЯВА ЗАМІСТЬ ГНІВ тощо) охоплює корелятивні домени, пов'язані з психофізіологічними аспектами гніву, його малефективним характером, що демонструє утілесненість негативної емоції на екрані.

Концептуальні ознаки концепту СТРАХ закорінені у семантичному просторі, структурованому ЛСП *"Fear"*, що містить три мікрополя *"Fright"* (розширення *"Scare"* й *"Alarm"*), *"Anxiety"* (розширення *"Worry"*) і *"Awe"*. Спектр концептуальних метафор страху охоплює корелятивні домени: КОНТЕЙНЕР, ФІЗИЧНІ ВІДЧУТТЯ, СИЛА, ПРИРОДНА СТИХІЯ, БЕЗУМСТВО, СУПРОТИВНИК, АРТЕФАКТ тощо. Референтні домени концептуальної метонімії з корелятом СТРАХ охоплюють ті, які містять понятійні сфери фізіологічних проявів страху й символів, котрі втілюють основні ознаки страху: БЛІДЕ ОБЛИЧЧЯ ЗАМІСТЬ СТРАХ, ТЕМРЯВА ЗАМІСТЬ СТРАХ, БЛИСКАВКА ЗАМІСТЬ СТРАХ тощо.

Семантичний простір концепту СУМ структурований ЛСП *"Sad"* і містить мікрополя *"Unhappy"* (розширення *"Unfortunate"* і *"Displeased"*), *"Tragic"* (розширення *"Distressing"* і *"Dreadful"*), *"Deplorable"* (розширення *"Disgraceful"*). Спектр корелятивних доменів, що мапуються на референт СУМ, утворюють концептуальні метафори СУМ Є ХВИЛЯ, СУМ Є СУПРОТИВНИК тощо. У метонімічній концептуалізації СУМУ домінують етнокультурні та універсальні кореляти, а саме корелятивні домени ЛЮДИНА і СИМВОЛИ СУМУ, які переважно актуалізовані засобами невербальної і кінематографічної семіотичних систем.

Семантичний простір концепту ВІДРАЗА структуровано ЛСП *"Disgust"* із мікрополями *"Loathing"* (розширення *"Hatred"* і *"Nausea"*), *"Distaste"* і *"Outrage"*. Образна концептуалізація відрази переважно відбувається концептуальною метафорнімією, а розгалуженість її метонімічного потенціалу переважає спектр концептуальних метафор відрази, що відрізняє її від інших негативних емоцій. Спектр метонімічних і метафоричних моделей зумовлений фізіологічними й соціально-культурними проявами емоції (ВІДРАЗА Є ЗВУК, ВІДРАЗА Є СВИНЯ, НУДОТА ЗАМІСТЬ ВІДРАЗА, МЕРТВЕ ТІЛО ЗАМІСТЬ ВІДРАЗА тощо).

Специфічна мультисеміотичність кінодискурсу акцентує здатність концепту бути позначеним вербальними, невербальними та кінематографічними знаками, що зумовлює визначення вербального, невербального та кінематографічного профілів кожної з емоцій. Профіль розуміємо як сукупність типових засобів семіотичного ресурсу, характерних для смислотворення певної емоції в кінодискурсі. Вербальний профіль емоції містить конфігурацію мовних і мовленнєвих засобів; невербальний – уміщує фонаційні, жестові, мімічні засоби; кінематографічний профіль уключає характерні кінодискурсу засоби нелінгвальної природи (план, ракурс, світлові й звукові ефекти).

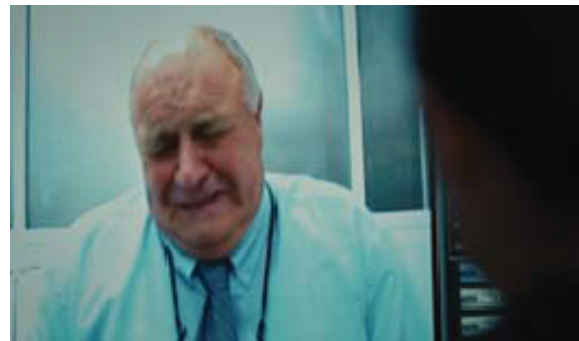
Вербальний профіль усіх емоцій, як правило, містить лексичні (лексичні одиниці, які виражають, називають, описують, непрямо реалізують емоції), синтаксичні (номінативні, еліптичні, парцельовані, інвертовані речення, нерелевантні повтори), дискурсивні (прямі й непрямі експресиви) засоби.

Основні відмінності полягають у невербальному і кінематографічному профілях. Актуалізація гніву вирізняється за невербальними проявами: міміки («гнівний» погляд, вискалювання зубів, нахмурювання брів, стискання губ), жестів (агресивні/конвульсивні рухи), фонації (підвищення голосу, шепіт, сердитий тон) тощо. Кінематографічному профілю характерне залучення плану (детальний, крупний, середній), ракурсу (боковий, нижній, зйомка через плече, суб'єктивна камера), звукових (закадровий голос, драматичне мовчання, (не)дієгетична музика) і світлових ефектів.

В актуалізації страху її невербальний профіль відображає як стенічну, так і астенічну форми й містить специфічні компоненти фонації – тремтячий/сиплий тембр, мовчання, підвищений голос, міміки – широко розплющені/наповнені сльозами/заплющені очі, спотворене/нерухоме обличчя, жестів – різкі хаотичні/агресивні рухи/ тремтіння/нерухомість. Для кінематографічних засобів властиве широке вживання всіх засобів плану, ракурсу, звукових і світлових ефектів. У невербальному профілі суму домінують: мімічний компонент – сумний/пильний погляд, наповнені сльозами/тьмяні/широко розплющені/заплющені очі, сумна посмішка; фонаційний – жалібний тон, уповільнення темпу, плач/ридання; жестовий – похилена голова/притиснуті до обличчя руки, спазматичні рухи тіла. Кінематографічний – уміщує крупний, середній план, зйомку через плече, суб'єктивну камеру і (не)дієгетичну музику. Емоція відразу реалізована сфокусованим/«застиглим» поглядом, специфічною мімікою огиди, неконтрольованими рухами відштовхування, позою відхилення; збідненим інвентарем кінематографічних ресурсів порівняно з іншими емоціями.

Приклад із кінофільму *“Up in the Air”* ілюструє актуалізацію емоції суму засобами вербального, невербального і кінематографічного профі-

лів. Після повідомлення про звільнення містер Семюелс відчуває глибокий сум через відчуття несправедливості й невизначеності свого майбутнього. Сум вербалізовано лексею *upset* в тексті кіносценарію, і актуалізовано еліптичним питанням *Greater opportunities?* та експресивом *I'm fifty-seven-fucking years old!* Очі героя, наповнені сльозами, його плач, прискорене дихання є засобами невербальної актуалізації суму в кінофільмі, що отримала вербальну фіксацію в тексті сценарію: *on the verge of tears; eyes red* і візуальну реалізацію на екрані. Кінематографічно сум реалізовано середнім планом й ракурсом «зйомка через плече». Ілюстративний матеріал доповнено коментарем щодо невербальних і кінематографічних дій, що уможливорює простежити характер комбінування семіотичних елементів.

(1) NATALIE It's perfectly normal to be *upset*. However, the sooner you can tell yourself that there are greater opportunities waiting for you...

SAMUELS *Greater opportunities? I'm fifty-seven-fucking years old! Mr. Samuels is now on the verge of tears. Eyes red. #прискорено дихає, очі наповнені сльозами, починає ридати# @середній план, ракурс «зйомка через плече»*@ [16; 22]

Семіотичні засоби, зазначені у відповідних профілях утворюють певні комбінації актуалізації емотивного смислу. Кожна базова негативна емоція у кінодискурсі реалізована за специфічними моделями взаємодії гетерогенних семіотичних ресурсів відповідно до семіотичної природи кінодискурсу. У результаті проведеного аналізу було виділено вісім моделей мультисеміозису негативних емоцій відповідно до статичного і динамічного критеріїв. Перший дозволяє виявити моделі за параметрами кількості, якості і промінантності.

За кількістю залучених семіотичних систем виділяємо трикомпонентну і двокомпонентну комбінаторні моделі. Кожна емоція вирізняється типовим набором різновидів моделі. За якістю емотивних смислів, однакових або різних, актуалізованих у межах однієї моделі, виділено конвергентні (односпрямовані) і дивергентні (різноспрямовані) моделі. Конвергентна модель включає комбінацію елементів семіотичних систем, які актуалізують однаковий негативний емотивний смисл, елемен-

ти дивергентної моделі вступають у певне протиріччя, актуалізуючи різний емотивний смисл. Промінантність окремих семіотичних елементів у складі моделі виявляє паритетні/непаритетні моделі, в яких різні семіотичні засоби актуалізують смисли рівною мірою або з домінуванням одного із засобів.

З точки зору динаміки розрізняємо моделі за часом появи різносистемних семіотичних засобів на екрані: це синхронна та консеквентна моделі, в останній семіотичні засоби застосовано не одночасно, а послідовно.

Домінантні моделі мультисеміозису емоцій включають для актуалізації гніву, страху і відрази двокомпонентну, непаритетну, конвергентну, синхронну/консеквентну моделі, а також двокомпонентну, непаритетну, конвергентну, синхронну моделі для актуалізації суму, що зумовлено фізіологічними і поведінковими особливостями емоцій.

Наведений приклад ілюструє актуалізацію гніву в сцені з кінофільму «Beautiful Boy». Нік збирається залишити свою родину через бажання вживати наркотики. Батьки намагаються зупинити юнака, що викликає в нього гнів, який реалізовано трикомпонентною, консеквентною, конвергентною і паритетною моделями. Вербальний компонент представлено вульгаризмами, вигуками й експресивними висловленнями; невербальний – підвищеним голосом Ніка, його спотвореним від гніву обличчям і агресивними рухами; кінематографічний компонент представлений тьмяним світлом, ракурсом «зйомка через плече», середнім планом. Зазначені компоненти послідовно і рівною мірою взаємодіють, створюючи смислові комбінації і надаючи динамічного та інтенсивного характеру актуалізації гніву.

(2) *This makes Nic freak out. NIC (screaming) I don't want your fucking help. Don't you understand that? No you don't? Jesus Christ, what the fuck is wrong with you then, huh? What the hell is wrong with you people? #сво-творене обличчя# @тьмяне світло, зйомка через плече, середній план@. Very aggressively he pushes David away.*

NIC (CONT'D) You people suffocate me!! You fucking suffocate me!! [6; 10].

Наступний приклад ілюструє актуалізацію страху в епізоді з кінофільму “The Silence Of The Lambs” двокомпонентною, дивергентною, синхронною, непаритетною моделями. Молода курсантка академії ФБР Клариса Старлінг відчуває страх перед вбивцею-канібалом, але намагається приховати його, що свідчить про вживання дивергентної моделі. У процесі смислотворення перевага надана невербальним засобам: дівчина надає обличчю незалежного вигляду, міцно стискає губи, пильно дивиться у вічі Лектера і піднімає голову вище, наближаючись до ув'язненого. Крупний план дає змогу прослідкувати емоційний стан дівчини.

DR. LECTER Closer, please... Clo-ser... She complies each time, trying to hide her fear.#піднімає голову, стискає губи, пильно дивиться# @крупний план@

Dr. Lecter's nostrils lift, as he gently, like an animal, tests the air [9; 19].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Поєднання когнітивно-прагматичного і соціально-семіотичного вимірів до аналізу мовних явищ уможливило виявити особливості їх мультимодального конструювання в соціальній взаємодії комунікантів. Конструювання емоцій у кінодискурсі потрактовано як ментальна діяльність колективних автора і реципієнта, спрямована на приписування емотивного значення мовним і немовним одиницям у дієгетичній комунікативній ситуації. Відповідно, емоцію в кінодискурсі витлумачено як мультимодальний дискурсивний конструкт, результат інтерактивного конструювання засобами вербальної, невербальної й кінематографічної семіотичних систем за посередництвом аудіального та візуального модусів. Структуровані моделі мультисеміозису негативних емоцій вирізняються за статичним і динамічним прагмасеміотичними критеріями. Кожна емоція послуговується типовим набором різновидів моделі. Перспективним є вивчення культурної варіативності емоційних проявів, а також подальша розробка питання жанрової диференціації кінофільмів і залежності актуалізації емоцій від жанрової приналежності кінофільму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, Рос. академия наук. Ин-т языкознания, 2004. 560 с.
2. Спиноза Б. Этика. Минск: Харвест, Москва : АСТ, 2001. 336 с.
3. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.
4. Baider F., Cislaru G. Linguistic approaches to emotion in context. Baider F, Cislaru G. (Eds.) *Linguistic Approaches to Emotions in Context*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014. P. 1–20.
5. Bateman J. A., Schmidt K.-H. *Multimodal Film Analysis. How Films Mean*. Routledge : London and New York, 2012. 330 p.
6. Beautiful Boy. URL: <https://www.scriptslug.com/assets/uploads/scripts/beautiful-boy-2018.pdf> (Last accessed: 20.05.2020).
7. Campos J. J. Toward a new understanding of emotions and their development. *Emotions, Cognition, and Behavior*. New York : Cambridge University Press, 1984. P. 229–263.
8. Damasio A. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York : Harcourt, 1994. 312 p.
9. Demme J. (Director), Tally T. (Writers). *The Silence Of The Lambs* [Motion picture]. United States: Strong Productions, 1991.
10. Groeningen, F. van (Director), Daves, L., Groeningen, F. van. (Writers). (2018). *Beautiful Boy* [Motion picture]. United States : Plan B Entertainment.
11. Izard C. E. *The Psychology of Emotions*. New York : Plenum, 1991. 453 p.
12. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge, 2010. 212 p.
13. Kress G., Leewun T. van. *Reading Images. The Grammar Of Visual Design*. London, New York: Routledge, 1996. 291 p.
14. Krysanova T. Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. *Cognition, Communication, Discourse*. 2019. No. 19. P. 55–77. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2019-19-04>
15. Matthiessen Ch. M.I.M. Multisemiosis and Context-Based Register Typology: Registerial Variation in the Complementarity of Semiotic Systems. Ventola E., Guijarro A.J.M. (Eds.). *The world shown and the world told*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. P. 11-38.
16. Reitman J. (Director), Reitman J., Turner S. (Writers). *Up in the Air* [Motion picture]. United States : DreamWorks Pictures, 2009.
17. Saarni C. Socialization of emotion. Lewis M., Haviland-Jones J. M., Barrett L. F. *Handbook of Emotions*. New York, London: The Guilford Press, 1993. P. 435–446.
18. Sellors, P. Collective authorship in film. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. No 5–2007. P. 263–271.
19. Schmid H.-J. Generalizing the apparently ungeneralizable. Basic ingredients of a cognitive-pragmatic approach to the construal of meaning-in-context. Schmid H.-J. (ed.). *Cognitive pragmatics. Handbooks of pragmatics*. Vol. 4. Berlin: Mouton de Gruyter: 2012. P. 3–22.
20. Shevchenko I. Introduction. Enactive meaning-making in the discourse of theatre and film. *Cognition, Communication, Discourse*. No 19. 2019. P. 15–19.
21. *Silence Of The Lambs*. URL: <https://www.imsdb.com/scripts/Silence-of-the-Lambs.html> (Last accessed: 20.05.2020).
22. *Up in the Air*. URL: Retrieved from <https://www.imsdb.com/scripts/Up-in-the-Air.html> (Last accessed: 20.05.2020).

REFERENCES

1. Baider, F. & Cislaru, G. (2014). Linguistic approaches to emotion in context. In Baider F, Cislaru G. (Eds.) *Linguistic Approaches to Emotions in Context*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, P. 1–20.
2. Bateman, J. A. & Schmidt, K.-H (2012). *Multimodal Film Analysis. How Films Mean*. Routledge : London & New York.
3. Beautiful Boy. Retrieved from <https://www.scriptslug.com/assets/uploads/scripts/beautiful-boy-2018.pdf>.
4. Campos, J. & Toward, J. (1984) A new understanding of emotions and their development. *Emotions, Cognition, and Behavior*. New York : Cambridge University Press, P. 229–263.
5. Damasio, A. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York : Harcourt.
6. Demme, J. (Director) & Tally, T. (Writers). (1991) *The Silence Of The Lambs* [Motion picture]. United States : Strong Productions.
7. Groeningen, F. van (Director), Daves, L., Groeningen, F. van. (Writers). (2018). *Beautiful Boy* [Motion picture]. United States: Plan B Entertainment.
8. Izard, C. E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum.
9. Kress, G. (2010). *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge.
10. Kress, G. & van Leewun, T (1996). *Reading Images. The Grammar Of Visual Design*. London, New York: Routledge.
11. Krysanova, T. (2019). Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. *Cognition, Communication, Discourse*, 19, 55–77. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2019-19-04>
12. Kubryakova, E. S. (2004). *Yazyik i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyike: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyika v poznanii mira*. [Language and Knowledge: Towards the Knowledge of Language: Parts of Speech from a Cognitive Perspective. The role of language in the knowledge of the world]. Moskva : Yazyiki slavyanskoy kulturyi, Ros. akademiya nauk. In-t yazyikoznaniya. (in Russian)
13. Matthiessen, Ch. (2009). Multisemiosis and Context-Based Register Typology: Registerial Variation in the Complementarity of Semiotic Systems. In Ventola, E. & Guijarro, A.J.M. (Eds.). *The world shown and the world told*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp 11–38.
14. Reitman, J. (Director), Reitman, J. & Turner, S. (Writers). (2009). *Up in the Air* [Motion picture]. United States: DreamWorks Pictures.

15. Saarni, C. (1993). Socialization of emotion. In Lewis, M., Haviland-Jones, J. M. & Barrett, L. F. *Handbook of Emotions*. New York, London : The Guilford Press, pp. 435–446.
16. Sellors, P. (2007). Collective authorship in film. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 65, 263–271.
17. Schmid, H.-J. (2012). Generalizing the apparently ungeneralizable. Basic ingredients of a cognitive-pragmatic approach to the construal of meaning-in-context. In Schmid, H.-J. (ed.). *Cognitive pragmatics. Handbooks of pragmatics*. Vol. 4. Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 3–22.
18. Shahovskiy, V. I. (2008). *Lingvisticheskaya teoriya emotsiy. [Linguistic theory of emotions]*. Moskva : Gnozis. (in Russian)
19. Shevchenko, I. (2019). Introduction. Enactive meaning-making in the discourse of theatre and film. *Cognition, Communication, Discourse*, 19, pp. 15–19.
20. Silence Of The Lambs. Retrieved from <https://www.imsdb.com/scripts/Silence-of-the-Lambs.html>.
21. Spinoza, B. (2001). *Etika. [Ethics]*. Minsk : Harvest, Moskva : AST. (in Russian)
22. Up in the Air. Retrieved from <https://www.imsdb.com/scripts/Up-in-the-Air.html>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Татьяна Анатольевна Крысанова – доктор филологических наук, доцент, доцент кафедры практики английского языка, Волынский национальный университет имени Леси Украинки; e-mail: tetianakrysanova@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9456-3845; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=jW2bDjgAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana_Krysanova2

Tetiana Krysanova – Doctor of Philology, Associate Professor, Associate Professor at Conversational English Department, Lesya Ukrainka Volyn National University; e-mail: tetianakrysanova@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9456-3845; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=jW2bDjgAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana_Krysanova2

УДК 811.111'42:159.963:165.194

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-03

Наративні стратегії переказів сновидінь: інстанції фокалізації

Ніколаєнко В. О.

викладач кафедри англійської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

e-mail: v.o.nikolaienko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5056-271X>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Valeriia_Nikolaienko2

(Харків)

У статті розглянуто специфіку наративної стратегії переказів сновидінь на матеріалі англійських онлайн-щоденників. Розглядаються ключові елементи наративної стратегії, релевантні для вивчення переказів сновидінь, – варіювання типів фокалізації та їх співвіднесеність із маркерами евіденційності. Аналіз фокусується на специфічних конфігураціях інстанцій фокалізації в переказах сновидінь, де «Я» сновидіння та «Я» нарації можуть не співпадати, що свідчить про відмінність оповідей про сновидіння від наративів реального досвіду. З урахуванням специфіки оніричного досвіду, центральними елементами наративної стратегії запропоновано вважати фокалізацію та маркери евіденційності, які зумовлюють об'єктивну або суб'єктивну спрямованість стратегії. Маркери евіденційності розглянуто як засоби навігації в наративних просторах для сигналізування про оніричність простору та його протиставлення знанням про реальний світ. Доведено, що суб'єктивну наративну стратегію характеризує підхід оповідача до сновидіння як до особистого досвіду, що виявляється у єдності інстанцій фокалізації «Я»-сновидіння та «Я»-нарації та використанні економних дейктичних засобів навігації у наративних просторах. Об'єктивно спрямована наративна стратегія, навпаки, залучає елементи зовнішньої фокалізації, тобто інстанції «Я»-нарації як зовнішньої стосовно «Я»-сновидіння, та розгорнуті пропозиції, що свідчать про оніричність наративного простору.

Ключові слова: наративна стратегія, переказ сновидіння, фокалізація, евіденційність.

Николаенко В. О. Нарративные стратегии пересказов сновидений: инстанции фокализации. В статье рассмотрена специфика нарративной стратегии пересказов сновидений на материале англоязычных онлайн-дневников. Рассматриваются ключевые элементы нарративной стратегии, релевантные для изучения пересказов сновидений, – вариативность типов фокализации и их соотношение с маркерами эвиденциальности. Анализ направлен на выявление специфических конфигураций инстанций фокализации в пересказах сновидений, где «Я» сновидения и «Я» наррации могут не совпадать, что свидетельствует об отличии пересказов сновидений от нарративов реального опыта. Учитывая специфику онирического опыта, центральными элементами нарративной стратегии предложено считать фокализацию и маркеры эвиденциальности, которые обуславливают объективную или субъективную направленность стратегии. Маркеры эвиденциальности рассматриваются как средства навигации в нарративных пространствах для указаний на ониричность пространства и его противопоставление реальному миру. Доказано, что субъективную нарративную стратегию характеризует подход рассказчика к сновидению как к личному опыту, что выражается в единстве инстанций фокализации «Я»-сновидения и «Я»-наррации и использовании экономных дейктических средств навигации в нарративных пространствах сновидения. С другой стороны, объективно направленная нарративная стратегия отличается наличием развернутых пропозиций и элементов внешней фокализации, то есть инстанции «Я»-наррации как внешней относительно «Я»-сновидения.

Ключевые слова: нарративная стратегия, пересказ сновидения, фокализация, эвиденциальность.

Nikolaienko V. Narrative strategies of dream reports: focalization agencies. The article addresses the issue of the narrative strategy in dream reports as a case study of the English language online dream journals. In the research, I deploy focalization and evidentiality as key aspects for the analysis of narrative strategy in dream reports. The analysis focuses on the specific configurations of focalization types in dream narratives. I consider them as marked by possible divergencies of the “I”-of-the-dream from the “I”-of-the-narration as underpinning the difference between dream reports and personal experience stories. I demonstrate that evidentiality markers serve as means of navigation in narrative spaces. They point to the dream nature of a certain space that is distinct from real world. In my research, I single out focalization and evidentiality markers as pivotal in forming narrative strategy

of rendering dream experience. It entails the narrative biases towards objectivity or subjectivity. In the research, I demonstrate that in terms of the subjective narrative strategy, the narrator approaches dreaming as a personal experience. This is manifested, first, in the "I"-of-the-dream being collateral to the "I"-of-the-narration as internal focalizing agency and, secondly, in the use of economical deictic means of navigation in narrative spaces. Conversely, the objective narrative strategy, first, involves external focalizing elements, i.e. the "I"-of-the-dream treated as external to the "I"-of-the-narration, and secondly, it is manifest in the detailed propositions signaling the dream nature of the narrative space.

Key words: narrative strategy, dream report, focalization, evidentiality.

1. ВСТУП

Лінгвістичні розвідки у рамках сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми розглядають наратив як когнітивний та культурний феномен. Як зазначає Н.К. Кравченко, зростаюча увага дослідників до дискурсу як до семіозису, що формує уявлення про світ, зумовлює підхід до наративу як до способу моделювання реальності та наділення досвіду соціальним змістом [2, с. 134]. Наряду із цим варто відзначити інтерес дослідників [12, с. 7; 18; 16, с. 19] до когнітивних механізмів та процесів, що забезпечують утворення та розуміння наративу. Когнітивний ракурс вивчення наративу передбачає, що опис його мовних структур враховує їх кореляцію із когнітивними структурами людської свідомості, спектру когнітивних процесів, що забезпечують можливість побудовання та розуміння наративу [3]. Сновидіння становить специфічний досвід через особливий епістемічний статус подій сновидіння, що ускладнює його переказ та обумовлює відповідний вибір лінгвістичних засобів в переказі сновидіння, тобто в оніричному наративі. Це становить **актуальність** дослідження наративних стратегій переказів сновидінь з урахуванням специфічних параметрів оніричного наративу. **Метою** статті є описати специфіку фокалізації та дейктичних засобів навігації у наративних просторах переказів сновидінь як факторів формування об'єктивно або суб'єктивно спрямованої наративної стратегії. **Об'єктом** є письмові оніричні наративи, або перекази сновидінь, розміщені користувачами в онлайн-щоденнику сновидінь dreamjournal.net [13]. **Предметом** виступають вербальні засоби реалізації наративних стратегій оніричних наративів.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Сучасний підхід до аналізу наративу. У моделі С. Четмена наратив трактується як тип дискурсу у тріаді наратив-опис-аргументація [11]. Хоча численні визначення наративу різняться, вони загалом одноставні у виділенні таких його характеристик як темпоральність, каузальність, репрезентація свідомості, опір на просторово та темпорально організовані наративні світи та конструювання й розв'язання конфлікту [12, р. 24]. На сучасному етапі, дослідження наративу послуговуються надбаннями когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та структурної наратології [15, р. x], що свідчить про інтеграцію підходів.

Наративізація, або оповідання подій допомагає людині усвідомити складні контексти свого досвіду [1, с. 30]. Наративи сприймаються як звичний тип дискурсу, знайомий кожній людині з дитинства, з приводу чого вчені зазначають, що наратив є універсальним інструментом думки та висловлення, виокремлення дискретної «історії» із досвіду, що є природним для мислення людини настільки, що навіть сновидіння значною мірою організовані як наратив [1, с. 35]. Це спостереження вбачається нам важливим в контексті аналізу наративу про сновидіння, який, на нашу думку, варто розглядати як ілюстрацію та продукт процесів усвідомлення та організації людиною свого досвіду.

Важливим убачаємо той факт, перекази сновидінь є продуктивним матеріалом для структурного аналізу наративу (зокрема, на предмет наявності в них структурних елементів, інгерентних будь-якому наративу людського досвіду навіть за відсутності конкретної інформації для заповнення цих структурних конфігурацій). Ці знахідки суголосні із постулатами структурної наратології, що виділяє конститутивні елементи наративу [20, р. 402].

Втім, сучасна наратологія вийшла за межі структурного підходу до наративу та опікується когнітивними проблемами, пов'язаними із продукуванням та розумінням наративів. Окрім цього, посткласична наратологія не зупиняється на дослідженні літературних текстів, опікуючись також наративами інших жанрів [9, р. 3]. Зокрема, вчені вказують на те, що існуючий поняттєвий апарат наратології, що розроблявся на літературних текстах, можна використовувати і для підходу до текстів нелітературних [22]. Дослідники проявляють інтерес до спонтанних наративів що народжуються в процесі комунікації, називаючи їх «природними», та вважають самі такі типи наративів джерелом нових знахідок, актуальних для сучасної наратології [15]. Дослідження механізмів конструювання та розуміння наративу збагачує сучасну наратологію, розширяючи її обрії поза межі літературних текстів.

2. 2. Наративні стратегії переказів сновидінь. У розвідках сучасної когнітивної наратології залишаються відкритими численні питання про формально-змістові стосунки між лінгвістичними рішеннями нижчого порядку та ширшими стратегіями наративу [12, р. 7]. На думку В.І. Тюпи, об'єктом наратології є «культурний простір, утворений текстами різної модальності, а предметом її осягнення

– комунікативні стратегії та дискурсивні практики наративної інтенціональності» [6]. Б. Дансіг'є наголошує, що вибір мовленнєвих засобів у наративі є стратегічним, як наприклад, вибір особи в оповіді або часових граматичних форм дієслова [12, р. 8]. На нашу думку, це складає теоретичні передумови для використання поняття наративної стратегії для моделювання процесу створення наративу та вибору відповідних лінгвістичних засобів.

У нашому розумінні, наративна стратегія відображає когнітивний процес наративізації події, або перетворення знання про досвід у цілісний наратив із використанням конвенційної, зокрема структурної, організації останнього. У цій статті наративна стратегія розуміється близько до визначення В.І. Тюпи, що вбачає наративну стратегію твору в «позиціонуванні когнітивним суб'єктом комунікації (автором) вербального суб'єкта (наратора) щодо об'єктів і реципієнтів розповідання» [5, с. 8]. Більш вузьким, але співзвучним із попереднім є інше визначення наративної стратегії як «сукупності наративних процедур, яких дотримуються, або наративних засобів, що використовуються для досягнення певної мети у репрезентації наративу» [4, с. 79]. В.І. Тюпа вважає, що поняття наративної стратегії можна використовувати також для аналізу нехудожніх наративів [25], оскільки воно характеризує певну спрямованість мовленнєвих засобів, обраних наратором. Саме тому, на нашу думку, засоби організації та презентації оніричних наративів можна аналізувати з точки зору наративних стратегій, що дозволяє об'єднати вибори мовленнєвих засобів різних рівнів у цілісну модель.

Відштовхуючись від достатньо широкого визначення наративної стратегії як певних взаємопов'язаних засобів або процедур, означимо її складові. На нашу думку, наративну стратегію оніричного наративу визначає насамперед функціонування точки зору автора-наратора та засоби вираження евіденційності (як категорії епістемічної модальності, що вказує на джерело інформації [23, р. xi]), оскільки саме вони визначають статус сновидіння як досвіду у наративі.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Точка зору/фокалізація як основа наративної стратегії переказу сновидіння. В.І. Тюпа вказує на спорідненість поняття наративної стратегії до понять модальності за М.М. Бахтінін та фокалізації за Ж. Женеттом, пов'язуючи вибір мовленнєвих засобів наратора відповідно із модальністю знання та доступною наратору інформацією [24; 25]. Проте, наратологи тлумачать поняття перспективи, фокалізації, та точки зору по-різному, що обумовлює необхідність визначитися із термінологією. Д. Герман пропонує розглядати перспективу у наративі як поєднання темпоральних, просторових, афективних, та інших аспектів досвіду [18, р. 128],

тобто підходить до неї широко, що наближає перспективу у такому розумінні до поняття наративної стратегії. Б. Дансіг'є вважає, що поняття точки зору або перспективи у наративі є ширшим та охоплює явища макрорівня, такі як інстанцію наратора або темпоральні та просторові зв'язки, та явища мікрорівня, про які зазвичай говорять як про фокалізацію, що характеризує, чікими очима сприймалися події, що переказуються [12, р. 87]. Отже, пропонуємо розглядати фокалізацію як складову частину більш складної конфігурації перспективи наратора та стратегії наративу, та обмежимо коло явищ, які розглядаємо як прояви фокалізації, перцептивним, емоційним та ментальним досвідом, доступним нараторові.

Поняття фокалізації, що було впроваджено у широке використання Ж. Женеттом, широко вживається сьогодні у дослідженнях літературного наративу. Зокрема, виділяють нульову фокалізацію (нарацію від всевидного наратора, чий доступ до інформації нічим не обмежений), внутрішню фокалізацію (доступ до знання обмежений знаннями персонажа, якому належить голос нарації) та зовнішню фокалізацію (нарацію від об'єктивного оповідача) [7]. Сучасні дослідники зазначають, що точка зору, або перспектива, є однією із наратологічних категорій, що вдало застосовуються до нелітературних наративів [22]. У застосуванні до переказів сновидінь вбачаються релевантними дві можливі інстанції фокалізації – «Я-нарації» та «Я-сновидіння». Перший тип фокалізації зумовлено тим, що наратор може вважати сновидіння власним досвідом, другий – тим, що наратор може навпаки дистанціюватись від сновидіння, описуючи його як пасивний досвід спостереження.

Будь-який наратив має наратора, а отже і фокалізатора. Проте, з першого погляду, немає необхідності говорити про наративи власного досвіду у поняттях теорії фокалізації, оскільки інстанція внутрішньої фокалізації у них природно співпадає із автором-наратором. Втім, наративи сновидінь організовано по-іншому. Аналіз функціонування точки зору в оніричних наративах ускладнюється тим, що досвід є з одного боку особистим, тобто концептуалізатор був учасником подій, проте з іншого боку агенція (наміри, бажання, цілі) «Я» сновидіння не завжди співпадають із «теперішнім Я» наратора, або «Я» нарації. Наприклад, оповідачі висловлюють подив стосовно власних вчинків або відмінність знань про світ свого «Я» у сновидіння та реального «Я»:

(1) ... *For some reason I am compelled to look inside the package to see what it was. This isn't something I would ever consider doing in real [l]ife. . .*

(2) ... *In one, I am near my father as he is watching television, though with no recall that he had died in 1979. . .*

Приклад (1) ілюструє, що специфіка інстанції фокалізації в оніричних наративах полягає у ком-

бінації оповіді від першої особи із елементами зовнішньої фокалізації. Це обумовлено тим, що хоча наратор і був учасником сновидіння, останнє є неконтрольованим процесом, що не є ані реальною подією із свідомою агенцією оповідача, ані контролюваною вигадкою. Це змушує оповідача сумніватися у причинах власних вчинків у сновидінні, джерелі власних знань або характері сприйняття подій. Наприклад:

(3) ... *Then we were in a parking garage. There were spaces available on the first floor, but for some reason I thought they would be more expensive than higher floors.*

Дж. Лакофф аналізує розділення особистості на начебто окремі або конфліктуючі інстанції із виділенням суб'єкту та «самості» – *self*, як наприклад у реченні *I am not myself today*, відмічаючи можливість такої окремої концептуалізації частини своєї власної особистості [21]. У наративах сновидінь це явище спостерігається коли, наприклад, оповідач розділяє свою свідомість у сновидінні та поза ним, застосовуючи елементи зовнішньої фокалізації до власного досвіду (4), або мислить свою свідомість у сновидінні як незалежну інстанцію (5):

(4) *My waking-life identity is extant to the point where Zsuzsanna and I are in a unique version of our current home.*

(5) *Instead of protesters at a cafe, we are trying to move through a city that is being taken over by wild, scary gun-wielding people who my mind keeps calling gangsters and rioters.*

Отже, у наративі сновидіння специфіка фокалізації полягає у об'єднанні внутрішньої та зовнішньої точок зору стосовно власного досвіду. Досвід сновидіння мислиться значною мірою як пасивний, його порівнюють із переглядом кінофільмів. Воля та раціональна агентивність у сновидінні часто нібито притамовані; в результаті, концептуалізатор – автор переказу – не повністю ототожнює себе із своєю перспективою під час сновидіння. В результаті, мотивації власних вчинків та почуттів в оніричному просторі залишаються для оповідача часто невідомими або порушують, на його або її думку, причинно-наслідкові зв'язки, характерні для реального життя. Варто відзначити, що Ж. Женетт вважав співпадіння та розбіжність наратора (фокалізатора) і автора одним із елементів опозиції «нарратив реального досвіду vs. фікційний нарратив» [17, р. 78-88]. Оповідь про сновидіння, з одного боку, є нарративом особистого досвіду, але у той самий час демонструє розбіжності між перспективою «Я» як учасника подій та «Я» наратора, що робить оніричний нарратив нетиповою репрезентацією нарративу реального досвіду.

Фокалізація у наративах забезпечує доступ до інформації, наприклад, про наміри персонажів, устрій фікційного світу тощо в залежності від ролі фокалізатора в наративі. Одним із ключових елемен-

тів фокалізації є вказання на джерело інформації. Переказуючи сновидіння, оповідач може передавати начебто перцептивний досвід (*I saw, I heard*), що становить пряму евіденційність [23]; посилатись на повідомлені третіми особами факти (*I was told*), що є класифікують як репортативну евіденційність [23]; або презентувати логічні умовиводи, що складають інференційну евіденційність [23]. Маркери евіденційності виявляють певну перспективу наратора стосовно досвіду, що оповідається:

(6) *I was... was told that a friend who recently passed away was in fact still alive and well. For some reason I knew where to find her and I was looking across either a very wide road or a car park.*

У прикладі (6) можна прослідкувати характерне для сновидінь вказання на відсутність джерела певного знання разом із прямою евіденційністю (*I was looking*) та непрямим репортативним свідченням ([*I was told that*). Оніричну специфіку у цьому прикладі демонструє вказання на відсутність інформації про джерело знань, характерне для наративів сновидінь.

Реалізація категорії евіденційної модальності в оніричних наративах, на нашу думку, заслуговує на особливу увагу. Лінгвісти підкреслюють, що способи викладу сновидінь в окремих мовах відображають культурну конвенцію, прийняте мовнокультурною спільнотою трактування досвіду сновидіння [8, р. 47; 10], що виражається у маркерах евіденційності, специфічних виключно для переказів сновидінь. Зокрема, Р. Якобсон окремо виділяв ревелативну евіденційність для оповіді про події, що наснилися (*revelative evidentiality*) [19, р. 46]. Спосіб оповідання сновидінь є культурно значущим, оскільки відображає наскільки лінгво-спільнота ставиться до досвіду сновидінь, як до продовження реального досвіду чи до світу фікції, вигаданих сюжетів [8]. У переказах сновидінь зазвичай наявна візуальна евіденційність, тобто сні «бачать», проте, у мовах, у яких категорія евіденційності обов'язково виражена граматично, до візуальної евіденційності додаються також граматичні маркери особистого досвіду або навпаки непрямой евіденційності [8, р. 47]. В англійській мові, де категорія евіденційності не має граматичного вираження, доцільно розглянути засоби, якими мовці сигналізують про онтологічний статус подій сновидіння. На нашу думку, ці засоби належать до центральних елементів, що визначають точку зору наратора та інстанцію фокалізатора шляхом вказання на джерело знання останнього.

Основними напрямками стратегії наративу у переказах сновидінь можна назвати прагнення до суб'єктивної або навпаки об'єктивної нарації. Хоча таке протиставлення виглядає досить умовним, М. Флудернік звертає увагу на те, що внутрішня і зовнішня перспектива нарації відображає опозицію модусу наратор vs. рефлектор [15, р. 37].

Тримаючись суб'єктивної нарації, оповідач вбачає досвід особистим, не підкреслює його нереальність, не розділяє власне «Я» нарації та «Я» сновидіння, та занурюється в історію, тоді як прагнучи до об'єктивної нарації, оповідач відображає у тексті елементи власної аналітичної обробки та інтерпретації.

Отже, як ілюструють приклади, нарративна стратегія оніричного нарративу може включати елементи зовнішньої фокалізації та «розщеплення» фокалізатора на «Я сновидіння» та «Я нарації», що віддаляє інстанцію наратора від світу сновидіння та надає об'єктивності нарративній стратегії. Нарративна стратегія також виявляється у посиланнях на джерело знання про світ сновидіння, тобто в евіденційних маркерах, що відображають перцептивну організацію досвіду сновидіння. Пряма та репортативна евіденційність наближає наратора до світу сновидіння, що зумовлює суб'єктивну спрямованість стратегії. З іншого боку, вказання на розмитість джерела інформації є проявом інстанції рефлектора («Я-нарації»), який діє у площині нарації і не мислиться як активний учасник описуваних подій/досвіду.

3.2. Дейктичні засоби навігації у нарративних просторах в оніричному нарративі. Для переказів сновидінь є характерним сигналізування про відмінність світу сновидіння від реального світу. Засоби такого маркування інформації становлять важливу складову нарративної стратегії сновидіння, оскільки вони тяжіють до економії та компресії або навпаки фокусують увагу на протиставленні світу сновидіння реальному світові.

Ускладнений порушеннями звичних сценаріїв, перемішуванням реальних елементів або локацій між собою, наявністю фантастичних елементів та амбівалентних статусів, оніричний нарратив потребує значної гнучкості від оповідача у виборі засобів вербалізації. Когнітивні наратологічні студії оперують поняттям нарративних просторів, які за участю механізму блендінгу інтегруються у зв'язну, причинно-наслідково організовану нарративну конфігурацію. Б. Дансіг'є визначає нарративний простір як когнітивну конструкцію, яка бере участь у побудуванні нарративу, має свою топологію та спирається на інші нарративні простори, задіяні в нарації [12, р. 36]. Дослідниця відзначає, що її розуміння нарративного простору наближається до розуміння ментального простору, за Ж. Фоконьє, як невеликої концептуальної структури, що виникає в процесі актуальної розумової або комунікативної діяльності [14, р. 40]. Нарративний простір конструюється через мовні вирази, і в подальшому конструюється за граматичними виборами мовця, такими як особа чи час, і має певну топологію і учасників (оповідача/-ів та персонажей) [12, р. 36]. Так само як і ментальні простори, нарративні простори можуть бути або детально розроблені, або ледве згадані та конструюватися через певну точку зору [12, р. 36].

Наратив як продукт нарації при цьому є результатом блендінгу всіх нарративних просторів тексту.

Актуальність поняття нарративного простору для переказу сновидіння полягає в необхідності для оповідача оперувати одночасно простором сновидіння та фоновими знаннями про реальний світ. Крім того, що сновидіння як таке не можна переказати без референцій до реального життя, відмінність оніричного світу від дійсного вимагає від оповідача сигналізувати, що з певного моменту нарація переміщується у площину аномального досвіду сновидіння і є відмінною від знань про реальний світ.

Окрім цього, для переказів сновидінь характерною є потреба нетипового для нарративів реального досвіду різкого переключення між нарративними просторами. Наприклад:

(7) *This woman started to tell us of a circus that takes volunteers from the audience. While she was speaking I was suddenly there at the circus and viewing what she was saying.*

У прикладі (7) наявна швидка зміна нарративного простору, про яку оповідач сигналізує фразою *I was suddenly there*.

(8) *I found this book in a house and started reading it. . . . It was the story of this family. They had two sons. The one older son was a little person and the younger son was regular sized. The parents would pick up the younger son and and really emphasize how BIG he was and NORMAL. It was really ableist and I didn't like it. Later on the family is at some woods. I see this coyote come out of the woods and attack and kill the younger son. The family just stood by and watched and I couldn't believe they didn't do anything, but maybe they were in shock. I saw the older son run over to his brother and laid over him sobbing.*

Some time had passed and now I was part of the story. I went out to the front yard of the family's house to collect things like twigs and pinecones. I'm not sure what for, but perhaps drawing. . . .

Натомість, точка зору у прикладі (8) характеризується оцінним судженням (*It was really ableist and I didn't like it*), маркуванням змін нарративного простору через указання часу (*Later on the family is at some woods; Some time had passed and now I was part of the story.*), прямою евіденційністю у переказі змісту книги (*I see this coyote*), та відсутністю логічного пояснення своїх вчинків (*I'm not sure what for*).

(9) *The room changed and I no longer had a desk in the cubical. The night crew was arriving and coming through the door as the day crew started to walk out of the work center. My desk was now in a row of desks like a school house.*

Приклад (9) також, як і (8), ілюструє, що засобом переключення між нарративними просторами слугують часові дейктичні елементи, як наприклад *suddenly, later on, now*. Зокрема, прототиповий дейктичний вираз *now* у переказах сновидінь має

важливу композиційну функцію, зазвичай сигналізуючи не тільки про час, але і про зміну нарративного простору або трансформацію іншого елементу історії, зміна якого не є характерною для нарративу реального особистого досвіду – як, наприклад, зміна ідентичності персонажа, несподівані повороти звичного сценарію.

Оповідач може вказати на зміни простору сновидіння або його елементів експліцитно (*The room changed*), або просто використати *now* як маркер зміни нарративного простору, як і у прикладі (10):

(10) ***Suddenly I was now on the plane in a window seat and taking off for Europe.***

Б. Дансір'є описує такі явища через поняття компресії точки зору, маючи на увазі, що «чим вищий ступінь компресії, тим менше наратор саме оповідає, і тим ближче нарратив стає до різновиду техніки потоку свідомості» [12, р. 80], тобто містить менше пояснень і більше наслідує реальний досвід. Подібна компресія точки зору характерна не тільки для змін нарративних просторів, а і для розмежування світу сновидіння та знань про реальне життя. Економні дейктичні засоби навігації у нарративних просторах, як *in the dream, now, suddenly*, демонструють високу ступінь компресії точки зору та вказують на суб'єктивно спрямовану нарративну стратегію. Проте, оповідач може вказати на відмінність світу сновидіння від реального світу експліцитно порівнюючи їх, наприклад:

(11) ***It was smaller than the actual classroom there (it was an art class in real life) and windowless.***

Приклад (11) ілюструє більш об'єктивний опис, представлений розгорнутою пропозицією-порівнянням.

Проте, часто наратор обмежується просто вказанням, *in the dream*, що повідомляє читачеві про відмінність конкретного відрізка світу сновидіння від реального життя оповідача:

(12) ***In the dream I had been on leave and it was about to finish.***

(13) ***I seem to be going to school in this dream, but it's also a job at the same time.***

На нашу думку, повторення *in the dream* у переказах сновидіння часто виступає модальним та евіденційним маркером, указуючи на природу описаного досвіду. Маркер можна віднести до економних механізмів конструкції нарративного простору, за Б. Дансір'є, тоді як розгорнутий варіант подібного контексту представлений у прикладі (14):

(14) ***In real life he had taken pills and died painlessly but in the dream I imagined he had jumped off a building and I saw terrible visions of his mangled, bloody face.***

У наративі про реальні події нарративний простір спирається на знання про реальний світ, тоді як у сновидінні останні деформовані. Це зумовлює необхідність постійного уточнення опису простору сновидіння із указаннями на аномальні речі, що примушує оповідача оперувати більш складними конфігураціями порівняно із переказом реального досвіду або його художньої симуляції. Оповідаючи сновидіння, наратор має оперувати одночасно як планом простору сновидіння, так і планом своїх знань про світ та передбачуваних знань читача, визначаючи, де вказання на нереальність того чи іншого елементу є необхідним. У цьому процесі задіяні дейктичні засоби навігації у нарративних просторах, які тяжіють до економії мовленнєвих засобів та компресії або навпаки експліцитності, що є відповідно суголосним із поняттями суб'єктивної та об'єктивної спрямованості нарративної стратегії.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стратегія нарративу у переказі сновидіння спирається на поняття точки зору та фокалізації, і визначається як вибір мовленнєвих засобів різних рівнів для створення нарративної конфігурації, що відображає процес та продукт концептуалізації автором свого досвіду. Продуктування нарративу сновидіння (так само як і можливість його розуміння) вимагають від автора нарративу та реципієнта оперування двома ментальними просторами, що репрезентують знання про реальний світ та відображення відмінного від нього досвіду сновидіння. Ступінь «присутності» реального світу, порівнянь із ним, зазначення про розбіжності у сновидіннях характеризують нарративну стратегію переказу сновидіння. Суб'єктивно спрямованій нарративній стратегії притаманні 1) сприйняття сновидіння як особистого досвіду, 2) інстанція фокалізації «Я-нарації» та 3) використання економних дейктичних засобів навігації у нарративних просторах сновидіння. Характеристиками об'єктивно спрямованої нарративної стратегії є, навпаки, 1) дистанційованість автора-наратора від досвіду сновидіння, що оповідається, 2) елементи зовнішньої фокалізації, тобто інстанції «Я-сновидіння» та 3) розгорнуті евіденційні маркери, що свідчать про оніричність нарративного простору.

Перспективним є вивчення інших елементів точки зору у сновидіннях, таких як темпоральні та просторові складові конфігурації точки зору, вибір граматичного часу оповіді, оцінка, емотивна складова та інтерпретативні включення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. *Вопросы философии*. 2000. № 3. С. 29–42.
2. Кравченко Н. К. Нарратив как дискурс: категории, функции, методы исследования в ракурсе современного дискурс-анализа. *Одесский лингвистический вестник*. 2014. № 4. С. 134–139.

3. Лещенко Г. В. Сучасна когнітивна наратологія: напрями і пріоритети досліджень. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер.: Філологічні науки. 2017. № 12. С. 47–52.
4. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002. 173 с.
5. Тюпа В. И. Нарративная стратегия романа. *Новый филологический вестник*. 2011. №3(18). С. 8–25.
6. Тюпа В. И. *Нарратология как аналитика повествовательного дискурса*. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2001.
7. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
8. Aikhenvald A. Y. The grammar of knowledge: a cross-linguistic view of evidentials and the expression of information source. *The grammar of knowledge: A cross-linguistic typology*. 2014. Т. 1. С. 1–51.
9. Alber J., & Fludernik M. *Postclassical narratology: approaches and analyses*. The Ohio State University Press. 2010.
10. Cohen G., Chuakaw C., & Small J. Waking the language of dreamers: A survey of evidentiality in dreams. *Evidence from Evidentials*. 2010. V. 28. P. 45–73.
11. Chatman S. B. *Coming to terms: The rhetoric of narrative in fiction and film*. Cornell University Press. 1990.
12. Dancygier B. *The language of stories: A cognitive approach*. Cambridge University Press, 2011.
13. DreamJournal. URL: <http://dreamjournal.net/>
14. Fauconnier G., & Turner M. *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books. 2002.
15. Fludernik M. *Towards a 'natural' narratology*. Routledge. 2002.
16. Fludernik M. *An introduction to narratology*. Routledge. 2009.
17. Genette G. *Fiction et diction* [1991]. Éditions du Seuil. 2014.
18. Herman D. Beyond voice and vision: Cognitive grammar and focalization theory. *Point of view, perspective, and focalization: modeling mediation in narrative*. 2009. V. 17, 119–142.
19. Jakobson R. *Russian and Slavic Grammar: Studies 1931 – 1981*. Berlin – New York – Amsterdam, 1984. 160 p.
20. Labov W. Some further steps in narrative analysis. *Journal of narrative and life history*. V. 7. 1997. P. 395–415.
21. Lakoff G. Sorry, I'm not myself today: The metaphor system for conceptualizing the self/ *Spaces, worlds, and grammar*. 1996. V. 91. P. 91–123.
22. Löschnigg M. Narratological categories and the (non)-distinction between factual and fictional narratives. *Recent Trends in Narratological Research*: edited by J. Pier. Presses universitaires François-Rabelais, 1999.
23. Mushin I. *Evidentiality and epistemological stance. Narrative retelling*. John Benjamins Publishing Company. 2001.
24. Niederhoff B. Focalization. *The living handbook of narratology*: edited by P. Hühn et al. Hamburg: Hamburg University. URL: <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/focalization>
25. Tjupa V. Narrative Strategies. *The living handbook of narratology*: edited by Peter Hühn et al. Hamburg: Hamburg University. URL: <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/focalization>

REFERENCES

1. Brokmejer J., Harre R. (2000). Narrativ: problemy i obeshhanija odnoj al'ternativnoj paradigmy [Narrative: Problems and Prospects of an Alternative Paradigm]. *Voprosy Filosofii [Philosophy Studies]*, 3, 29–42. (in Russian)
2. Kravchenko N. K. (2014). Narrativ kak diskurs: kategorii, funkcii, metody issledovanija v rakurse sovremennogo diskurs-analiza [Narrative as Discourse: categories, functions, and methods within modern discourse analysis framework]. *Odes'kij lingvistichnij visnik [Odessa Linguistic Journal]*, 4, 134–139. (in Russian)
3. Leshhenko G. V. (2017). Suchasna kognityvna naratologiya: napryamy i priorytety doslidzhen [Modern cognitive narratology: research directions and primary concerns]. *Naukovi Zapy'sky Berdyans'kogo Derzhavnogo Pedagogichnogo Universytetu. Ser.: Filologichni nauky [Scientific Papers of Berdyansk State Pedagogical University. Philology Series]*, 12, 47–52. (in Ukrainian)
4. Tkachuk O. (2002). *Naratologichnyj slovnyk* [Narratologic dictionary]. Ternopil: Aston. (in Ukrainian)
5. Tjupa V. I. (2011). Narrativnaja strategija romana [Narrative strategy of the novel]. *Novyj Filologicheskij Vestnik [New Philology Journal]*, 3(18), 8–25. (in Russian)
6. Tjupa V. I. (2001). Narratologija kak analitika povestvovatel'nogo diskursa [Narratology as Analytical Framework of Narrative Discourse]. Tver': Tver. gos. un-t. (in Russian)
7. Schmid, W. (2013). *Narratologija [Narratology]. M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury*. (in Russian)
8. Aikhenvald, A. Y. (2014). The grammar of knowledge: a cross-linguistic view of evidentials and the expression of information source. In A.Y. Aikhenvald (Ed.), *The grammar of knowledge: A cross-linguistic typology* (1–51). Oxford University Press.
9. Alber, J., & Fludernik, M. (2010). *Postclassical narratology: Approaches and analyses*. The Ohio State University Press.
10. Cohen, G., Chuakaw, C., & Small, J. (2010). Waking the language of dreamers: A survey of evidentiality in dreams. *Evidence from Evidentials*, 28, 45–73.
11. Chatman, S. B. (1990). *Coming to terms: The rhetoric of narrative in fiction and film*. Cornell University Press.
12. Dancygier, B. (2011). *The language of stories: A cognitive approach*. Cambridge University Press.
13. DreamJournal. Retrieved from <http://dreamjournal.net/>
14. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books.
15. Fludernik, M. (2002). *Towards a 'natural' narratology*. Routledge.
16. Fludernik, M. (2009). *An introduction to narratology*. Routledge.
17. Genette, G. (2004). *Fiction et diction* [1991]. Éditions du Seuil.
18. Herman, D. (2009). Beyond voice and vision: Cognitive grammar and focalization theory. *Point of View, Perspective, and Focalization: Modeling Mediation in Narrative*, 17, 119–142.

19. Jacobson R. (1984). *Russian and Slavic Grammar: Studies 1931 – 1981*. Berlin – New York – Amsterdam.
20. Labov, W. (1997). Some further steps in narrative analysis. *Journal of Narrative and Life History*, 7, 395–415.
21. Lakoff, G. (1996). Sorry, I'm not myself today: The metaphor system for conceptualizing the self. In *Spaces, worlds and grammar*, ed. G. Fauconnier and E. Sweetser, 91–123.
22. Löschnigg, M. (1999). Narratological categories and the (non)-distinction between factual and fictional narratives. In J. Pier (Ed.), *Recent trends in narratological research*. Presses universitaires François-Rabelais.
23. Mushin, I. (2001). *Evidentiality and epistemological stance. Narrative retelling*. John Benjamins Publishing Company.
24. Niederhoff, B. (2014). Focalization. In P. Hühn et al. (Eds.), *The living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. Retrieved from <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narrative-strategies>
25. Tjupa, V. (2014). Narrative strategies. In P. Hühn et al. (Eds.), *The living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. Retrieved from <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narrative-strategies>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Николаенко Валерия Олеговна – преподаватель кафедры английской филологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразіна, e-mail: v.o.nikolaienko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5056-271X>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Valeriia_Nikolaienko2

Valeriia Nikolaienko – Lecturer at the Department of English Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University, e-mail: v.o.nikolaienko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5056-271X>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Valeriia_Nikolaienko2

УДК 811.112.2'42

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-04

Еволюція образу-символу в дискурсі байки з системної точки зору

Піхтовнікова Л. С.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
професор кафедри прикладної лінгвістики Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського «ХАІ»

e-mail: lpichtov@gmail.com; l.pichtownikowa@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&user=3wQy8jsAAAAJ;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa
(Харків)

У статті досліджено природу образу-символу дискурсу байки та інших малих жанрів, схарактеризовано його еволюцію. Описано сутність образу-символу, його утворення як узагальнення характеристик персонажів байки. Глибина узагальнення може різнитися, в залежності від цього виокремлюються завершені образи-символи (зустрічаються, в основному, в байках минулих століть) і незавершені, що створюють для адресата лише напрямки, в яких він сам їх узагальнює. Незавершені образи-символи утворюються в таких конструкціях байок, у яких символізація відбувається поетапно, побудовою декількох сюжетів, із яких кожен наступний все більш абстрактний та пов'язаний з попереднім не персонажами, а лише аналогіями й асоціаціями. Байки з незавершеним образом-символом базуються на імпліцитних елементах, які не відображено в тексті, але вони мають на думці. Пояснено, що образ-символ байки є складною системою з опозиційними характеристиками, а незавершений образ-символ є вершиною еволюції образів-символів, ідеальним кінцевим результатом (ИКР). Об'єкт зникає (образ-символ переходить у віртуальний стан), але його функція – узагальнювати і позначати – виконується повною мірою. Для конкретизації висновків дослідження у статті наведено приклади байок із завершеним та незавершеним образами-символами, в яких набувають наочності можливі шляхи узагальнення (завершення) цих образів. Подальше функціонування і розвиток образу-символу є можливим в інтертекстах, у складі інших художніх жанрів. Перспективою цієї роботи є вивчення еволюції художніх образів в інших малих сатиричних жанрах, дослідження їх подвійної цілі: узагальнювати і позначати негативні риси, особливості людей, суспільства.

Ключові слова: дискурс, еволюція, завершений образ-символ, незавершений образ-символ, опозиційні характеристики системи, художній образ.

Піхтовнікова Л. С. Эволюция образа-символа в дискурсе басни с системной точки зрения. В статье исследована природа образа-символа дискурса басни и других малых жанров, охарактеризована его эволюция. Описана суть образа-символа, его формирование в качестве обобщения характеров персонажей басни. Глубина обобщения может быть различной; в зависимости от этого различаются завершенные образы-символы (встречаются в основном в баснях прежних столетий) и незавершенные, создающие для адресата лишь направление, в котором он сам их обобщает. Незавершенные образы-символы формируются в таких конструкциях басен, в которых символизация происходит поэтапно, построением нескольких сюжетов, каждый следующий сюжет все более абстрактный и связанный с предыдущими не персонажами, а только аналогиями и ассоциациями. Басни с незавершенным образом-символом базируются на имплицитных элементах, которые не выражены в тексте, но подразумеваются. Пояснено, что образ-символ басни является сложной системой с оппозиционными характеристиками, а незавершенный образ-символ является вершиной эволюции образов-символов в басне, идеальным конечным результатом (ИКР). Объект исчезает (образ-символ переходит в виртуальное состояние), но его функция выполняется в полной мере. Для конкретизации выводов исследования в статье приведены примеры басен с завершенным и незавершенным образом-символом, в которых приобретают наглядность возможные пути обобщения (завершения) этих образов. Дальнейшее функционирование и развитие образа-символа возможно в интертекстах, в составе других художественных жанров. Перспективой этой работы является изучение эволюции художественных образов

в других малых сатирических жанрах, изучение их двойной цели: обобщать и обозначать негативные черты, особенности людей, общества.

Ключевые слова: дискурс, завершённый образ-символ, незавершённый образ-символ, оппозиционные характеристики системы, художественный образ, эволюция.

Pikhtovnikova L. Evolution of the image-symbol in the discourse of fables from a systemic point of view. The article investigates the image-symbol nature of the discourse of fables and other small genres, characterizes its evolution. It has been described the essence of the image-symbol, its appearance as a generalization of the features of the characters in the fable. The depth of generalization can vary; depending on this fact, images-symbols are divided into complete (found mainly in fables of previous centuries) and incomplete ones, which create for the addressee only the direction in which he generalizes himself them. Incomplete images-symbols are formed in such constructions of fables, in which symbolization occurs in stages, by constructing several plots; each subsequent plot is more and more abstract and related to the previous ones not by characters, but only by analogies and associations. Fables with an incomplete image-symbol are based on implicit elements that are not expressed in the text, but are implied. It is clarified that the image-symbol of the fable is a complex system with oppositional characteristics, and the unfinished image-symbol is the pinnacle of the evolution of the image-symbols in the fable, the ideal end result (IFR). The object disappears (the image-symbol turns into a virtual state), but its function is fully fulfilled. To concretize the conclusions of the study, the article provides examples of fables with a completed and incomplete image-symbol, in which possible ways of generalization (completion) of these images become clear. Further functioning and development of the image-symbol is possible in intertexts, as part of other artistic genres. The prospect of this work is the study of the evolution of artistic images in other small satirical genres, the study of their dual purpose: to generalize and designate negative features, characteristics of people, society.

Key words: artistic image, discourse, evolution, complete image-symbol, incomplete image-symbol, oppositional characteristics of the system.

1. ВСТУП. Образ-символ байки як складна система, що еволюціонує. Кожна освічена людина добре знайома з байками різних авторів, різних епох; знає їх зміст і символічні образи окремих байок. Ці символічні образи, або образи-символи, мають різну глибину, змінюються за епохами. Образи-символи байки є складними системами з інформаційною, оцінною та естетичною складовими. Отже, об'єктом наших досліджень є система «образ-символ байки» та його еволюція на протязі століть. Досліджується досить складне системне явище, еволюція якого підлягає законам самоорганізації, що відображені в синергетичній парадигмі [5; 6; 7; 8; 20]. Актуальність цього дослідження полягає у науковому поясненні головної цілі байки (створення ємного образу-символу), засобів досягнення цілі та еволюції цих засобів зі зміною в характеристиках самого образу-символу. Мета дослідження – визначити етапи еволюції складної, опозиційної системи образу-символу байки. Для цього виконуються необхідні завдання: аналіз природи образу-символу байки, спостереження системних змін цієї природи за епохами, висвітлення ролі сатиричності у створенні образу-символу. Матеріалом слугують німецькі байки XVIII-XXI століть.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Сатиричний образ-символ як узагальнення і як позначення негативних явищ; його еволюція відносно категорій завершеності / незавершеності.

Дискурс байки є досить складним явищем: усвідомлення байки адресатом не обмежується лише її змістом, який відображений експліцитно в тексті. Змістові події так характеризують персонажів, що далі відбувається узагальнення цих характеристик, поширення їх на суспільно значущі явища.

Свого часу про це говорив Л. Виготський. Будь-яка тварина, квітка тощо в байці – це не більш як шахова фігура, персоніфікація якоїсь ознаки [2]. Ця символізація починається з самої назви й еволюціонує в сюжеті. Але в сучасних байках цей процес первинної символізації досить часто зображено у такому стані, що автор ледь дозволяє цим шаховим фігурам взаємодіяти, а то й зовсім позбавляє їх дій, і тоді сюжет майже відсутній, або схематичний. І все ж байка несе образно-естетичне смислове навантаження. Крім того, з'являються такі конструкції байок, у яких символізація образу відбувається поетапно, засобом ієрархічної побудови в одній байці декількох сюжетів, із яких кожен наступний сюжет все більш абстрактний і пов'язаний з попереднім не персонажами, а лише аналогіями та асоціаціями.

Зміни в еволюції композиційно-стилістичної структури байки мають експліцитні й імпліцитні аспекти. Експліцитно виражені зміни відносяться до байок з ієрархічною побудовою тексту-сюжету, з мінімальними або навіть зовсім відсутніми сюжетами. Ці зміни стилю можуть бути наочно відображені в структурних моделях. Імпліцитні ж аспекти врахувати набагато складніше.

Такі літературні тексти як афоризм, епіграма [3; 4] побудовано не на присутньому, а на припущеному, уявлюваному смислового елементі. Згідно з теорією рішення винахідницьких завдань (ТРВЗ) [1], це є «айзбергова система», яка здається читачу (глядачу) безглуздою або примітивною, якщо він не знає про уявлюваний елемент. І навпаки, система повна змісту для того, хто про нього знає.

Байка також є системою, побудованою на уявлюваному смислового елементі (як мінімум на мовчазно-однаковому розумінні автором та читачем, співучасниками дискурсу байки тих властивостей

персонажів, заради яких вони вводяться). Сучасна коротка байка здебільшого побудована на уявлених смислових елементах. Але ж це означає, що реально в сюжеті, в тексті вони не присутні. Як наслідок, відпадає низка композиційно-стилістичних засобів, які в класичних байках відображали ці смислові елементи. Дуже багато інформації для аналізу дає таке схематичне відображення композиційно-стилістичної структури, коли із повної класичної структури байки 18 ст. вилучаються (натомість залишається пунктирне відображення) елементи домислювані, які з'являються в нових байках. По-перше, в такий спосіб можна наочно показати, які елементи композиції еволюціонуючої байки є нестійкими. По-друге, введення спостерігача, передача йому все більш активних функцій розпізнавання образу відповідає фундаментальному принципу відкритості розвиткових систем – одному із головних постулатів синергетики – науки про системи, які розвиваються самі по собі.

Разом з тим, як міра «відкритості» байки збільшується, посилюється і функція домислення образно-символічного змісту читачем. Сучасні байки проявляють тенденцію до збільшення кількості елементів, які в тексті безпосередньо не присутні, але мають на увазі, припускаються.

Щоб зрозуміти той стилістичний інструментарій, який обслуговує ці ненаявні елементи, слід детальніше зупинитися на сутності «айзбергових систем»

Текст байки може містити в собі значну надмірність інформації, тобто бути багатим на безліч описів дій, характеристик персонажів, які й так зрозумілі читачу. Надмірність може бути також і тільки прикрашальною, естетичною природи [10]. Закони сприйняття тексту людиною такі, що між кількістю інформації тексту та надмірністю існує деякий оптимум. У порівнянні з ним перевага надмірності над кількістю інформації робить текст складним для сприйняття внаслідок його тривіальності, нехудожності. Такими є деякі дидактичні байки з експліцитно вираженим повчанням. Перевага інформації над надмірністю в порівнянні з оптимумом також робить текст складним, але тут недостатня надмірність може бути «доопрацьована», додумана самим читачем. Такою як раз і є природа «айзбергових систем». Вдала метафора, затоплена частина моделі [9, с. 46], загальновідомий предмет, елемент, відсутній у тексті, – змінює сам характер естетичного сприйняття байки адресатом.

Згідно з принципом антропоморфності [там само, с. 40–41] читач завжди порівнює з собою, масштабує ті образи, які зустрічаються йому в метафорі. Якщо в байці міститься надмір інформації, то образи та образ-символ легко порівняти з собою, і естетичне сприйняття тут засновано на впізнанні порівнюваного (осміяних людських пороків тощо...). Якщо в байці не вистачає надмірності (опо-

ра на домислюване), то естетичне сприйняття базується на причетності, компетентності читача щодо непорівнюваних явищ, процесів, на задоволеності від власної проникливості. Таким чином, функції «айзбергових систем»: 1) економія, компресія інформації; 2) передача активної функції впізнавання самому адресату; 3) більший експресивно-естетичний вплив образу-символу на адресата, оскільки він сам брав участь у його розробці, що є найкращим засобом закріплення образу.

Варто зауважити, що участь у формуванні художнього образу і навіть генералізація, розширення варіантів цього образу – тенденція масового мистецтва кінця ХХ ст. Завдяки масовому розповсюдженню телебачення, комп'ютерних мереж, відеотехніки, друкарських засобів – митець або письменник можуть прагнути не до створення шедевру, а до винаходу якоїсь естетичної і, можливо, соціально значущої ідеї, напрямку (атрактора). Потім ця ідея для глядача/читача відіграє роль конструктора, який дозволяє йому самому створювати, розширювати варіанти втілення. Попри це далеко не завжди відбувається зниження ролі мистецтва. Віковий приклад афоризмів та афористичних байок підтверджують це положення.

З точки зору ТРВЗ (теорії рішення винахідницьких завдань) [1] це – вершина розвитку системи, яка називається ІКР – ідеальний кінцевий результат. Об'єкт зникає (образ-символ переходить у віртуальний стан), але його функція зберігається та виконується повною мірою. Подальший розвиток такої системи, яка досягла ІКР, можливий у складі інших систем. Згідно з цією теорією, байка буде впроваджуватися в інші жанри і навіть види мистецтва та відігравати там як самостійну художню роль, так і допоміжну. Про це також знаходимо підтвердження в сучасній німецькій літературі [11; 13; 14; 15; 17; 18; 19; 21].

Усе зазначене вище проілюструємо прикладами байок попередніх століть та сучасних. У більшості з них (в основному, більш ранніх) образ-символ байки є завершеним у тому сенсі, що читачеві не треба його домислювати, доопрацьовувати. В інших байках, більш сучасних, образ-символ є незавершеним: його необхідно домислювати під час читання. Наведемо приклади байок з завершеним та незавершеним образом-символом.

Б а й к а з з а в е р ш е н и м о б р а з о м - с и м в о л о м .

J.W. Goethe [тут і далі: 12]

Ein grosser Teich war zugefroren/ Die Fröschelein, in der Tiefe verloren./ Durften nicht ferner quaken noch springen, /Versprachen sich aber, im halben Traum,/ Fänden sie nun da oben Raum,/ Wie Nachtigallen wollten sie singen./ Der Tauwind kam, das Eis zerschmolz,/ Nun ruderten sie und landeten stolz,/ Und sassen am Ufer weit und breit/ Und quakten wie vor alter Zeit.

Байка Гете (без назви) про замерзле озеро та Жаб може бути віднесена до класичної схеми утво-

рення образу-символу. Велике озеро замерзло. Жаби, забившись у глибині озера, не могли більше ані квакати, ані плигати. У напівзабутті вони поклялись одне одному співати як солов'ї, коли наверху розтане. Коли ж лід розтанув, вони усілись на березі й квакали, як і раніше.

Це класична схема утворення образу-символу, в цьому разі дуже яскравого, влучного, але відносно вузького образу-символу пустих намірів, які не відповідають можливостям. Метафора тут в міру прозора та однозначна.

Байки з незавершеними образами-символами.

K. Pfeffer.

Der Adler und die Natter

Auf eine Natter fiel mit wildem Durst nach Blut/ Ein Adler und erhob mit ihr sich in die Lüfte./ Doch eh er sie verschlang, stach sie mit gleicher Wut/ Den Mörder in die Brust. Erstickt vom schnellen Gifte,/ Stürzt er aus dem Olymp in einen Grund herab./ Es scheint, dass in der Welt der alte Lauf bestehe:/ Wer in der Tiefe raubt, der findet in der Höhe./ Wer in der Höhe raubt, in einer Gruft sein Grab.

У байці Пфєффеля «Орел і Змія» орел тримає в кігтях Змію й розбиває їй клювом голову. Але вона встигає нанести йому в груди смертельний укус. Обидва падають в ущелину. Байка закінчується афоризмом: «У світі старий хід речей: хто розбійничає внизу, той гине нагорі, хто займається розбоєм наверху, той знаходить смерть у прірві». Самим текстом байки не утворюється завершеного образу-символу. Можливе неоднозначне трактування того, що хотів би виразити автор. Введення афоризму створює проекцію невизначеного образу-символу на одну його характерну рису, за якою читач активно розпізнає цей вербально невиражений образ-символ.

Далі розглянемо риторичні байкові ланцюги В. Лібхена (Rhetorische Fabelketten) – (XX ст.) [16].

W. Liebchen.

Toleranz (in drei Fabeln)

einerseits

der wolf verbrachte viel zeit damit/ dem esel das heulen beizubringen/ in der hoffnung/ dass er mit ihm/ gemeinsam den mond besingen/ und gedanken austauschen könne // nach wochen der mühe/ verlangte er vom esel/ die probe/ der nahm die eingeübte pose ein/ öffnete das maul und/ plärrte sein i und sein a wie eh und je // dabei hatte doch der wolf dem esel/ so gute beispiele geboten/

andererseits

der esel meinte/ man könne sich auch/ mit ia verständigen/ und den mond besingen/ der wolf müsse nur einmal/ von sich absehen und tüchtig üben// nach zeiten der anstrengung/ versuchte es der wolf/ stand wie ein esel/ auf allen vieren/ öffnete die schnauze/ und jaulte wie gewöhnlich // dabei hatte doch der esel dem wolf/ so gute beispiele geboten//

abweichung

als wolf und esel erkannten/dass sie es nicht vermochten/ ihre eigenart zu ändern/ ohne ihren charakter zu verlieren/ waren sie froh über das scheitern/ ihrer proben // und verstanden sich besser als zuvor/ denn sie bedachten die unterschiede.

Байкові ланцюги Лібхена являють собою короткі, нанизані одне на одне сюжети у формі ритмізованої прози, які утворюють ієрархічну метафору. При цьому образ-символ неможливо сформулювати без назв байкових ланцюгів, даних автором. Тут спостерігається зміна функцій назви байки. Вона не тільки задає тему, але й слугує розгадкою незавершеного образу-символу.

У байці «Терпимість» описані безуспішні спроби Вовка та Віслюка змінити свою природу, переробити одне одного на свій лад, щоб Віслюк міг по-вовчому вити (оспівувати місяць), а Вовк по-віслючому ревити. Коли вони зрозуміли, що неможливо змінити свою природу, не втративши характер, то навіть зраділи безуспішності своїх спроб, і з того часу зрозуміли одне одного краще, ніж будь-коли, тому що враховували свою неоднаковість.

Не зважаючи на те, що в 3-й частині байки «Відхилення» фактично поміщено висновок байки, образ-символ ще не визначається напевно. Його можна зрозуміти і як образ примирення, і взаємопорозуміння, і смирення, тобто читач в міру своїх уявлень може його домалювати й завершити сам, або може залишитися на цій чи іншій гамі близьких відтінків. Але коли в фокус роздумів над головним символічним змістом попадає назва байки «Терпимість» (а на початку байки назва, як правило, не затримує уваги), образ-символ набуває саме цієї спрямованості та завершеності; абстрактна назва спроектувала увагу саме на цю рису людських стосунків. Цього не спроможна зробити назва з номінацією конкретних персонажів, наприклад, «Вовк та Віслюк», бо вона може викликати лише асоціацію щодо типових характерів персонажів, а не змісту образу-символу, який вони утворюють своїми взаємодіями саме у цій байці.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Дослідження образу-символу байки, його еволюції свідчить про його системну природу; ця система має опозиційні характеристики. Синтез образу та символу (образ-символ) байки одночасно є наочним (впливає з дій та характерів персонажів), узагальнюючим певну рису, ознаку дійсності, а також починає символічно позначати цю рису після того, як байка стає широко відомою. Відповідно до цього розвиток образу-символу за епохами має протилежні напрямки.

1) Завершений образ-символ, який відбиває та позначає досить відомі негативні явища суспільства; він щільно прив'язаний до них.

2) Незавершений образ-символ, в якому символічній стороні надано більшу свободу позначати й існуючі явища, і можливі. Це досягається припущенням в байці таких елементів, які експліцитно не описано. Отже, незавершений образ-символ вказує можливий вектор розвитку. Приховані елементи, імпліцитний смисл є частиною «айзбергової системи» незавершеного образу-символу, а сам він є ідеальним кінцевим результатом» (ІКР) еволюції.

Перспективою продовження здійснених досліджень є вивчення еволюції художніх образів в інших сатиричних жанрах малої форми: притчі, шванку, фацетії, анекдоту та ін. У кожному з цих жанрів художній образ відіграє подвійну роль: узагальнювати і позначати. Основні художні образи цих жанрів різною мірою тяжіють до образу-символу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтшуллер Г. С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач. 2-е изд., доп. Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1991. 225 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : Искусство, 2001. 572 с.
3. Манякина Т. И. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов (на материале немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Днепропетровск, 1995. 230 с.
4. Перлина Ю. Г. Композиционно-стилистическая структура эпиграммы как типа текста (на материале немецкой эпиграммы 17-20 вв.): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Днепропетровск, 1995. 251 с.
5. Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (13-20 ст.): жанрово-стилістичні аспекти : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2000. 427 с.
6. Піхтовнікова Л. С., Домброван Т. І., Єнікеєва С. М., Семенець О. О. Лінгвосинергетика: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 296 с.
7. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений. Монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 180 с.
8. Синергетика в филологических исследованиях: монография. Т. И. Домброван, С. М. Еникеева, Л. С. Пихтовникова и др.; под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харків : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. 340 с.
9. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция. // В. Н. Телия. Метафора в языке и тексте. Москва : Наука, 1988. С. 26–52.
10. Урсул А. Д. Природа информации. Москва : Изд-во полит. л-ры, 1968. 288 с.
11. Brandmaier M. Verzauberte Kinderherzen: ein ungewöhnliches Kinderbuch. Fabeln - Märchen - Abenteuergeschichten in drei Abschnitten für Familie, Kindergarten, Vor-und Grundschule. Rohrbach : Dr. Deutschbauer, 1997. 81 S.
12. Deutsche Fabeln aus neun Jahrhunderten. Hrsg. von K.W. Becker. Leipzig : Reclam, 1991. 553 S.
13. Drewermann E. Von Tieren und Menschen. Moderne Fabeln. Zürich und Düsseldorf : Walter Verlag, 1998. 128 S.
14. Jäckel K. Der Geist in der Handtasche: Märchen, Fabeln, Traumgeschichten. 1. Aufl. Würzburg : Arena, 1985. 97 S.
15. Krüss J. Die Schiffbrüchigen oder Die Fabelinsel: ein Südseebuch voller Fabeln, Kokospalmen und Möweneier. München : Lenth, 1984. 139 S.
16. Liebchen W. Die Fabel: das Vergnügen der Erkenntnis; Fabel, Gleichnis, Parabel, Witz; mit einer Abhandlung über die Formkriterien dieser Gattung. Kilianshof : Fabel-Verlan. Liebchen, 1990. 203 S.
17. Liebchen W. Der witzige Reineke Fuchs. Die fabelhafte Erzählung. Rön-Grabfeld/Kilianshof : Fabel-Verlag Gudrun Liebchen, 1989. 224 S.
18. Liebchen W., Prohl K.-J. Die Fabel heute: Realität und Argument; rhetorische Fabeln; mit einer Abhandlung über das Fabelschreiben und über die Stilarten der Fabel. 1-Aufl. Kilianshof : Fabel-Verlag Liebchen, 1992. 144 S.
19. Maess Th. (Hrsg.) Scherze, Lügen, Fabeln in alten Predigten. München : Nymphenburger, 1988. 200 S.
20. Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13-21 Jahrhundert. / Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Band 5. Aachen : Shaker Verlag, 2008. 322 S.
21. Wilke Chr. H. Fabel als Instrument der Aufklärung. Leistungsfähigkeit eines literarischen Typus. BASIS 2. 1971. S. 71–102.

REFERENCES

1. Altshuller, G. S. (1991). Nayti ideyu. Vvedenie v teoriyu resheniya izobretatel'skikh zadach [Find an idea. Introduction to the theory of inventive problem solving]. Novosibirsk: Nauka Publ. (in Russian)
2. Vygotski, L. S. (2001). Psikhologiya iskusstva. [Psychology of art]. Moskva : Iskusstvo. (in Russian)
3. Manyakina, T. I. (1980). Yazykovo-stilisticheskaya kharakteristika zhanra aforizmov (na materiale nemetskogo yazyka). Diss. kand. filol. Nauk [Linguistic and stylistic characteristics of the genre of aphorisms (based on the material of the German language)]. Dnepropetrovsk. 230 p. (in Russian)
4. Perlina, Y. G. (1995). Kompozitsionno-stilisticheskaya struktura epigrammy kak tipa teksta (na materiale nemetskoj epigrammy 17-20 vv.) Diss. kand. filol. nauk. [Compositional and stylistic structure of an epigram as a type of text (based on a German epigram of the 17th-20th centuries)]. Dnepropetrovsk. 251 p. (in Russian)
5. Pikhovnikova, L. S. (2000). Evolutsiya nimec'koi virshovanoi baike: zhanrovo-stylistychni aspekty. Diss. dokt. filol. nauk [Evolution of the German Poem Fable: Genre and Stylistics Aspects. Dr. philol. sci. diss.]. Kyiv. 427 p. (in Ukrainian)

6. Pikhtovnikova, L. S., Dombrovan, T. I., Yenikeyeva, S. M., Semeneć, O. O. (2018). *Lingvosynerhetyka: pidruchnyk dlya studentiv filolohichnykh spetsial'nostey vyshchykh navchal'nykh zakladiv. Za zah. red. prof. L. S. Pikhtovnikovoyi. Kharkiv: KHNU imeni V. N. Karazina. [Linguosynergetics: a textbook for students of philological specialties of higher educational institutions]. Under the general ed. prof. L.S. Pikhtovnikova. Kharkiv: V.N. Karazin KhNU. (in Ukrainian)*
7. Pikhtovnikova, L. S. (2012). *Lingvosynergetika: osnovy i ocherk napravleniy. Monografiya. Kh. : KHNU imeni V.N. Karazina. [Linguosynergetics: Foundations and Outline of Directions]. Monograph. Kharkiv: KhNU named after V.N. Karazin. (in Russian)*
8. *Synergetika* (2015). *Synergetika v filologicheskikh issledovaniyakh : monografiya / T. I. Dombrovan, S. M. Yenikeyeva, L. S. Pikhtovnikova i dr.; pod obshch. red. prof. L. S. Pikhtovnikovoy. Kh.: KHNU imeni V. N. Karazina. [Synergetics in philological research]: monograph / TI Dombrovan, SM Enikeeva, LS Pikhtovnikova, etc. ; under general ed. prof. L.S. Pikhtovnikova. Kh.: V. N. Karazin Kharkiv National University. (in Russian)*
9. Teliya, V.N. (1988). *Metafora kak model' smysloproizvodstva i yeye ekspressivno-otsenochnaya funktsiya. Metafora v yazyke i tekste. V: Metafora v yazyke i tekste. Pod red. V. N. Teliya. [Metaphor as a model of meaning production and its expressive-evaluative function. In: Metaphor in language and text]. Ed. V.N. Teliya. Moskva: Nauka Publ, pp. 26–52. (in Russian)*
10. Ursul, A. D. (1968). *Priroda informatsii. [The nature of information]. Moskva : Politicheskaya literatura Publ. (in Russian)*
11. Brandmaier, M. (1997): *Verzauberte Kinderherzen: ein ungewöhnliches Kinderbuch. Fabeln - Märchen - Abenteuer geschichten in drei Abschnitten für Familie, Kindergarten, Vor- und Grundschule. Rohrbach : Dr. Deutschbauer.*
12. *Deutsche Fabeln [...] (1991): Deutsche Fabeln aus neun Jahrhunderten. Hrsg. von K. W. Becker. Leipzig : Reclam.*
13. Drewermann, E. (1998): *Von Tieren und Menschen. Moderne Fabeln. Zürich und Düsseldorf : Walter Verlag.*
14. Jäckel, K. (1985). *Der Geist in der Handtasche: Märchen, Fabeln, Traumgeschichten. 1. Aufl. Würzburg : Arena.*
15. Krüss, J. (1984) *Die Schiffrüchigen oder Die Fabelinsel: ein Südseebuch voller Fabeln, Kokospalmen und Möweneier. München : Lenth.*
16. Liebchen, W. (1990). *Die Fabel: das Vergnügen der Erkenntnis; Fabel, Gleichnis, Parabel, Witz; mit einer Abhandlung über die Formkriterien dieser Gattung. Kilianshof : Fabel-Verl. Liebchen.*
17. Liebchen, W. (1989). *Der witzige Reineke Fuchs. Die fabelhafte Erzählung. Rön-Grabfeld/Kilianshof : Fabel-Verlag Gudrun Liebchen.*
18. Liebchen, W., Prohl K.-J. (1992). *Die Fabel heute: Realität und Argument; rhetorische Fabeln; mit einer Abhandlung über das Fabelschreiben und über die Stilarten der Fabel. 1-Aufl. Kilianshof: Fabel-Verl. Liebchen.*
19. Maess, Th. (Hrsg.) (1988). *Scherze, Lügen, Fabeln in alten Predigten. München: Nymphenburger.*
20. Pichtownikowa, L. (2008). *Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13–21 Jahrhundert. / Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Band 5. Aachen: Shaker Verlag.*
21. Wilke, Chr. H. (1971). *Fabel als Instrument der Aufklärung. Leistungsfähigkeit eines literarischen Typus. BASIS 2. S.71–102.*

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Пихтовникова Лидия Сергеевна – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры немецкой филологии и перевода Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; профессор кафедры прикладной лингвистики Национального аэрокосмического университета имени М. Е. Жуковского «ХАИ»; e-mail: lpichtov@gmail.com; l.pichtownikowa@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&user=3wQy8jsAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa

Pikhtovnikova Lydia – Doctor of Philology, Full Professor of the Department of German Philology and Translation of V. N. Karazin Kharkiv National University; Full Professor of the Department of Applied Linguistics of Zhukovsky National Aerospace University; e-mail: lpichtov@gmail.com; l.pichtownikowa@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&user=3wQy8jsAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa

УДК 811.111

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-05

Карнавальне порушення стереотипних норм як шлях до екологізації свідомості (на матеріалі англomовного анімаційного дискурсу «Zootopia»)

Самохіна В. О.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=0us2VTAAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoriiia_Samokhina

Івченко Н. С.

аспірант кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: natalia.s.ivchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1506-6120>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=Tt-w-lCAAAAJ>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Ivchenko

(Харків)

Стаття зосереджується на проблемі карнавального порушення спрощених і узагальнених уявлень про світ у англomовному анімаційному дискурсі фільму «Zootopia». Питання про карнавальне порушення стереотипних норм уперше досліджується з огляду на екологічність або неекологічність його впливу на свідомість. У статті послідовно розглядаються проблеми розвитку екологічної свідомості; стереотип як матеріальний результат процесів спрощення і узагальнення у спільній свідомості людей, який перешкоджає формуванню «здорової» взаємодії людей між собою та з явищами природи. У який спосіб анімаційний дискурс утілює риси карнавалу, визначені М. Бахтіним; викриває вади людей через призму стереотипів про тварин та завдяки своїй парадоксальній природі сприяє встановленню екологічної норми. На матеріалі англomовного анімаційного дискурсу фільму «Zootopia» розглядається прояв карнавальних елементів: амбівалентності, універсальності, гротескності, символічності та тілесності у вербальному та невербальному модусах, а також їхній вплив на порушення й висміювання стереотипів. Яким чином у результаті карнавального порушення утворюється нова екологічна норма, яка сприяє підвищенню рівня еко-освіченості соціуму, заохочує до вирішення проблем навколишнього середовища та як наслідок сприяє становленню «здорових» стосунків з природою та її явищами.

Ключові слова: анімаційний дискурс, еколінгвістика, екологічна свідомість, карнавалізація, стереотип.

Самохіна В. А., Івченко Н. С. Карнавальное нарушение стереотипных норм как путь к экологизации сознания (на материале англоязычного анимационного дискурса «Zootopia») Статья сосредотачивается на проблеме карнавального нарушения упрощенных и обобщенных представлений о мире в англоязычном анимационном дискурсе фильма «Zootopia». Вопрос о карнавальном нарушении стереотипных норм впервые исследуется с точки зрения экологичности или неэкологичности его влияния на сознание. В статье последовательно рассматриваются проблемы развития экологического сознания; стереотип как материальный результат процессов упрощения и обобщения в общем сознании людей, который препятствует формированию «здорового» взаимодействия людей между собой и явлениями природы. Каким образом анимационный дискурс воплощает черты карнавала, определённые М. Бахтиным; разоблачает недостатки людей через призму стереотипов о животных и благодаря своей парадоксальной природе способствует установлению экологической нормы. На материале англоязычного анимационного дискурса фильма «Zootopia» рассматривается проявление карнавальных элементов: амбивалентности, универсальности, гротескности, символичности и телесности в вербальном и невербальном модусах, а также их влияние на нарушение и высмеивание стереотипов. Как в результате карнавального нарушения образуется новая экологическая норма, которая способствует повышению уровня эко-грамотности социума, поощряет решение проблем окружающей среды и способствует становлению «здоровых» отношений с природой и ее явлениями.

Ключевые слова: анимационный дискурс, еколінгвістика, екологічне свідомість, карнавалізація, стереотип.

Samokhina V., Ivchenko N. Carnival violation of stereotypic norms as a way to eco-consciousness (based on the English-language animated discourse "Zootopia") The article focuses on the problem of carnival violation of simplified and generalized ideas about the world in the English-language animated discourse of the film "Zootopia". The question of carnival violation of stereotypes is for the first time studied in terms of ecological or non-ecological impact on consciousness. The article consistently considers the problems of development of ecological consciousness; stereotype as a tangible result of the processes of simplification and generalization in the common consciousness of people which prevents the development of "healthy" interaction between people and with the natural world. In what way animation discourse: embodies the features of the carnival defined by M. Bakhtin; exposes the shortcomings of people through the prism of stereotypes about animals and due to its paradoxical nature helps to establish the ecological norm. The material of the English-language animated discourse of the film "Zootopia" examines cooperation of carnival elements: ambivalence, universality, grotesqueness, symbolism and corporeality with verbal and nonverbal modes, and their influence on infraction and ridicule of stereotypes; how in the result of the carnival violation of stereotypical norms a new ecological norm is formed, which contributes to the ecoliteracy increase in society, encourages to solve environmental problems and promotes the establishment of "healthy" relationships with nature and its phenomena.

Keywords: animation discourse, ecolinguistics, ecological consciousness, carnivalization, stereotype.

1. ВСТУП

Екологічні проблеми, забруднення середовища, вимирання видів тварин, зменшення різноманіття, вирубка лісів, виснаження земель, надмірне використання ресурсів та інші наслідки соціального життя людей змусили вчених (О. І. Морозова [5], В. Г. Пасинок [6], В. О. Самохіна [7, 8, 9], Н. Н. Couto [11], А. Fill [12,13], Р. Mühlhäusler [15], А. Stibbe [16] та багатьох інших) шукати нові екологічні орієнтири, принципи та моделі не тільки у соціумі, але й у свідомості індивідів.

Свідомість є провідною рисою, що відрізняє людей від іншого світу, адже людина здатна усвідомлювати біологічний та соціальний навколишній світ в усіх його проявах та самому собі. Унікальним явищем свідомості кожного індивіда та соціального простору є карнавал (думок й емоцій), який відображає усі індивідуальні та соціальні радощі, проблеми, гаразди та негаразди. Процес проникнення ідей та принципів карнавалу в усі сфери буття людини отримав назву *карнавалізація*. В.О. Самохіна визначає цей феномен як «контекст сміхової культури, процес поширення карнавального діалогізму в карнавальній свідомості індивіда, який ґрунтується на карнавальних подіях, певних діях у карнавальній діалогічній взаємодії її учасників у соціальній сфері, де креативна функція виступає її основою» [9, с. 2]. Карнавальні ідеї легко проникають в усі куточки свідомості індивідів, а також в усі сфери їхнього соціального життя. У такий спосіб вони здатні впливати на усі норми (мовні та мовленнєві, онтологічні, логіко-поняттєві, валоративні (ціннісні), текстово-жанрові, дискурсивні [7, 98]). Особливо яскраво карнавалізація проявляє себе у взаємодії з стереотипами, спрощеними моделями сприйняття світу, що формуються у свідомості членів соціуму та часто гуртуються на дуже узагальнених або хибних ідеях. Карнавальний контекст занурює стереотипну норму у незвичний для неї двійстий контекст та порушує її, що і є нормою такого контексту та сприяє визначенню справжньої екологічності.

Отже, актуальність цієї роботи полягає у тому, що карнавальне порушення стереотипних

норм уперше розглядається з точки зору екологічності або неекологічності в англomовному анімаційному дискурсі.

Об'єктом цієї роботи постає англomовний анімаційний дискурс фільму «Zootopia», предметом — аналіз карнавальних порушень стереотипів, а матеріалом — англomовна анімаційна комедія «Zootopia».

Метою роботи — вивчити екологічної функції карнавального порушення стереотипів в англomовному анімаційному дискурсі фільму «Zootopia»; визначити лексичні, стилістичні, семантичні, граматичні та невербальні засоби у ньому і показати, яким чином вони сприяють екологічності або неекологічності англomовного анімаційного дискурсу «Zootopia».

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Свідомість є основною рисою, що відрізняє людину від тварини, це її уявлення про саму себе, світ (біологічний та соціальний) і своє місце в ньому. Вона здатна відображати й конструювати навколишній світ у наукових законах, словесних поняттях, чуттєвих уявленнях та емоційних образах. Людина є творінням соціальним, її розум, а разом і з ним поведінка та креативна діяльність, формуються в соціумі та обумовлені його умовами, законами та правилами.

Суспільство та свідомість тісно пов'язані, адже соціум, шляхом мовленнєвої взаємодії, впливає на формування свідомості, яка, зі свого боку, на рівні мислення пов'язана з мовленням. Колективна свідомість як результат мовленнєвої взаємодії людей складає сам соціум. Отже, для того щоб прискорювати темпи екологізації у природі, треба поширювати екологічні ідеї в суспільстві, а для цього потрібно сприяти усебічній екологічній освіченості людей («ecoliteracy»). За визначенням Ф. Капра «ecoliteracy» — це екологічне пізнання на всіх його рівнях, адже усвідомлення на найвищому рівні притаманне лише людям, більше того, ми знаємо не лише про світ, ми знаємо про себе й навіть про те, що ми знаємо. Ми можемо свідомо змінювати своє

ставлення до оточуючого нас світу й за допомогою мовлення впливати на ставлення інших. Це особлива форма рефлексії людини, що тісно пов'язана з мовою, не просто як із засобом збереження та передавання інформації, а як із засобом координації поведінки. На думку Ф. Капра [10, с. 289–290], ми маємо стати екологічно освіченими та свідомими, що означає знати про принципи та методи формування екологічної комунікації у всіх сферах життя людини: соціальної, політичної, економічної, освітньої, науковій тощо. О. В. Іванова [3, с. 20] визначає основні компоненти екологічної свідомості — раціональні, чуттєво-емоційні й поведінкові. Основна функція еко-свідомості, на думку авторки, — «регулятивна, це регулювання людської діяльності, від нормативно-стимулюючої до ціннісно-орієнтованої» [там само, с. 20].

Отже, екологічна свідомість — це загальна структура знань про екологічну взаємодію з природою й усіма її явищами, що формується в процесі пізнання людиною світу, в якому вона існує, за допомогою органів чуття, мислення та емоцій. Еко-свідомість знаходить своє відображення в семантичних структурах мови, а мовлення та мова є матеріальним утіленням свідомості. З огляду на це, екологізуючи свідомість, ми екологізуємо мову, й навпаки.

Одним з особливо яскравих мовних проявів спільного розуму є стереотип, він далеко не завжди базується безпосередньо на об'єктивній інформації, але виникає на основі стандартизованих суджень про людей, тварин та навколишній світ та описується як зміст суспільної свідомості. Стереотипи виникають у результаті взаємодії двох процесів людської свідомості: «стереотипізації — універсальної категоризації, яка обумовлена потребою особистості в створенні тих уявлень, які були б проекцією цінностей» [4, с. 190-197], тобто звуження абстрактних понять до конкретних образів; а також завдяки жазі людської свідомості до спрощення «суть якого полягає у виділенні декількох ознак в якості головних для позначення складних явищ» [2, с. 253]. Як бачимо, стереотип є дуже спрощеним і не завжди справедливим відображенням реальності, а значить часто перешкоджає формуванню екологічної свідомості.

Однак, щоб зрозуміти, що таке стереотип, спочатку потрібно визначити поняття норми, одним із різновидів якої він є. Норма — «це стандарт, спосіб вираження, прийнятий колективом» [7, с. 96], це правило, що схвалюється не тільки соціумом, але також відображає закономірності соціальної та мовної систем, підтверджується авторитетними членами суспільства та дискурсами масового вживання: дискурсом новин, газет, журналів, розважальним дискурсом телебачення та інтернету, кіно, анімаційних фільмів. Стереотип — це, з одного боку, ментальний образ у свідомості людини та його вербальна оболонка, заздалегідь сформована в соціу-

мі оцінка певних явищ, з іншого — це «прийняті в суспільстві норми сприйняття, фільтрації, інтерпретації інформації при розпізнаванні й розумінні навколишнього світу, засновані на попередньому соціальному досвіді. Система стереотипів являє собою соціальну реальність» [14, с. 48]. На думку В. Ліпмана, стереотипи призводять до спотворення сприйняття навколишньої дійсності, заважають формуванню об'єктивної оцінки, вони обмежують поведінку людини та перешкоджають правильному сприйняттю дійсності. За допомогою стереотипів можна легко маніпулювати, оскільки «в більшості випадків процесом сприйняття керують стереотипи — упереджені думки» [там само, с. 50].

Такими якостями стереотипів часто користуються автори анімаційних фільмів. Вони занурюють спрощені та уніфіковані уявлення про світ у простий та впізнаваний, але не звичний для цих уявних образів контекст. У такий спосіб вони створюють казку (карнавал), що переплітається з реальністю. У такій простій (що є екологічним) формі, як анімаційний дискурс, піднімаються складні соціальні, моральні та екологічні проблеми.

Анімаційний дискурс — це комунікативна система, яка є складною семіотичною структурою. Він розглядається в контексті мультимодальності, тому що значення в ньому формується за допомогою різних модусів (тобто каналів передачі інформації). Зміст анімаційного дискурсу утворюється за допомогою таких модусів: вербального, який утворює лінгвістичну систему фільму (персональне, авторське, закадрове мовлення, титри, заголовки, написи, назви вулиць, міст тощо, які є частиною світу речей фільму), та невербального, який складає нелінгвістичну систему анімаційного фільму: візуального (візуальні образи, рухи персонажів, відстань між ними, декорації, місце події) та аудіального або звукового (те, як розмовляють, тобто просодії персонажів, закадрових голосів, природні шуми, музика тощо).

На відміну від інших видів дискурсу, анімаційному різновиду дискурсу особливо притаманна карнавальність, оскільки він утілює усі його риси, визначені М. Бахтінім [1, с.236]: амбівалентність — діючими персонажами часто є тварини, які у той самий час наділені людськими рисами та взаємодіють у природному, але соціальному світі; універсальність — анімаційний дискурс, як було зазначено вище, простий зрозумілий та впізнаваний, що робить його доступним й цікавим для кожного; символічність — наповненість символами, нормами, стереотипами, спрощеннями та узагальненнями; тілесність — увага до персонажів та візуальної складової є підвищеною у анімаційному дискурсі; гротескність — фантастичність та перебільшення як героїв так і ситуацій направлене на увиразнення й висміювання вад людей та хибних символів. У цьому, власне, і полягає парадоксальна природа

карнавалу «відхилення від норми створює в анімаційному дискурсі нову норму і є нормою сміхового сприйняття світу» [7, с.12]. Завдяки цьому карнавалізований анімаційний дискурс і є екологічним, бо стереотипні норми викриваються, висміюються та порушуються, він «дозволяє людям вийти за рамки буденності, рутини» [8, с. 30], розширити кругозір та побачити більше, ніж просто показано. Карнавалізований анімаційний дискурс є першим другом дитини, він інформує, знайомить з навколишнім світом, формує емоційні та екологічні компетенції, розширює кругозір та є джерелом конструювання свідомості, програмує спосіб життя, мораль і систему цінностей.

Розглянемо декілька прикладів на матеріалі карнавалізованого анімаційного дискурсу фільму «Zootopia», де головна героїня — зайчиха Джуді, яка завдяки своїй свідомості та впертості змогла стати поліцейським — спростовує стереотипи про зайців та кидає виклик стереотипам про інших тварин, бо не вважає їх правильними.

У сьомій сцені анімаційного фільму, що має назву «The Bullpen», зайчиха стикається з африканським буйволом, що є різновидом биків, які стереотипно вважаються лютими, впертими/жорсткими (tough) та дурними.

Рис. 1. Zootopia [17]: time code 16:19

Шеф Бого є шефом поліцейського відділку Зутопії. Вербальний модус, а саме складна лексика «*inciting a scurry*», «*reckless endangerment of rodents*», «*master criminal*», «*insipid*»; правильні граматичні конструкції «*there are some new recruits with us I should introduce*»[17], «*I've got three items on the docket*»[17] та витончена офіційна англійська, не зважаючи на легкий африканський акцент, підкреслюють саме його важливий статус та високий рівень інтелекту, а не стереотип про тупість. Усе це різко контрастує з простою розмовною мовою головної героїні:

«*popped*» замість «*arrested*», «*You ready to make the world a better place?*»[17], «*Sir, I'm not just some token bunny*»[17].

Також, шеф поліції, не зважаючи на узагальнене уявлення про биків, зовсім не є агресивним, йому радше все байдуже, про що він сам каже декілька разів: «*Chief Bogo: Number two; there are some new recruits with us I should introduce, but I'm not going to because I don't care*»[17], «*Chief Bogo: Didn't forget. Just don't care*»[17], однак усе-таки є досить жорстким, чого певно вимагає його висока посада, що підкреслює візуальний модус (див. рим. 1): охайна поліцейська форма, окуляри, рівна осанка, широкі плечі, та аудіальний – тон його голосу є досить жорстким та твердим, хоч і спокійним. Усе ж таки Шеф Поліції є заручником стереотипів, бо крізь них не може розгледіти безмежний професійний потенціал й ентузіазм Джуді. У результаті чого довіряє їй лише пакувальні штрафи, що зовсім не є екологічною поведінкою, оскільки раніше у фільмі було показано, що Джуді краща випускниця поліцейської академії. Офіцер на відміну від Шефа поводиться більш екологічно:

Judy Hopps: Sir, I'm not just some token bunny.

Chief Bogo: Well then, writing one hundred tickets a day should be easy. [Leaves room; Judy seems stunned, she taps her foot angrily]

Judy Hopps: A hundred tickets, I'm not gonna write a hundred tickets. I'm gonna write two-hundred tickets! Before noon! [17]

Рис. 2. Zootopia [17]: time code 16:40

Зайчиха приймає наказ шефа та, використовуючи кульмінацію у вербальному модусі: «*hundred tickets*→ *two-hundred tickets*→ *Before noon!*», навіть кидає виклик, що зможе виконати подвійну роботу. Намагаючись у такий спосіб довести, що не тільки бики можуть бути «tough», але й зайці теж достатньо вперті/жорсткі, для того щоб довести бикові, що

на них можна розраховувати. Візуальний модус підкреслює це, оскільки в останньому кадрі сцени героїня приймає героїчну позу (див. рис. 2). Карнавально-гротескна реакція зайчихи на стереотипну поведінку бика підкреслює екологічність її поведінки, оскільки вона бориться з упередженнями, показучи глядачу, що зайці можуть бути впертими як бики.

У п'ятнадцятій сцені фільму «Judy's Hustle», офіцер Хоппс кидає виклик стереотипу про хитрість, небезпечність та гострий розум лисиць. Лис Нік у цьому епізоді намагається принизити зайчиху, використовуючи «Officer Toot-toot», «Carrots» замість «Officer Hopps», з ласкавою зневажливістю називає її «Fluff», також використовує алюзію до її прізвища, коли просить її не заважати йому «hop along». Нік також намагається засмутити та принизити її статус жартами «What happened, meter maid? Did someone steal a traffic cone? It wasn't me»[17], «there's a toy store missing its stuffed animal. So why don't you get back to your box?»[17]. Але все марно, візуальний модус (див. рис. 3) показує, що Джуді виглядає спокійно і впевне-

Рис. 3. Zootopia[17]: time code 35:41

но. Влучним є лише останній жарт: «Nick Wilde: [grins] It's not exactly a place for a cute little bunny; Judy Hopps: [annoyed] Don't call me cute! Get in the car!»[17], оскільки раніше головна героїня казала, що «a bunny can call another bunny cute, but when other animals do it, it's a little...»[17], що є алюзію на відомий вислів афроамериканців у Америці.

Сама офіцер задля досягнення своєї мети карнавально прикидається дурною, вдаючись до заниження можливостей лиса «I think your ten dollars worth of pawpsicles can wait»[17], підраховуючи несплачені Ніком податки, гротескно

й самоіронічно жартує про здатність зайців до розмноження «I mean I am just a dumb bunny, but we are good at multiplying»[17]. У такий спосіб зайчиха власне і порушує обидва стереотипи та доводить, що зайці достатньо кмітливі, дотепні та розумні не тільки щоб влучно жартувати, але і щоб перехитрувати лиса та змусити його співпрацювати, а лис у цій сцені стає дурним, бо сам же виклав на себе компромат.

Також вартий уваги шістнадцятий епізод – «The Mystic Spring Oasis», у якому є індійський слон – сильний, благородний, мудрий, має добру пам'ять, але дещо незграбний через великі розміри.

Саме до представника слонів, а саме: слонихи Nangi звертається по допомогу у справі головна героїня фільму – Джуді. Слониха всупереч стереотипу каже: «I have no memory of this beaver» [17], де використання саме такої лексики, як «no memory» є досить комічним та створює алюзію на відомий стереотип, що слони нічого не забувають. Також вона поводить себе зневажливо та апатично до співрозмовників, що суперечить стереотипу про благородство, слониха навіть не подивилася на відвідувачів, лише продовжувала займатися йогою, що спростовує стереотип про незграбність слонів (див. рис. 4).

Також у цій сцені є Як, який належить до биків, стереотипи про яких наведені вище. Саме він розповідає офіцеру всю необхідну інформацію, щедро використовуючи синонімію (підкреслено хвилястою) та уточнення (підкреслено прямою): «green cable-knit sweater vest and a new pair of corduroy slack»[17], «he got into this big old white car with a silver trim. Needed a tune-up, the third cylinder wasn't firing»[17], що показує, наскільки гарна в нього пам'ять, що він дуже уважний та добре розбирається в автомобілях. Більш того, він є хазяїном клубу натуристів. Проте, Як приписує все згадане ним слонисі Нангі, питаючи кожного разу «Remember that, Nangi?», на що вона відповідає «No» або «Nore». Наприкінці сцени Як каже: «Told you Nangi has a mind like a steel trap. I wish I had a memory like an elephant»[17], що

Рис. 4. Zootopia [17]: time code 39:03

карнавально перегортає ситуацію. Оскільки двоїстість канравальності цієї ситуації заохочує читача задуматися, розумний Як чи ні.

З одного боку, Як використовує просту розмовну мову: «*Been coming*» замість «*He has been coming*», «*Told you*» замість «*I told you*», вживає слово паразит «*like*»; Як дещо «тормозить», що підкреслюється візуально, зовнішнім виглядом (див. рис. 5): навколо нього літають мухи, його волосся виглядає брудним та неохайним; аудіально — його мова є дещо сповільненою. З іншого, цей персонаж має вражаючу пам'ять, розбирається в автомобілях та бізнесі, судячи з того, що у клубі багато відвідувачів.

Рис. 5. *Zootopia* [17]: time code 39:36

Автори у цьому прикладі занурюють звичні для нас стереотипи у амбівалентний, карнавальний контекст та руйнуючи їх вказують, що довіряти стереотипам не є екологічним оскільки усупереч розповсюдженій нормі слон нічого не пам'ятає, поводить невивічливо, але натомість є дуже гнучким. Яка автори роблять дуже суперечливим: він одночасно є успішним бізнесменом з феноменальною пам'яттю, але зовсім не розуміє цього, підкреслюючи, що навіть якщо стереотип здається об'єктивним, треба зважати на усі обставини, щоб сформулювати екологічно правильне ставлення.

Отже, стереотипи про тварин широко та дуже яскраво використовуються в англійськомовному анімаційному дискурсі, де вони стають діючими особами, набувають деякої міри людяності. Карнавалізованість ніби залишає їх балансувати на межі соціального і природного світу. Залишаючись представниками природного світу, тварини набувають як фізичних рис антропоморфної (одяг, хода, мова тощо), так і рис свідомості (думають про соціальні проблеми, своє місце у світі тощо), вони доводять, що тварини є такими ж рівноправними елементами природи, як і люди. Авторі анімаційних фільмів у такий простий,

карнавальний та гротескний спосіб спонукають глядача асоціювати себе з діючими персонажами — тваринами, показуючи їх схожість, та спонукають до «здорової», екологічної, толерантної комунікації.

На думку А. Філла, стереотипи описують тварин із погляду людей та їх використання людьми, з одного боку, аби характеризувати людей через тварин, з іншого. Ми надаємо тваринам певні людські якості (добрі або погані), а потім ми використовуємо цих тварин та слова (стереотипи про них), щоб характеризувати людей. Проте ані люди, ані тварини не відповідають цим словам [13, с. 179-180]. Іншими словами, стереотипи про тварин нав'язують стандартизоване упереджено-негативне ставлення до братів наших менших, що часто заохочує до жорстокого ставлення до них, шкодить їх існуванню або навіть вбиває. Одночасно, це негативно впливає на комунікацію з людьми, яких асоціюють з тою чи іншою твариною, а точніше, стереотипним уявленням про неї.

Аналіз прикладів анімаційного дискурсу фільму «*Zootopia*» надав можливість виявити, що стереотипи не завжди сприяють екологічному пізнанню світу, оскільки є надто спрощеними та стандартизованим відображенням. Вони перешкоджають розумінню і усвідомленню різноманіття та нестандартності навколишнього світу, його явищ (зокрема тварин), чим стають на заваді формуванню екологічної свідомості. У такий спосіб розкривається абсурдність та неекологічність стереотипних норм.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведений аналіз свідчить про те, що анімаційний дискурс є контрастним та гротескним відображенням людей через призму тварин та їхньої взаємодії як в соціальному, так і природному середовищі, завдяки чому він є простим, зрозумілим, впізнаваним, цікавим дітям та дорослим. Анімаційний дискурс занурює стереотипні норми у двоїстий нестандартний контекст, що приводить до карнавального порушення стереотипної норми, що є джерелом комізму ситуації, адже його парадоксальна природа полягає в тому, що відхилення від норми є нормою для карнавального сприйняття світу. Карнавальні порушення підкреслюють, що стереотипи про тварин не відображають справжньої сутності ні тварин, ні людей, яких вони позначають, а значить, не сприяють екологізації свідомості. А їх карнавальне порушення створює нову екологічну норму, що сприяє екологічній освіченості.

Перспективність роботи полягає у сприяттві проникненню екологічних ідей у свідомість людей, а також у практичному застосуванні карнавального порушення стереотипних норм у розважальному контенті мас-медіа, фільмів, кіно та літератури, що сприятиме екологізації розуму індивідів та соціуму взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худ. лит., 1990. 544 с.
2. Бронникова Д. А. Подходы к изучению понятия «стереотипов» современной лингвистике // Актуальные проблемы современной лингвистики глазами молодых ученых: материалы IX Всероссийского научного. Уфа : РИЦ БашГУ, 2017. 284 с.
3. Иванова Е. В. Лингвокогнитивное моделирование экологического дискурса: монография. М. : ФЛИНТА : Наука, 2015. 176 с.
4. Любимова С. А. Соціокультурні стереотипи в лінгвокогнітивній парадигмі // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія, 2019. №. 20. С. 190–197.
5. Морозова О. І. Екологічний підхід до аналізу неправдивих висловлень // *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип.55. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2015. С. 258–266.
6. Пасинок В. Г. Еколінгвістичний підхід до аналізу іноземних мов та педагогічного процесу їх навчання в українських вишах [Текст] / В.Г. Пасинок, О.І. Морозова, В. О. Самохіна // *Якісна мовна освіта в сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23–24 листопада 2017 р. Суми: СумДУ, 2017. С. 128–132.*
7. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: Монографія. Вид. 2-е, перер. і доп. Х: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 360 с.
8. Самохіна В. О. Карнавалізація у фокусі лінгвокреативної діяльності Homo Artifex // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. Харків, 2018. Вип. 88. С. 26–34.
9. Самохіна В. О. Креативна дискурсивна особистість в екосистемі творчої діяльності // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2020. № 90. С. 19–26.
10. Capra F. *The Web of Life: A New Synthesis of Mind and Matter*. London: Harper Collins, 1997. P. 289–295.
11. Couto H. H. do. *Ecosystemic Linguistics// Eco Systemic Linguistics. The Routledge handbook of ecolinguistics / ed. by Alwin F. Fill, Hermine Penz. Description: New York, NY: Routledge, 2018. 458 p.*
12. Fill A. *Ecolinguistics – State of the Art*. AAA Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik. 1998. Vol. 23. № 1. 1998. P. 3–16.
13. Fill A. *Language Creates Relations Between Humans and Animals: Animal Stereotypes, Linguistic Anthropocentrism and Anthropomorphism . Tiere, Texte, Transformationen. Kritische Perspektiven der Human-Animal Studies*. Bielefeld: Transcript (Human-animal studies). 2015. P. 179–192.
14. Lippmann W. *Public Opinion*. New York: Macmillan, 1922. 427 p.
15. Mühlhäusler P. *Linguistic Ecology*. London, New York : Routledge, 1996. 396 p.
16. Stibbe A. *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by*. Routledge, 2015. 448 p.
17. Howard, B., & Moore, R. (Directors) *Zootopia* [Motion Picture]. United States: Walt Disney Studios, 2016.

REFERENCES

1. Bahtin, M. M. (1990). *Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa*. M. : Hudozhestvennaja literatura, 199–206. (in Russian)
2. Bronnikova, D. A. (2017) *Podhody k izucheniju ponjatija 'stereotip' v sovremennoj lingvistike*. Redakcionnaja kollegija, 253. (in Russian)
3. Ivanova, E. V. (2015). *Lingvokognitivnoe modelirovanie jekologicheskogo diskursa*. Obshhestvo s ogranichennoj otvetstvennost'ju FLINTA, 176. (in Russian)
4. Lyubymova, S. A. (2019). *Sociokul'turni stereoty'py' v lingvokognity'vnij parady'gmi*. *Visny'k Mariupol's'kogo derzhavnogo universy'tetu*. Seriya: Filologiya, (20), 190–197. (in Russian)
5. Morozova, E. I. (2017). *Ekologichny'j pidxid do analizu nepravdy'vy'x vy'sloven`.: VPCz «Ky'yivs'ky'j universy'tet»*, 258–266. (in Ukrainian)
6. Pasynok, V. G., Samoxina, V. O., & Morozova, E. Y'. (2017). *Ekolinguisty`chny'j pidxid do analizu inozemny`x mov ta pedagogichnogo procesu yix navchannya v ukrayins`ky`x vy`shax*. 128–132. (in Ukrainian)
7. Samokhina, V. O. (2019). *Kreaty`vna dy`skursy`vna osoby`stist` v ekosy`stemi tvorchoyi diyal`nosti*. *Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni VN Karazina*. Seriya: Inozemna filologiya. Metody`ka vy`kladannya inozemny`x mov, (90), 19–26. (in Ukrainian)
8. Samokhina, V. O. (2012). *Zhart u suchasnomu komunikaty`vnomu prostori Vely`koyi Bry`taniyi ta SShA: tekstual`ny'j i dy`skursy`vny'j aspekty` (Doctoral dissertation)*. 360. (in Ukrainian)
9. Samokhina, V. O. (2018). *Karnavalizaciya u fokusi lingvokreaty`vnoyi diyal`nosti Homo Artifex*. *Visny`k XNU imeni V. N. Karazina*. Seriya: Inozemna filologiya. Metody`ka vy`kladannya inozemny`x mov, (88), 26–34. (in Ukrainian)
10. Capra, F. (1996). *The web of life: A new synthesis of mind and matter*. HarperCollins. 289–295.
11. do Couto, H. H. (2017). *Ecosystemic linguistics*. In *The Routledge Handbook of Ecolinguistics* (pp. 149–161). Routledge. 149–161.
12. Fill, A. (1998). *Ecolinguistics – State of the art 1998*. AAA: *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 3–16.
13. Fill, A. (2015). „*Language Creates Relations Between Humans and Animals: Animal Stereotypes, Linguistic Anthropocentrism and Anthropomorphism*“. *Tiere, Texte, Transformationen. Kritische Perspektiven der Human-Animal Studies*. Bielefeld: Transcript (Human-animal studies), 179–192.
14. Lippmann, W. (1993). *The phantom public*. Transaction Publishers.

15. Mühlhäusler, P. (2002). *Linguistic ecology: Language change and linguistic imperialism in the Pacific region*. Routledge.
16. Stibbe, A. (2015). *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by*. Routledge.
17. Howard, B., & Moore, R. (Directors) (2016). *Zootopia* [Motion Picture]. United States: Walt Disney Studios.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Самохина Виктория Афанасьевна – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой английского филологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=0us2VTAAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoriiia_Samokhina

Samokhina Viktoria – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of English Philology of Kharkiv National University of V. N. Karazin; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=0us2VTAAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoriiia_Samokhina

Ивченко Наталя Сергеевна – аспирант кафедры английской филологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: natalia.s.ivchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1506-6120>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=Tt-w-lcAAAA>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Ivchenko

Ivchenko Natalia – PhD student at Department of English Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: natalia.s.ivchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1506-6120> GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=Tt-w-lcAAAA>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Ivchenko

УДК 811.111'42

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-06

Категорія інтенціональності у карнавалізованому медіа-просторі (на матеріалі американського телешоу 'Saturday Night Live')

Самохіна В.О.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; email: samokhina.victoria@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTAAAAAJ&hl>

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoriiia_Samokhina

Полтаран О.О.

аспірантка кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: olha.poltaran@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6562-7259>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olha_Poltaran2

(Харків)

Стаття присвячена дослідженню реалізації лінгвістичної категорії інтенціональності у карнавалізованому медіа-просторі. Проаналізовано поняття сучасного медіа-простору, розглянуто аспект карнавалізації у ньому. Проведено аналіз прояву категорії інтенціональності на матеріалі сучасного американського гумористичного телешоу 'Saturday Night Live'. Під медіа-простором розуміємо вид комунікативного простору, який охоплює декілька середовищ, що формують нові умови сучасного життя (техносферу, інфосферу, соціоінфосферу). Сучасний медіа-простір включає в себе карнавалізаційні процеси, які складають карнавалізовано-маскарадне середовище, що стає характерним для нього. Інформаційні потоки у медіа-просторі направлені на адресата: вони містять у собі базову інтенцію впливу на нього, цей вплив є масовим, оскільки він охоплює широку аудиторію. Під інтенцією розуміємо елемент категорії інтенціональності карнавалізованого медіа-простору. Це також комунікативний намір мовця, який може відрізнитись від його реальних намірів. Адресат може розпізнати справжню інтенцію адресанта, це залежить від тематики дискурсу та типу комунікативної ситуації, психологічного стану та загальної обізнаності реципієнта. Ми виділяємо макроінтенцію (розважальну) як головну ціль шоу, що визначає стильові та жанрові характеристики повідомлення, та мікроінтенцію – локальні цілі висловлювань. Ми виділяємо такі мікроінтенції: негативна оцінка інтелектуальних здібностей, спроба зближення з аудиторією, спроба самовиправдання, демонстрація позиції аудиторії, вираження особистого ставлення персонажа, спроба пошкодження іміджу, спроба уникнення відповіді. Здійснений аналіз є спробою дослідження реалізації категорії інтенціональності у карнавалізованому медіа-просторі шляхом виокремлення її ключових елементів – макро- та мікроінтенцій, які є характерними для окремих епізодів телешоу, що подають образи основних політичних фігур США.

Ключові слова: гумор, дискурс, інтенціональність, інтенція, карнавалізація, медіа-простір.

Самохіна В. А., Полтаран О. О. Категорія інтенціональності в карнавалізованому медіапросторі (на матеріалі американського телешоу 'Saturday Night Live'). Стаття посвячена дослідженню реалізації лінгвістичної категорії інтенціональності в карнавалізованому медіапросторі. Проаналізовано поняття сучасного медіапростору, розглянуто аспект карнавалізації в ньому. Проведено аналіз прояву категорії інтенціональності на матеріалі сучасного американського юмористичного телешоу 'Saturday Night Live'. Під медіапростором розуміємо вид комунікативного простору, який охоплює декілька середовищ, що формують нові умови сучасного життя (техносферу, інфосферу, соціоінфосферу). Сучасний медіапростір включає в себе карнавалізаційні процеси, які складають карнавалізовано-маскарадну середовище, що стає характерним для нього. Інформаційні потоки у медіапросторі направлені на адресата: вони містять у собі базову інтенцію впливу на нього, цей вплив є масовим, оскільки він охоплює широку аудиторію. Під інтенцією розуміємо елемент категорії інтенціональності карнавалізованого медіапростору. Це також комунікативний намір мовця, який може відрізнитись від його реальних намірів. Адресат може розпізнати справжню інтенцію адресанта, це залежить від тематики дискурсу та типу комунікативної ситуації, психологічного стану та загальної обізнаності реципієнта. Ми виділяємо макроінтенцію (розважальну) як головну ціль шоу, що визначає стильові та жанрові характеристики повідомлення, та мікроінтенцію – локальні цілі висловлювань. Ми виділяємо такі мікроінтенції: негативна оцінка інтелектуальних здібностей, спроба зближення з аудиторією, спроба самовиправдання, демонстрація позиції аудиторії, вираження особистого ставлення персонажа, спроба пошкодження іміджу, спроба уникнення відповіді. Здійснений аналіз є спробою дослідження реалізації категорії інтенціональності у карнавалізованому медіапросторі шляхом виокремлення її ключових елементів – макро- та мікроінтенцій, які є характерними для окремих епізодів телешоу, що подають образи основних політичних фігур США.

влияния на него, это влияние массовое, поскольку оно охватывает широкую аудиторию. Под интенцией понимаем элемент категории интенциональности карнавализованного медиапространства. Это также коммуникативное намерение говорящего, которое может отличаться от его реальных намерений. Адресат может распознать действительную интенцию адресанта; это зависит от тематики дискурса и типа коммуникативной ситуации, психологического состояния и общей осведомленности реципиента. Мы выделяем макроинтенцию (развлекательную) как главную цель шоу, которая определяет стилевые и жанровые характеристики сообщения, и микроинтенцию – локальные цели высказываний. Мы выделяем следующие микроинтенции: негативная оценка интеллектуальных способностей, попытки сближения с аудиторией, попытка самооправдания, демонстрация позиции аудитории, выражение личного отношения персонажа, попытка повредить имидж, попытка избегания ответа. Проведенный анализ является попыткой исследования реализации категории интенциональности в карнавализованном медиапространстве путем вычленения ее ключевых элементов – макро- и микроинтенций, которые являются характерными для отдельных эпизодов телешоу, которые представляют образы основных политических фигур США.

Ключевые слова: дискурс, интенциональность, интенция, карнавализация, медиапространство, юмор.

Samokhina V., Poltaran O. Category of intentionality in carnivalized media space (a case study of American TV show 'Saturday Night Live'). This article is a study of instantiation of linguistic category of intentionality in carnivalized media space. The concept of modern media space is analyzed in the aspect of its carnivalization. An analysis of manifestations of the category of intentionality in modern American humorous TV show 'Saturday Night Live' is carried out. We understand media space as a variety of communicative space that covers several environments that shape new conditions of modern life (technosphere, infosphere, socioinfosphere). Modern media space includes carnivalization processes which constitute the carnival-masquerade environment characteristic of it. Information flows in the media space are directed at the addressee: they contain the basic intention to influence them, and this impact is large-scale because it reaches a wide audience. We treat intention as an element of the category of intentionality instantiated in carnivalized media space. It is also a communicative intention of the speaker, which may differ from their real intentions. The addressee can recognize the true intention of the addressee; it depends on the theme of discourse and the type of communicative situation, the psychological state and general awareness of the recipient. We consider macro-intention (entertaining) as the main purpose of the show, which determines stylistic and genre characteristics of the message, and micro-intention – local aims of utterances. We single out the following micro-intentions: negative assessment of intellectual abilities, an attempt to get closer to the audience, an attempt of self-justification, demonstration of the audience's stance, demonstration of personal attitude, attempt to damage the image, an attempt to avoid response. This analysis is an attempt to study instantiations of the category of intentionality in the carnivalized media space by identifying its key elements – macro- and micro intentions, which are characteristic of single episodes of the TV show, throwing light on the images of major political figures of the United States.

Keywords: carnivalization, discourse, humor, intention, intentionality, media space.

1. ВСТУП

Поняття інтенціональності було уведено у науковий обіг австрійським філософом-ідеалістом та психологом Францем Brentano у творі «Психологія з емпіричного погляду» (1874). Під інтенціональністю також розуміють властивість свідомості, завдяки якій її стани характеризуються як такі, що мають зміст, інформацію про щось, що знаходиться за межами свідомості, щось, що містить конкретну установку по відношенню до цього змісту [16; 17; 18]. У мовознавстві цей термін прийшов із роботами Дж. Серля, який уважав, що інтенціональність – це загальна спрямованість свідомості на будь-що у нашому оточенні [15, с. 52]. Інтенціональний стан мовця він характеризував структурою, подібною до структури мовлення: $S(p)$, де S – це психологічний стан мовця, а p – зміст цього стану, тобто, умови, які можуть навіть не відповідати нормативності або адекватності його психологічного стану. Тим не менш, лінгвістична природа інтенціональності вже давно стала об'єктом яскравих суперечок. Згідно Л.Р. Дускаєвій, інтенціональність – це один з найважливіших компонентів мовленнєвої діяльності, це намір суб'єкта, що породжує мовлення [6, с. 253]. Категорія інтенціональності є складним феноме-

ном, що включає різноспрямовані інтенції мовця, нижній щабель яких займають дескриптивні інтенції, пов'язані з відображенням навколишньої дійсності [5, с. 53]. О.В. Заюкова пов'язує інтенціональність із певними психологічними феноменами (мотивація, намір, реалізація тощо), які є направлені на адресата [7, с. 7]. Н.Д. Арутюнова виділяє декілька підвидів інтенціонального стану адресанта (сенсорний, ментальний, емотивний), додаючи при цьому, що і ці стани мають складну структуру та поділяються на більш прості [2, с. 411]. І.М. Кобозєва, у свою чергу, наголошує на тому, що саме інтенціональний комплекс висловлювання є доповненням до його пропозиційного змісту, який містить інформацію про інтенціональний стан мовця, що є експліцитно чи імпліцитно закодованим у тексті [9, с. 27]. Лінгвістичний прояв інтенціональності трактується дуже неоднозначно, у багатьох наукових працях лінгвісти активно оперують терміном «категорія інтенціональності», однак вона досі не була представлена ґрунтовно у карнавалізованому медіа-просторі, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Об'єктом розвідки слугує розважальне американське телешоу 'Saturday Night Live', предметом – реалізація категорії інтен-

ціональності у шоу в рамках карнавального медіа-простору. Мета статті полягає в аналізі реалізації дискурсивної категорії інтенціональності, яку ми вважаємо головною дискурсивною категорією. Джерелом матеріалу дослідження є телешоу 'Saturday Night Live', епізоди серії 'Debate Cold Open' (2020), що розміщені на інтернет-відеохостингу «Ютуб».

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Визначення терміна «медіа-простір». До поняття медіа-простору (*media space*) у 1980-х рр. зверталися Г. Маклюен та С. Харрісон, які трактували його як обсяг інформації, що циркулює в інформаційних потоках, і всі засоби трансляції інформації, зокрема бібліотеки, архіви, сховища, ЗМІ, засоби усної комунікації тощо [3, с. 28]. У медіа-просторі комуніканти можуть створювати візуальні та звукові оточення, які охоплюють фізичну площину. На думку Л.Б. Зубанової, медіа-простір – це поле, де реципієнт має змогу використовувати будь-які інформаційні джерела (газети, журнали, ТБ-канали, Інтернет тощо); з точки зору теоретичної перспективи визначення поняття медіа-простору мова йде про зони реальних та можливих джерел кожного з учасників комунікації, які визначаються оцінними інтенціями адресата. Це корелює з організацією простору, що пов'язана із символами, тобто, варіативною сукупністю текстів та образів, які суб'єкти комунікації створюють та, як результат, упізнають як смислові конструкції, що будують культурний порядок через моделі пояснення реальності [8, с. 6]. Наукові підходи до визначення змісту поняття медіа-простору є варіативними: соціологічний підхід – сукупність засобів соціальної комунікації (П. Бурдьє), психологічний підхід – засоби психологічного впливу на адресата (Ж. Бодріяр, Г. Маклюен), філософсько-культурний і антропологічний підходи – у цьому руслі медіа-простір розглядається як багатоаспектний різномірний феномен (Д. Рашкофф, Ф. Уебстер). У сучасних розвідках переважає соціологічний підхід до визначення змісту терміна “медіа-простір”, але також активно розглядаються такі нові підходи як філософсько-когнітивний і нейрофілософський [3, с. 28].

Процеси, які відбуваються у медіа-просторі, мають маніпулятивну природу, його пластичність пов'язана із соціальним простором. При формуванні нових умов соціуму також будується новий навколишній світ, який має вплив на організацію, комунікацію, характер суспільних відносин: вони стають більш інтенсивними, насиченими, швидше розвиваються та створюють нові соціально та інформаційно-психологічні феномени: інформаційні фобії, напруження, агресію та злочини [там само; 4]. Це надає можливість досліджувати феномен медіа-простору як багатоаспектне та синтетичне поняття, що може містити в собі декілька середовищ, у ме-

жах яких будуються умови соціуму: це техносфера, яка побудована на принципах інформаційно-комунікаційних технологій; інфосфера, що має за основу інформаційно-мережеві канали, та соціоінфосфера, яка містить в собі всю інформацію, а також мережі, які цю інформацію відтворюють, керують нею [4].

2.2. Карнавалізаційні процеси у сучасному медіа-просторі. Невід'ємною частиною сучасного життя та світовідчуття, безумовно, є карнавалізаційні процеси. Вони стали частиною культури, її невід'ємною ознакою. В основі карнавалізації полягає сміхове сприйняття людиною сучасного світу, сприйняття, яке протиставлено офіціозу та витримці. М.М. Бахтін визначав карнавал як категоричне протиставлення офіційним святам та, по суті, всій системі влади. Такій опозиції він надавав свою оцінку: все офіційне називалося застарілим, невірним, а карнавальні процеси пов'язував із чимось новим, живим та вільним. У цьому ракурсі карнавалізація стає початком нових досліджень, у її фокус переходить сучасність, тоді як предметом класичних жанрів було так зване «абсолютне минуле» [14, с. 86]. Специфіка карнавалізаційних процесів сучасності полягає у діалектико-діалогічній природі таких процесів та взаємодії з повсякденним життям людей. Можна говорити про те, що карнавал поодинокі є неможливим, адже, перш за все, це – атмосфера єднання, контакту, загальності [там само]. Карнавалізація у сучасному суспільстві – це безперервний діалектико-діалогічний процес розповсюдження карнавальної енергії для створення карнавальної та маскарадної атмосфери, що є характерною для сучасного медіа-простору. Перш за все, інформація, яка так чи інакше є направленою на адресата, вже містить у собі базову інтенцію впливу на нього, при чому цей вплив є зазвичай є масовим, оскільки охоплює великий прошарок аудиторії. Якщо, наприклад, ми будемо розглядати Інтернет як одне з джерел інформаційних потоків медіа-простору, то не можемо оминати той факт, що ця глобальна мережа стала головним ресурсом, за допомогою якого суспільство може: а) обмінюватися інформацією; б) спілкуватися та знайомитись; в) розважатися тощо. Можна помітити, що у даному випадку карнавалізаційні процеси не можуть бути монологічними: вони завжди представляють собою діалог, адже вони відбуваються в атмосфері єдності, спільності, між конкретними людьми та у конкретний час [там само].

2.3. Проблематика трактування поняття інтенції у сучасних розвідках. Беручи за основу наукові розвідки Н.Д. Арутюнової, Л.Р. Дускаєвої, Н.Н. Казидуб, С.В. Мощевої, ми розглядаємо інтенцію як складовий компонент реалізації категорії інтенціональності, комунікативний намір мовця. Ключовим пунктом у розпізнаванні адресатом інтенції адресанта є ступінь його функціонування у мовній спільноті. До додаткових факторів, які

впливають на розпізнавання інтенції мовця, можна також віднести те, що адресат почув до початку конкретного мовленнєвого акту, що йому було відомо про адресанта, тематику мовленнєвого повідомлення тощо [11, с. 223]. У багатьох джерелах інтенцію визначають так: 1) направленість свідомості на об'єкт; 2) вільна дія, яка є інтелектуальною; 3) намір, ціль, воля, бажання, планування; 4) намір мовця висловити якійсь соціально-значущий смисл [13, с. 262]. Типологізація мовленнєвих інтенцій дозволяє визначити направленість активного потенціалу досліджуваного тексту та визначити інструментарій, який використовується для її створення та реалізації.

Сьогодні існує декілька таких типологій, але жодна не може вважатися абсолютно вірною, оскільки вона повинна базуватися на універсальних принципах та прийомах виявлення інтенцій. Ю.М. Антонова пропонує свою класифікацію інтенції мовця, поділяючи її на актомовленнєву та постакомовленнєву; у свою чергу, ці два типи поділяються на похідну та кінцеву інтенцію [1, с. 14]. Етапи будовання інтенціональної схеми залежать один від одного, однак вербалізація інтенції може значно відрізнитись від її похідного варіанта, тому що адресант повідомлення, в першу чергу, формує висловлення, базуючись на багатьох факторах, які впливають на ситуацію спілкування (фактор адресанта та фактор адресата, фактор навколишнього середовища, комунікативної ситуації тощо), тому кінцевий, оформлений вербально продукт може не відповідати початковому задуму мовця. Треба також пам'ятати про те, що реальна інтенція адресанта може значно відрізнитись від його комунікативної інтенції, якщо ми беремо до уваги той факт, що вербалізація наміру мовця може включати як прямі, так і приховані мовні інтенції, які адресант не називає спеціально для того, щоб увести свого співрозмовника в оману. Наприклад, у випадку саме інтенції нещирості людина може привітати вас (*Congratulations!*), але при цьому вона насправді не буде сповнена почуттям радості; людина може виражати співчуття (*My deepest condolences...*) і навпаки відчувати задоволення та щастя [12].

2.4. Макро- та мікроінтенція. Реалізація категорії інтенціональності у медіа-просторі. Типологізація за Д.В. Колесовою пропонує виділяти макроінтенцію – основну ціль, мотив, що визначає стильові та жанрові особливості повідомлення, та мікроінтенцію – внутрішню комунікативну програму, локальні цілі висловлень [10, с. 29]. Розмірковуючи про основну ціль розважальних текстів, ми звертаємось до базових інтенцій. На нашу думку, базовою інтенцією телешоу 'Saturday Night Live' як компонента медіа-простору є **розважальна** інтенція, оскільки саме вона характеризує базову настанову та мотив авторів телешоу – розважання аудиторії. З огляду на тематику шоу, сюжети

епізодів та загальний його настрій, ми виокремили такі види мікроінтенцій, які, на нашу думку, складають макроінтенцію об'єкта нашого дослідження. Зазначимо, що всі мікроінтенції обов'язково підпорядковуються інтенціональності телешоу, отже, їхня реалізація відбувається шляхом використання гумористичних мовних засобів. Усі приклади було взято з епізодів шоу, розміщених на відеохостингу «Ютуб» у відкритому доступі. Тематика проаналізованих епізодів – політичні дебати діючого президента США Дональда Трампа (у виконанні Алека Болдуїна) та його опонента Джо Байдена (у виконанні Джима Кері).

1. Негативна оцінка інтелектуальних здібностей

(1) *Host: Do you have any remaining symptoms of COVID?*

D. Trump: No, no, my doctors say my lung is beautiful. I have one beautiful lung now, which turned basically into glass, so it's very strong [19]. У цьому прикладі обіграється тема захворювання президента США Дональда Трампа на коронавірус, який він досить довго не вважав серйозним захворюванням. Реакція Трампа на питання щодо того, як він переніс коронавірус, неоднозначна: він хизується прогнозами лікарів, іронічно кажучи що має «одну гарну легню, зроблену зі скла». Автори зробили акцент на невідомості Д. Трампа щодо елементарної фізіології людини та ускладнень, які можуть з'явитися після COVID-19.

(2) *Host: And you didn't have pneumonia?*

D. Trump: I had a small fever, it was around 100 Celsius. But I did great [19]. На питання про те, чи була в нього лихоманка, Трамп відповідає, що мав лише незначне підвищення температури – близько 100 градусів за Цельсієм, що безперечно визиває сміх аудиторії.

2. Демонстрація спроби зближення з аудиторією

(3) *Joe Biden: You bet your short pants I am! This is gonna be exciting, George. I've given everybody in the audience a glass of warm milk and a blanket. Now who's ready to have some fun with facts and figures?* [19] Головний опонент діючого президента США Джо Байден є відомим завдяки особливій поведінці зі своїми виборцями. У прикладі демонструється його завзятість щодо переманювання виборців на свою сторону: він навіть запропонував їм ковдри та тепле молоко під час проведення дебатів. Характеристика Байдена у цьому прикладі дає зрозуміти, що політик налаштований не на серйозні дебати: він буде намагатись залучитися довірою людей через маніпуляції та підлабузництво.

3. Демонстрація спроби самовиправдання

(4) *Host: Why won't you condemn white supremacy?*

D. Trump: I do. I do condemn it. I've always more or less condemned it.

Host: Okay, what about QAnon?

D. Trump: You mean the group that thinks democrats are a cabal of Satan-worshipping pedophiles, and I'm their messiah? I don't know anything about them at all [19]. Наведений вище приклад базується на негативній позиції Д. Трампа щодо громадян інших рас та національностей, зокрема латино- та афроамериканців. Трамп неодноразово давав дуже контроверсійні коментарі щодо прав та обов'язків цих громадян, тож на запитання ведучої чому він досить не признав, що 'white supremacy' («перевага білих») є неправильною позицією та її потрібно заборонити, президент США виправдовується, кажучи що він її забороняв у той чи іншій мірі. Наступне питання стосується зв'язку Д. Трампа із QAnon – доволі розповсюдженій теорії змови, згідно якій президент збирається викрити гігантську схему торгівлі та експлуатації маленьких дітей, у яку нібито залучені лідери Демократичної партії США та деякі знаменитості. Відповідаючи на питання, він дає повну характеристику цій теорії і тут же каже, що гадки не має, про ще йде мова. Прийом обманутого очікування тут створює певний перлокутивний ефект: Д. Трамп намагається виправдатися, але у нього це виходить доволі погано.

4. Спроба пошкодження іміджу

(5) *D. Trump: I do know they're against pedophilia, and I agree with that, if anyone's against pedophiles, it's me, the man who was close personal friends with one of the most famous pedophiles on earth. Rest in power, Jeffrey!* [19] Повертаючись до теми теорії змови та можливої участі Д. Трампа у заході QAnon, автори демонструють справжню позицію президента США щодо цього, нагадуючи, що він був у близьких дружніх стосунках із відомим мільярдером, фінансистом Джефрі Епштейном, якого вважають лідером схеми торгівлі дітьми. У цьому прикладі яскраво виражений чорний гумор, адже Трамп погоджується, що саме він виступає проти торгівлі дітьми, згадавши при цьому свого близького друга Епштейна, який цією торгівлею, начебто, й займався.

5. Демонстрація позиції аудиторії

(6) *Host: The folks asking questions are half pro-Biden and half anti-Trump, and somehow, we've put all of them in the last row of the balcony. How are you guys up there?* [19] У цьому прикладі автори шоу дають характеристику самій публіці – потенційним виборцям, які прийшли ставити питання. Із самого початку вони дещо формально звертаються до них (*The folks...* – народ), підкреслюючи, що вони поділені на дві половини: перша половина – це прихильники Д. Байдена, а друга половина – противники Д. Трампа (яскравий приклад мовного каламбуру, тому що всі вони насправді мають однакову позицію). Глядачів розміщено на останньому ряду на балконі, ведучий із посмішкою цікавиться, як вони себе там почувають.

6. Демонстрація вираження особистого ставлення персонажа.

(7) *D. Trump: Thank you, Serengeti, it's great to be here. Even though – woman* [19]. У цьому прикладі автори мають намір продемонструвати упереджене ставлення Д. Трампа до жінок. Він дякує ведучій, каже, що йому приємно бути тут навіть не дивлячись на те, що питання йому буде ставити жінка.

7. Демонстрація спроби уникнення відповіді.

(8) *D. Biden: Unlike the President, I actually have a plan.*

Spectator: Okay, great! What is it?

D. Biden: A plan is a detailed proposal for doing and achieving something.

Spectator: No, no, I mean what's your plan?

D. Biden: Oh, right! Well, let me start with a story mixed with a complicated math problem. If you have 3 million doses of vaccine, and the vaccine leaves Chicago at 10:00 A.M., what time would it arrive to Washington? And please show your work [19]. У цьому прикладі глядач ставить питання кандидату у президенти США від Демократичної партії Д. Байдену після того, як Байден згадує про план, що він його має. Але Байден не дає конкретної відповіді, наводячи лише тлумачення лексичного значення слова «план». Коли розгублений глядач намагається нарешті отримати логічну відповідь, Д. Байден вирішує задати йому математичну задачу та просить продемонструвати результат. Комічний ефект досягається за допомогою неочікуваної відповіді на поставлене питання, яка зовсім не стосується теми дебатів.

Розглянемо ще один приклад:

(9) *Host: So, just to be clear, when was the last time you tested negative?*

D. Trump: There are so many tests, Santana, I get tested all the time.

Host: Okay, for COVID.

D. Trump: There are so many COVIDs, Savannah, COVID-12, COVID-14...

Host: Were you tested for COVID-19 on the day of the debate?

D. Trump: There have been so many debates... [19] На питання про те, чи він проходив тестування на наявність коронавірусу перед дебатами, Д. Трамп відповідає, що тестів у нього було дуже багато. Коли ведуча уточнює щодо тестування на ковід, Трамп починає говорити, що таких ковідів дуже багато. Нарешті ведучій уривається терпець та вона згадує про тестування на COVID-19 перед дебатами, але Трамп продовжує уникати відповіді, наголошуючи, що дебатів теж було багато. Комічний ефект у цьому прикладі виражено через плутання імен ведучої (спочатку Д. Трамп називає її 'Santana', потім – 'Savannah'), а також шляхом анафори (*There are so many... There are so many... There have been so many...*).

Проаналізувавши всі приклади, можемо вивести таку схему реалізації категорії інтенціональності завдяки макроінтенції телешоу (розважальної) та її мікроінтенцій (Рис. 1):

Рис. 1. Схема реалізації категорії інтенціональності

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження дозволило більш детально розглянути онтологію категорії інтенціональності та особливості її реалізації в англomовному медіа-просторі, змістивши фокус уваги з філософського аспекту цієї категорії на особливості її лінгвістичної реалізації. Підтверджено, що інтен-

ціональність є складною сутністю, що є запорукою дискурсивної діяльності суб'єкта.

Медіа-простір розглядається у роботі як багатоаспектне явище, що має інформаційно-комунікаційний характер. Медіа-простір охоплює декілька середовищ, що формують нові умови сучасного суспільного життя: техносферу, інфосферу та, найголовніше, соціоінфосферу, яка обіймає будь-які потоки інформації, структури, що їх організують і управляють ними, забезпечують їхнє споживання і впливають на стан соціального інтелекту. Разом із тим, сучасний медіа-простір вже неможливо уявити без протікання в ньому карнавалізаційних процесів – діалектико-діалогічних феноменів розповсюдження карнавальної енергії, яка формує карнавально-маскарадне середовище, що стає характерним для медіа-простору. Інформація, що існує в ньому, спрямована на адресата; вона вже містить у собі базову інтенцію впливу на нього, і цей вплив є зазвичай масовим, оскільки охоплює великий прошарок аудиторії.

Інтенцію витлумачено як компонент реалізації категорії інтенціональності у сучасному карнавалізованому медіа-просторі – комунікативний намір мовця, хоча він може і відрізнятись від його справжніх намірів. Ступінь розпізнавання адресатом реальної інтенції адресанта залежить від багатьох факторів, зокрема від його загальної обізнаності щодо тематики дискурсу, психологічного стану тощо. У гумористичному телешоу як елементі медіа-простору ми виділяємо макроінтенцію – основну ціль, мотив, що визначає стильові та жанрові особливості повідомлення, та мікроінтенцію – внутрішню комунікативну програму, локальні цілі висловлень. Макроінтенцією гумористичного телешоу буде розважальна інтенція як базовий мотив авторів телепередачі. Мікроінтенції можуть бути варіативними з огляду на тематику епізодів.

Перспективою подальших досліджень вважаємо аналіз реалізації категорії інтенціональності у карнавалізованому медіа-просторі за допомогою невербальних та надвербальних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова Ю. Н. Интенция говорящего в аспекте коммуникативно-целевой семантики: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Орел, 2006. 22 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Наука, 1999. 896 с.
3. Голованова Н. В. Медіапростір як важливий чинник побудови інформаційного суспільства. Актуальні проблеми державного управління. 2017. № 1. С. 27–35.
4. Грицай С. Визначення поняття “медіа простір” з позицій міждисциплінарного підходу. Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 36. С. 235–243.
5. Дускаева Л. Р. Интенциональность и модализация медиатекста в контексте культуры. Политическая лингвистика. 2014. № 3 (49). С. 51–57.
6. Дускаева Л. Р. Интенциональность речевой деятельности журналиста: онтология и структура. Вестн. СПбГУ. Сер. 9. 2012. Вып. 2. С. 253–260.
7. Заюкова Е. В. Семантика и прагматика интенциональности в языковой актуализации (на материале английского языка): автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Барнаул, 2005. 20 с.
8. Зубанова Л. Б. Современное медиапространство: подходы к исследованию и принципы интерпретации. Вестник культуры и искусств. 2008. № 2 (14). С. 6–17.
9. Кобозева И. М. Интенциональный и когнитивный аспекты смысла высказывания: дис. ... д-ра филол. наук (в форме доклада): 10.02.19. Москва, 2003. 92 с.

10. Колесова Д. В. Интенция как базовая категория текстовой деятельности. Мир русского слова. 2009. № 3. С. 28–31.
11. Мощева С. В. Речевая интенция: теоретические подходы к исследованию. Известия высших учебных заведений. Серия: Гуманитарные науки. 2011. Т. 2. № 3. С.223–226.
12. Остин Дж. Слово как действие Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1986. Вып.17. С. 22–130.
13. Приходько О. Н. Интенциональность деятельности индивида. Мир науки, культуры, образования. 2012. №5. С. 261–263.
14. Самохіна В. О. Діалогізм у межах карнавальної рефлексії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». 2017. Вип. 30. С. 83–90.
15. Серль Дж. Р. Рациональность в действии. М. : ПрогрессТрадиция, 2004. 336 с.
16. Фреге Г. Смысл и значение. Избранные работы. М., 1997.
17. Dennett D. C. How to Study Human Consciousness Empirically or Nothing Comes to Mind. Synthese. V. 53. №2. November 1982.
18. Lyons J. *Linguistics semantics: an introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 376 p.
19. Saturday Night Live. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/user/SaturdayNightLive>.

REFERENCES

1. Antonova, Yu. N. (2006). Intencija govornjashhego v aspekte komunikativno-celevoj semantiki. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Speaker's intention in the aspect of communicative-target semantics. Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Orel. (in Russian)
2. Arutiunova, N. D. (1999). Jazyk i mir cheloveka [Human language and world]. Moscow: Nauka Publ. (in Russian)
3. Holovanova, N. V. (2017). Mediaprostir yak vazhlyvyi chynnyk pobudovy informatsiinoho suspilstva [Media space as an important factor in building an information society]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 1, 27–35 (in Ukrainian)
4. Hrytsai, S. (2012). Vyznachennia poniattia "media prostir" z pozytsii mizhdystyplinarnoho pidkhodu [Defining the concept of 'media space' from the perspective of multidisciplinary approach]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, 36, 235–243 (in Ukrainian)
5. Duskaeva, L. R. (2014). Intencionalnost i modalizatsiia mediateksta v kontekste kultury [Intentionality and modalization of text in the aspect of culture]. Politicheskaia lingvistika, 3(49), 51–57 (in Russian)
6. Duskaeva, L. R. (2012). Intencionalnost rechevoi deiatel'nosti zhurnalista: ontologiya i struktura [Intentionality of a journalist's speech activity: anthology and structure]. Vestn. SPbGU, 9(2), 253–260 (in Russian)
7. Zaiukova, E. V. (2005). Semantika i pragmatika intencionalnosti v iazykovoii aktualizatsii (na materiale angliiskogo iazyka). Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Semantics and pragmatics of intentionality in language actualization (based on the English language). Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Barnaul (in Russian)
8. Zubanova, L. B. (2008). Sovremennoe mediaprostranstvo: podkhody k issledovaniiu i printcity interpretatsii [Modern media space: approaches to research and principles of interpretation]. Vestnik kultury i iskusstv, 2(14), 6–17 (in Russian)
9. Kobozeva, I. M. (2003). Intencionalnyi i kognitivnyi aspekty smysla vyskazyvaniia. Diss. dokt. filol. nauk (v forme doklada) [Intentional and cognitive aspects of the meaning of utterance. Dr. philol. sci. diss (in the form of a report)]. Moscow. 92 p. (in Russian)
10. Kolesova, D.V. (2009). Intenciiia kak bazovaia kategoriia tekstovoi deiatel'nosti [Intention as a basic category of textual activity]. Mir russkogo slova, 3, 28–31 (in Russian)
11. Moshcheva, S. V. (2011). Rechevaia intenciiia: teoreticheskie podkhody k issledovaniiu [Speech intention: theoretical approaches to research]. Izvestiia vysshikh uchebnykh zavedenii. Serii: Gumanitarnye nauki, 2(3), 223–226 (in Russian)
12. Ostin, Dzh. (1986). Slovo kak deistvie [Word as an act]. Novoe v zarubezhnoi lingvistike. Moscow : Progress, pp. 22–130.
13. Prikhodko, O. N. (2012). Intencionalnost deiatel'nosti individa [Intentionality of the individual's activity]. Mir nauki, kultury, obrazovaniia, 5, 261–263 (in Russian)
14. Samokhina, V. O. (2017). Dialohizm u mezhakh karnavalnoi refleksii [Dialogism within the framework of carnival reflection]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii 'Linhvistyka', Kherson, 30, 83–90 (in Ukrainian)
15. Serl, Dzh. R. (2004). Ratsionalnost v deistvii [Rationality in action]. M. : ProgressTraditsiia.
16. Frege, G. (1997). Smysl i znachenie. Izbrannye raboty [Sense and meaning. Selected works].
17. Dennett, D. C. (1982). How to Study Human Consciousness Empirically or Nothing Comes to Mind. Synthese. V. 53. №2.
18. Lyons, J. (1995). *Linguistics semantics: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 376 p.
19. Saturday Night Live. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/user/SaturdayNightLive>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Самохіна Вікторія Афанасьевна – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; email: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTA AAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoria_Samokhina

Полтаран Ольга Олеговна – аспірантка кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: olha.poltaran@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6562-7259>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olha_Poltaran2

Samokhina Victoria Opanasivna – Doctor of Philology, Full Professor, Head of the Department of English Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University; email: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTA AAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoria_Samokhina

Poltaran Olha Olehivna – Postgraduate student of the Department of English Philology of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: olha.poltaran@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6562-7259>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olha_Poltaran2

УДК 811.111'42

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-07

The category of intertextuality vs. avant-text

Kholmogortseva I. S.

Associate professor at Department of English Language of V. N. Karazin Kharkiv National University;
e-mail: i.s.kholmogortseva@karazin.ua; ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2935-5190>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=e4sMgkkAAAAJ&hl>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Kholmogortseva
(Kharkiv)

The article deals with the comparison of intertextuality as the category of the text and folklore avant-text. The category of intertextuality underlies the processes of the text formation and perception. This study suggests the model of this category, the basis of which is supported by the text affinity to social parameters, and is preconditioned by metatextual element, which are peculiar for the text of a particular discourse. The latter predetermines the style and the genre of the text to be produced that imposes the speaker to use particular topics, structures and language means. Avant-text is regarded as the category of intertextuality of folklore texts. Its model is elaborated on the same basis and it includes such metatextual elements of folklore tradition such as variability, improvisation, syncretism, esthetic method, etc. These peculiarities make it possible to split avant-text and the category of intertextuality and consider them as individual phenomena. The analysis of folklore texts of different genres reveals the following differences: unlike other types of discourse, folklore discourse restricts the use of folklore texts in time and space and predetermines the genre and functions; the precedent in the formation of any folklore text is the stereotype that reflects the world view of the nation, while the precedent of the texts of other genres is represented by the texts of individual authors which can be traced back; the avant-text completely differs in the category of completeness in terms of the absence of finalized variants of folklore texts existing only in the form of invariants; the analysis of stylistic means indicates that the freedom of choice of language means in the process of folklore text formation is limited by the existing set of imposed language means.

Key words: avant-text, category of intertextuality, folklore text, model, text formation.

Холмогорцева І. С. Категорія інтертекстуальності vs. авантекст. Стаття присвячена порівнянню моделей реалізації глобальної текстової категорії інтертекстуальності та фольклорного авантексту. Категорія інтертекстуальності перебуває в основі процесів текстотворення та текстосприйняття та визначається метатекстуальними елементами, що характеризують текст, який належить до певного дискурсу. У дослідженні пропонується модель цієї категорії, що базується на соціологічності тексту. Соціологічність тексту визначає стиль і жанр тексту, що продукується, та зобов'язує мовця використовувати певні теми, структури, лексичні засоби. Авантекст розглядається як категорія інтертекстуальності фольклорного тексту. Його модель формується на тій же основі і враховує такі метатекстуальні елементи фольклорної традиції як варіативність, імпровізація, синкретизм, художній метод, тощо. Ці особливості уможливають розмежування авантексту і категорії інтертекстуальності як окремих явищ. Аналіз фольклорних текстів різних жанрів виявив такі відмінності: на відміну від інших типів дискурсу, фольклорний дискурс обмежує використання фольклорних текстів у часово-просторовому параметрі та визначає жанр і функції тексту; прецедентами фольклорного тексту є стереотипи, що відображають світосприйняття нації, а прецедентами текстів інших дискурсів є роботи певних авторів, джерело яких можна встановити; авантекст вирізняється у прояві текстової категорії завершеності як відсутність кінцевого варіанту фольклорних текстів, при цьому, фольклорні твори існують як інваріант, що має форму сталої – тематично і композиційно – структури, яка актуалізується при кожному акті виконання; аналіз стилістичних засобів вказує, що авантекст обмежує свободу вибору мовних одиниць у процесі створення фольклорного тексту.

Ключові слова: авантекст, категорія інтертекстуальності, модель, текстотворення, фольклорний текст.

Холмогорцева И. С. Категория интертекстуальности vs. авантекст. В статье рассматривается проблема реализации моделей глобальной текстовой категории интертекстуальности и фольклорного авантекста. Категория интертекстуальности лежит в основе процессов построения и восприятия текстов и определяется метатекстуальными элементами, которые характерны для текста, принадлежащего определенному виду дискурса. Данное исследование предлагает модель категории интертекстуальности, которая базируется на социологичности текста. Социологичность текста определяет стиль и

жанр потенциального текста и вынуждает говорящего использовать определенные темы, структуры, языковые средства. Авантест рассматривается как категория интертекстуальности фольклорного текста. Его модель формируется на той же основе и учитывает такие метатекстуальные элементы фольклорной традиции как вариативность, импровизация, синкретизм и т.д. Эти особенности позволили разделить авантест и категорию интертекстуальности как отдельные явления. Анализ фольклорных текстов показал такие отличия: в отличие от других типов дискурса, фольклорный дискурс ограничивает использование фольклорных текстов в пространственно-временных параметрах и предопределяет жанр и функции текста; прецедентами фольклорных текстов являются стереотипы, которые отражают национальную картину мира, а прецедентами текстов других дискурсов – авторские работы; авантест в корне отличается в проявлении текстовой категории завершенности в виде отсутствия конечного варианта фольклорного текста, при этом, фольклорные тексты существуют как инвариантная модель, которая имеет фиксированную тематику, структуру и композицию, актуализируемые при каждом акте воспроизведения; стилистический анализ показал, что авантест ограничивает свободу выбора языковых средств в процессе порождения фольклорного текста.

Ключевые слова: авантест, категория интертекстуальности, модель, порождение текста, фольклорный текст.

1. INTRODUCTION

The knowledge about folklore texts features contributes to a successful recognition of the genre by the participants of folklore communication. Since folklore discourse presupposes that both communicators act equally when creating a new variant of a folklore text, they should possess equal knowledge about the model of a chosen genre and its peculiar characteristics. This mental model is presented as a global textual category of intertextuality [Arnold [1]; Bondarko [3]; Ryzhkova [7]; Tynianov [8]]. The cornerstone of this category underlies the processes of the text formation and perception which are characterized in terms of Bakhtinian dialogic theory as “general dimensions of the text, its internal and predetermined basic structure” [2, p. 433]. However, folklore text formation has been vague because the theory of intertextuality lacks instruments to explain such peculiar folklore features as the absence of final variants of folklore texts, tradition, variability, improvisation, esthetic method, etc. Thus, the **relevance** of the study is caused by the need to elaborate the model of folklore texts formation which can complement the theory of intertextuality as the basis of text formation and perception.

The proposed study offers to use the phenomenon of avante-text as the category of intertextuality of folklore texts. Avante-text as a linguistic notion is rooted in French genetic criticism whose main objective is to determine the authenticity or falsification of the text as well as to reconstruct its fragments that were changed or lost. Jean Bellemin-Noël coined the term “avante-text” meaning the assembly of the texts that created the basis for a new piece of literary work and formed a unity with it [10, p. 28]. In this perspective avante-text can be regarded as a synchronic feature of the text, however, it is only possible to be determined by means of diachronic method. Besides, Jean Bellemin-Noël suggests that avante-text reveals itself as an abstract model of the text genesis [abid, p. 32]. This led to the re-interpretation of the term, the definition of which now included the system of interrelated variants of a given knowledge articulated in different modifications of the literary text. In its broad sense, avante-text is claimed to be the category organizing communication by displaying “the way of the text sense formation in its continuum [5, p. 284].

S. Yu. Nekliudov borrows the latter understanding of avante-texts to the field of folklore text study [6, p. 2–4] and admits that it cannot be fully applied to folklore texts as they lack the draft variant. At the same time all variants of any folklore text are equal. That is why S. Yu. Nekliudov offers to relate the model of folklore text construction itself to the avante-text elements – “genre model, topical blocks, peculiar stylistic means that have a meta-textual character and deserve to be called avante-text” [abid, p. 2].

T. V. Tsiv'jan shares such an approach to avante-text and remarks that as the elements of the category of intertextuality of folklore, both the model and the linguistic worldview being part of avante-text, function as structuring and regulating elements. They are productive and can be easily unfolded into texts predetermining the text's topic and pragmatics with the help of the elements and rules they bear [9, p. 38–39]. It is obvious that avante-text features resemble that of the category of intertextuality which motivates to clarify the necessity to split them.

Thus, this research **aims** to develop the model of folklore texts formation, distinguished from the theory of intertextuality, basing on the peculiar features of folklore tradition. The **objectives** of the study imply elaborating the models of text formation – intertextual and avante-text, and comparing their characteristics. The **subject** of the study is the implementation of the text category of intertextuality, whereas the **object** of this study is the formation of the text models of literary and folklore texts. The **material** of the investigation covers folklore texts of different genres.

2. METHODS

The foreground of the theory of intertextuality is its affinity to social parameters which cover a certain historic period and social characteristics no matter if the text is oral or written. As sociability is represented by a number of features that are acquired by the speaker and contribute to their ability to act and function within the society, so the text affinity to social parameters is revealed by the appropriateness of lexical and grammatical means, justifiability of a chosen style, which directly depends on extra-textual parameters. Moreover, this feature implies that the text should perform functions

and be able to transform according to the type of social situation. In that way, when the speaker tells one and the same story to their colleagues and to friends, they use different linguistic means changing the style from formal to colloquial as well as the vocabulary – from formal and standard to slang, jargon.

Style predetermines any text formation. It is style that provides for structural organization of the text as well as the choice of lexico-grammatical means that are mostly suitable for transmitting information within one discourse. Choosing the style of speaking, the speaker is always dialogically connected with their own experience, thus, pushing the boundaries of one particular communication and considering the situation in terms of the contrast with known speech acts.

Genre is tightly connected with style of speech acts. Functioning along with style, genre is dependent upon it as style presupposes the choice of certain linguistic means. At the same time, style can be dependent upon genre. In this case the latter predetermines style as it is always practiced in folklore discourse. Together, genre and style constitute the text model that includes the hierarchy of lexico-grammatical means and stylistic means that are the basis of text formation. In other words, genre memory emerges in the mechanisms of textuality and intertextuality.

Thus, bringing together all these characteristic features of the genre memory, and taking into account the conception of M. Riffaterre that the category of intertextuality bonds surface of deep-laid levels of the text [16, p. 55–56], we can display this interdependency as follows:

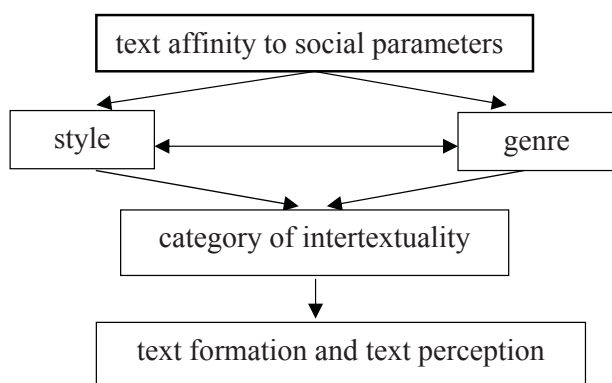

Fig. 1. Textual background of the category of intertextuality

Figure 1 shows that the initial level of the category of intertextuality is occupied by the text affinity to social parameters as the possibility of text formation within particular social conditions; text affinity of social parameters predetermines the choice of style and genre, which are also interconnected, actualize each other and form the text model belonging both to the speaker and the recipient. This model also describes the dialogic relations between the mind of the speaker and the complex of texts existing in this mind as a certain genre model when

the situation of life communication prompts the speaker the choice of relevant styles and genres to transmit information with particular functions, and activates the mechanisms of the category of intertextuality which impose language means inherent to the texts of the discourse in question. So, the category of intertextuality represents an invariant source, the foundation that lies in every text and the process of text formation itself.

Implementing the category of intertextuality to folklore texts, one should consider its specific character, i.e. why is it different from that appropriate to literary, scientific and other types of texts? Folklore text is known as a more or less definite combination of traditional elements that actualize every time folklore text is performed. Repeating elements change their structure and composition within one text in terms of communication act, communicants, tradition. Folklore text always bears a traditional understanding of culture, moreover, the notion of “tradition” is related to phenomena fixed and respected.

First of all, invariant model of folklore text is preconditioned by improvisation and variability that reflect a reasonable attitude of a person to cultural and historical values and their accepted adaptation in modern society, namely, they reflect the dialogue of a person with the semiosphere both retro- and prospectively. When we consider folklore texts, we notice that any performance of a folklore text is the implementation of tradition, sometimes old tradition, to every-day life, which may cause misunderstanding from the recipient, especially if the communicants differ in age and cultural background. This fact should make the speaker use realia and appropriate vocabulary to accustom the text to the audience.

Besides, another important factor stipulating folklore text formation is syncretism, i.e. the combination of various elements within one text. A. Gramsci considers folklore text as the one that is opposed to the official culture, and claims that its fragmentarity is based on its multi-layered structure [11, p. 189]. The notion of fragmentarity based on multi-layered structure is represented by the knowledge which is a repository of views that dominated in a certain historical period and were replaced by another one. Today, syncretism is revealed as the synthesis of people’s knowledge about society, which makes it possible to include this knowledge into other types of texts thereby changing their mode rather than topic, as well as to include other semiotic codes such as audio and visual ones. Syncretism of folklore texts can be also described as the overlapping of cultural layers of different historical periods.

Esthetic method is regarded as one of the ways of the reality perception and is part and parcel of avant-text formation. It is a common notion which is characterized by a specific manner of perception of everything around us, the way of thinking in a particular form of activity. As esthetic method is the way of reality perception, it depends on this reality, namely, the changes of historical, social, physical conditions change human perception,

thus, the change of esthetic method is a sign of changes in these extra-textual parameters. In other words, esthetic method is the index of the development of folk culture.

Folklore texts are characterized by the presence of poetic language means and a compulsory esthetic function which is implemented in esthetic attitude to the reality. According to V. Ye. Husiev, the esthetics of folklore “expresses collectively formed and excepted traditional views about the beauty and the ugliness, the elevated and the prosaic, the tragicality and the comicality” [4, p. 267]. This criterion can be fully embodied only in the process of folklore text performance as every other performance of folklore text is an individual act of creation, thus, being the embodiment of the dialogue between a person and society, a person and semiosphere.

Motives and plots of folklore text are integral part of folk culture formation. No matter what topics are chosen for the texts formation – both fairy tales, proverbs and jokes, etc. – they have already been touched upon. This phenomenon is explained by the fact that folk culture is the objectivation of the communicants’ views of the reality. Characters, circumstances, language means may differ but motives and plots are constant. Having considered specific features of folklore culture, let’s build the model of the avant-text:

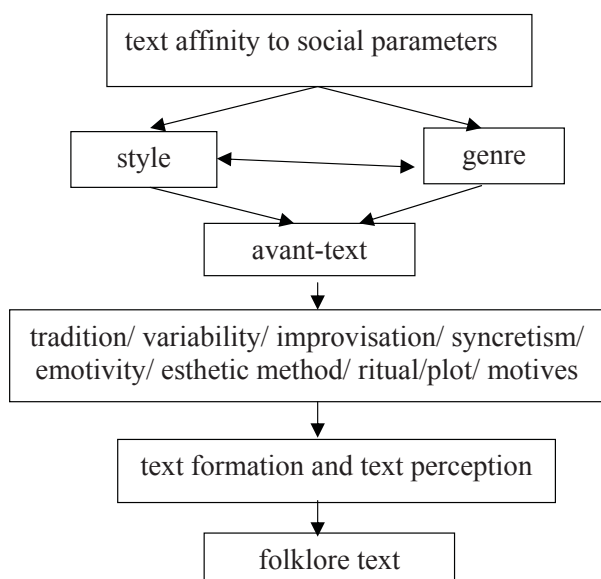

Fig. 2. Avant-text model of folklore text formation

Figure 2 reveals that avant-text model is also rooted in the text affinity to social parameters, i.e. discourse fixation on the production of a particular text with a set style and genre. Text formation and text perception are predetermined by specific folklore features such as tradition, variability, improvisation, etc., which directly influence the formation of the text itself rather than its model. These are metatextual elements of specifically folklore text and would acquire other forms with literary texts. Thus, the determination of these avant-text features of folklore texts should contribute not only to

the study of its cultural importance for a particular nation but also to the formation of an invariant model of the given genre.

3. FINDINGS

Both avant-text and the category of intertextuality are based on the same parameters of text affinity to social conditions which impose the speaker to choose appropriate style and genre. This sets the question of the difference between two notions, which may be presented in the following table:

Table 1

The difference between the category of intertextuality and avant-text

Category of intertextuality	Avant-text
1. The system of basic view about a particular discourse	1. The system of traditional world views
2. Precedent – unique texts	2. Precedent – stereotype
3. Every act of text formation results in the finalized text	3. The absence of the finalized text – invariant
4. Freedom in the choice of language means	4. Limited choice of language means

The first difference between the category of intertextuality and avant-text is the discourse within which the text is produced. Folklore discourse is specified by strict time and space characteristics as well as by the system of values fixed by the generations, which determines folklore texts functions. For instance, calendar ritual texts (folk plays, Christmas carols) are inherently left out into everyday life and function as the preservers of nation’s experience. For example:

(1) *It was his Irregulars – every last one of them, bundled in mismatched clothing, their noses cherry-red, their singing breaths coming in foggy puffs.*

“The Holly and the Ivy!” one of the little ones cried, and the boy broke into a new song. “The holly and the ivy, when they are both full grown, of all the trees that are in the wood, the holly bears the crown [...], and Mary bore sweet Jesus Christ to be our sweet savior [...].

As the song came to a close, the tallest boy of the bunch came forward. “Happy Christmas, Mr. Olmes.” [17]

This is an extract from the short story “Their first Christmas” about Sherlock Holmes by G. Frame. The Christmas carol is performed by a group of children, obviously, from a lower social layer (*bundled in mismatched clothing*) who usually help the main character to gather necessary information (*his Irregulars*). The description of the children (*their noses cherry-red, in foggy puffs*) refer to the season of winter. They perform a traditional Christmas carol – “*The Holly and the Ivy*”, which reminds about common values – kindness, faithfulness – referring to the birth of Christ (*Mary bore sweet Jesus Christ to be our sweet savior*), which is accompanied by direct congratulation. The incorporation of the traditional Christmas element into the literary text helps the author to soften the main character’s strict temper and to show the equality of every single person in the eyes of God.

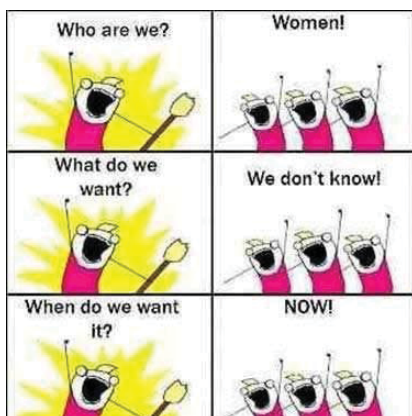
2. The category of intertextuality is drawn on the rules of the formation of the text of a certain genre on the basis of knowledge about such texts of other authors, about their structure, semantics, pragmatics, whereas avant-text presupposes the presence of the elements belonging to the tradition itself rather than individual texts. It means that while creating a folklore text variant, the speaker relies on folklore stereotypes. Thus, avant-text is the memory of tradition, whereas the category of intertextuality – that of the text. Further we compare two extracts:

(2) *Moist waved his hands wildly and knocked game pieces tumbling. "Wait! Wait! There's a rule! A golem mustn't harm a human being or allow a human being to come to harm!"* [15, p. 31]

(3) *Hallowe'en, Hallowe'en comes but once a year, And when it comes we hope to give all good cheer* [12, p. 259].

Both literary piece (2) and the folklore text (3) bear the intertextual signs. Yet, the introduction and the purpose of the borrowed elements are different. T. Pratchett (2), the author of the literary text, uses a changed quotation from Isaac Asimov's "Three Laws of Robotics" to describe a golem which, according to the author's idea, functions as an android. Despite being partly changed, the quotation is recognizable and stands apart from the borrowing text. The borrowing is also obvious in the British folk play (3). However, the changed quotation from the source folklore text "Christmas comes but once a year" actualizes the ritual of wishing good luck and the time of the play performance. The shift from the Christian Christmas to the pagan Halloween (which is considered to be rooted in an ancient Celtic festival Samhain [18, p. 170]) maintains the traditional world view and shows that the performers remember national culture that preserves both ancient beliefs and that of later cultures up until now.

3. The category of intertextuality presupposes the finalized version of the text having permanent stylistic and semantic features that belong only to this text; whereas avant-text model implies the presence of indefinite number of variants of one and the same text. Avant-text serves, so to say, as a set form of a particular text that can be filled in with the information relevant for the given situation, for example:

(4)

[13]

This example depicts a popular Internet meme which purpose is to ridicule, women's way of thinking, for instance. The variant is formed with the help of a set form with drawings, which can be filled in in the right column with a person's own ideas. Thus, changing *Women!*, for example, to *Teachers!*, *We don't know!*→*To give tests!*, *NOW!*→*Every lesson!* would result in another variant of one and the same meme.

4. The freedom in the choice of language means in the process of a new text formation is peculiar to the category of intertextuality that can depend only on the language competence of the speaker. Avant-text restricts the speaker's creative ability on the structural and compositional levels as well as the choice of lexico-grammatical means. The relation between new and reproduced elements reflect the tendency to the reproduction. Let's consider an extract from the British folk play "The Mummies' Act", which was collected in Sheffield between 1837 and 1849:

(5) *Here comes I old Johnny Jack,
my wife and family on my back,
My wife so big and my children so small,
Takes more than a crumb of bread to feed them all,
And if you don't believe these words I say,
step in king George and boldly declare thy way* [14].

When introducing a person, the speaker has quite a big range of resources, from traditional to extraordinary. However, the performer of the British folk play is restricted to clichés (*And if you don't believe these words I say, step in king George and boldly declare thy way*) and inversions (*Here comes I old Johnny Jack*), which makes the folklore text recognizable in terms of tradition.

Summing up, it should be noted that everything that relates to avant-text is a genre model of folklore texts, which is expressed in the structure preconditioned by the general content, topic and the rules of text formation.

4. CONCLUSIONS

Dialogic relations of the speaker and their environment represent the basis of the mechanism of any communication which results in the reality cognition. That is why the text affinity to social parameters, that is regarded as the cornerstone of any text formation and perception, means the application of pre-existing cultural and historical background knowledge of the nation. Thus, the model of the category of intertextuality imposes the use of particular language means to reach set goals. The model of the category of intertextuality can be elaborated for every individual type of the text preserving its specific features. However, avant-text should still be accepted as a separate mechanism as it differs on the level of textual categories of completeness and intertextuality.

REFERENCES

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. Москва : ЛИБРОКОМ. 2014. 452 с.
2. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. Москва : Художественная литература. 1990. 525 с.
3. Бондарко А. В. Лингвистика текста в системе функциональной грамматики. Текст. Структура и семантика. 2001. Т. 1. С. 4–13.
4. Гусев В. Е. Эстетика фольклора. Ленинград : Наука. 1967. 317 с.
5. Дмитриева Е. Е. Словарь. Генетическая критика во Франции. Москва : ОГИ. 1999. 288с.
6. Неклюдов С. Ю. Авантекст в фольклорной традиции. Живая старина. 2001. № 4. С. 2–4.
7. Самохина В. А., Рыжкова В. В. Интертекстуальность в диалогическом пространстве англоязычного художественного текста. Харьков: Нац. Аэрокосм. ун-т им. Н. Е. Жуковского "Харьков. Авиаци. Ин-т". 2017. 168 p.
8. Тынников Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино. Москва : Наука. 1977. 576 с.
9. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. Москва : КомКнига. 2015. 285 с.
10. Bellemin-Noël J. Psychoanalytic Reading and the Avant-texte. Genetic criticism: Texts and Avant-Texts / ed. by J. Deppman, D. Ferrer, M. Groden. University of Pennsylvania Press. 2004. P. 28–35.
11. Gramsci A. Selections from cultural writing / trans. W. Boelhower. Cambridge : Harvard University Press. 1985. 189 p.
12. Gregor W. Further Report on Folklore. Scotland Report of the Sixty-Seventh Meeting of the British Association. London : Murray. 1898. P. 259–261.
13. <https://i.pinimg.com/originals/6c/89/b7/6c89b743eac0413ddb804207f7bd3d40.jpg> (дата звернення 25.11.2020).
14. Pearce J. The Mummings' Act; or, Morris Dancers' Annual Play of St. George. Sheffield : J. Pearce & Son. 1840. URL: <http://www.folkplay.info/Texts/84sk38pj.htm> (last accessed: 25.11.2020).
15. Pratchett T. Going Postal. Discworld novel. 2014. 496 p.
16. Riffaterre M. Semiotics of poetry. Bloomington; London : Methuen. 1978. 213 p.
17. Ruffle D. (ed.) Sherlock Holmes: Tales from the Stranger's Room. Andrews UK Limited. 2016. 272 p. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=Z96BAAAQBAJ&pg=PT110&source=//gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.
18. Sabin T. Wicca for Beginners: Fundamentals of Philosophy & Practice. Llewellyn Worldwide. 2010. 288 p.

REFERENCES

1. Arnold, I. V. (2014). Semantika. Stilistika. Intertekstual'nost' [Semantics. Stylistics. Intertextuality]. Moscow: LIBROKOM Publ. (in Russian)
2. Bakhtin, M. M. (1990). Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura Srednevekovja i Rennessansa [François Rabelais 'creative work and folk culture of the Middle ages and the Renaissance]. Moscow: Khudozhestvennaja literatura Publ. (in Russian)
3. Bellemin-Noël, J. (2004). Psychoanalytic Reading and the Avant-texte. In J. Deppman, D. Ferrer, M. Groden (eds.). Genetic criticism: Texts and Avant-Texts. University of Pennsylvania Press, pp. 28–35.
4. Bondarko, A. V. (2001). Lingvistika teksta v sisteme funkcional'noj grammatki [Text linguistics within the system of functional grammar]. Tekst. Struktura i semantika [Text. Structure and semantics], Vol. 1, 4–13. (in Russian)
5. Dmitrijeva, Ye. Ye. (1999). Slovar'. Geneticheskaja kritika vo Frantsii [Dictionary. Genetic criticism in France]. Moscow: OGI Publ. (in Russian)
6. Gramsci, A. (1985). Selections from cultural writing / trans. W. Boelhower. Cambridge : Harvard University Press.
7. Gregor, W. (1899). Further Report on Folklore. Scotland Report of the Sixty-Seventh Meeting of the British Association. London : Murray. 259–261.
8. Gusev, V. Ye. (1967). Estetika fol'klora [Esthetics of folklore]. Leningrad: Nauka Publ. Available at: <https://i.pinimg.com/originals/6c/89/b7/6c89b743eac0413ddb804207f7bd3d40.jpg>. (in Russian)
9. Nekliudov, S. Yu. (2001). Avantekst v fol'klornoj traditsii [Avant-text in folklore tradition]. Zhivaja starina [Live old times], № 4, 2–4. (in Russian)
10. Pearce, J. (1840). The Mummings' Act; or, Morris Dancers' Annual Play of St. George. Sheffield : J. Pearce & Son. Available at : <http://www.folkplay.info/Texts/84sk38pj.htm>.
11. Pratchett, T. (2014). Going Postal. Discworld novel. Corgi Publ.
12. Riffaterre, M. (1978). Semiotics of poetry. Bloomington : Indiana University Press.
13. Ruffle, D. (ed.) (2016). Sherlock Holmes: Tales From the Stranger's Room. Andrews UK Limited. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=Z9-6BAAAQBAJ&pg=PT110&source=//gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.
14. Sabin, Thea. (2010). Wicca for Beginners: Fundamentals of Philosophy & Practice. Llewellyn Worldwide.
15. Samokhina, V. A., Ryzhkova, V. V. (2017). Intertekstual'nost' v dialogicheskom prostranstve angloyazichnogo khudozhestvennogo teksta [Intertextuality in the dialogic space of English-language literary text]. Kharkov: N. Ye. Zhukovskij National Aero-space University Publ. (in Russian)
16. Tsiv'jan, T.V. (2015). Model' mira i jeje lingvisticheskie osnovy [The world model and its linguistic foundations]. Moscow: KomKniga Publ. (in Russian)
17. Tynianov. Yu. N. (1977). Poetika. Istorija literatury. Kino [Poetics. History of literature. Cinema]. Moscow: Nauka Publ. (in Russian)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Холмогорцева Ірина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: i.s.kholmogortseva@karazin.ua; ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2935-5190>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=e4sMgkAAAAJ&hl>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Kholmohortseva.

Холмогорцева Ирина Сергеевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: i.s.kholmogortseva@karazin.ua; ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2935-5190>; GOOGLE SCHOLAR : <https://scholar.google.com.ua/citations?user=//e4sMgkAAAAJ&hl>.

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Kholmohortseva.

УДК 811.111:81'37:159.955

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-08

Мультимодальність концептів базових емоцій в англomовному фентезійному дискурсі А. Сапковського «Відьмак»

Шамаєва Ю. Ю.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови,
завідувач кафедри англійської мови факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: yuliyashamayeva@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7874-5510>;

GOOGLE SCHOLAR: [https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=\[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1](https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1)

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Ulia_Shamaeva
(Харків)

Стаття є присвяченою когнітивно-дискурсивному інтерсеміотичному дослідженню мультимодального аспекту лінгвoseміотичної репрезентації концептів базових емоцій в англomовному дискурсі фентезі А. Сапковського «Відьмак». Метою роботи, об'єкт якої становлять концепти базових емоцій у культовій фентезійній картині світу А. Сапковського «Відьмак», репрезентованою засобами англійської мови, є виявлення природи та особливостей мультимодальної актуалізації вербалізованих концептів базових емоцій у дискурсі фентезі «Відьмак» методами функціонально-когнітивної парадигми з акцентуацією первинних арт-вимірів явища, що вивчається, зокрема кольорової та звукової емоонтологій як інструменту створення реальності та квазіреальності. Наукова новизна дослідження, де одиницею аналізу є мультимодальне висловлення як репрезентант концептуалізованих базових емоцій, експлікується авторським тлумаченням концепту базової емоції як мультимодального інтермедіального дискурсивного утворення, що зумовлює інтерсеміотичне розв'язання проблеми розробки моделі переходу від царини зорової та аудіальної перцепції в англomовному фентезійному дискурсі до її вербалізації як репрезентанта концептуалізованої емоції. В результаті розвідки вибудована трьохвимірна репрезентація концепту базової емоції, яка імплікує поступове ускладнення поняттєвої емоційної інформації, що кодується, як консеквентна аудіо- та лінгвокольорова об'єктивізація досвідного емоційного знання у вигляді індексальних, епідигматичних та формульних знаків; ускладнення образної інформації з фіксацією мультимодальних образів як імітаційних, тропеїчних та символічних знаків; ціннісне ускладнення лінгвокультурно-детермінованої інформації у фонових та амбівалентних знаках. Перспективою роботи є поглиблене компаративне вивчення мультимодальних аспектів емоцій у дискурсах фентезі різних лінгвокультур зі зверненням до методологічного апарату психолінгвокультурології.

Ключові слова: звук, знак, колір, концепт ЕМОЦІЯ, мультимодальність, семіотика, фентезійний дискурс.

Шамаєва Ю. Ю. Мультимодальность концептов базовых эмоций в англоязычном фэнтезийном дискурсе А. Сапковского «Ведьмак». Статья посвящена когнитивно-дискурсивному интерсемиотическому исследованию мультимодального аспекта лингвoseмиотической репрезентации концептов базовых эмоций в англоязычном дискурсе фэнтези А. Сапковского «Ведьмак». Целью работы, объектом которой являются концепты базовых эмоций в культовой фэнтезийной картине мира А. Сапковского «Ведьмак», репрезентированной средствами английского языка, есть выявление природы и особенностей мультимодальной актуализации вербализованных концептов базовых эмоций в дискурсе фэнтези «Ведьмак» методами функционально-когнитивной парадигмы с акцентуацией первичных арт-измерений исследуемого явления, в частности цветовой и звуковой эмоциональных онтологий как инструмента создания реальности и квазиреальности. Научная новизна работы, где единицей анализа является мультимодальное высказывание как репрезентант концептуализированных базовых эмоций, эксплицируется авторской интерпретацией концепта базовой эмоции как мультимодального интермедіального дискурсивного образования, что обуславливает интерсемиотическое решение проблемы разработки модели перехода из области визуальной и аудіальной перцепции в англоязычном фэнтезийном дискурсе к её вербалізації как репрезентанта концептуалізованої емоції. В результате анализа создана трехмерная репрезентация концепта базовой эмоции, которая подразумевает постепенное усложнение кодируемой понятийной эмоциональной

информации, как консеквентная аудио- и лингвоцветовая объективация опытного эмоционального знания в виде индексальных, эпидигматических и формульных знаков; усложнение образной информации с фиксацией мультимодальных образов как имитационных, тропических и символических знаков; ценностное усложнение лингвокультурно-детерминированной информации в фоновых и амбивалентных знаках. Перспективу работы составляет компаративное исследование мультимодальных аспектов эмоций в дискурсах фэнтези различных лингвокультур с обращением к методологическому аппарату психолингвокультурологии.

Ключевые слова: звук, знак, концепт ЭМОЦИЯ, мультимодальность, семиотика, фэнтезийный дискурс, цвет.

Shamaieva Iu. Iu. Multimodality of concepts of basic emotions in the English language fantasy discourse "The Witcher" by A. Sapkowski. The article focuses on researching the multimodal dimension of the linguosemiotic representation of concepts of basic emotions in the English language fantasy discourse "The Witcher" by A. Sapkowski within the cognitive-discursive intersemiotic methodological framework. The aim of the work, whose object is concepts of basic emotions in "The Witcher", is to reveal the nature and peculiarities of the multimodal actualization of verbalized concepts of basic emotions in the discourse of "The Witcher", turning to functional-cognitive paradigm methods, with an emphasis on the primary art-dimensions of the phenomenon under consideration, in particular on the color and sound emotional ontologies as a tool of creating both reality and quasi-reality. The novelty of the research, where it is a multimodal utterance as a representant of conceptualized basic emotions that constitutes the core unit of analysis, is explicated by the author's interpretation of the concept of a basic emotion as a multimodal intermedial discursive construct, which determines an intersemiotic approach to solving the issue of developing a model of transition from the domain of visual and audial perception in the English language fantasy discourse to its verbalization, representing conceptualized emotions. As a result of our analysis, a three-dimensional representation of the concept of a basic emotion has been construed. It implies a gradual complication of coded conceptual emotional information in terms of being a consequential audio- and linguocolor objectivization of experiential emotional knowledge in the format of index, epideigmatic and formulaic signs; a complication of image information with fixing multimodal images as imitational, trope and symbolic signs; an axiological complication of linguoculturally-determined information in background and ambivalent signs. The perspective of the work is an in-depth comparative research of multimodal aspects of emotions in fantasy discourses of various linguocultures from the point of view of psycholinguoculturology.

Key words: color, concept EMOTION, fantasy discourse, multimodality, semiotics, sign, sound.

1. ВСТУП

Стрімкий розвиток сучасного антропоцентричного мовознавства у дискурсивно-сеmiotичному напрямку (М. М. Болдирев, Є. В. Бондаренко, Л. І. Белехова, О. П. Воробйова, О. І. Морозова, А. М. Приходько, О. В. Тарасова, І. С. Шевченко, M. Gizman, Z. Kövecses, G. Lakoff) обумовлює тлумачення когнітивно-дискурсивної актуалізації емоцій як мовленнєво-мисленнєвої діяльності етносемантичної особистості у найширшому розмаїтті соціо- та лінгвокультурних контекстів (Н. Д. Арутюнова, В. І. Карасик, В. В. Красних, О. С. Кубрякова, М. В. Піменова, D. Schiffrin, M. Schwarz-Fresel), що забезпечується оперативними полікодовими процесами перцепції, концептуалізації та вербалізації емоцій як інтерсеміотичного конструкту [4; 8; 13; 22]. Вивчення «емоцій як функцій когніції» [16, с. 34], «первопричини, мотиву усієї людської діяльності» [16, с. 38], способів їх концептуалізації та мовного віддзеркалення з позицій функціоналізму сприяє фокусуванню уваги дослідників саме на цьому перцептивно-когнітивному феномені, що становить «невід'ємний складник онтології як індивіда-експерієнцера, так і лінгвокультурної спільноти в цілому» [3, с. 29].

Емоції у філології XXI століття формують дослідницьке ядро студій у царинах фольклористики та етнолінгвістики (Р. Кирчів, Б. Луканюк, S. Bronner, E. Parsons), лексикології (Е. Рош, Г. Корбетт) та семасіології (Н. Б. Бахіліна Ю. С. Степанов), лінгвокогнітології (Ю. А. Зацний, В.І. Карасик, G. Matthews) та

психолінгвокультурології (В.В. Красних, К. І. Мізін, В. Szumura). Дійсно, емоції, які належать до «базових доменів концептуальної картини світу», оскільки «мають своїм підґрунтям фундаментальні типи досвіду світопізнання людини» [2, с. 31] поряд з концептами ПРОСТІР, КОЛЬОР, ТОН (ЗВУКУ), ТЕМПЕРАТУРА, ТИСК, БІЛЬ, ЗАПАХ, ЧАС [1; 30] та до перцептивної бази Homo Sentiens, є однією з репрезентацій чуттєвого досвіду особистості та соціуму, що перебуває у складній інтеракції центричності та периферійності рефлексії щодо оточуючого світу. Тому й увага вчених зосереджується, крім усього, і на лінгвофілософських та естетичних характеристиках мультимодальних дискурсивних актуалізацій емоцій (Б. М. Величковський, Р. М. Фрумкіна, С. Bowerн), їхній здатності ідентифікувати культурно-специфічні виміри мовної свідомості, дозволяючи виявляти кореляції між екстра- та інтралінгвальним. Водночас, поза фокусом дослідницьких інтересів мовознавців дотепер залишається питання аналізу мультимодальності та інтерсеміотичних (ко)реляцій вербалізованих концентів емоцій як ідентифікаційної прогностичної характеристики лінгвокультурної спільноти, що укорінене у відповідному фентезі-кластері як екології концептуалізованих емоцій [5; 10; 15; 20].

Вищезазначене у сукупності з тенденцією до інтеракції між різномодусними мовленнєво-мисленнєвими онтологіями, що відбивають інтеграцію різних видів комунікації у досліджуваному дискурсі, та наразі підвищеним інтересом до концептуалізованої і

вербалізованої емоції [6; 18; 24] та до питань смислокреації в семіотично гетерогенних дискурсивних ареалах [9; 33; 35] пояснює **актуальність** нашої розвідки, яка зумовлена як значущістю антропоцентричної парадигми, у річищі якої виконана наша когнітивно-емотіологічна розвідка, так і недостатньою вивченістю творчості самого А. Сапковського – письменника-революціонера, прижиттєвого класика фентезі, автора міфологічних словників та культового фентезі «Відьмак», перекладеного на більш, ніж 25 мов, який «з явища власне літературного перетворився на явище світової масової культури» [32, с. 14].

Метою розвідки є виявлення природи та особливостей мультимодальної актуалізації вербалізованих концептів базових емоцій у дискурсі фентезі А. Сапковського «Відьмак» з фокусом на первинних культурно-детермінованих вимірах явища, що вивчається, зокрема на кольоровій та звуковій емоційних онтологіях як інструментах створення реальності, квазіреальності та ірреальності.

Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: охарактеризувати специфіку емоційного концепту як продукту інтеракції когніції та емоції з фокусом на розробленні методики аналізу мультимодальності дискурсивної репрезентації концептів базових емоцій у фентезі А. Сапковського «Відьмак»; виявити особливості взаємодії кольору та музики як ключових способів формування мультимодальності концептуалізації базових емоцій у лінгвокультурному дискурсивному фентезійному просторі А. Сапковського «Відьмак».

Матеріалом дослідження слугують дискурсивні засоби актуалізації концептів базових емоцій (200), виокремлені методом суцільної вибірки з фентезійного циклу А. Сапковського *“The Witcher Saga”* [31], з телесеріалу Netflix *“The Witcher”* та з відеоігор про пригоди Відьмака *“The Witcher”* (2007), *“The Witcher 2: Assassins of kings”* (2011), *“The Witcher 3: Wild hunt”* (2015). Одиницею аналізу вважаємо мультимодальне висловлення як репрезентант концептуалізованих базових емоцій.

2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним підґрунтям роботи є когнітивно-дискурсивний підхід, що виходить з первинності суб'єкта пізнання щодо середовища його існування (У. Матурана, Ф. Варела), інтерпретуючи концептуалізовані емоції як перцептивний смисл, що виникає у процесі інтерсуб'єктної дискурсивної взаємодії (О. В. Кравченко, О. І. Морозова, М. В. Никітін, D. Hayter, P. Hegarty). Зазначене передбачає, поряд з загальнонауковими, використання методів когнітивної функціонально-семантичної парадигми: дефініційного (для виявлення поняттєвого смислу номінацій базових емоцій, що концептуалізуються), контекстуального аналізу, методики когнітивно-прагматичної інтерпретації (що дозволяє врахувати інференції інтерпретатора для виявлення особливостей

дискурсивної реалізації концептуалізованого кольору та музики як модальностей концептуалізованої емоції) та методики аналізу ментальних просторів Ж. Фоконьє та М. Тернера [20; 21] (для з'ясування механізмів реконструювання базових емоцій у просторі «Відьмак»), метод наративної семіотичної реконструкції [13; 34] та мультимодальний критичний дискурс-аналіз [19; 23].

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В результаті аналізу теоретичних джерел нами виявлено, що існують щонайменше три моделі взаємопроникнення онтологічного та емоційно-лінгвального світів, звідки витікає, що існує три способи організації знань про емоційні концепти. По-перше, це ситуація, коли лінгвальний світ виявляє тенденцію до адекватного опису онтологічного світу, що утворює номінативні концепти емоцій – досвідні знання про світ ззовні. По-друге, це ситуація, коли лінгвальний світ намагається переформатувати світ онтологічний згідно до своїх законів через перформативні, маніпулятивні, нейролінгвістичні стратегії та тактики, в результаті чого формуються перформативні емоційні концепти, де уособлюється ідея експерієнцера стосовно змінення світу. В таких концептах емоцій реалізується бажане, а не істинне знання комуніканта. По-третє, це ситуація, коли світ вербальний виявляється єдиною реальністю, лінгвокультурним простором фентезі-вмислу. Саме тоді йдеться про мультимодальні концепти мистецтва, якими стають у фентезі-циклі А. Сапковського «Відьмак» концепти базових емоцій. При такому підході концепт базової емоції набуває властивостей не тільки мисленнєвої, а й лінгвокультурної категорії.

Аналіз емонімів свідчить про те, що категоризація емоцій у лінгвокультурному просторі фентезі «Відьмак» є гетерогенною та такою, що становить собою когнітивний континуум [7; 8; 25], який є пов'язаним зі значущістю пріоритетів з точки зору криптокласів [3; 12]. Тут криптоклас Res Parvae виявляється пріоритетним (37%) в англійській метафоричній актуалізації таких концептів базових емоцій фентезі «Відьмак», як ANGER, SURPRISE, JOY, PLEASURE, TERROR, GRIEF, CONCERN, що є, з нашої точки зору, ще одним доказом антропоцентричності мови. Друге місце в плані репрезентативної щільності займає криптоклас Res Liquidae (12%), що може бути пояснено потужністю емоцій наповнювати (SYMPATHY, PASSION). Цікавим є той факт, що саме криптоклас Res Acutae є найпріоритетнішим для трьох первинних номінацій концептів базових емоцій, а саме концептів DISTRESS, ANXIETY, RELIEF (51%).

У сучасній семіотиці наголошується на тому, що саме матеріальність знаків є однією з їхніх фундаментальних характеристик, що викликає виникнення «однієї з найскладніших мовознавчих проблем – проблеми співвідношення знаку та значення» [1, с. 109]. Зважаючи на це, визначаючи знак як матеріальний

мультиmodalний (інтегрований у більш, ніж одну семіотичну систему) конструкт-репрезентант, а також спираючись на уні- та білатеральну семіотичні теорії [15; 17; 29], ми концентруємося на дослідженні візуальних (колеристичних) та акустичних фентезійних образів, що мультиmodalно репрезентують концептуалізовані у творі «Відьмак» базові емоції. Дійсно, візуально-акустичні смислові коди є у ньому укоріненими, і тільки їхні асоціативні зв'язки, тригером яких є емоції та їхні концепти, утворюють текстуру мультиmodalної дискурсивної актуалізації як єдність перцепції, когніції, емоції та мови.

Згідно з О. П. Воробйовою [6; 34], Т. вен Люеном та Г. Крессом [27; 28], мультиmodalність може бути експліцитною та імпліцитною, а її репрезентації можуть функціонувати у форматі конфігурацій різноманітних семіотичних модусів, зокрема, у фентезі «Відьмак», аудіального та візуального / колористичного [26]. Зазначимо, що наступний за інтенсивністю впливу після фізичного йде вплив кольору або барв [7]. І досвід нашої розвідки доводить, що емоційно-психічна сторона кольорів як виміру об'єктивності концептів базових емоцій у досліджуваному циклі дозволяє припустити, що за акцентом на певній кольоровій гамі перебувають механізми лінгвокультурних настанов естетичної оцінки кольорів, детермінованість естетики та філософії кольору його етноархетипом. Дійсно, ще у пифагорейському Тетрактисі, який був ключовим символом універсальних процесів та енергій, є теорія стосовно кольору та музики, де перші три точки репрезентують потрійний Білий Світ [25] як Главу Божественну, що містить світло та колір, а ще сім точок символізують кольори спектру та ноти музичної шкали. В. І. Шаховський [16] зазначає, що саме кольори та тони є найактивнішими силами, які генеруються Першою Причиною та встановлюють Всесвіт.

До кольоропозначень ядерної зони лексико-семантичного поля кольорів фентезі А. Сапковського «Відьмак» відносимо номінації, що виражають колір у його первісному значенні. В результаті дослідження ми дійшли висновку, що естетичне фентезійного нарративу є феноменом скоріше психологічним, бо це відчуття, які зумовлюють емерджентні базові емоції, кожна з яких мультиmodalно актуалізується у поєднанні з кольорами, репрезентованими міжкультурними асоціаціями (зелене – надія, чорне – страх, червоне – хвилювання, пристрасть). Отже, у циклі «Відьмак» символіка є синестетичним конструктом, бо почуття однієї modalності виражаються через перцептивний досвід іншої [11; 14; 28].

Дійсно, способи кольорореpräzentaції концептів базових емоцій, метафоризованих у фентезі, доводять, що зорове сприйняття є пов'язаним зі всіма іншими органами перцепції – слухом (паралінгвістикою), ольфакцією, гаптикою, гасікою (*black frost; loud whites; sweet lady; playing golden orchestra music; the incomparable milk of wonder*).

Зупинимося на результатах розвідки щодо білого як мультиmodalного репрезентанта емоцій у циклі, оскільки саме цей колір є фундаментальним у фентезі. Виявляється, що прототипічне значення ядра кольоропозначень охоплює тільки найтипівіші вживання, які не є випадковими. Наприклад, всі концептуальні характеристики білого корелюють між собою у всьому циклі, утворюючи єдину концептуальну мережу, що репрезентує абсолютизм, оскільки це є божественним кольором, кольором чистоти, істинності, кольором як базових позитивних емоцій, так і негативних (контраст у фентезі між сліпучо білим як колір волосся Геральта, якого Старші Народи називають ім'ям Gwynbleidd, що в перекладі зі Старшої мови значить Білий Вовк, так і тьмяно-білим (відсутність кольору) як символу страху, зради, пустоти, навіть смерті. У Брокілоні Геральт відомий як Vatt'ghern, а люди, що зустрічають Геральта на вулиці, кличуть його просто Чаклуном або Біловолосим (*White Hair*) через специфічний колір волосся. Згадаємо: *They roam the land, insolent, nominating themselves the white stalkers of evil, or vanquishers of werewolves and exterminators of specters; his white dreams; He was approaching dressed in white; a white card; a white-plum tree that came to him in his memories.*

Сліпучо-білий колір як вимір мультиmodalної репрезентації базових емоцій у фентезі, що вивчається, актуалізує також перехід в інший стан. Саме тому у білому ми бачимо у циклі наречених, покійників, тих, хто знаходиться на поворотному етапі свого життєвого шляху: *We are all white here, – said Geralt, closing his eyes in burning pain; the Witcher came down like snow; white wings; Ciri actress Freya Allan has mousy, ash-blond hair*

Водночас, після ядерного опису в прототиповому значенні (а фокусні кольори, до яких у першу чергу належить білий, мають особливу когнітивно-перцептивну виокремленість, яка не залежить безпосередньо від мови, а репрезентує певні психологічні аспекти сприйняття картини світу мовною особистістю [35]) *white* – чистота, світло, сяйво, піднесеність, чесність стосовно мультиmodalного вираження концептів базових емоцій інтересу, радості, подиву, піднесеності: *Kings die, realms fall, but White Magic endures*, на периферії спостерігаємо тривожні аспекти: *his hair like pale flags; hatred and prejudice will never be eradicated. And witch hunts will never be about witches. No matter black or white ones. A scapegoat. A pale, whitish scapegoat. That's the key.* У цьому випадку доменом-донором слугує метафорична номінація *pale* – по-перше, одним зі своїх концептуальних вимірів маючи FRIGHTENED, FRUSTRATED, ILL; по-друге – викликаючи асоціації з поразкою, концептуалізуючи початок кінця.

Далі з донорського домена WHITE – PALE витікає концептуальне розгалуження НЕЖИВЕ, що інтерсеміотично репрезентує базові емоції суму, сорому, страху, провини: *A pale-silver curve of Geralt's moon; standing in the moonlight – watching over nothing.* Потім

концептуальна характеристика БЕЗЖИТТЄВІСТЬ і, водночас, АГРЕСИВНІСТЬ як концептуалізації базових емоцій гніву, відрази, навіть презирства укорінюються у вже новий профіль концепту WHITE, втілюючись у привидів, потойбічні сили: *those two were both in white; their chatter was as cool as their white gowns; their pale eyes; her skin was cool and surprisingly smooth; a pale triangular face, violet eyes and narrow, slightly contorted lips (about Yennefer)*. Отже, білий колір-донор стає наочнішим, яскравіше репрезентуючи негативні базові емоції, концептуалізація яких відбувається через колір, концепт якого серед іншого символізує концептуальну характеристику ВІДСУТНІСТЬ БАЖАНЬ, тобто не життя, а смерті: *Geralt broke into snowy ghostly laughter; Geralt notices that Ciri is developing white streaks in her hair due to all the stress and hardship she has been through; No time to waste. Winter is here; Yennefer's white face; pale magic of hers; she brushed his face with hair which smelled of chamomile; through the white cooling twilight*.

Інтерв'юваним у білий у фентезі «Відьмак» виявляється чорний колір. Репрезентуючи емоції, вони співіснують як взаємозв'язані компоненти однієї системи буття. Негативні базові емоції мультимодально концептуалізуються у циклі через концепти ПІТЬМА, ВІДЧАЙ, ЗЛОВІЩІ ПРОРОКУВАННЯ, ЧОРНИХ КРУКІВ, тощо. Водночас, через концептуалізацію п'ятьми як лінгвокультурного протиставлення світлу, оскільки немає світла без п'ятьми, концептуалізуються як негативні, так і позитивні базові емоції, бо вони лише у сукупності становлять людську онтологію: *Her eyes, glimpsed when her face came close to his, were huge and dark as the eyes of a water nymph; he (Geralt) uses a potion that turns his skin white and his eyes black; her hair – an abundance of black tresses*. Чорний колір у творі також виступає метафоричним емоціогенним символом лона матері [54] (*Yennefer was standing, her face and palms all soot, to be born again, from the Dark into the Light*).

Щодо аудіальної актуалізації базових емоцій, мотиви музичної природи у циклі є актуалізованими переважним чином експліцитно (<https://witcher-tv.ru/saundtrek-pervogo-sezona-seriala-vedmak-ot-netflix/>). В результаті аналізу акомпанементу та смислової навантаженості вербалізованих емоцій зроблено висновок, що відповідність між стійкими ступенями мажорного ладу та безумовними інстинктами, що породжують базові емоції, можна представити через комбінації тоніки, що репрезентує концепт ЇЖА [25; 28; 29], медіанти (концепти КОХАННЯ/СЕКС) та доміанти (концепт АГРЕСИЯ). Для мінорного ладу відповідна схема виглядає так, що мультимодально нестабільність агресивного стану переходить чи то у страх, чи то у задоволення від їжі чи подорожі.

Отже, у фентезійному просторі «Відьмак» ключова розбіжність щодо резонансного впливу стабільних ступенів мажору та мінору міститься у функціонуванні медіанти. Якщо у мажорі вплив медіанти викликає

концептуалізацію позитивних базових емоцій, то у мінорному ладу медіанта є тригером негативних (пов'язаних зі страхом) емоційних переживань. Це також доводить, що безумовні рефлексії є головною причиною емоційного досвіду. Це так звані базові емоції, аналогічні базовим кольорам (червоний, синій, зелений), з яких можна отримати інші кольори.

Водночас, нами були виявлені імпліковані аудіомотиви як мультимодальні репрезентації концептів базових емоцій, зокрема такі види імітації музичних жанрів (за О. П. Воробйовою [6; 34]), як алітерація та асонанс: *a beak of brass; not lying, just loving*; ономапопея: *she was splashing through the shallow shore waves, showing all her shimmering beauty*; імітація форм музики: *Can you hear bells singing? Oh, there's so many of them. Heaps. Oh, so many little fishes! Hundreds. So many little animals, oh my. There can't be so many anywhere else.' 'There can't,' he muttered. 'Nowhere else. This is Brokilon.' 'What?' 'Brokilon. The Last Place.' 'I don't understand.' 'No one understands. No one wants to understand*, що нагадує розгортання фуги з її багатоголоссям та повтором теми у всіх голосах.

У просторі фентезі ми спостерігаємо репрезентацію емоцій і через синестетичні звороти до об'єктивізації музики через кольори як мультимодальне відображення концептів базових емоцій: *She was so sad that could hear the music of purple lightnings down there. It was a strange and hostile minor world. A world of dark blue fogs that sing their mysterious songs under navy flags...*

Підсумовуючи, фентезі А. Сапковського «Відьмак» гармонійно інтегрує різноманітні типи музичності та кольорореpräзентації у своїй тектурі, створюючи мультимодальні механізми концептуалізації та мовної репрезентації відповідних концептів базових емоцій.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, розробка та застосування комплексного когнітивно-лінгвосоціотичного підходу у вивченні мультимодальної актуалізації концептів базових емоцій в англійському дискурсі постмодерністського кластер-фентезі А. Сапковського «Відьмак» дозволяє визначити природу концептуалізованої емоції у фентезійному дискурсі як емерджентного дискурсивно розподіленого утворення. Доведено, що фентезійно концептуалізовані базові емоції є кластерами концептуальних ознак, які проявляються мультимодально із залученням кольорового (візуального) та аудіомодусів як ключових смислотрансляційних каналів.

Перспективу розвідки становить поглиблене вивчення мультимодальних та інтермедіальних аспектів емоцій у дискурсах фентезі різних лінгвокультур з удосконаленням відповідного метамовного апарату, розробкою детальніших таксономій концептів емоцій як складників категорії ЕМОЦІЇ в англійському дискурсі зі зверненням до методологічного апарату психолінгвокультурології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке. Москва, 2018. 416 с.
2. Бондаренко Е. В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира. Харьков, 2014. 304 с.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику. Тамбов, 2016. 236 с.
4. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике. Москва, 2009. 288 с.
5. Буянова Л. Ю., Нечай Ю. П. Эмотивность и эмоциогенность языка. Механизмы +экспликации и концептуализации. Москва, 2016. 232 с.
6. Воробйова О. П. Спокушання музикою: емоційна аура музичних мотивів у художній прозі (когнітивний етюд). Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст, дискурс. 2012. С. 34–42.
7. Герговська А. Символіка кольору та її естетична функція в романі Павла Загребельного «Диво». Етнопсихолінгвістика. 2019. № 12 С. 14 6–21.
8. Жаботинская С. А. Нарративный мультимедийный концепт: алгоритм анализа. Когниция. Коммуникация. Дискурс. 2020. № 20. С. 41–61.
9. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка / Е. В. Бондаренко, А. П. Мартынюк, И. Е. Фролова, И. С. Шевченко; под ред. И. С. Шевченко. Харьков, 2017. 246 с.
10. Красных В. В. Словарь и грамматика лингвокультуры: основы психолингвокультурологии. Москва, 2016. 496 с.
11. Крисанова Т. А. Актуалізація негативних емоцій в англомовному кинодискурсі: когнітивно-комунікативний і семіотичний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. Харків, 2020. 39 с.
12. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка. Когнитивные исследования. Москва, 2012. 208 с.
13. Розин В. Семиотические исследования. Москва, 2019. 256 с.
14. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности. Москва, 2015. 280 с.
15. Чертов Л. Ф. Знаковая призма. Статьи по общей и пространственной семиотике. Москва, 2014. 320 с.
16. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. Москва, 2008. 416 с.
17. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Москва, 2004. 326 с.
18. Ekman P. Basic Emotions. Handbook of Cognition and Emotion / Eds. T. Dalgleish and M. Power. Sussex, UK, 1999. P. 45–60.
19. Fairclough N. Analysing Discourse. Textual Analysis for social research. London, 2015. 288 p.
20. Fauconnier G. Ten Lectures on Cognitive Construction of Meaning. Boston, 2018. 230 p.
21. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. 2016, 280 p.
22. Glazer T. The Semiotics of Emotional Expression. Transactions of the Charles S. Peirce Society. 2017. 53 (2): 189. P. 198–211.
23. Izard C. The Psychology of Emotions. New York, 1991. 452 p.
24. Jorgensen M., Phillips L. Discourse Analysis as Theory and Method. London, 2012. 352 p
25. Kauppinen-Ralsanen H., Jauffret M. Using colour semiotics to explore colour meanings. Qualitative linguistics market research. 2018. Vol. 21, № 1. P. 101–117.
26. Kövecses Z. Conceptualizing Emotions. A revised cognitive linguistic perspective. Studies in Contemporary Linguistics. 2014. № 50(1). P. 15–24.
27. Kress G., Leeuwen Th. Multimodal Discourse: the Modes and Media of Contemporary Communication. Oxford, 2001. 142 p.
28. Leeuwen Th. Van The Language of Colour: an Introduction. London, 2011. 120 p.
29. Murray J. Composing Multimodality. Multimodal Composition: a Critical Sourcebook / Ed. by C. Lutkewitte. Boston, 2015. P. 41–48.
30. Riffaterre M. Semiotics of poetry. Bloomington, 1984. 224 p.
31. Sapkowski A. The Witcher books (1-8). URL: <https://www.pdfdrive.com/the-witcher-books.html>
32. Serrano L. The Power and Promise of A. Sapkowski and His Fantasy Universe. New York, 2019. 102 p.
33. Shamaieva Iu. Iu. Multimodality of the Category EMOTIONS in Art Discourse: a Fractal Semiotics Perspective. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна . 2018. № 88. С. 49–58.
34. Vorobyova O. P. Verbal Holography in Virginia Woolf's Landscape Discourse: Modes, Fractals, Fusions. Cognition, Communication, Discourse. Series "Philology". 2010. № 1. P. 47-74.
35. Woodworth R., Marquis D. Psychology of focus colors. New York, 2016. 258 p.

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F. (2018). *Sovremennye problemy nauki o jazyke* [Modern problems of sciences about languages]. Moskva: Nauka. (in Russian)
2. Boldyrev, N. N. (2016). *Kognitivnaja semantika. Vvedenie v kognitivnuju lingvistiku* [Cognitive semantics. Introduction into cognitive linguistics]. Tambov: Izdatel'skij dom TGU im. G. R. Derzhavina. (in Russian)
3. Bondarenko, E. V. (2014). *Matrichnoe modelirovanie. Dual'nost' vremeni v anglojazyčnoj kartine mira* [Matrix modelling. Duality of time in the English language picture of the world]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University. (in Russian)
4. Bondarenko, E. V., Martynjuk, A. P., Frolova, I. E. and Shevchenko, I. S. (2017). *Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka* [How to draw a portrait of a bird: methodology of a cognitive-communicative analysis]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. (in Russian)
5. Borbot'ko, V. G. (2009). *Principy formirovanija diskursa: ot psiholingvistiki k lingvosinergetike* [Principles of forming a discourse: from psycholinguistics to linguosynergetics]. Moskva: Knizhnyj dom "LIBROKOM". (in Russian)
6. Bujanova, L. Ju., Nечaj, Ju. P. (2016). *Jemotivnost' i jemociogennost' jazyka. Mehanizmy jeksplikacii i konceptualizacii* [Emotivity and emotiogenic potential of language. Mechanisms of explication and conceptualization]. Moskva: Flinta. (in Russian)

7. Chertov, L. F. (2014). Znakovaja prizma. Stat'i po obshej i prostranstvennoj semiotike A sign prism. Articles on general and spatial semiotics]. Moskva: Jaziki slavjanskoj kul'turi. Moskva, 2014. 320 p. (in Russian)
8. Ekman, P. (1999). Basic Emotions. Handbook of Cognition and Emotion. Sussex, UK: Dalglish and Power
9. Fairclough, N. (2015). Analysing Discourse. Textual Analysis for social research. London: Routledge
10. Fateeva, N. A. (2015). Intertekst v mire tekstov. Kontrapunkt intertekstual'nosti [Intertexts in the world of texts. a counterpoint of intertextuality]. Moskva : KomKniga. (in Russian)
11. Fauconnier, G. (2018). Ten Lectures on Cognitive Construction of Meaning. Boston: Brill
12. Fauconnier, G., and Turner, M. (2016). The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York: Perseus
13. Gergov'ska, A. (2019). Sy'mvolika kol'oru ta yiyi estety`chna funkciya v romani Pavla Zagrebel'nogo «Dy`vo» [Symbols of color and their aesthetic function in the novel "Wonder" by P. Zagrebelnij]. Etnopsy`xolingvisty`ka. Ivana Franka Zhitomir National Univ., 12, p. 4–21. (in Ukrainian)
14. Glazer, T. (2017). The Semiotics of Emotional Expression. Transactions of the Charles S. Peirce Society, 53 (2): 189, p. 198–211.
15. Izard, C. (1991). The Psychology of Emotions. New York: Springer
16. Jorgensen, M., and Phillips L. (2012). Discourse Analysis as Theory and Method. London: SAGE Publications
17. Kauppinen-Ralsanen, H., and Jauffret, M. (2018). Using colour semiotics to explore colour meanings. Qualitative linguistics market research, 21 (1), p. 101–117
18. Kövecses, Z. (2014). Conceptualizing Emotions. A revised cognitive linguistic perspective. Studies in Contemporary Linguistics, 50 (1), p. 15–24
19. Krasnyh, V. V. (2016). Slovar' i grammatika lingvokul'tury: osnovy psiholingvokul'turologii. Moskva : Gnozis. (in Russian)
20. Kress, G., and Leeuwen Th. (2001). Multimodal Discourse: the Modes and Media of Contemporary Communication. Oxford: Oxford University Press
21. Krisanova, T. A. (2020). Aktualizacija negativnih emocij v anglomovnomu kinodiskursi: kognitivno-komunikativnij i semiotichnij aspekti. Avtoref. diss. doct. filol. nauk [Actualization of negative emotions in the English language cinema discourse: a cognitive-communicative and semiotic dimensions. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kharkiv (in Ukrainian)
22. Kubrjakova, E. S. (2012). V poiskah sushhnosti jazyka. Kognitivnye issledovanija [In search of the essence of a language: cognitive research]. M.: Flinta. (in Russian)
23. Leeuwen, Th. (2011). The Language of Colour: an Introduction. London: Routledge
24. Murray, J. (2015). Composing Multimodality. Multimodal Composition: a Critical Sourcebook. Boston: Bedford
25. Riffatterre, M. (1984). Semiotics of poetry. Bloomington: Indiana University Press
26. Rozin, V. (2019). Semioticheskie issledovanija [Semiotic research]. M.: Humanitas. (in Russian)
27. Sapkowski, A. (1993). The Witcher books (1–8). URL: <https://www.pdfdrive.com/the-witcher-books.html>.
28. Serrano, L. (2019). The Power and Promise of A. Sapkowski and His Fantasy Universe. New York: Avon Books
29. Shahovskij, V. I. (2008). Lingvisticheskaja teorija jemocij Linguistic theory of emotions. Moskva: Gnozis. (in Russian)
30. Shamaieva, Iu. Iu. (2018). Multimodality of the Category EMOTIONS in Art Discourse: a Fractal Semiotics Perspective, Visny`k Harkivs`kogo nacional'nogo universy`tetu imeni V.N.Karazina, 88, p. 49–58.
31. Shejgal, E. I. (2004). Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of political discourse]. Moskva: Gnozis. (in Russian)
32. Vorobyova, O. P. (2010). Verbal Holography in Virginia Woolf's Landscape Discourse: Modes, Fractals, Fusions. Cognition, Communication, Discourse. Series "Philology", 1, p. 47–74.
33. Vorobjova, O. P. Spokushannya muzy`koyu: emocijna aura muzy`chny`x moty`viv u xudozhnij prozi (kognity`vny`j etjud). Svit emocij u dzerkali kogniciyi: mova, tekst, dy`skurs. Tezy` dopovidej Kruglogo stolu, pry`svyachenogo yuvileyu prof. O. P. Vorobjovoyi, 27 September 2012 Kyiv [Proc. Round table dedicated to the jubilee of Prof. O. P. Vorobjova, 27 September 2012. Kyiv, p. 34–42. (in Ukrainian)
34. Woodworth, R., and Marquis, D. (2016). Psychology of focus colors. New York: Harlequin
35. Zhabotinskaja, S. A. (2020). Narrativnyj mul'timedijnyj koncept: algoritm analiza [Narrative multimodal concept: the analysis algorithm]. Kognicija. Kommunikacija. Diskurs. V. N. Karazin Kharkiv National University, 20, p. 41–61. (in Russian)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Шамаева Юлия Юрьевна – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры методики и практики преподавания английского языка, заведующая кафедрой английского языка факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: yuliyashamayeva@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7874-5510>; GOOGLESCHOLAR: [https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=\[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1](https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1); RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Ulia_Shamaeva

Shamaieva Yuliia – PhD in Philology, Associate Professor at Foreign Language Teaching Methods and Practice Department, Head of English Language Department; of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: yuliyashamayeva@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7874-5510>; GOOGLESCHOLAR: [https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=\[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1](https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1); RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Ulia_Shamaeva

УДК 81'42 (045)

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-09

Прагмастилістичні особливості електорального дискурсу (на матеріалі передвиборчих президентських теледебатів)

Юмрукуз А. А.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;
e-mail: yumrukuz.aa@pdpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8644-8655>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=VkOECe8AAAAJ>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anastasiia_Yumrukuz
(Одеса)

Останнім часом дослідження різних видів дискурсу ведуться у контексті їхньої актуалізації у ситуації мовленнєвої інтеграції з урахуванням когнітивних та комунікативних факторів, тому ця робота сфокусована саме на аналізі функціональних особливостей електорального дискурсу. У сучасних лінгвістичних працях електоральний дискурс визначається як інтерактивна мовленнєво-розумова діяльність, яка обмежена інституційними рамками політичної сфери і керована глобальною комунікативною інтенцією – здійснення впливу на виборців задля утримання влади шляхом самопрезентації та створення власного позитивного іміджу, а також дискредитації іміджу опонента. Серед проблем, що розглядалися дослідниками при аналізі електорального дискурсу – його конститутивні ознаки, комунікативна спрямованість, питання жанрового розмаїття, визначення комунікативних стратегій і тактик тощо. Однак проблема прагмастилістичної специфіки цього виду дискурсу ще не отримала фундаментального висвітлення у відповідних розробках та зумовлює актуальність такого дослідження. Матеріалом аналізу слугували 1578 контекстологічних фрагментів відеозаписів передвиборчих президентських теледебатів Д. Трампа – Х.Клінтон та Д. Трапма – Дж. Байдена. У результаті дослідження було виявлено використання мовцями різних стилістичних засобів для досягнення певної прагматичної мети – самопрезентації або дискредитування опонента. Серед найпоширеніших засобів створення позитивного селф-іміджу – позитивно забарвлена лексика, епітети, паралельні конструкції та повтори. Найчастотніші стилістичні засоби реалізації стратегії дискредитації опонента – негативно забарвлена лексика, епітети, паралельні конструкції, повтори та метафори. З огляду на це, можна констатувати якісну схожість засобів реалізації обох стратегій; в той час як кількісні дані дозволяють стверджувати, що для дискредитації опонента вживається більша кількість стилістичних засобів, що створює особливу виразність такого мовлення.

Ключові слова: прагмастилістичні особливості, електоральний дискурс, англійськомовний, передвиборчі президентські теледебати.

Юмрукуз А. А. Прагмастилістические особенности электорального дискурса (на материале предвыборных президентских теледебатов). В последнее время исследования различных видов дискурса ведутся в контексте их актуализации в ситуации речевой интеракции с учетом когнитивных и коммуникативных факторов, поэтому данная работа сфокусирована именно на анализе функциональных особенностей электорального дискурса. В современных лингвистических работах электоральный дискурс дефинируется как интерактивная рече-мыслительная деятельность, ограниченная институциональными рамками политической сферы и управляемая глобальной коммуникативной интенцией – оказание влияния на избирателей для удержания власти путем самопрезентации и создания собственного положительного имиджа, а также дискредитации имиджа оппонента. Среди проблем, которые рассматривались исследователями при анализе электорального дискурса, его конститутивные признаки, коммуникативная направленность, вопросы жанрового разнообразия, определение коммуникативных стратегий и тактик. Однако проблема прагмастилістической специфики данного вида дискурса еще не получила фундаментального освещения в соответствующих работах и обуславливает актуальность проведения подобного исследования. Материалом анализа послужили 1578 контекстологических фрагментов видеозаписей предвыборных президентских теледебатов Д. Трампа – Х.Клинтон и Д. Трапма - Дж. Байдена. В результате исследования было установлено, что говорящие используют различные стилистические средства для достижения определенной прагматической цели – самопрезентации или дискредитации оппонента. Среди самых распространенных средств создания положительного селф-имиджа - положительно окрашенная лексика, эпитеты, параллельные конструкции и повторы. Самые частотные стилистические средства реализации стратегии дискредитации оппонента – отрицательно окрашенная лексика, эпитеты, параллельные конструкции,

повторы и метафоры. Учитывая это, можно констатировать качественное сходство средств реализации обеих стратегий; в то время как количественные данные позволяют утверждать, что для дискредитации оппонента задействовано большее количество стилистических средств, что создает особую выразительность такой речи.

Ключевые слова: прагматистические особенности, электоральный дискурс, англоязычный, предвыборные президентские теледебаты.

Yumrukuz A. Pragmatic and stylistic peculiarities of electoral discourse (based on the material of presidential TV debates).

Recently, studies of various types of discourse have been carried out in the context of their actualization in a situation of speech interaction considering cognitive and communicative factors, therefore this work is focused on the analysis of the functional features of electoral discourse. In modern linguistic works, electoral discourse is defined as an interactive speech and mental activity, limited by the institutional framework of the political sphere and controlled by a global communicative intention – influencing voters to retain power through self-presentation and creating their own positive image, as well as discrediting the opponent's image. Among the problems that were considered by researchers in the analysis of electoral discourse are its constitutive features, communicative orientation, issues of genre diversity, determination of communicative strategies and tactics etc. However, the problem of the pragmatic and stylistic specifics of this type of discourse has not yet received fundamental coverage in the relevant works, which justifies the urgency of the given study. The material for the analysis was 1578 contextological fragments of video recordings of the presidential election debates between D. Trump and H. Clinton and D. Trump and J. Biden. As a result of the study, it was found that speakers use various stylistic means to achieve a certain pragmatic goal – self-presentation or discrediting an opponent. Among the most common means of creating a positive self-image are positively colored vocabulary, epithets, parallel constructions and repetitions. The most frequent stylistic means of implementing the strategy of discrediting the opponent are negatively colored vocabulary, epithets, parallel constructions, repetitions and metaphors. In this regard, we can state a qualitative similarity in the means of implementing both strategies; while quantitative data allow us to assert that a greater number of stylistic means are used to discredit the opponent, which creates a special expressiveness of such speech.

Key words: pragmatic and stylistic peculiarities, electoral discourse, English, presidential TV debates.

1. ВСТУП

У контексті зрушень сучасних досліджень лінгвістичних студій у бік функціоналізму особливу увагу привертають до себе прагматичні аспекти аналізу мовних та мовленнєвих одиниць. Тому дискурс все частіше розглядають як «функціонування мови в живому спілкуванні» [2], а дослідження різних рівнів дискурсу відбуваються переважно з точки зору їх реалізації у ситуації мовленнєвої взаємодії з урахуванням когнітивних та комунікативних факторів. Тому не викликає подиву той факт, що дослідження електорального дискурсу сфокусовані передусім на його функціональних особливостях.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільш узагальнено в контексті дискурсивно-комунікативної парадигми електоральний дискурс визначається як «інтерактивна мовленнєво-розумова діяльність, обмежена інституційними рамками політичної сфери й керована глобальною комунікативною інтенцією – здійснення впливу на електорат задля отримання / утримання влади шляхом конструювання позитивного іміджу власної політичної сили й руйнації іміджу політичної сили опонента» [8, с. 159]. Такі компоненти електорального дискурсу, як склад учасників, локалізація події, виконувана комунікативна функція дають підставу ученим розглядати дискурс електоральної комунікації як жанр / субдискурс у межах політичного дискурсу [7, с. 96]. Відповідно можна стверджувати, що електоральному дискурсу притаманні всі ознаки політичного дискурсу: агональність, агресивність, іделогічність, театральність і перформанс [3; 5; 11].

Особливою рисою електорального дискурсу є тематична детермінованість. Так, якщо в інших жанрах політичного дискурсу кількість і зміст тем практично нічим не обмежені, то в межах електорального дискурсу вони неминуче концентруються на діяльності тих чи інших кандидатів або політичних об'єднань – учасників передвиборчої кампанії [7, с. 97]. Окрім того, електоральний дискурс має певні часові обмеження – тривалість його реалізації визначається тривалістю передвиборчої агітаційної кампанії.

Основним завданням електорального дискурсу є навіювання адресату (електорату) необхідності здійснення певних політико-правових дій і / або оцінок, тому його головним прагматичним спрямуванням є переконання виборців [7, с. 96].

З позиції лінгвопрагматичного аналізу вченими визначено такі конститутивні ознаки цього дискурсу, як учасники (спікер і аудиторія), хронотоп (телестудія та період проведення передвиборчої кампанії), мету (навіювання ідей), тональність (офіційна) тощо [13].

До комунікативних особливостей цього виду дискурсу відносять інституціональність, конвенціональність, ідеологічність та міфотворчість [12].

Система жанрів електорального дискурсу поєднує діалогічні – президентські дебати, ток-шоу, інтерв'ю і монологічні субдискурси – публічні виступи політиків, програми партій, інавгураційні звернення й промови-згоди балотуватися [4, с. 9]. У фокусі даного дослідження – дискурс передвиборчих президентських теледебатів, який визначається як жанр «електорального дискурсу, що становить собою «чітко структурований і організований формат

публічної комунікативної взаємодії між, як правило, двома (рідше – трьома або більше) комунікантами, що є особами або представляють осіб, які балотуються на певну виборчу посаду (сенатора, президента тощо)» [6, с. 34].

Серед найбільш досліджених аспектів дискурсу передвиборчих теледебатів – питання інтеракціональних особливостей та відповідно визначення конститутивних ознак електорального дискурсу; а також комунікативних стратегій та тактик, що слугують досягненню його головної мети.

У більшості лінгвістичних праць, присвячених дослідженню електорального дискурсу та дискурсу передвиборчих теледебатів зокрема, визначаються його комунікативні стратегії та тактики, у яких втілюються певні комунікативні інтенції, що є в політичному дискурсі загалом пов'язаними з соціальною ціллю – спонуканням індивіду до здійснення певної дії (голосування) [10]. Серед таких стратегій – стратегія самопрезентації, стратегія дискредитації опонента [9], стратегія раціонального переконання виборців, стратегія емоційного переконання виборців, стратегія самозахисту, стратегія ухилення від відповіді [1], стратегія змістового аналізу і оцінки ситуації, стратегії спонукання й маніпулювання [4]. У межах кожної стратегії виділяються певні тактики, що реалізуються за допомогою мовних засобів різних рівнів. Зокрема, визначено, що стратегія самопрезентації реалізується через використання лексем позитивної конотації, отождоження себе з виборцями шляхом вживання займенника *ми*, цитування; дискредитації опонента – через вживання сарказму, іронії, стереотипності та креативності нарративу [9]. У даній роботі нами буде розглянуто прагмастилістичні особливості англійськомовного електорального дискурсу у контексті реалізації стратегій самопрезентації та дискредитації опонента.

Існує декілька досліджень, що присвячені аналізу власне іміджу Д. Трампа у твіттері, за результатами яких він був схарактеризований як «автентичний аутсайдер» [16, с. 56].

У комунікативному аспекті було розглянуто та проаналізовано мовні засоби реалізації тактик ініціації говоріння в дискурсі передвиборчих теледебатів [6; 14].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в контексті аналізу електорального дискурсу найбільше увагу було приділено саме його комунікативній специфіці, тоді як мовно-стилістичні засоби його реалізації не знайшли достатнього висвітлення у фундаментальних наукових працях, що зумовлює необхідність проведення відповідного дослідження. І хоч вважається, що стилістика априорі включена в контекст прагматичної парадигми, в межах даної праці ми виокремлюємо стилістичні особливості для підкреслення ролі саме мовних засобів у реалізації прагматичної спрямованості цього виду дискурсу.

Метою цієї наукової розвідки є визначити і описати прагмастилістичні особливості дискур-

су передвиборчих президентських теледебатів. Завдання роботи передбачають наступне:

описати прагматичну специфіку дискурсу передвиборчих президентських теледебатів;

визначити тактики реалізації стратегій самопрезентації та дискредитації опонента;

проаналізувати стилістичний потенціал засобів реалізації комунікативно-прагматичних стратегій і тактик дискурсу.

3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз прагмастилістичної специфіки дискурсу передвиборчих теледебатів відбувався з позицій функціонального підходу, що передбачало дослідження лексико-граматичних та синтаксичних засобів в порядку від функції до засобу. Тому мовна одиниця розглядалася в роботі як «компонент взаємообумовленості в низці інших подібних одиниць, а також у кореляції цього ряду з екстралінгвальними чинниками стилю» [9, с. 79]. Одиницею аналізу став контекстологічний фрагмент дискурсу передвиборчих президентських теледебатів з локалізованими у ньому стилістичними мовними засобами.

Матеріалами дослідження слугували дискурси англійськомовних (американський варіант) передвиборчих президентських теледебатів, а саме три раунди теледебатів Д. Трампа та Х. Клінтон (2016) та 1-й раунд теледебатів Д. Трампа та Дж. Байдена (2020). Загальна кількість фрагментів склала 1578 уривків.

Для формування корпусу дослідження були задіяні такі методи, як метод суцільної вибірки та метод контекстуального аналізу. На наступному етапі було застосовано метод функціонально-стилістичного аналізу мовних одиниць задля відстеження їх лінгвопрагматичного ефекту в дискурсі передвиборчих президентських теледебатів та вияву їх функцій у контексті реалізації певних комунікативних стратегій та тактик. При обрахуванні частоти вживання певних стилістичних засобів було застосовано метод статистичної обробки даних (обрахування частоти вживання явища, обрахування ймовірної похибки, обрахування репрезентативності вибірки).

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У результаті контекстуального аналізу зазначених фрагментів дискурсу було визначено, що стратегія самопрезентації реалізується переважно через наступні тактики:

– тактика самовихваляння, сутність якої полягає у підкресленні правильності своєї політичної позиції у порівнянні з позицією опонента. Наприклад, Дж. Байден вихваляє свою позицію, вказуючи на те, що саме він і є основою Демократичної партії:

The platform of the Democratic Party is what I, in fact, approved of, what I approved of.

– тактика ідентифікації себе з Америкою та американською нацією у цілому. Найчастіше ця тактика реалізується через посилення на представництво

інтересів цілої нації. Так, наприклад, Д. Трамп ідентифікує себе з нацією через вживання присвійного займенника *our* та ідентифікуючи себе з американською нацією:

That's how I see the court, and the kind of people that I would be looking to nominate to the court would be in the great tradition of standing up to the powerful, standing up on behalf of our rights as Americans...

– тактика обіцянки. Ця тактика широко застосовується кандидатами для створення свого позитивного іміджу. Х. Клінтон запевняє американський електорат у своїй готовності зробити все заради блага нації, зазначаючи:

That's what my mission will be in the presidency. I will stand up for families against powerful interests, against corporations. I will do everything that I can to make sure that you have good jobs with rising incomes....

– тактика виправдовування себе та відстоювання власної позиції. Як правило, ця тактика вживається як реакція на обвинувачування чи ображення опонента. Зокрема, наприклад, після обвинувачувань Д. Трампа у бездіяльності партії Дж. Байдена стосовно певних питань, останній захищає свою позицію:

That is simply a lie.

Стратегія дискредитації опонента актуалізується, як показав аналіз, у наступних тактиках:

– обвинувачування. Використовуючи тактику обвинувачування, кандидати у президенти звертаються до обвинувачувань у зробленому та незробленому опозицією, наприклад:

That's not what you've said and it's not what your party is saying. (D. Trump, 2020)

He has not done healthcare. (J. Biden)

Donald has said he's in favor of defunding Planned Parenthood. He even supported shutting the government down to defund Planned Parenthood. I will defend Planned Parenthood. (H. Clinton)

– ображення. У випадку реалізації цієї тактики на відміну від попередньої мовці не наводять конкретних даних щодо політичної діяльності опонента, натомість вдаються до його емоційних образ. Особливо яскраво ця тактика представлена в останніх передвиборчих дебатах Д. Трампа та Дж. Байдена. Наприклад:

I'm here standing facing you, old buddy. (J. Biden)

But I'll tell you, Joe, you could never have done the job that we did. You don't have it in your blood. You could've never done that, Joe. (D. Trump, 2020).

Нижче нами буде розглянуто лексико-граматичні засоби реалізації стратегій та тактик самопрезентації та дискредитації опонента.

Так, при актуалізації тактики самовихваляння спостерігаються лексеми (епітети) позитивної конотації, як то:

We have a phenomenal nominee. (H. Clinton)

We've done a great job. (D. Trump, 2020)

Top, top academic, good in every way. Good in every way. (D. Trump, 2020)

В деяких випадках кандидати вдаються до посилення на висловлювання інших людей, що передають позитивну думку про них, також із використанням епітетів позитивного забарвлення. Так, Д. Трамп навіть посилається на представників опозиційної демократичної партії, яку представляє Дж. Байден, зазначаючи:

Many of your Democrat Governors said, "President Trump did a phenomenal job." (D. Trump, 2020)

В попередніх дебатах той самий Трамп посилається на слова В. Путіна про себе:

Now we can talk about Putin. I don't know Putin. He said nice things about me. (D. Trump, 2016)

Для створення позитивного селф-іміджу кандидати часто використовують гумор та гру слів. У наведеному нижче прикладі Д. Трамп каже про судову систему, що вона здається «досить гарною людиною», при цьому вживаючи гру слів – маючи на увазі 'justice' як судову систему та Justice Ginsberg – суддю Верховного Суду США, на яку вже прямо потім посилається нижче:

And the justice, I'm not opposed to the justice, she seems like a very fine person. ... Okay, Justice Ginsburg said very powerfully, very strongly, at some point 10 years ago or so, she said a President and the Senate is elected for a period of time, but a President is elected for four years. (D. Trump, 2020)

Учасники передвиборчих дебатів досить часто при самопозиціонуванні вдаються до різних видів повторів, переважно рамкових, наприклад:

Number one, he knows what I proposed. What I proposed is that we expand Obamacare and we increase it. (J. Biden)

Now, here's the deal. The deal is that it's going to wipe out pre-existing conditions. (J. Biden)

And by the way, in terms of the whole notion of a vaccine, we're for a vaccine, but I don't trust him at all. Nor do you. I know you don't. What we trust is a scientist. (J. Biden)

В цих прикладах, окрім іншого, вжито інверсію в другому реченні, яка теж складає інвентар засобів самопрезентації. Таке поєднання повтору та інверсії є загалом типовим для мовлення саме Дж. Байдена.

Тактика ідентифікації себе з Америкою та американською нацією у цілому. Задля ідентифікації себе з американським народом кандидати вдаються до вживання займенника 'we' та різних варіацій морфологічних повторів із коренем America, наприклад:

I feel strongly we have to have an education system that starts with preschool and goes through college. (H. Clinton)

Tens of thousands of people already voted and so the thing that should happen is we should wait. We should wait and see what the outcome of this election is because that's the only way the American people get to express their view is by who they elect as President and who they elect as Vice President. (J. Biden)

Х. Клінтон досить часто вживає повтор займенника 'we' з метою ідентифікації себе з жінками-аме-

риканками, підкреслюючи при цьому свою жіночу солідарність:

I want to make sure that women get equal pay for the work we do.

Тактика обіцянки реалізується через вживання лексем позитивного забарвлення та повторів:

I do have investments, investments in new jobs, investments in education, skill training and the opportunities for people who get ahead and stay ahead.

And so my plan is based on growing the economy, giving middle class families many more opportunities.

Окрім того, типовим є вживання граматичного майбутнього часу, часто у поєднанні з градацією, як видно із прикладу нижче:

They can. They do. They will under my proposal. (J. Biden)

Тактика виправдовування себе та відстоювання власної позиції актуалізується у досліджуваному дискурсі переважно через використання дуже коротких речень. Наведемо приклад:

Well, first of all, I guess I'm debating you, not him, but that's okay. I'm not surprised. Let me just tell you something. There's nothing symbolic. I'm cutting drug prices. (J. Biden)

We did. We got the gowns. We got the masks. We made the ventilators. You wouldn't have made ventilators. (D. Trump, 2020)

У ланцюжку коротких речень спікери часто вживають градацію, яка може спостерігатися у чергуванні з репліками опонента, наприклад:

Joe Biden: He doesn't know how. He doesn't know how to do that.

President Donald J. Trump: I've already fixed it.

Joe Biden: He has never offered a plan.

President Donald J. Trump: We've already fixed it to an extent.

Стратегія дискредитації опонента, як зазначалося вище, досягається через слідування двом тактикам – обвинувачування та ображання. Засоби реалізації цих тактик, як показав аналіз, дуже схожі, проте є певні відмінності у частоті вживання тих або інших засобів, тому розглянемо їх окремо.

Тактика обвинувачування на відміну від тактик стратегії самопрезентації реалізується через негативно забарвлені лексичні одиниці. По-перше, така лексика представлена різними частинами мови, що мають загальну негативну конотацію, наприклад:

They said the problem is, no matter how well you run Obamacare, it's a disaster. (D. Trump, 2020)

The plan he has will cost us jobs and possibly lead to another great recession. (H. Clinton)

По-друге, таку лексику складають епітети негативно конотації, на кшталт:

He said if we have them, why don't we use them, which I think is terrifying. (H. Clinton)

You didn't think we should have closed our country because you thought it was terrible. (D. Trump, 2020)

That was the worst part of Obamacare. (D. Trump, 2020)

Обвинувачування опонента відбувається також через використання різних видів повтору, найчастіше – ланцюжкового, або такого, що зустрічається у багатьох репліках мовця на протязі різних фрагментів дискурсу. Наприклад:

And if you were here, it wouldn't be 200, it would be two million people because you were very late on the draw. ... You would have been much later, Joe, much later. (D. Trump, 2020)

He waited and waited and waited. (J. Biden)

Once again, a woman could pay more money because she has a pre-existing condition of pregnancy. ... And that ended when we, in fact, passed the Affordable Care Act, and there's a hundred million people who have pre-existing conditions and they'll be taken away as well. Those pre-existing conditions, insurance companies are going to love this. ... The deal is that it's going to wipe out pre-existing conditions. (J. Biden)

Серед ще одного виду повтору – повтор морфологічний, наприклад:

She has been outsmarted and outplayed worse than anybody I've ever seen in any government whatsoever. (D. Trump, 2016)

Дуже поширеним засобом обвинувачування опонента виступають паралельні конструкції, які, при цьому, слідують одна за одною у кількості більше двох, як то:

That the Russians have engaged in cyber attacks against the United States of America, that you encouraged espionage against our people, that you are willing to spout the Putin line, sign up for his wish list, rake up nato, do whatever he wants to do, and that you continue to get help from him because he has a very clear favorite in this race so I think this is such an unprecedented situation, we've never had a foreign government trying to interfere in our election. (H. Clinton)

He sends out wishful thinking. He has Executive Orders that have no power. He hasn't lowered drug costs for anybody. He's been promising a healthcare plan since he got elected. He has none, like almost everything else he talks about. He does not have a plan. He doesn't have a plan. And the fact is this man doesn't know what he's talking about. (J. Biden)

та зворотні паралельні конструкції (хіазм):

We made the ventilators. You wouldn't have made ventilators. (D. Trump, 2020)

You don't panic. He panicked. (J. Biden)

Для звинувачування супротивника досить поширеним є вживання гіперболи або ж навпаки літоти, наприклад:

The vast majority of the American people would still not be in that option. (J. Biden)

... because they paid just a tiny fraction of what we do. (D. Trump, 2020)

Тактика ображання реалізується через використання схожих засобів, які різняться кількісною. Так, дуже часто опоненти вживають образливу, пе-

йоративну лексику по відношенню один до одного, яка часто повторюється супротивником як образа у відповідь та певним чином як захист своєї позиції, наприклад:

Trump: No puppet, no puppet.

Clinton: And it's pretty clear --

Trump: You're the puppet.

Clinton: It's pretty clear you won't admit.

Trump: No, you're the puppet.

Досить часто як і у випадку з позитивно-забарвленою лексикою, при ображанні опонента вживається посилення на слова інших людей, на кшталт:

Your own Chief of Staff said you were a disaster.
(D. Trump, 2020)

I'm not here to call out his lies. Everybody knows he's a liar. (J. Biden)

Повтори є також засобом реалізації тактики ображення, і найчастіше це, як і при обвинувачуванні, ланцюжкові повтори:

The wrong guy, the wrong night, at the wrong time.
(J. Biden)

Дуже яскравим прикладом ображення опонента є вживання чисельних метафоричних зворотів, наприклад:

If Pocahontas would have left two days early you would have lost every primary. (D. Trump, 2020)

You should get out of your bunker and get out of the sand trap in your golf course and go in the Oval Office ...
(J. Biden)

And that's why 10 people ... said they would not trust Donald Trump with the nuclear codes or to have his finger on the nuclear button. (H. Clinton)

В деяких випадках для образи супротивника мовці вдаються до вживання антитези, наприклад:

You graduated last in your class not first in your class.
(D. Trump, 2020)

Узагальнено частоту вживання прагмастилістичних засобів при реалізації стратегій самопрезентації та дискредитації опонента подано у Таблиці 1.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, як видно із наведеної таблиці, результати проведеного аналізу прагмастилістичних особливостей дискурсу президентських теледебатів виявили використання мовцями різних стилістичних засобів для досягнення певної прагматичної мети – самопрезентації або дискредитування опонента. Так, найпоширенішими засобами для створення позитивного селф-іміджу є позитивно забарвлена лексика, епітети, паралельні конструкції та повтори. Серед найчастотніших стилістичних засобів реалізації стратегії дискредитації опонента – негативно забарвлена лексика, епітети, паралельні конструкції, повтори та метафори. Таким чином, можна констатувати якісну схожість засобів реалізації обох стратегій; проте кількісні дані дозволяють стверджувати, що для дискредитації опонента стилістичні засоби використовуються значно частіше, що створює особливу виразність такого мовлення. Це корелює, на наш погляд, з тим фактом, що у бінарній опозиції позитивні/негативні емоції, саме негативні емоції є маркованим членом, тому й засоби їх вираження є більш різноманітними.

Таблиця 1
Зведена таблиця частоти вживання прагмастилістичних засобів при реалізації стратегій самопрезентації та дискредитації опонента

Стилістичний засіб	Стратегія самопрезентації	Стратегія дискредитації опонента
Позитивно/негативно забарвлена лексика	0,63	0,71
Епітети	0,82	0,67
Повтори	0,34	0,36
Паралельні конструкції	0,31	0,43
Зворотні паралельні конструкції	0,12	0,22
Гіпербола, літота	0,19	0,27
Метафора	0,13	0,27
Гра слів	0,09	0,19
Антитеза	0,10	0,21
Градація	0,24	0,20

У перспективі подальших розробок – дослідження впливу гендерного фактору на прагмастилістичну організацію електорального дискурсу та аналіз стилістичних особливостей монологічних жанрів цього виду дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атман О. В. Вербализация стратегии самопрезентации в президентских предвыборных теледебатах как агональный жанр политического дискурса США. Политическая лингвистика. № 1. 2011. С. 96–102.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. 3-е изд. М.: Эдиториал УРСС, 2009. 448 с.
3. Бехта І. А. Перформативність наративу в англomовному постмодерністському тексті. Наукові записки. Сер. «Філологічна». Острог: НУОА, 2013. С. 41–42.
4. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців: автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2008. 20 с.
5. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. М., 2002. №3. С.32–43.
6. Льченко М. Л. Тактики ініціації говоріння в англomовному електоральному дискурсі (на матеріалі передвиборчих теледебатів). Вісник ХНУ. №1003. 2012. С. 34–40.

7. Кобзева О. О. Особливості організації сучасного електорального дискурсу. Закарпатські філологічні студії. Вип. 9. Том 1. 2019. С. 93–98.
8. Коваль І. О. Президентський дискурс: сутність, структура, функції, цілі. Стратегічні пріоритети. 2012. № 3 (24). С. 158–163.
9. Лосева І. В. Мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у президенти США (на матеріалі інтернет-дискурсу): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 261 с.
10. Мартинюк А. П. Проблема смислотворення в комунікації. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, (91). 2020. <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-04>.
11. Серажим К. С. Засоби впливу агресії в політичному медійному дискурсі України. Scientific Journal "Science Rise". 2015. №1/1(6). С. 61–64.
12. Филинский А. А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999-2000 гг.: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Тверь, 2002. 22с.
13. Халатян А. Б. Предвыборный дискурс. Политическая лингвистика. 2(36). 2011. С. 180–186.
14. Юмрукуз А. А. Тактики ініціації говоріння в англійськомовному дискурсі президентських теледебатів. Актуальні питання філологічних наук: Наукові дискусії: праці Міжнародної конференції. (Одеса, 21–22 вересня 2018 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень». С. 80–83.
15. Bareket-Bojmel, L., Moran, S., Shahar, G. . Strategic self-presentation on Facebook: Personal motives and audience response to online behavior. Computers in Human Behavior. № 55. 2016. P. 788–795.
16. Enli G. Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. European journal of communication. 2017. Vol. 32. Issue 1. P. 50–61.

REFERENCES

1. Atman, O. V. (2011). Verbalizacija strategii samoprezentacii v prezidentskih predvybornyh teledebatah kak agonal'nom zhanre politicheskogo diskursa SShA [Verbalization of self-presentation strategy in presidential electoral teledebates as agonal janre of the political discourse of the USA]. Politicheskaja lingvistika, 1, 96–102. (in Russian)
2. Benvenist, Eh. (2009). Obshhaja lingvistika [General linguistics]. M. : Ehditorial URSS.
3. Byexta, I. A. (2013). Performaty'vnist' naraty'vu v anglomovnomu postmodernists'komu teksti [Performativeness of the narrative in English post-modern text]. Naukovi zapysky'. Ser. «Filologichna». Ostrog: NUOA, 41–42. (in Ukrainian)
4. Gorina, O. V. (2008). Kognity'vno-komunikaty'vni xaraktery'sty'ky' amery'kans'kogo elektoral'nogo dy'skursu respublikan-civ. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Cognitive and communicative characteristics of American electoral discourse of republicans. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Xarkiv (in Ukrainian)
5. Dem'jan'kov, V. Z. (2002). Politicheskij diskurs kak predmet politologicheskoy filologii [Political discourse as a subject of political philology]. Politicheskaja nauka. Politicheskij diskurs: Istorija i sovremennye issledovaniya, 3, 32–43. (in Russian)
6. Il'chenko, M. L. (2012). Takty'ky' iniciaciyi govorninnya v anglomovnomu elektoral'nomu dy'skursi (na materialy pered-vy'borchy'x teledebativ) [Tactics of speaking initiation in English electoral discourse (on the materials of pre-electoral teledebates)]. Visnyk XNU, 1003, 34–40. (in Ukrainian)
7. Kobzyeva, O. O. (2019). Osobly'vosti organizaciyi suchasnogo elektoral'nogo dy'skursu [Peculiarities of contemporary electoral discourse organization]. Zakarpats'ki filologichni studiyi, (9), 1, 93–98. (in Ukrainian)
8. Koval', I. O. (2012). Prezy'dents'ky' dy'skurs: sutnist', struktura, funkciyi, cili [Presidential discourse: essence, structure, aims]. Strategichni priory'tety', 3 (24), 158–163. (in Ukrainian)
9. Losyeva, I. V. (2016). Movnosty'listy'chni osobly'vosti polity'chnoyi polemiky' kandy'dativ u prezy'denty' SShA (na materialy internet-dy'skursu). Diss. kand. filol. nauk [Linguistic and stylistics peculiarities of political polemics of candidates for the post of President of the USA (on the material of Internet-discourse). Dr. philol. sci. diss.]. Zaporizhzhya. 261 p. (in Ukrainian)
10. Marty'nyuk, A. (2020). Problema smy'slotvorennya v komunikaciyi [Problem of sense formation in communication]. Visnyk XNU imeni V. N. Karazina. Ser. Inozemna filologiya. Metody'ka vy'kladannya inozemny'x mov, (91). <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-04>. (in Ukrainian)
11. Serazhy'm, K. S. (2015). Zasoby' vply'vu agresiyi v polity'chnomu medijnomu dy'skursi Ukrayiny' [Means of aggression influence in the political media discourse of Ukraine]. Scientific Journal "Science Rise", 1/1(6), 61–64. (in Ukrainian)
12. Filinskij, A. A. (2002). Kriticheskij analiz politicheskogo diskursa predvybornykh kampanij 1999-2000 gg.: Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Critical analysis of political discourse of electoral campaign of 1999-2000. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Tver. (in Russian)
13. Khalatjan, A. B. (2011). Predvybornyj diskurs [Electoral discourse]. Politicheskaja lingvistika, 2(36), 180–186. (in Russian)
14. Yumrukuz A. A. Tactics of speaking initiation in English discourse of presidential teledebates. Aktualni pytannya filologichny nauk: Naukovi dy'kusi: praci Mizhnarodnoyi konferenciyi. (Odesa, 21–22 veresnya 2018 r.). Odesa: Pivdenoukrayins'ka organizaciya «Centr filologichnyx doslidzhen», 80–83. (in Ukrainian)
15. Bareket-Bojmel, L., Moran, S., & Shahar, G. (2016). Strategic self-presentation on Facebook: Personal motives and audience response to online behavior. Computers in Human Behavior, 55, 788–795.
16. Enli, G. (2017). Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. European journal of communication, 32 (1), 50–61.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Юмрукуз Анастасія Анатольевна – кандидат филологических наук, доцент, заведуюча кафедрой западных и восточных языков и методики их обучения ГУ «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»; e-mail: yumrukuz.aa@pdpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8644-8655>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=VkOECe8AAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anastasiia_Yumrukuz

Yumrukuz Anastasiia Anatoliivna – PhD (Candidate of Philology), Associate Professor, Head of the Department of Western and Eastern Languages and Methods of Their Teaching, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”; e-mail: yumrukuz.aa@pdpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8644-8655>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=VkOECe8AAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anastasiia_Yumrukuz

УДК 811.111:811.161.2]25

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-10

Стратегії англо-українського та англо-арабського перекладу метафор страху: когнітивний аналіз

Мартинюк А.П.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

Мізяк О.В.

магістрант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: miziak23@gmail.com

(Харків)

У статті представлені результати когнітивного перекладацького аналізу англо-українських та англо-арабських перекладів мовного втілення концептуальних метафор СТРАХУ. Матеріалом дослідження є 100 висловів, що вербалізують концептуальні метафори СТРАХУ, відібрані з творів Стівена Кінга "Carrie", "Lisey's story", "Petsematary" та їх українських і арабських перекладів. У ході дослідження побудовано концептуальні моделі метафор СТРАХУ, вжитих у текстах оригіналу і перекладів, і виявлені випадки їх відтворення, заміни, усунення та привнесення в текст перекладу; встановлено кореляції між збіжністю/незбіжністю концептуальних моделей та стратегіями перекладу метафор; знайдено кількісні співвідношення когнітивних операцій відтворення, заміни, усунення та привнесення метафор в англо-українських та англо-арабських перекладах. Результати дослідження свідчать, що когнітивна операція відтворення переважно має місце в тих випадках, коли в лінгвокультурах оригіналу і перекладу існують збіжні концептуальні моделі метафор, результатом чого є й існування ізоморфних граматичних структур. Стратегію, застосовувану для перекладу таких концептуальних метафор, класифіковано як нейтральну стосовно очуження чи одомашнення. Когнітивні операції заміни, усунення і привнесення концептуальної метафори мають місце у випадку лінгвокультурних розбіжностей, які викликають перекладацькі труднощі. Для їх подолання перекладач, як правило, вдається до стратегії одомашнення. Якщо в англо-українських перекладах частіше застосовується когнітивна операція відтворення метафори, то в англо-арабських перекладах найбільш частотною є заміна метафори. Значний відсоток відтворюваних метафор пояснюється наявністю в усіх аналізованих лінгвокультурах концептуальної моделі ЕМОЦІЯ є ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА.

Ключові слова: англо-арабський переклад, англо-український переклад, емоція, концептуальна метафора, стратегія.

Мартинюк А.П., Мізяк А.В. Стратегии англо-украинского и англо-арабского перевода метафор страха: когнитивный анализ. В статье представлены результаты когнитивного переводческого анализа англо-украинских и англо-арабских переводов языкового воплощения концептуальных метафор СТРАХА. Материалом исследования послужили 100 высказываний, вербализирующих концептуальные метафоры СТРАХА, отобранные из произведений Стівена Кінга "Carrie", "Lisey's story", "Petsematary" и их украинских и арабских переводов. В ходе исследования построены концептуальные модели метафор СТРАХА, встречающиеся в текстах оригинала и переводов, и выявлены случаи их отображения, замены, опущения и привнесения в текст перевода; установлены корреляции между схожестью/несхожестью концептуальных моделей и стратегиями перевода метафор; найдены количественные соотношения когнитивных операций отображения, замены, опущения и привнесения метафор в англо-украинские и англо-арабские переводы. Результаты исследования позволяют заключить, что когнитивная операция отображения преимущественно имеет место в тех случаях, когда в лингвокультурах оригинала и перевода существуют схожие концептуальные модели метафор, результатом чего есть и существование изоморфных грамматических структур. Стратегию, реализуемую при переводе таких концептуальных метафор, классици-

цировано як нейтральну относительно отчуждения или одомашнивания. Когнитивные операции замены, опущения и привнесения концептуальной метафоры имеют место в случае лингвокультурных расхождений, вызывающих трудности перевода. Для их преодоления переводчик, как правило, применяет стратегию одомашнивания. Если в англо-украинском переводе чаще применяется когнитивная операция отображения метафоры, то в англо-арабском переводе наиболее частотной есть замена метафоры. Существенный процент отображения метафор объясняется тем, что во всех анализируемых лингвокультурах имеется концептуальная модель ЭМОЦИЯ ЕСТЬ СОДЕРЖАНИЕ КОНТЕЙНЕРА-ЭКСПЕРИЕНЦЕРА.

Ключевые слова: англо-арабский перевод, англо-украинский перевод, концептуальная метафора, стратегия, эмоция.

Martyniuk A., Misiak O. Strategies of English-Ukrainian and English-Arabic translations of fear metaphors: cognitive analysis. This article reports results of a cognitive translation analysis of English-Ukrainian and English-Arabic translations of FEAR conceptual metaphors instantiated in linguistic expressions. The data includes 100 instantiations of FEAR conceptual metaphors, found in Steven King's novels "Carrie", "Lisey's story", "Petsemetary" and their Ukrainian and Arabic translations. The research presupposed constructing conceptual models of FEAR metaphors used in the source and target texts and revealing cases of retention, substitution, omission and introduction of metaphors in the target texts. It also included finding correlations between similarity/difference of conceptual models and strategies of translating metaphors; establishing quantitative characteristics of the cognitive operations of retention, substitution, omission and introduction of metaphors in English-Ukrainian and English-Arabic translations. The results of the analysis show that the retention cognitive operation takes place in cases of similarity of conceptual metaphoric models in the source and target text linguacultures, which results in isomorphism of grammatical structures. The strategy that is chosen to translate such structures is neutral as to domestication or foreignization. Cognitive operations of substitution, omission and introduction of conceptual metaphors take place in cases of linguacultural differences, which creates translation problems. To solve such problems translators resort to domestication strategy. The results of the quantitative analysis reveal that contrary to English-Ukrainian translations where source metaphors are mostly retained, in English-Arabic translations they are mostly substituted. A relatively high percentage of retention is explained by the universality of the EMOTION IS THE INTERIOR OF A CONTAINER-EXPERIENCER conceptual model.

Keywords: conceptual metaphor, emotion, English-Arabic, English-Ukrainian translation, strategy.

1. ВСТУП

Хоча лінгвісти займаються дослідженням концептуальної метафори вже майже півсторіччя [13; 14; 15; 16], її перекладознавчий аналіз все ще перебуває на початковій стадії [4; 7; 12; 18; 19; 20]. Існує цілий ряд невирішених проблем. Насамперед, у більшості досліджень не розмежовуються переклад метафор як мовного/стилістичного прийому, вживаного для більшої експресивності мовлення, і метафор як втілення концептуальних структур, продуктів когнітивних операцій нашого мислення. По-друге, ще не встановлено кореляцій між стратегіями перекладу метафор та збіжністю/незбіжністю їх лінгвокультурних концептуальних моделей. Насамкінець, практично не існує робіт, у яких би порівнювалися українські та арабські переклади англомовних метафор. Наше дослідження спрямоване на вирішення зазначених проблем, що зумовлює його **актуальність**.

Метою нашої роботи є дослідити англо-українські та англо-арабські переклади мовного втілення концептуальних метафор СТРАХУ.

Завдання дослідження включають: 1) побудову концептуальних моделей метафор, вжитих у текстах оригіналу і перекладу і виявлення випадків їх відтворення, заміни, усунення та привнесення в текстах перекладу; 2) встановлення кореляцій між збіжністю/незбіжністю концептуальних моделей та стратегіями їхнього перекладу; 3) знаходження кількісних співвідношень когнітивних операцій відтворення, заміни, усунення та привнесення метафор в англо-українському та англо-арабському перекладах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі вперше порівнюються стратегії перекладу англомовних метафор СТРАХУ на українську та арабську мови.

2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Об'єктом дослідження є вислови (переважно, словосполучення, і рідше речення), що втілюють концептуальну метафору СТРАХУ в текстах англомовної художньої літератури, та їх еквіваленти в українських та арабських перекладах.

Предметом аналізу є способи і стратегії українських та арабських перекладів таких англомовних висловів.

Матеріалом дослідження є 100 висловів, що вербалізують концептуальні метафори СТРАХУ, які ми відібрали з творів Стівена Кінга, а саме "Carrie" [9], "Lisey's story" [10], "Petsemetary" [11] та їх українських [1; 2; 3] і арабських [22; 23] перекладів.

У когнітивній лінгвістиці **концептуальну метафору** розуміють як продукт когнітивної операції картування (mapping) або проектування (projecting), яка полягає у частковому перенесенні складників концептуальної структури, вкоріненої в нашому сенсорно-моторному досвіді (її називають концептом або доменом джерела) на абстрактну концептуальну структуру, яку ми намагаємося зрозуміти (концепт або домен цілі) [13; 14; 15; 16]. Відтак, функція концептуальної метафори полягає у поясненні абстрактних, розмитих концептів за допомогою концептів, якими ми оперуємо у нашому

повсякденному житті, можливо навіть не усвідомлюючи цього. Когнітивні лінгвісти розуміють концепт як мінімальну одиницю нашого ментального досвіду, а домен – як більш складно організовану структуру, яка слугує фоном для виділення у свідомості окремих концептів (див., наприклад, [17]). Р. Ленекер виокремлює базові домени, відносячи до них ПРОСТІР, КОЛІР, ЗВУК, ТЕМПЕРАТУРУ, ТИСК, БІЛЬ, ЗАПАХ, ЧАС та ЕМОЦІЮ. Ці домени формують поле, на основі якого можуть виникнути більш конкретні концепти [там само, с. 149].

Окрім базових доменів, у когнітивній лінгвістиці також розрізняють образ-схеми типу КОНТЕЙНЕР чи РУХ, які тлумачать як елементарні схеми нашого сенсорно-моторного досвіду, що слугують для утворення і пояснення більш складно організованих концептів [8, с. 250]. Наприклад, образ-схема КОНТЕЙНЕР побудована на фізичному досвіді істоти, що перебуває у певному просторі і відмежовується від цього простору поверхнею власної шкіри та сприймає світ навколо себе як зовнішній стосовно себе [15]. Відповідно, людина фізично сприймає себе як уявний контейнер стосовно оточуючого світу, який теж є контейнером, у якому вона перебуває. Більше того, людина проектує цю образ-схему на інші об'єкти, уподібнюючи їх контейнерам, які мають межі і певний вміст. Узагальнюючи власний сенсорно-моторний досвід подібним чином, свідомість людини сформувала образ-схему КОНТЕЙНЕР, яка базується на базовому домені ПРОСТІР та елементарному концепті УМІЩЕННЯ.

На думку З. Ковечеса, образ-схема КОНТЕЙНЕР є основним джерельним доменом концептуальних метафор емоцій [13, с. 37]. Концептуальна метафора ЕМОЦІЯ Є КОНТЕЙНЕР існує у двох різновидах: ЕМОЦІЯ Є КОНТЕЙНЕР для ІСТОТИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ та ЕМОЦІЯ Є ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА, де КОНТЕЙНЕР уподібнюється ІСТОТИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРУ ЕМОЦІЇ або ЧАСТИНІ ТІЛА ІСТОТИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ [4].

Концептуальні метафори, закорінені на образ-схемах, як правило, асоціюють з конвенційними мовними висловами, які, на перший погляд, не сприймаються як метафори, як наприклад, *to be in love / in shock / in admiration / in a rage; to be full of grief / pure range* тощо. Такі метафори називають конвенційними і відмежовують від оригінальних метафор, які пов'язують, насамперед, із експресивним стилістично маркованим мовленням, як наприклад, *some nameless sort of fear growing in her like an infant*. Оригінальні метафори базуються на багатих на деталі повноцінних образах, а не на образ-схемах. Зокрема, у наведеному прикладі СТРАХ уподібнюється ЕМБРІОНУ у тілі жінки. Проте, незважаючи на відмінності в їхній концептуальній структурі, як конвенційні, так і оригінальні метафори є продуктом проектування складників домену джерела на домен цілі, який і пояснюється за допомогою мета-

фори. Іншими словами, і конвенційні, і оригінальні метафори є концептуальними метафорами.

У нашому дослідженні аналіз перекладу метафор СТРАХУ здійснюється на основі методики, запропонованої Л.А. Коваленко та А.П. Мартинюк [12]. Ця методика дозволяє побудувати концептуальні моделі, які забезпечують функціонування метафоричних мовних висловів, і виявити, яку когнітивну операцію застосував перекладач – відтворення, заміну, усунення або привнесення метафори. У разі **відтворення** в мові оригіналу та мові перекладу вживаються метафори однакових когнітивних моделей. Когнітивна операція **заміни** передбачає, що метафорична модель мови оригіналу замінюється іншою метафоричною моделлю в мові перекладу. У випадку когнітивної операції **усунення** метафоричний вислів оригінального тексту втрачається в перекладі. Результатом когнітивної операції **привнесення** є поява в тексті перекладу метафоричного вислову, який був відсутнім в оригінальному тексті.

Перед дослідниками перекладу концептуальної метафори постає проблема **перекладацьких стратегій**. Ми пристаємо на думку О.Д. Швейцера, який розглядає стратегію «як процес прийняття рішень», що «складається з двох головних етапів: 1) з вироблення стратегії перекладу (в термінах психолінгвістики її можна назвати програмою перекладацьких дій) та 2) з визначення конкретного мовного втілення цієї стратегії (сюди належать різноманітні конкретні прийоми – «перекладацькі трансформації», що утворюють технологію перекладу)» [6, с. 65]. Окрім того, беремо до уваги думку О.В. Ребрія про те, що перекладацька стратегія є ієрархічною структурою: глобальна стратегія визначається на етапі доперекладацького аналізу тексту оригіналу і є єдиною, а локальні є «симультанними перекладу та чисельними» [5, с. 83]. Слідом за Л. Венутті розмежуємо «стратегію одомашнення» та «стратегію очуження», які базуються на таких чинниках як: сфера перекладацької діяльності, тип тексту, потреба перекладача у самовираженні [21]. На думку Л. Венутті, «одомашнення передбачає дотримання вітчизняних літературних канонів» [там само, с. 241], а очуження – «збереження мовних та культурних відмінностей шляхом відхилення від переважаючих вітчизняних цінностей» [так само, с. 240]. Л. Венутті говорить про одомашнення або очуження в тих випадках, коли у перекладача виникають труднощі, спричинені культурними, політичними/ідеологічними чи навіть економічними чинниками. До таких труднощів відносимо і розбіжності в концептуальних моделях метафор емоцій, зокрема, і емоції СТРАХУ.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Стратегії англо-українського перекладу метафор страху

У результаті кількісного аналізу стратегій англо-українського перекладу метафор страху було

виявлено, що перекладачі відтворюють метафору майже у 50%, заміна метафори відбувається у 25 %, і 25 % припадає на усунення метафори. Окрім того, зареєстровані окремі випадки привнесення метафори у текст перекладу за відсутності в оригіналі.

Почнемо аналіз з опису когнітивної операції **відтворення** метафори. Згідно з нашими даними, в українському перекладі зберігаються як конвенційні, так і оригінальні концептуальні метафори. Представлений нижче приклад ілюструє збереження конвенційної метафори моделі СТРАХ є ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА-ОЧЕЙ ЕКСПЕРІЄНЦЕРА:

It was one of those brief moments that seem (fear could it really have been fear in momma's eyes) much longer in retrospect [9].

То була така мить, які пізніше здаються (страх, невже в маминих очах був страх) значно довшими [2].

Як в оригіналі, так і в перекладі зазначена метафора втілюється за допомогою іменного словосполучення із прийменником *in – в*. В обох мовах відповідний прийменник уживається при означенні предмета, місця, простору, всередині якого щось міститься, перебуває. Оскільки така модель має місце в обох лінгвокультурах, і її відтворення не складає перекладацької проблеми, подібну стратегію перекладу характеризуємо як нейтральну.

Наступний приклад демонструє відтворення двох конвенційних метафор: СТРАХ є ЖИВА ІСТОТА і СТРАХ є ДИМ-ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА-ТІЛА ЕКСПЕРІЄНЦЕРА, які пов'язані алогічним зв'язком: ІСТОТА потрапляючи у тіло ЕКСПЕРІЄНЦЕРА, перетворюється на ДИМ:

Now fear came, entering softly, sifting through the hollow places of his body and filling them up with dirty smoke [11].

Ось тепер прийшов страх. Він м'яко входить у нього, проникаючи в кожну западину тіла і виповнюючи його ядучим димом [3].

Метафора СТРАХ є ЖИВА ІСТОТА виражена дієсловом-присудком *came – прийшов*, що в обох текстах описує дії референта підмета, позначеного словом *fear – страх*. Метафора СТРАХ є ДИМ-ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА-ТІЛА ЕКСПЕРІЄНЦЕРА виражена дієслівною словосполучкою *filling with dirty smoke – виповнюючи ядучим димом*, що позначає дію, об'єктом якої є тіло експерієнцера страху. Відтворення обох метафор є можливим, оскільки в обох культурах існують відповідні концептуальні моделі. Відтак, як і у попередньому випадку, стратегію перекладу класифікуємо як нейтральну стосовно очуження чи одомашнення.

Як вже зазначалося, перекладачі, як правило, вдаються до збереження і оригінальних концептуальних метафор, оскільки вони відбивають специфіку індивідуального авторського мислення, а не специфіку лінгвокультури. Наприклад:

There was nothing to do but sit on the sofa facing the blackness of the kitchen window and feel some nameless

sort of fear growing in her like an infant coming to dreadful term [9].

Робити було нічого, крім хіба що сидіти на канапі перед чорнотою за кухонним вікном і відчувати якийсь безіменний різновид страху, який наростає у ній, наче немовля, що наближається до свого страшного терміну [2].

В оригіналі автор вживає оригінальну метафору концептуальної моделі СТРАХ є ЕМБРІОН НЕБАЖАНОЇ ДИТИНИ, яка дослівно відтворюється в українському перекладі.

Подібним чином, в українському перекладі відтворюється оригінальна метафора СТРАХ є КУЛЯ:

And he could too; it was roaring up from inside, nothing but a big cold bullet of fear [11].

І він справді міг. Крик котився знизу до горла – нічого, крім великої холодної кулі страху» [3].

Як правило, **заміні** підлягають лише конвенційно-нальні метафори. Наприклад:

She had been nervous, scared in some deep and diffuse way ever since she had found it so hard to stay awake, but this sharp fear was something new, something which had solely to do with those small tracks [11].

Вона нерувала від тоді, як відчула, що їй важко прокинутися. Однак зараз жінку виповнив абсолют-но інший жах. Паніка, яка була пов'язана винятково з цими слідами [3].

В оригіналі СТРАХ уподібнюється ГОСТРОМУ ПРЕДМЕТУ, що лякає та нервує ЕКСПЕРІЄНЦЕРА. Метафора реалізується словосполучкою *sharp fear*. У перекладі вжита метафора моделі СТРАХ є РЕЧОВИНА-ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА. Вона передається дієсловом *виповнив*, суб'єктом дії якого є референт іменника *жах*, а об'єктом – референт іменника *жінка*.

Наступний приклад демонструє заміну метафори концептуальної моделі СТРАХ є ІН'ЄКЦІЯ на СТРАХ є ДОМІНАНТНА ЛЮДИНА:

Maybe he'd been in a fear-injected black out [10].

Можливо, страх примусив його цілком відключитися, як і всіх інших [1].

Модель метафори страху СТРАХ є ІН'ЄКЦІЯ в оригіналі втілюється за допомогою складеного прикметника *fear-injected*, що репрезентує СТРАХ як ПРЕПАРАТ, який ВВОДЯТЬ в ТІЛО ЕКСПЕРІЄНЦЕРА і який призводить до втрати свідомості. В українському перекладі зберегти оригінальну структуру неможливо, оскільки цьому заважає структурно-семантична специфіка української мови, де не існує аналогічної структури. Відтак оригінальна метафора замінюється на СТРАХ є ДОМІНАНТНА ЛЮДИНА. Перекладач вдається до контекстуальної заміни.

У всіх проаналізованих випадках заміни метафоричної моделі перекладач стикається з труднощами, які є наслідком відсутності в українській мові структур, ізоморфних англійським, що, у свою чергу, відображає лінгвокультурну специфіку, а саме своєрідність концептуальних моделей мета-

фор, характерних для представників англомовної та україномовної культур. Стратегію, застосовану у ході такого перекладу класифікуємо як одомашнення, оскільки перекладач замінює метафори оригіналу на такі, що краще вписуються в український лінгвальний та культурний контекст.

Наступний приклад демонструє **усунення** метафори:

His breath caught in a harsh sound that was too outraged to be a gasp, and all his fury at Gage's death came back in a rush, drowning fears of the supernatural, the para natural, his growing certainty that he had crossed over into' the country of the mad [11].

Із рота Луїса вирвався неприємний звук, і весь гнів через Гейджеву смерть повернувся у вигляді стрімкого жаху перед над природним та паранормальним [3].

В оригіналі жита метафора концептуальної моделі СТРАХ є РІДИНА, ЩО ВСЕ ЗАТОПЛЮЄ. Метафора виражена означенням іменника *fears*, вираженого Participle I *drowning* – *такий, що затоплює*. У перекладі метафору втрачено через те, що її неможливо відтворити за допомогою ізоморфної структури – означення іменника *fear*, і для її відтворення знадобилося б ціле підрядне речення. Відтак, перекладач вдається до одомашнення і опускає метафору.

Як вже зазначалося, у нашому дослідженні також зафіксовані випадки привнесення метафори у текст перекладу:

Lisey looked around the study fearfully for just a moment, and wondered if it was watching her now [10].

На якусь мить Лізі опанував страх, і вона швидко оглянула кабінет — чи Довгий хлопець не дивиться на неї наразі [1].

В оригінальному тексті жито прислівник *fearfully*, який буквально описує стан Лізі. У перекладі застосовано метафору СТРАХ є АГРЕСИВНА ЛЮДИНА, яка опановує іншу людину. Метафора виражена дієсловом *опанував*, об'єктом дії якого є Лізі. Перекладач вдається до граматичної трансформації і додає речення для опису стану Лізі. Очевидно, таке рішення продиктовано специфікою граматичної структури української мови. І застосовану стратегію слід вважати одомашненням.

3.2. Стратегії англо-арабського перекладу метафор страху

Як свідчать результати перекладацького аналізу, у переважній більшості випадків (60%) у перекладі на арабську відбувається заміна метафоричної моделі (60%). Разом з тим, досить високим є і відсоток відтворення метафоричної моделі (40%).

Як і в українському перекладі найчастіше **відтворюються** конвенційні метафори моделі СТРАХ є ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА.

'Go to bed,' Momma said curtly, and the fear was back in her eyes [9].

«قالت أمك باقتضاب: `` اذهبي إلى الفراش ، وعاد الخوف إلى عينيها. » [22]

В англійському тексті метафора утворюється за допомогою прийменника *in*. У перекладі метафора виражена дієсловом *عاد* з прийменником *إلى*. Прийменник *إلى* вживається у дуже широкому значенні. З різними дієсловами він може отримувати різні смисли. У нашому випадку дієслово *عاد* з прийменником *إلى* означає «додати у».

У поданому нижче прикладі відтворена метафора СТРАХ є ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ:

It did not soothe her; it made her fears worse [9].

«لم يهدئها. جعل مخاوفها أسوأ.» [22].

В оригіналі метафора СТРАХ є ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ передана дієсловом *made*, об'єктом дії якого є референт іменника *fears*. У перекладі метафору передано дієсловом *جعل* «робити», об'єктом дії якого є референт *مخاوفها* «її страхи» зі злитним займенником «вона» у відповідному відмінку.

Практично в усіх випадках відтворення метафоричної моделі в обох мовах є аналогічні конструкції і перекладач не стикається із труднощами. Стратегію перекладу кваліфікуємо як нейтральну стосовно очуження чи одомашнення.

Розглянено **заміну** метафори:

The wind pushed and pulled its fingers through his hair, and for a moment the old, childlike fear of the dark rushed through him, making him feel weak and small and terrorized [11].

«أصابعها وشدها من خلال شعره ، ولحظة اندفعت خوف الطفل العجوز من الظلام ، مما جعله يشعر بالضعف والصيق والرعب.» [23]

В оригіналі СТРАХ уподібнюється РЕЧОВИНІ, яка БІЖИТЬ ПО ТІЛУ/ВЕНАМ ЕКСПЕРІМЕНЦЕРА. Метафора виражається дієслівною словосполученням *to rush through him*, суб'єктом дії якої є референт іменника *fear*. У перекладі жита метафора концептуальної моделі СТРАХ є РЕЧОВИНА, ЩО ВИРИВАЄТЬСЯ, ВИШТОВХУЄТЬСЯ ІЗ КОНТЕЙНЕРА. Метафора виражена дієсловом *اندفع* з прийменником *من*, що означає «вириватися, виштовхуватися».

Наступний приклад демонструє заміну метафори концептуальної моделі СТРАХ є ВМІСТ ТІЛА-КОНТЕЙНЕРА, який ВИТІСНЯЮТЬ на метафору моделі СТРАХ є ПРОЦЕС:

He rested there for another twenty minutes, almost dozing, no longer fearful—exhaustion had driven fear out, it seemed [11]

«استراح هناك لمدة عشرين دقيقة أخرى ، شبه غائم ، ولم يعد خائفًا - بدا أن الإرهاق دفع الخوف للخارج.» [23]

В оригіналі дія виконується над СТРАХОМ, тобто він є об'єктом, над яким виконують дію, а у арабському перекладі СТРАХ витісняється, ніби сам по собі, тобто СТРАХ сам є суб'єктом дії. В оригіналі метафору виражено дієсловом *drive*, об'єктом дії

якого є референт *fear*, який витісняють з ТІЛА-КОНТЕЙНЕРА. У перекладі метафора передається як «просування страху назовні», метафора виражена за участі прийменника *↓*, однією з функцій якого є виражати намір щось зробити.

Наведений нижче приклад ілюструє заміну метафори СТРАХ є ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ, який можна принести, на СТРАХ є ЛЮДИНА:

The wind still blew strongly, and he could hear the faint ting-ting-ting of a piece of metal—perhaps it had once been a Del Monte can, cut laboriously by a grieving pet owner with his father's tinsnips and then flattened out with a hammer and nailed to a stick—and that brought the fear back again [11].

«كانت الريح لا تزال تهب بقوة ، وكان بإمكانه سماع الوخز الخافت لقطعة معدنية – ربما كانت في يوم من الأيام علية دليل مونتبي ، تم قطعها بشق الأنف من قبل صاحب حيوان أليف حزين مع قصدير والده ثم تم تسويتها بقطعة مطرقة ومسمرة على عصا – وهذا أعاد الخوف مرة أخرى.» [23]

В оригіналі вжита метафора, де СТРАХ постає як річ, яку можна принести. Метафора виражена дієсловом *bring*, об'єктом дії якого є референт *fear*. У перекладі СТРАХ стає ЛЮДИНОЮ яка вже сама може виконувати дії. Метафора виражена дієсловом *أعاد*, яке означає «повертатися», тобто СТРАХ *الخوف* стає ЛЮДИНОЮ, яка може сама виконати відповідну дію.

Випадки заміни метафоричної моделі кваліфікуємо як стратегію одомашнення.

4. ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

На основі проведеного дослідження ми доходимо наступних висновків:

1. Переклад концептуальних метафор здійснюється на підставі чотирьох когнітивних операцій: а)

відтворення – як концептуальної моделі, так і лексико-граматичної структури метафори; б) заміни концептуальної моделі метафори на більш притаманну культурі перекладу, і відповідно, зміни лексико-граматичної структури метафори; в) усунення метафори; 4) привнесення метафори у текст перекладу за відсутності у тексті оригіналу.

2. Когнітивна операція відтворення, як правило, має місце у тих випадках, коли у лінгвокультурах мови і перекладу існують збіжні концептуальні моделі, результатом чого є й існування ізоморфних граматичних структур. У подібних випадках перекладацькі проблеми не виникають і стратегію, застосовувану для перекладу таких концептуальних метафор слід вважати нейтральною стосовно очуження чи одомашнення.

3. Когнітивні операції заміни, усунення і привнесення концептуальної метафори мають місце у випадку лінгвокультурних розбіжностей, які викликають перекладацькі труднощі. Для їх подолання перекладач, як правило, вдається до стратегії одомашнення.

4. Якщо в англо-українському перекладі частіше застосовується когнітивна операція відтворення метафори, в англо-арабському перекладі у значно більшій кількості прикладів має місце заміна метафори. Значний відсоток відтворюваних метафор пояснюється наявністю в усіх лінгвокультурах концептуальної моделі ЕМОЦІЯ є ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА-ЕСПЕРІЄНЦЕРА.

Перспективи дослідження пов'язуємо із розширенням емпіричної бази аналізу, а також застосуванням розробленої методики для аналізу перекладів втілення концептуальних метафор іншими мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кінг С. Історія Лізі : пер. з англ. В. Й. Шовкуна. URL: https://javalibre.com.ua/java-book/book/Istoriya_Lizi_Stiven_King (дата звернення 18.12.2020)
2. Кінг С. Керрі. : пер. з англ. В. А. Ракуленко URL: <https://knigogo.com.ua/knigi/kerry/> (дата звернення 18.12.2020)
3. Кінг С. Кладовище домашніх тварин. : пер. з англ. А. Пітика та К. Грицайчук URL: <https://knigism.online/downloadbook/59138> (дата звернення 18.12.2020)
4. Мартинок А. П. Відтворення англійських конвенціональних метафор емоцій в українських перекладах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. № 85. С. 21–28.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
6. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
7. Al-Harrasi A. Metaphor in (Arabic-into-English) translation with specific reference to metaphorical concepts and expressions in political discourse. PhD Thesis. Birmingham : Aston University, 2001. 343 p.
8. Johnson M. The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason. Chicago : The University of Chicago Press, 1987. 233 p.
9. King S. Carrie. URL: <http://allking.club/books/carrie/> (дата звернення 18.12.2020)
10. King S. Lisey's story. URL: http://allking.club/books/lisey_s_story/ (дата звернення 18.12.2020)
11. King S. Pet sematary. URL: http://allking.club/books/pet_sematary/ (дата звернення 18.12.2020)
12. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced education*. 2018. 10. P. 190–197.
13. Kövecses Z. Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feelings. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 223 p.
14. Kövecses Z. Levels of metaphor. *Cognitive linguistics*. 2017. 28 (2). P. 321–347.

15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : Chicago University Press, 1980. 242 p.
16. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York : Basic Books, 1999. 602 p.
17. Langacker R.W. *Foundations of cognitive grammar*. Stanford : Stanford University Press, 1987. Vol. 1. Theoretical prerequisites. 516 p.
18. Mandelblit N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory // *Translation and meaning* / ed. by Lewandowska-Tomaszcyk & M. Thelen. Maastricht: Universitaire Pers, 1995. P. 483–495.
19. Schäffner C. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*. 2004. 36(7). P. 1253–1269.
20. Shuttleworth M. Translational behaviour at the frontiers of scientific knowledge. *The translator*. 2011. 17(2). P. 301–323.
21. Venuti L. Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York : Routledge, 2001. P. 240–244.
22. جنينك نفييتس. يراك <https://www.4read.net/book/1768/%D9%83%D8%A7%D8%B1%D9%8A> (дата звернення 20.12.2020)
23. جنينك نفييتس . تان اوي حل ا تريبقم <https://www.4read.net/book/3991/%D9%85%D9%82%D8%A8%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%8A%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%AA> (дата звернення 20.12.2020)

REFERENCES

1. Kinh, S. Istorii Lizi [Lisey's story]. URL: https://javalibre.com.ua/java-book/book/Istoriya_Lizi_Stiven_King (дата звернення 18.12.2020) (in Ukrainian)
2. Kinh, S. Kerri [Carrie URL]: <https://knigogo.com.ua/knigi/kerri/> (дата звернення 18.12.2020) (in Ukrainian)
3. Kinh, S. Klodovyshche domashnikh tvaryn [Pet semetary]. URL: <https://knigism.online/downloadbook/59138> (дата звернення 18.12.2020) (in Ukrainian)
4. Martynyuk, A. P. (2017). Vidtvorennia anhliiskykh konventsionalnykh metafor emotsii v ukrainskykh perekladakh [Rendering English conventional metaphors of emotions in Ukrainian translations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 85.C. 21–28. (in Ukrainian)
5. Rebrii, O. V. (2012). Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi [Modern conception of creativity in translation]. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina. (in Ukrainian)
6. Shvejczer, A.D. (1988). Teoriya perevoda: Status, problemy, aspekty [A theory of translation: Ststus, problems, aspects]. Moskva : Nauka. (in Russian)
7. Al-Harrasi, A. (2001). Metaphor in (Arabic-into-English) translation with specific reference to metaphorical concepts and expressions in political discourse. PhD Thesis. Birmingham : Aston University, 2001.
8. King, S. Carrie. URL: <http://allking.club/books/carrie/> (дата звернення 18.12.2020)
9. King, S. Lisey's story. URL: http://allking.club/books/lisey_s_story/ (дата звернення 18.12.2020)
10. King, S. Pet semetary. URL: http://allking.club/books/pet_semetary/ (дата звернення 18.12.2020) Kovalenko, L., and Martynyuk, A. (2018). English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced education*, 10, 190–197.
11. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feelings*. Cambridge : Cambridge University Press.
12. Kövecses, Z. (2017). Levels of metaphor. *Cognitive linguistics*, 28 (2), 321–347.
13. Lakoff, G., and Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago : Chicago University Press.
14. Lakoff, G., and Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western Thought*. New York : Basic Books.
15. Langacker, R.W. (1987). *Foundations of cognitive grammar*. Vol. 1. Theoretical prerequisites.
16. Stanford : Stanford University Press.
17. Mandelblit, N. (1995). The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. In B. Lewandowska-Tomaszcyk, and M. Thelen (eds.) *Translation and meaning*. Maastricht : Universitaire Pres, 483–495.
18. Schäffner, C. (2004). Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*, 36(7), 1253–1269.
19. Shuttleworth, M. (2011). Translational behaviour at the frontiers of scientific knowledge. *The translator*, 17(2), 301–323.
20. Venuti, L. (2001). Strategies of translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York : Routledge, 240–244.
21. جنينك نفييتس. يراك <https://www.4read.net/book/1768/%D9%83%D8%A7%D8%B1%D9%8A> (дата звернення 20.12.2020)
22. جنينك نفييتس . تان اوي حل ا تريبقم <https://www.4read.net/book/3991/%D9%85%D9%82%D8%A8%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%8A%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%AA> (дата звернення 20.12.2020)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Мартынюк Алла Петровна – доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

Мизяк Александра Витальевна – магистрант кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени; e-mail: miziak23@gmail.com

Martynyuk Alla Petrivna – Doctor of Philology, Professor, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: allamartynyuk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

Miziak Oleksandra Vitaliivna – magister at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: miziak23@gmail.com

УДК 81'25'42'373.2'373.46:793.7-047.42

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-11

Як перекладачі грають в мовні ігри (і перемагають): експериментальне дослідження

Ребрій О. В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: rebrii1967@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=en>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Пешкова О. Г.

здобувач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: o.g.peshkova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7852>; GOOGLE SCHOLAR: <http://scholar.google.com/ua/citations?user=kmiMG0sAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Peshkova

(Харків)

Статтю присвячено експериментальному висвітленню особливостей перекладу номінативних проявів мовної гри в науково-популярному дискурсі. За основу взято діяльнісне тлумачення мовної гри в працях Людвіга Вітгенштайна та Йохана Хьойзінга, відповідно до якого її різновидами можуть вважатися номінативні акти та переклад. За матеріал дослідження обрано квазітерміни – новоутворення науково-популярного дискурсу, створені з метою не тільки позначити нові об'єкти наукової рефлексії, а й надати контекстові експресивного забарвлення (конотації термінологічності). Спочатку ми алгоритмічно змодельювали потенційні перекладацькі стратегії інтерпретації та іншомовного відтворення квазітермінів, а потім розробили та втілили в життя ретроспективний експеримент для верифікації зазначених психолінгвістичних стратегій. Учасниками експерименту стали 34 напівпрофесійні інформанти – студенти магістерського рівня, які виконали переклад уривків текстів із науково-популярних видань і надали звіти у вигляді відповідей на запитання щодо відтворення контрольних одиниць (квазітермінів). Відсутність стандартизованого підходу до розв'язання різних типів перекладацьких труднощів сукупно з високим рівнем мовної компетентності визначають доцільність залучення напівпрофесіоналів до експериментального вивчення перекладацьких стратегій. Аналіз результатів експерименту не тільки підтвердив валідність змодельованих стратегій, а й дозволив описати перекладацькі рішення в термінах теорії ігор. Зокрема, намагаючись створити відповідник безеквівалентного квазітерміну на основі використаної автором моделі та словотвірних компонентів (стратегія імітації або дзеркального відбиття), перекладачі слідуєть заданим ним правилам гри, тоді як пропонуючи інші моделі та/або словотвірні компоненти (стратегія компенсації), вони упроваджують свої власні правила відповідно до обставин нової ситуації. В будь-якому разі, відтворення квазітерміну у лексикалізованій формі може вважатися перекладацькою перемогою, тоді як його вилучення з цільового тексту має розцінюватися як поразка. Описовий переклад посідає проміжну позицію, оскільки, з одного боку, дозволяє відтворити зміст оригінальної одиниці, але з іншого боку, втрачає її лексикалізовану форму, а разом із нею конотацію термінологічності.

Ключові слова: квазітермін, мовна гра, номінація, перекладацька стратегія, ретроспективний експеримент, спосіб перекладу.

Ребрій А. В., Пешкова О. Г. Как переводчики играют в языковые игры (и побеждают): экспериментальное исследование. Статья посвящена экспериментальному изучению особенностей перевода номинативных проявлений языковой игры в научно-популярном дискурсе. За основу взят деятельностный подход к толкованию языковой игры в трудах Людвиг Витгенштайна и Йохана Хейзинга, согласно которому ее разновидностями могут считаться номинативные акты и перевод. Материалом исследования избраны квазитермины – новообразования научно-популярного дискурса, созданные с целью не только обозначить новые объекты научной рефлексии, но и обеспечить контексту экспрессивную окраску (коннотацию терминологичности). Сначала мы алгоритмически смоделировали потенциальные переводческие стратегии

інтерпретації і іноязычного воспроизведення квазітермінів, а затем разработали и воплотили в жизнь ретроспективний опыт для верифікації вказаних психолінгвістических стратегій. Учасниками експеримента стали 34 напівпрофесійних інформантів – студентів магістерського рівня, які виконали переклад уривків текстів із науково-популярних видань і представили звіти в формі відповідей на запитання про відтворення контрольних одиниць (квазітермінів). Відсутність стандартизованого підходу до вирішення різних типів перекладеских труднощів сукупно з високим рівнем мовної компетентності визначають доцільність залучення напівпрофесіоналів до експериментального вивчення перекладеских стратегій. Аналіз результатів експеримента не тільки підтвердив валідність смодельованих стратегій, але й дозволив описати перекладескі рішення в термінах теорії ігор. Зокрема, спроба створити аналог безеквівалентного квазітерміна на основі використаної автором моделі і словообразовальних компонентів (стратегія імітації або зворотного відображення), перекладачі слідували заданим їм правилам гри, тоді як пропонуючи інші моделі і/або словообразовальні компоненти (стратегія компенсації), вони застосовували свої власні правила відповідно до обставин нової ситуації. В будь-якому випадку, відтворення квазітерміна в лексикалізованій формі може вважатися перекладескою перемогою, тоді як його опущення в цільовому тексті повинно розцінюватися як поразка. Описательний переклад займає проміжну позицію, оскільки, з одного боку, дозволяє відтворити зміст оригінальної одиниці, але з іншого боку, втрачає її лексикалізовану форму, а разом з нею і конотацію термінологічності.

Ключевые слова: квазітермін, номінація, перекладеска стратегія, ретроспективний експеримент, спосіб перекладу, мовна гра.

Rebrii O., Pieshkova O. How Translators Play Language Games (and Win): Experimental Research. The article is dedicated to experimental investigation of the specifics of reproducing nominative manifestations of language games in popular scientific discourse. We proceed from the understanding of language games by Ludwig Wittgenstein and Johan Huizinga according to which its varieties include acts of nomination and translation from one language into another. The material of the research is represented by quasi-terms – innovations of popular scientific discourse whose function is not only to give names to the objects of scientific reflection but also to provide context with expressive coloring (terminological connotation). At first, we applied the method of algorithmic modeling to formulate potential strategies for ascribing meaning to quasi-terms and reproducing them in Ukrainian, and afterwards we designed and conducted the retrospective experiment aimed at verifying the above psycholinguistic strategies. The experiment involved 34 semi-professional subjects, students for the Master's Degree who conducted the translation of text fragments from popular scientific journals and submitted their reports in the form of the answers concerning the reproduction of control units (quasi-terms). The absence of standardized approach to resolving different types of translation difficulties together with a high level of linguistic competence determine the practicability of engaging semi-professionals in experimental investigation of translation strategies. The analysis of the experiment not only confirmed the validity of the modeled strategies but also allowed to describe the translators' decisions in terms of the game theory. In particular, by attempting to coin the equivalent for a non-equivalent quasi-term on the basis of the model and word-building elements employed by the author (imitation or mirroring strategy) the translators follow the rules set by him/her, while by offering their own models and/or word-building elements the translators offer their own set own rules according to the circumstances of a new situation. In either case, the reproduction of a quasi-term in its lexicalized form can be seen as the translator's victory, while omitting it in the target text is a clear sign of the translator's defeat. Descriptive translation takes a somewhat intermediate position: on the one hand, it allows to convey the meaning of the source unit, but on the other hand, it leads to the loss of the source unit's lexicalized form and concomitant terminological connotation.

Key words: language game, nomination, quasi-term, retrospective experiment, translation method, translation strategy.

1. ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлено зростанням зацікавленості перекладознавців у вивченні діяльнісного аспекту міжмовної та міжкультурної комунікації. Відсутність адекватних методів емпіричного вивчення процесу перекладу зумовлює подальшу розбудову експериментальних методик, запозичених перекладознавством із психології ще в 1980х роках, завдяки яким, зокрема, можна отримати непрямі, хоча й достатньо обґрунтовані дані щодо таких важливих аспектів перекладацької діяльності, як інтерпретація вихідного тексту, формування та імплементація перекладацьких стратегій, прийняття рішень стосовно способів та засобів іншомовного перестворення як тексту в цілому, так і його окремих складників.

Метою розвідки є отримання експериментально доведених даних стосовно особливостей відтворення в перекладі такого різновиду мовної гри, як

безеквівалентна лексика. Експеримент дозволяє описати переклад у термінах теорії ігор та розв'язати три головних завдання, пов'язаних із реалізацією поставленої мети: (1) смислове (семантична інтерпретація та «приписування» значення вихідній одиниці); (2) стратегічне (загальний підхід до опрацювання безеквівалентної лексики та мотиваційна основа прийнятих рішень); (3) інструментальне (перекладацькі способи та трансформації).

Об'єктом дослідження виступає номінація як дихотомічна форма мовної гри, яка об'єднує як сам процес найменування, так і його лексикалізований результат. Відповідно, предметом вивчення є особливості відтворення зазначеного різновиду мовної гри в англо-українському науково-популярному перекладі.

Провідними методами дослідження є ретроспективний експеримент, розроблений авторами дослідження на основі методик Данієля

Гіла «Інтегрований Звіт про Проблеми та їхнє Вирішення» та порівняльний перекладацький аналіз. На основі методу алгоритмічного моделювання було сформульовано потенційні стратегії іншомовного перестворення квазітермінів. Серед інших задіяних методів варто відзначити семантичний аналіз, (по)морфемний аналіз, аналіз словникових дефініцій та контекстуальний аналіз, за допомогою яких було визначено особливості тлумачення квазітермінів, стратегій, способів і засобів їхнього перекладу.

Матеріалом дослідження слугують, з одного боку, уривки з текстів науково-популярних видань, що містять у своєму складі квазітерміни, а з іншого боку, ретроспективні звіти учасників експерименту, в яких надані пояснення стосовно особливостей перекладу контрольних одиниць.

2. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ

Мовна гра суперечить нашим уявленням про мовностилістичне оформлення наукового дискурсу, принаймні україномовного. За традицією, науковий стиль характеризується «повідомленням нової інформації у строгій, логічно організованій та об'єктивній формі», що «впливає з пізнавальної функції наукового мовлення та прагнення комунікативно впливати на ум, а не на почуття реципієнта» [1, с. 15]. Втім, дослідження в галузі психології наукової творчості доводять, що «мислення та його мовне вираження навіть на самому абстрактному рівні не може бути повністю позбавлено оціночності, уяви, інтуїції та експресії» [4, с. 24], що й відкриває двері до наукового дискурсу тим засобам вираження тексту, які отримали гіперонімічну назву «мовна гра». У цьому контексті Марина Алексєєва вказує на неоднорідність наукового дискурсу і, виокремлюючи в його межах науково-гуманітарний стиль викладу, описує певні риси, що відрізняють його від текстів науково-технічного та природничого спрямування: «До такого роду особливостей гуманітарного викладу можна віднести більшу яскравість, барвистість, емоційність, виразність. Наявність таких властивостей пов'язана з образністю мислення, передачею думки не тільки логічними, а й поетичними засобами» [1, с. 16]. Тим більш справедливим є це твердження й відносно науково-популярного різновиду наукового дискурсу, тексти якого розраховані на більш масову аудиторію, інтересом якої можна заволодіти не стільки сухими науковими фактами, скільки доступною формою у поєднанні з різноманітними засобами мовного вираження.

Коли Людвіг Вітгенштайн увів у науковий обсяг поняття мовної гри, він розумів її в максимально широкому філософському смислі як «весь процес уживання слів» [2, с. 95], наголошуючи при цьому на динамічному підході до тлумачення запропонованого концепту: «Термін 'мовна гра' має... підкреслити, що мовлення є частиною діяльності, способу

життя» [там само, с. 101]. Втім, автор не цурався й конкретних прикладів мовних ігор, серед яких окремо відмічає ті явища, які в сучасній лінгвістичній термінології позначаються як номінація: «... нас так виховують, привчають до того, щоб ми питали: "Як це зветься?" – після чого йде називання. А є й така мовна гра: вигадати для чогось назву. Отже, ми кажемо: "Це зветься...", а далі вживаємо нову назву» [там само, с. 103]. Пізніше цю тезу підхоплює та розвиває, мабуть, найвидатніший дослідник гри як культурного феномену Йохан Хьойзінга: «Мова дозволяє їй [людині – *О.Р., О.П.*] розрізняти, встановлювати та визначати речі, найменувати їх і, іменуючи, залучати їх до царини духу. Продукуючи мовлення і мову, дух повсякчасно 'іскриться' між матерією та розумом, так би мовити, грає з цією чудовою номінативною владою» [10, с. 4].

За спостереженнями Едуарда Мішкурова, які ми повністю розділяємо, лінгвісти переважно зосереджують свою увагу на тих проявах мовних ігор, що пов'язані з «надмірним використанням 'сміхових' засобів мови із свідомим порушенням 'мовної норми', з метою порушення автоматизму сприйняття змісту», і, таким чином, «вихолощують об'ємний зміст поняття мовної гри, яке мав на увазі Л. Вітгенштайн, обмежуючись описом коміко-курйозних фрагментів мовної системи» [6, с. 8].

У своїй розвідці ми хотіли би звернутися до номінативних проявів мовної гри на матеріалі відібраних із науково-популярних видань лексичних новотворів, які ми визначаємо як *квазітерміни*. Під квазітермінами розуміємо номінації науково-популярного дискурсу, утворені на позначення нових об'єктів науки і техніки, втім розраховані не стільки на використання в сфері відповідної професійної комунікації, скільки на привертання уваги громадськості до позначуваного. Через це вжиток квазітермінів індукує в контексті, за влучним визначенням Владислава Говердовського, «конотацію термінологічності» [3, с. 170], яка надає йому «своєрідне термінологічне забарвлення – як відбиток звичного для терміна технічного чи наукового контексту» [5, с. 158].

На нашу думку, привнесена квазітермінами «конотація термінологічності» може вважатися додатковим проявом мовної гри, який варто розглядати окремо від номінативного. Сутність гри в цьому випадку полягає в тому, що автор порушує стилістичну нейтральність наративу, змішуючи науковий зміст одиниці з її експресивною формою.

З точки зору перекладу відібрані нами квазітерміни становлять неабиякий інтерес, оскільки є інноваціями, що не закріплені в лексичній системі англійської мови, а отже не мають усталених відповідників і належать до безеквівалентної лексики. Через це їхній переклад може розглядатися як проблема, вирішення якої потребує стратегічного підходу. На думку Майкла Кроніна, саме страте-

гія є єднальною ланкою між перекладом та грою, хоча традиційне культурологічно орієнтоване тлумачення перекладацької стратегії (в діапазоні від Шлейєрмахера до Венуті) в цьому випадку «вимагає переосмислення», аби «обслуговувати два рівні стратегічного аналізу – рівень перекладача як читача та рівень перекладача як письменника» [8, с. 92]. Здійснити таке переосмислення дозволяє психолінгвістичне тлумачення перекладацької стратегії, яке, у свою чергу, ґрунтується на концепції комунікативної стратегії, беручи до уваги той очевидний факт, що переклад є формою (міжмовної та міжкультурної) комунікації. В межах цього підходу акцентуються три важливих аспекти стратегії, які є пріоритетними для нашого дослідження, адже вона розглядається як (1) потенційно свідомий (2) ментальний план (3) вирішення проблем.

Змодельована на основі алгоритмічного методу психолінгвістична перекладацька стратегія дозволяє представити процес перекладу як «низку дій, логічно пов'язаних, скерованих на вирішення певного завдання або класу завдань» [7, с. 62]. Природність алгоритмічного моделювання перекладу обумовлюється його наближеністю до реального процесу формування перекладацької стратегії та прийняття в її межах окремих рішень. У нашому випадку пропонується алгоритм перекладу квазітермінів-інновацій як двоетапного процесу. Кожен з етапів, у свою чергу, може бути представлений як окрема стратегія, що передбачає здійснення низки операцій.

Отже, на першому етапі відсутність усталеного словникового відповідника змушує перекладача здійснити семантичну інтерпретацію новотвору, для чого існує декілька можливих методів, що можуть використовуватися як окремо, так і разом. До цих методів зазвичай відносять (по)морфемний аналіз та контекстуальний аналіз. Оскільки словотвір, як відомо, (переважно) здійснюється не на основі граматичних правил, а за аналогією з уже існуючими одиницями, можемо припустити, що вилучення значення новотворів є свого роду дзеркальним відбитком їхнього творення і так само здійснюється за аналогією, що дає нам можливість додати до потенційних методів інтерпретації квазітермінів аналіз за аналогією.

На другому етапі – перестворення – перед перекладачем відкриваються такі альтернативи: (1) створити новий відповідник самостійно на основі засобів та способів цільової мови; (2) підібрати в узуальному фонді цільової мови найближчий за значенням відповідник та використати його, поширивши, таким чином, референцію обраної одиниці на новий об'єкт; (3) передати значення квазітерміну описово; (4) вилучити квазітермін із контексту.

Методологія дослідження. Для верифікації прогнозованих стратегій перекладу квазітермінів нами було проведено ретроспективний екс-

перимент на основі методики Данієля Гіла під назвою «Інтегрований Звіт про Проблеми та їхнє Вирішення» або ІЗПВ. Розроблений ще в 1979 році, цей метод спочатку використовувався як дидактичний інструмент, що давав вчителям можливість оцінювати успіхи їхніх учнів, а учням – здійснювати більш усвідомлений переклад [9]. Пізніше методу було адаптовано для вирішення дослідницьких проблем: «У своїй дидактичній версії ІЗПВ відбувається в три етапи: етап звітування, етап аналізу інформації та етап реакції інструктора. В дослідницькій версії третій етап можна замінити іншими, наприклад, подальшим опитуванням учасників стосовно вирішення конкретних проблем, їхніх дій, рішень або інших явищ» [ibid., с. 7]. Керуючись цією настановою та за урахуванням умов організації експерименту, ми розробили власну структуру експерименту, в якій студенти спочатку виконують таке завдання: «(1) Перекладіть, будь-ласка, розташовані нижче речення, звертаючи увагу на виділені слова-неологізми, які не мають словникових відповідників в англійській мові; (2) під кожним прикладом опишіть, яким чином ви здійснювали інтерпретацію цих одиниць; (3) під кожним прикладом опишіть свою стратегію перекладу цих одиниць». Далі виконане завдання надсилалося організаторам експерименту, які узагальнили та проаналізували отримані переклади та коментарі. Як можна побачити, головною відмінністю нашого експерименту від методики Гіла є не стільки відсутність третього етапу (який видається нерелевантним меті та завданням цього дослідження), скільки зосередженість не на перекладі в цілому, а на відтворенні контрольних одиниць (квазітермінів).

Вибір на користь ретроспективної методики зумовлений тим, що вона «дає більше інформації, коли потрібно дослідити глобальні перекладацькі стратегії або крос-культурні аспекти перекладу» [14, с. 17], оскільки «в ретроспективних звітах перекладачі виражатимуть усвідомленість функції перекладу, очікувань реципієнтів та власних стратегій більш глобально порівняно з паралельними протоколами 'Міркуй уголос'» [ibid., с. 7]. Ще однією безумовною перевагою ретроспекції є те, що вона дозволяє отримувати саме ту інформацію, яка чітко відповідає меті та завданням дослідження, скеровуючи увагу інформантів в необхідному напрямку за рахунок ретельно сформульованих питань: «... перекладацькі інтерв'ю можуть надати інформацію кращої якості, адже дають досліднику можливість застосувати набір спеціально сфокусованих питань замість того, аби дозволити перекладачу блукати наважання» [11, с. 61].

Учасниками експерименту стали 34 студенти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, які навчаються на другому (магістерському) рівні за програмою «Англійська мова та література, переклад включно, друга іноземна мова».

Як студенти вони мають значний обсяг теоретичних знань та високий рівень володіння англійською мовою, хоча їм, вочевидь, бракує практичного перекладацького досвіду. За деякими спостереженнями, інформанти-студенти приймають рішення більш усвідомлено порівняно з професійними перекладачами. Водночас їхня професійна компетентність не до кінця сформована, тобто в студентів ще немає стандартних шляхів подолання різних видів проблем [12].

За матеріал слугують, по-перше, англомовні уривки з науково-популярних публікацій, у складі яких є квазітерміни, та їхні переклади українською мовою; а по-друге, ретроспективні звіти інформантів. Усього в експерименті було задіяно 6 уривків загальним обсягом 2128 друкарських знаків; в текстах було виділено 10 квазітермінів. Експеримент проходив у контрольованих умовах, час на виконання завдання складав 160 хвилин. Експеримент в цілому є частиною масштабнішого дослідницького проекту, тому в цій публікації буде проаналізовано тільки переклад 3 одиниць з одного уривку.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

Розглянемо особливості семантичної інтерпретації та «приписування» значення вихідній одиниці учасниками експерименту. Для розгляду ми обрали наступний уривок: *Robotics is hardly the only emergent industry that can expect the embrace of the **techno-enthusiast**. Maybe bioinformatics and the diffusion of genetic engineering technologies and techniques will inspire a new generation of **bio-hackers**. Certainly the technologies are there for those inclined to genetically edit their plants or pets. Perhaps this decade will bring a Bill Gates of **bio-hackerdom** – an entrepreneur who can simultaneously innovate and market his or her DNA-driven ideas* (MIT Technology Review). В його складі виокремлено 3 квазітерміни: *techno-enthusiast*, *bio-hacker* та *bio-hackerdom*. Дві перші одиниці утворено за допомогою напівпрефіксів *techno-* та *bio-*, які вже давно набули поширення в англомовному термінологічному словотворі, де за ними закріпилися такі значення: “*bio* – word-forming element, especially in scientific compounds, meaning ‘life, life and’, or ‘biology, biology and’, or ‘biological, of or pertaining to living organisms or their constituents’, from Greek ‘bios’ – ‘one’s life, course or way of living, lifetime’” [13] та “*techno* – word-forming element meaning ‘art, craft, skill’, later ‘technical, technology’, from Latinized form of Greek ‘*tekhno*’ – ‘art, skill, craft in work; method, system, an art, a system or method of making or doing’” [ibid.]. В англо-українському зіставленні обидва напівпрефікси мають власні усталені відповідники («біо-» та «техно-»), що представлені у значній кількості перекладених слів. Суфікс *-dom*, за допомогою якого утворено третій квазітермін (*bio-hacker* + *-dom* = *bio-hackerdom*), має більш абстрактний характер,

що потенційно може ускладнити інтерпретацію новотвору: “*-dom* – abstract suffix of state, from Old English ‘dom’ – ‘judgment, statute’” [ibid.].

Успішність етапу інтерпретації зумовлює раціональність решти перекладацьких рішень. В термінах метафори гри можна стверджувати, що перекладач, який не зумів приписати вихідній одиниці достатньо когерентне значення або хибно її витлумачив, програє авторові вже в першому таймі. Інтерпретація квазітерміну *techno-enthusiast* виявилася успішною у 100% учасників експерименту. Популярним методом аналізу в цьому випадку став (по)морфемний аналіз. Дивись, наприклад, Звіт №3: «Для тлумачення було застосовано морфемний аналіз, адже окремо частини вказаного слова вже асимілювались в українській мові: ‘техно-’ вживають у складних словах, вказуючи на зв’язок з технікою, ентузіаст також вже стало словом загального вжитку»; Звіт №9: «Спосіб інтерпретації: морфемний аналіз, завдяки якому видно, що неологізм ‘*techno-enthusiast*’ утворено шляхом сполучення узуальних словотвірних частин слова: приставки ‘*techno-*’ (*‘technology*’) та іменника ‘*enthusiast*’».

В окремих випадках в основу інтерпретації було покладено значення словотвірної моделі, як, наприклад у Звіті №11: «У даному прикладі використовуємо семантичну інтерпретацію моделі ‘*someone who is enthusiastic about technology*’. Я розглядаю слово ‘*enthusiastic*’ саме як ‘любителю, людина, що захоплюється чимось’» або у Звіті №7: «У першому випадку, маємо okazionalizm ‘*techno-enthusiast*’. Це – похідне слово, у якому головне слово ‘*enthusiast*’ та модифікатор ‘*techno*’. Модифікатор... є узуальним та зафіксований в словнику як ‘*relating to or involving technology*’. Головне слово також узуальне, а отже можемо поєднати та інтерпретувати okazionalizm як ‘*someone who is very interested in and involved with technologies*’, тобто, використати тлумачення словотвірної моделі».

Потужним джерелом тлумачення квазітерміну є словникові дефініції його складників, на основі поєднання яких виводиться загальне значення. Дивись, наприклад, Звіт №4: «Слово ‘*techno-enthusiast*’ складається з двох компонентів: головної частини ‘*enthusiast*’ (*‘a person who is very interested in a particular subject or activity*’) та приставки ‘*techno*’. Вихідне слово позначає ‘*a person who is interested in technological novelties or products on a non-professional level*’»; Звіт №16: «На англійській мові це слово складається з основної частини ‘*enthusiast*’ та префіксу грецького походження ‘*techno*’. The word ‘*enthusiast*’ means ‘*a person who tends to become ardently absorbed in an interest. The prefix ‘techno-’ relates to or involves technology*’. При з’єднанні цих двох слів ми отримуємо ‘*a person who is interested in technological novelties or products on a non-professional level, just because of enthusiasm of learning it*’».

Принаймні у двох респондентів знаходимо послання на аналогію як головний механізм тлумачення квазітерміну. Дивись, наприклад, Звіт №20: «Неологізм *'techno-enthusiast'* можна перекласти за аналогією зі словом *'car enthusiast'*, яке перекладається як 'автолюбитель'; Звіт №26: «При перекладі першого слова *'techno-enthusiast'*, мною була обрана стратегія перекладу 'до подібного'. Перш за все я вирішила подивитися, чи є які-небудь схожі з цим слова в англійській мові. Я знайшла та подивилася у словнику визначення слова *'car-enthusiast'*, яке перекладається як 'автолюбитель'. За цією аналогією я зробила переклад».

У випадку квазітерміну *bio-hacker* успішною можемо вважати інтерпретацію у 33 із 34 респондентів (97%). У Звіті №19 маємо хибне тлумачення, логіка якого залишається незрозумілою: «Для початку звернемося до визначення поняття *'bio-hacking'*, яке тлумачиться у ресурсі *PBS News Hour 'The whole idea of biohacking is that people feel entitled, they feel the ability to just follow their curiosity – where it should go — and really get to the bottom of something they want to understand'*. В українській мові це визначення можна пояснити поняттям 'самоучка'. Але, виходячи із визначення, ми ще додати частку 'винахідник'. Звідси, *'bio-hackers'* – 'винахідники-самоучки'».

Як і в попередньому випадку, квазітермін, побудований за моделлю P_{ref} + N → N, цілком закономірно інтерпретується учасниками експерименту на основі тих самих методів та/або механізмів. Йдеться, зокрема, про (по)морфемний аналіз, як, наприклад, у Звіті №3: «... в нагоді став морфемний аналіз, але так само довелося звернутись до контексту, бо не одразу було зрозуміло значення 'біо-' у цьому слові, а з контексту дійшла висновку, що це стосується генетичних розробок. Отже, як і у випадку з 'техно-', 'біо-' так само застосовується у складних словах, вказуючи на зв'язок з біологією, біологічною сферою». (По)морфемний аналіз може комбінуватися з контекстуальним задля досягнення оптимального варіанту тлумачення, як, наприклад, у звіті №7: «У даному випадку, повністю вивести вірну інтерпретацію тільки за морфемного аналізу складно, додаємо контекст *'...inclined to genetically edit...'* і отримуємо *'someone who genetically breaks\» his or her or other living organism in order to improve it'*; або у Звіті №14: «Контекстуально, я інтерпретував слово завдяки тому, що мова йдеться про генетичну модифікацію тварин та рослин».

Зустрічається і вказівка на використання словникових дефініцій задіяних у словотворі морфем, як, наприклад, у звіті №4: «Основною лексею слова *'biohacker'* став термін *'hacker'* що означає *'a person who is skilled in the use of computer systems'*, але у нашому випадку при поєднанні з частиною *'bio'* слово набуває нового значення *'someone who is not a professional scientist but does scientific experiments with biological material'*; або у Звіті №16: «*The word*

'hacker' means a person who gets into other people's computer systems without permission in order to find out information or to do something illegal, але у цьому випадку при поєднанні з префіксом *'bio-'*, that means something related to life ми отримуємо нове значення, а саме *'a person who performs science experiments on yeast or other biological organisms'*».

Корисною для респондентів виявляється й інформація про особливості англійського словотвору та значення словотвірних моделей та/або афіксів, як, наприклад, у Звіті №11: «У даному випадку використана наступна модель *V + er - N (hack+er → hacker)*, розглядаємо дане слово у контексті зі словом *'bio'*, отримуємо дослівно 'біохакари'; або у Звіті №9: «Морфемний аналіз також допомагає витлумачити неологізми *'bio-hackers'*, що містить суфікс агента дії *'-er'*».

Врешті-решт, інтерпретація квазітерміну *bio-hackerdom* виявляється найскладнішою, про що свідчать 7 хибних тлумачень (20%). Хоча, з одного боку, ця одиниця утворена від попередньої (що має потенційно спрощувати інтерпретацію), з іншого боку, задіяний при цьому суфікс має абстрактний характер і є малопродуктивним (що потенційно ускладнює інтерпретацію). Серед хибнотлумачень найбільш поширеним стало віднесення цього квазітерміну до лексико-семантичної категорії «людина» замість «абстрактної сутності», що, вочевидь, можна пояснити, по-перше, відсутністю інформації про суфікс *-dom* у внутрішньому лексиконі інформантів, а по-друге, контекстуальним розташуванням між антропонімом *Bill Gates* та узуальною номінацією роду діяльності *entrepreneur*. Дивись, наприклад, Звіт №32: «... *'hackerdom'* – незрозуміло для читача, що це. місце, чи якості людини, чи сама людина, а оскільки роздивляємося приклад Гейтса і його справ, то вважаю за доречне замінити це слово на *'підприємець'*, адже потім пояснюються, які дії буде робити людина»; Звіт №23: «*'Bio-hackerdom'* – неологізм, який був створений за допомогою суфікса *'-dom'* і означає людину, що займається вивченням ДНК як аматор».

Релевантні тлумачення третього квазітерміну переважно отримані за рахунок (по)морфемного аналізу, як, наприклад, у Звіті №30: «Тепер стосовно слова *'hackerdom'*. Морфемний аналіз показує, що слово складається із двох частин *'hacker'* + *'-dom'*. Перший конституент мали можливість відтворити раніше, тому просто користуємося раніше вжитим перекладом, другий – суфікс англійської мови, що використовується на позначення способу утворення іменників, що позначають область або галузь. Разом із тим, в англійській мові слово вживається повністю із двома складниками та означає *'the realm or sphere of computer hackers'*».

Важливим етапом такого аналізу, як і в попередніх випадках, є тлумачення за словником морфем у складі новотвору, як, наприклад, у Звіті №7:

«Зупинимось на головному конститuentі 'hackerdom'. Це слово є okazіональним для англійської мови, проведемо аналіз: 'hacker' – корінь, '-dom' – суфікс, що зазвичай в англійській мові позначає 'domain (kingdom), collection of persons (officialdom), rank or station (earldom), or general condition (freedom)'. Після контекстуального аналізу можна інтерпретувати okazіоналізм як 'sphere of hackers' або 'collection of hackers', а повний okazіоналізм як 'sphere of bio-hackers' або 'collection of bio-hackers'».

Перейдемо до особливостей виконання студентами наступного завдання експерименту – вибору стратегії відтворення квазітермінів та способів/засобів її реалізації. Першу контрольну одиницю *techno-enthusiast* відтворили всі респонденти, причому переважна більшість із них використали для цього як словникові відповідники морфем у складі вихідної одиниці, так і спосіб їхнього поєднання. Таким чином, вони неначе прийняли правила гри, запропоновані автором оригіналу. Найближчим до першотвору є варіант «техно-ентузіаст»/ «техноентузіаст»¹ (14 або 41%), який відтворює зміст та структуру оригіналу, не порушуючи при цьому норм цільової мови. Дивись, наприклад, Звіт №28: «Після розбивання неологізмів на окремі слова, я знайшла відповідники виявлених окремих слів в українській мові та виконала переклад неологізмів шляхом калькування: в англійській мові такі неологізми були утворені шляхом поєднання двох звичайних іменників, які мають відповідники в українській мові, це дозволило знайти відповідники таких вже існуючих слів в українській та створити такий же неологізм шляхом їх поєднання». Другим за популярністю став варіант перекладу, в якому основу іншомовного походження замінено на автохтонний відповідник: «любитель», «прихильник» або «шанувальник» («технолюбитель», «технолюб», «техно-шанувальник»). Дивись, наприклад, Звіт №7: «При перекладі застосовую автохтонний відповідник + калька. Можемо підібрати два відповідника: 'ентузіаст' та 'любитель'. Обрано варіант 'любитель', оскільки у випадку 'ентузіаст' словник не передбачає значення 'той, хто займається улюбленою справою', (а не просто є прихильником), що передбачено контекстом»; Звіт №26: «Я знайшла та подивилася у словнику визначення слова 'car-enthusiast', яке перекладається як 'автолюбитель'. За цією аналогією я зробила переклад слова 'techno-enthusiast' як 'техно-шанувальник'. Я вважаю, що це слово також можна було перекласти як 'техно-ентузіаст' або як 'палкий шанувальник техніки'».

В деяких випадках замість похідного слова в перекладі використано іменникові словосполучення («любитель техніки», «любитель технологій», «прихильник технологій»), які, зважаючи на специ-

фіку українського словотвору, ми не відносимо до описового перекладу. Дивись, наприклад, Звіт №9: «Стратегія перекладу: переклад 'любитель техніки' калькую з англійського неологізму і роблю перестановку, оскільки іменник 'enthusiast' має автохтонний відповідник 'любитель', а приставку 'techno-' можна трансформувати в іменник 'техніка', щоби поняття було близьким до узуальних 'любитель машин', 'любитель музики'».

Серед запропонованих варіантів відтворення англійського *techno-enthusiast* маємо низку відповідників із розмовною конотацією («техно-фанатик», «технофан», «техноман», «технар»), які, на наш погляд, не зовсім пасують до науково-популярного стилю викладу і через це знижують рівень адекватності перекладу. Втім, очевидно, що респонденти, які їх запропонували, не відчули цієї різниці. Дивись, наприклад, Звіт №4: «Задля того аби адаптувати слово до мови перекладу, ми скористалися способом адаптивного транскодування і зберегли частину 'техно' та способом компенсації, замінивши слово 'enthusiast' відповідником, значення якого несе в собі дещо гіперболізоване значення 'фанатики'. В результаті інформаційний зміст слова 'техно-фанатики' (ті, хто зацікавлені технологічними виробами) при перекладі на українську мову було збережено»; Звіт №8: «Для частини 'enthusiast' я обрала стратегію контекстуальної заміни, оскільки слово 'ентузіаст', на мою особисту думку, не є вдалим для використання в цьому контексті. Слово 'фан' від 'фанат' є більш вживаним та сучасним, хоча й має певні ноти сленгізму».

У трьох учасників експерименту знаходимо описовий переклад квазітерміну, який не можна вважати перекладацькою поразкою, адже він достатньо повно реконструює вихідний зміст («той, хто працює з технологіями», «ентузіаст, зацікавлений у новітніх технологіях»), але водночас і не є перемогою, оскільки втрачає номінативну лаконічність квазітерміну (що є формою мовної гри), а разом із нею й конотацію термінологічності (що є іншою формою мовної гри). Звіти респондентів не дають можливості однозначно зрозуміти аргументи на користь саме описового перекладу. Дивись, наприклад, Звіт №12: «Для перекладу неологізму 'techno-enthusiast' я застосувала описовий переклад, спираючись на контекст, з якого зрозуміло, що мова йде про новітні технології в галузі генної інженерії»; Звіт №21: «У словниках 'techno' перекладається як 'техно', що походить від слова 'технічний'; 'enthusiast' – 'любитель', тому доречно пояснити цей неологізм як: 'людина, яка працює у технологічній галузі'».

Другу контрольну одиницю *bio-hacker* всі учасники експерименту відтворили в номінативній формі квазітерміну, причому переважна більшість (32 або 94%) запропонували відповідник «біоха-

¹ За українським правописом має писатися разом, але внаслідок інтерференції деякі перекладачі зберегли оригінальний правопис

кер»/«біо-хакер», максимально наближений до вихідної одиниці структурно і семантично, що, на наш погляд, є однозначним індикатором перемоги в перекладацькій грі. Міркування щодо вибору самого способу перекладу, як правило, сформульовані однотипно – як логічний наслідок (по)морфемного семантичного аналізу, Дивись, наприклад, Звіт №2: **«В українській мові вже існує запозичений термін 'хакер', частинка 'біо' інтуїтивно зрозуміла, тому я вирішила скалькувати слово з англійської»**; Звіт №14: **«При перекладі було використано спосіб калькування, поєднаний із транскодуванням (транслітерація)»**; Звіт №22 **«Слово 'хакер' є в українській мові, тому застосовую калькування та перекладаю як 'біохакер'»**; Звіт № 34: **«До лексичної одиниці 'bio-hackers' я також застосовую калькування, тому що слово 'хакер' існує в українській мові і його значення є зрозумілим пересічному читачу, тож переклад 'біохакери', який пояснюється ще й подальшим контекстом, також є зрозумілим»**.

Конкретизований варіант перекладу «генетичний хакер» пояснюється у Звіті №32 наступним чином: **«Далі слово 'біо' я вилучила та використала слово 'генетичний', адже це пов'язано саме с ДНК, а не лише з життям – хакерів так і залишила (транскодування з калькуванням), проте слово хакер більш в негативному контексті, як взламувач, можливо 'генетичні програмісти' звучали більше нейтрально»**.

Третю контрольну одиницю *bio-hackerdom* спробували відтворити всі учасники експерименту, але через доволі значну кількість хибнотлумачень, вдалося це далеко не всім. Оскільки наслідки помилкової інтерпретації («незалежний біо-хакер», «біохакер», «винахідник-самоучка», «генетичний підприємець», «[той], який би займався питанням ДНК як любитель») вже було доволі детально проаналізовано раніше, зосередимося на тих варіантах перекладу, які можна вважати наближеними до оригіналу, а отже зарахувати до перекладацьких перемог. Першу групу серед цих відповідників складають кальковані одиниці, у складі яких знаходимо різні українські аналоги англійського суфіксу *-dom*. Найбільш природним з позицій українських словотвірних та стилістичних норм є варіант «біохакерство»/«біо-хакерство», як, наприклад у Звіті №4: **«В українській мові для позначення узагальнених іменників дуже часто використовують суфікс '-ство'. Тому підбираючи український еквівалент, ми скористалися способом калькування з елементами транскодування ('біо') та додали український суфікс '-ство'. Інформаційний зміст цього слова 'біохакерство' при перекладі на українську мову було збережено»** або у Звіті №17: **«Biohackerdom' – неологізм, створений шляхом суфіксації, до слова 'biohacker' додали суфікс '-dom', що в українській мові зачасти передається суфіксом '-ство'. Калька з транскодуванням»**.

До другої групи відносимо менш вдалі варіанти перекладу «біохакердом»/«біо-хакердом», «хакеринг», «біоакінг», автори яких у своєму прагненні скопіювати вихідну одиницю, забули про (не)природність її звучання українською. Втім, створення ефекту незвичності могло бути окремою перекладацькою стратегією, як, наприклад, у Звіті №16: **«Підбираючи український еквівалент, ми скористалися способом калькування, проте для того, аби зберегти структуру одиниці, ми відмовились від збереження суфікса '-dom' на користь співзвучного синонімічного суфікса '-інг' для позначення узагальненого іменника. Такий суфікс непригаманий українській мові, працює стратегія очуження»**.

Певною мірою такі «неприродні» варіанти можуть вказувати на недостатню чіткість вилученого значення, що стоїть на заваді створенню адекватнішого відповідника, як, наприклад, у Звіті №26: **«Слово 'bio-hackerdom' було для мене найважчим з усього тексту. Навіть спробувавши зробити його морфемний аналіз, я так і не змогла визначитися з тим, що воно означає, тому переклала його як 'біохакердом'»**.

До третьої групи відносимо відповідники-двочлени, в яких суфікс *-dom* замінено на користь схожих за змістом іменників: «рух біохакерів», «біохакерська субкультура», «спільнота біохакерів», «царина біохакерства», «сфера біотехнологій». Як і у випадку з *techno-enthusiast*, ми не схильні розглядати такий переклад як описовий. Дивись, наприклад, Звіт №7 **«Оскільки точно інтерпретувати значення складно, вирішено знайти зв'язки в українській мові. Було виявлено популярний неологізм як позначення нової ймовірної демографічної групи, 'хакерська субкультура'. Таким чином, було обрано метод трансформації»**; Звіт №20: **«Неологізм 'bio-hackerdom' перекладаємо як 'царина біохакерства', бо слово 'hackerdom' ('hacker' + '-dom') має значення царини або сфери комп'ютерних хакерів»**.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивчення перекладів та звітів, поданих учасниками ретроспективного експерименту, дозволило отримати важливу інформацію стосовно подолання перекладацьких труднощів, що потрапляють до категорії мовної гри. Спираючись на діяльнісне розуміння мовної гри Вітгенштайном та Хьойзіною, ми віднесли до її різновидів номінативні процеси та їхні результати, представлені в дослідженні на матеріалі контрольних одиниць експерименту – квазітермінів-інновацій науково-популярного дискурсу. У перебігу експерименту його учасники давали свої пояснення стосовно особливостей інтерпретації квазітермінів як безеквівалентних одиниць, а також стратегій та способів/засобів їхнього відтворення українською мовою. Експеримент підтвердив валідність потенційних психолінгвістичних стратегій

перекладу контрольних одиниць, сформульованих на основі алгоритмічного моделювання.

Поняття перекладацької стратегії в її психолінгвістичному розумінні виступає єднальною ланкою між перекладом та грою, завдяки чому з'являється можливість інтерпретувати перекладацькі рішення у термінах теорії ігор. Зокрема, переважна більшість учасників експерименту обрали стратегію імітації (дзеркального відбиття) дій автора зі створення аналізованої вихідної одиниці, що може розцінюватися як намагання слідувати заданим ним правилам мовної гри. Так само, стратегія створення відповідника на основі інших способів/засобів цільової мови є намаганням запропонувати свої власні правила розв'язання проблемної ситуації. В будь-якому разі адекватне відтворення змісту ви-

хідної номінації в лексикалізованій формі розцінюємо як перемогу над автором у перекладацькій грі, тоді як вилучення одиниці з контексту має розцінюватися як програш. Цікавим випадком є описовий переклад, який не є однозначною поразкою, оскільки дозволяє передати зміст, зосереджений в оригінальній номінативній одиниці, але не є й перемогою, оскільки втрачає номінативну експресивність першотвору та пов'язану з ним конотацію експресивності.

Перспективою дослідження вважаємо, по-перше, подальше узагальнення отриманих даних та їхній опис у форматі дисертаційної роботи, а по-друге, експериментальну верифікацію особливостей перекладу інших різновидів мовної гри на матеріалі наукового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М. В. Типологические особенности научного текста: гипertextовая типология языка науки. Москва : Изд. Дом МИСиС, 2015. 100 с.
2. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 311 с.
3. Говердовский В. И. Коннотация терминологичности. Значение и его варьирование в тексте: сб. науч. трудов. Волгоград, 1987. С. 170–175.
4. Кудасова О. К. Роль стилистического приема в организации научного оценочного текста (на материале английской научной рецензии). Язык и стиль научного изложения. Лингвометодические исследования. Москва, 1983. С. 23–33.
5. Михайлович-Гетто О. П. Конотація квазітерміна в рекламному тексті: співвідношення індивідуального та колективного. Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». 2007. Т. 1, № 1. С. 156–160.
6. Мишуров Э. Н. Язык, «языковые игры» и перевод в современном лингвофилософском и лингвокультурологическом осмыслении. Вестник Московского университета. Сер. 22. Теория перевода. 2012. № 1. С. 5–15.
7. Ушакова А. О. Алгоритмические и эвристические механизмы мышления переводчика-лингвиста. Вестник Пермского Национального Исследовательского Политехнического Университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2017. № 1. С. 60–67.
8. Cronin M. Game theory and translation. Routledge encyclopedia of translation studies / Mona Baker (ed.). London and New York : Taylor & Francis Group, 2005. P. 91–93.
9. Gile D. Integrated Problem and Decision Reporting as a Translator Training Tool. The Journal of Specialised Translation. London, 2004. № 2. P. 2–20.
10. Huizinga J. Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture. London, Boston and Henley : Routledge & Kegan Paul, 1980. 220 p.
11. Jones F. R. Unlocking the Black Box: Researching Poetry Translation Processes. Translation and Creativity. Perspectives on Creative Writing and Translation Studies. London, 2007. P. 59–74.
12. Kussmaul P., Tirkkonen-Condit S. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies. TTR: traduction, terminologie, redaction. Québec, 1995. № 8 (1). P. 177–199.
13. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>.
14. Rambæk I. Translation strategies expressed in retrospective and concurrent verbal reports. Romansk Forum. 2004. № 19. P. 7–19.

REFERENCES

1. Alekseeva, M. V. (2015). Typologicheskiye osobennosti nauchnogo teksta: gypertextovaya typologyya yazyka nauky [Typological Specificities of Scientific Text: Hypertextual Typology of Scientific Language]. Moskva: Izd. Dom MISiS Publ. (in Russian)
2. Vitgenshtajn, L. (1995). Tractatus Logico-Philosophicus. Filosofov`ki doslidzhennya [Tractatus Logico-Philosophicus. Philosophy Studies]. Kyiv: Osnovy Publ. (in Ukrainian).
3. Goverdovskij, V. Y. (1987). Konnotacyya termynologychnosti [Connotation of Terms] Znacheny`e y` ego var`y`rovany`e v tekste: sb. nauch. trudov – Knowledge and Its Variety in the Text. Volgograd, 170–175. (in Russian)
4. Kudasova, O. K. (1983). Rol` stilisticheskogo priema v organizacii nauchnogo ocenochного teksta (na materyale anglijskoj nauchnoj recenzii) [The Role of Stylistic Tools in Organizing Scientific Appreciation Text]. Yazyk i stil nauchnogo izlozheniia. Lingvomethodicheskiie issledovaniia – Language and Style of Scientific Interpretation. Moskva, 23–33. (in Russian)
5. Mykhajlovych-Getto, O. P. (2007). Konotaciya kvazitermina v reklamnomu teksti: spivvidnoshennya indyvidual`nogo ta kolektivnogo [Connotation of Quasi-Term in Advertising Texts]. Visny`k SumDU. Seriya «Filologiya» – Visnyk of Sumy State University. Series "Philology", 1, 156–160. (in Ukrainian)

6. Mishkurov, E. N. (2012). Yazyk, «yazykovye igrы» i perevod v sovremennom lingvofilosofskom i lingvokul'turologicheskom osmyslenii [Language, Language Games and Translation in Modern Linguistic, Philosophical and Cultural Understanding] Vestny'k Moskovskogo universiteta Ser. 22. Teorija perevoda. – Moscow University Bulletin. Series 22. Theory of Translation, 1, 5–15. (in Russian).
7. Ushakova, A. O. (2017). Algoritmicheskie i evristicheskie mekhanizmy myshleniya perevodchika-lingvиста [Algorithmic and Heuristic Mechanisms of Thinking of a Translator-Linguist]. Vestnik PNIPIU. Problemy jazykoznanija i pedagogiki – PNRPU Bulletin. Issues of Linguistics and Pedagogy, 1, 60–67. (in Russian).
8. Cronin, M. (2005). Game theory and translation. In: Mona Baker (ed.). Routledge encyclopedia of translation studies. London and New York: Taylor & Francis Group, pp. 91–93.
9. Gile, D. (1980). Integrated Problem and Decision Reporting as a Translator Training Tool. The Journal of Specialised Translation, 2, 2–20.
10. Huizinga, J. (1980). Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
11. Jones, F. R. (2007). Unlocking the Black Box: Researching Poetry Translation Processes. In: Translation and Creativity. Perspectives on Creative Writing and Translation Studies. London, pp. 59–74.
12. Kussmaul, P., and Tirkkonen-Condit, S. (1995). Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies. TTR: traduction, terminologie, redaction, 8(1), 177–199.
13. Online Etymology Dictionary. Available at: <https://www.etymonline.com>.
14. Rambæk, I. (2004). Translation strategies expressed in retrospective and concurrent verbal reports. Romansk Forum, 19, 7–19.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ребрий Александр Владимирович – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: rebrii1967@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Пешкова Ольга Геннадиевна – соискатель кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: o.g.peshkova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7852>

Rebrii Oleksandr – Doctor of Philology, Full Professor, Head of Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: rebrii1967@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

Pieshkova Olha – Postgraduate student of Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: o.g.peshkova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7852>

УДК 811.111+811.112.2] 367/625-115

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-12

Порівняльна характеристика англійських та німецьких модальних дієслів

Руднева І. С.

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри німецької та французької мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: germfran@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3265-516x>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=R_8RpbMAAAAJ

RESEACH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Irina_Rudneva2

Бугай О. М.

старший викладач кафедри німецької та французької мов
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: o.bugay@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6108-3837>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.ru/citations?hl=ru&authuser=1&user=J44r1HYAAAAAJ>

RESEACH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Bugay

(Харків)

У статті розглядаються питання порівняння застосування модальних дієслів в німецькій та англійській мовах. Порівняння надається на основі прикладів вживання того чи іншого модального дієслова в різних випадках: в різних часових формах чи способах, в різних функціях. Особлива увага приділяється вживанню модальних дієслів з перфектним інфінітивом та німецьким модальним дієсловом, що вживаються в перфектних формах з варіантами їх перекладу. Приклади подаються з паралельним перекладом трьома мовами: німецькою, англійською та українською. У разі відмінностей у вживанні, в статті пояснюється їх різниця та наводяться можливі варіанти перекладу. Подаються також порівняння модальних дієслів та модальних конструкцій у німецькій та англійській мовах, що виражають різні ступені припущення. Надаються таблиці з двомовним перекладом, включаючи рідну мову, та вказівкою на приблизний ступінь вірогідності. В статті розглядаються також приклади вживання заміників модальних дієслів, що виконують різні функції модальності. Наводяться також приклади вживання модальних дієслів в умовному способі, їх можливі варіанти перекладу. Порівняння вживання модальних дієслів в німецькій та англійській мовах супроводжувалось знаходженням схожості та відмінностей в їх граматичних формах та значеннях. Приклади наводились як із двохмовних словників, так і з сайтів електронних носіїв. При дослідженні матеріалу можна було спостерігати збіг у значеннях приблизно 80 відсотків модальних дієслів у цих мовах та розбіжності у використанні складних граматичних форм модальних дієслів в обох мовах та труднощі при перекладі цих форм.

Ключові слова: модальні дієслова; модальні конструкції; перфектний інфінітив; припущення; форма умовного часу.

Руднева И. С., Бугай О. М. Сравнительная характеристика английских и немецких модальных глаголов. В статье рассматриваются вопросы сравнения употребления модальных глаголов в немецком и английском языках. Сравнение проводится на основании примеров употребления того или иного модального глагола в разных случаях: в разных временных формах или наклонениях, в разных функциях. Особенное внимание уделяется употреблению модальных глаголов с перфектным инфинитивом и немецким модальным глаголам, которые употребляются в перфектных формах с вариантами их перевода. Примеры приводятся с параллельным переводом тремя языками: немецким, английским и украинским. В случае различий в употреблении в статье объясняется их разница, и приводятся возможные варианты перевода. Приводятся также сравнения модальных глаголов и модальных конструкций в немецком и английском языках, где выражаются разные степени предположения. Приводятся таблицы с двуязычным переводом, включая родной язык, и указанием на приблизительные степени вероятности. В статье рассматриваются также примеры употребления заменителей модальных глаголов, выполняющих разные функции модальности. Приводятся также примеры употребления модальных глаголов в сослагательном наклонении, их возможные варианты перевода. Сравнение употребления модальных глаголов в немецком и английском языках сопровождалось нахождением сходства и различий в их грамматических формах и значениях. Примеры

приводились як із двуязычних словарей, так і з сайтів електронних носіїв. При дослідженні матеріала можна було спостерігати збіг значень приблизно 80% модальних дієслів у цих мовах і різницю в використанні складних граматических форм модальних дієслів у обох мовах і складності при перекладі цих форм.

Ключевые слова: модальні дієслів; модальні конструкції; перфектний інфінітив, передположення. форма умовного нахилу,

Rudnyeva I., Bugay O. Comparative analysis of the English and German modal verbs. The article is focused on the problem of comparison of modal verbs in both languages – German and English. The comparative analysis is given on the base of use of this or that modal verb in different cases: in different tenses, mood taking into account their different functions. A special attention is paid to perfect infinitive forms of verbs and to the German modal verbs in particular which are used in perfect forms. All the examples are given in three languages – German, English and Ukrainian. When the use of modal verbs does not correlate in the given languages the explanation of this difference and all the possible versions of translation are given. We have provided the comparison of modal verbs and the modal patterns in German and English having different degrees of assumption, including the tables with a triple translation of a sentence, as well as the translation into the mother tongue, pointing an approximate degree of probability. In the article we also have made an attempt to consider the examples of using substitutes for modal verbs, which have different functions of modality. The examples of the modal verbs use in the Subjunctive mood and the possible variants of its translation are given. While comparing the use of modal verbs in German and English we have found definite similarities and some differences in the meanings of their grammar forms. The examples were taken from both German and English bilingual dictionaries and from the internet sites. Having made a substantial research of the material we may state that there is a certain coincidence in the meaning of approximately 80% of modal verbs in these languages and a difference in the use of the complex grammatical forms of modal verbs in both languages and the differences while translating them.

Key words: assumption; Conditional form of tense; modal patterns; modal verbs; perfect infinitive.

1. ВСТУП

Проблемою порівняння германських мов опікувались багато лінгвістів впродовж декількох століть. Серед них можна назвати таких відомих мовознавців, як Виноградов В. В. (1975), Колшанський Г. В. (1961), Шведова Н. Ю. (1960) Проте, порівняння модальних німецьких та англійських дієслів у претеріто-презентних формах займалась невелика кількість лінгвістів, таких як Карташева Н. К. (1983) та Мусина Г. Г. (1981). Однак, про праці, присвячені порівнянню модальних німецьких дієслів у перфектних формах з англійськими, на даний час не відомо широкому загалу. Тому ця проблема є актуальною і викликає неабиякий інтерес серед лінгвістів.

Порівняльна характеристика модальних дієслів у німецькій та англійській мовах проводилась у зв'язку з тим, що переклад цих дієслів пов'язаний з труднощами відносно відтінків у їх значенні та можливості адекватного перекладу. Оскільки в англійській мові дієслова не мають своїх особливих форм умовного способу дії (в німецькій мові всі дієслова мають усі часові форми умовного способу дії – Konjunktiv), то для англійських модальних дієслів існують відповідні заміники або допоміжні засоби передачі різних модальних значень.

Іноді близькі за звучанням слова мають різне значення. Наприклад англійське дієслово **dare** близьке за звучанням до німецького слова **dürfen**, але діапазон вживання **dare** набагато вужчий, ніж у німецького. Також німецьке **wollen** та англійське **will** відрізняються не тільки за модальною функцією, але й у використанні зі значеннєвими словами в перфектному інфінітиві.

Об'єктом дослідження є модальні дієслова та конструкції в англійській та німецькій мовах.

Предметом дослідження є форми англійських та німецьких модальних дієслів з точки зору контрастивної лінгвістики, особливостей їх часових форм і форм способу дії (дійсний, наказовий, умовний). Мета статті полягає в тому, щоб встановити схожість та відмінності у використанні модальних дієслів в англійській та німецькій мовах.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Автори статті дослідили різні форми модальних дієслів та конструкцій як в їх основних значеннях, так і, зокрема, у функції припущення та вірогідності, коли вони вживаються з перфектним інфінітивом (Infinitiv II) основного дієслова, тоді, коли можна сплутати перфектний інфінітив основних дієслів з формою Perfekt / Plusquamperfekt модальних дієслів + неозначена форма основних дієслів – Infinitiv I. Наприклад, Wir hätten das wissen sollen. (Plusquamperfekt Konjunktiv) – Нам слід би було це знати – перекладається англійською мовою: We should have known this (Модальне дієслово «should» + . перфектний інфінітив). В першому прикладі «sollen» стоїть в перфектній формі та означає повинність та розчарування з приводу невиконання дії. В наступному ж прикладі sollen» вживається з перфектним інфінітивом (Infinitiv II) основного дієслова і означає чуже висловлення щодо минулої дії.

Ihr sollt mir geholfen haben. – They say you (ought to) have helped me. / They say you were supposed to help me. / They say you (must) have helped me. – Кажуть, що ви мені допомогли.

Нижче у статті приведено порівняння модальних дієслів та конструкцій у англійській та німецькій мовах:

Дієслова **können** та **can** мають схожі значення:

1. Можливість або неможливість, обумовлені різними обставинами.

а) фізична сила: I can jump high. – Ich kann hoch springen. – Я вмію високо стрибати.

б) розумові здібності: I can speak English. – Ich kann Englisch sprechen.

в) можливості, що передаються через органи чуття: Can you hear that sound? – Kannst du den Laut hören? – Ти чуєш цей звук?

2. Дозвіл. Can we go home? – Können wir nach Hause gehen? [2, с. 762] – Ми можемо йти додому? (В офіційному стилі тут вживається «may» (анг.) та «dürfen» (нім.)

3. Спроможність. I couldn't / wasn't able to go to the theatre yesterday. – Ich konnte nicht ins Theater gehen / war nicht in der Lage / nicht imstande gestern Abend ins Theater zu gehen. – Я не зміг піти до театру вчора ввечері.

«Couldn't / konnte nicht» означає «бути неспроможним з певних обставин», а «to be able» / »in der Lage, / imstande sein» означає «бути спроможним чи неспроможним фізично»,

4. Припущення.

It can be. – Das kann sein. – Це може бути.

5. Припущення, пов'язане з минулим. (Вживається перфектна форма інфінітива основного дієслова.

He could have read much. («can» в цьому випадку міняється на «could») – Er kann viel gelesen haben. – Він, мабуть, багато читав.

6. В німецькій та англійській мовах для підсилення значення модального слова є окремі сталі вирази: англійська конструкція «I can't but» / «I cannot stop + ing» в німецькій мові «Ich kann nicht umhin» – «Я не можу не». Для цього також вживаються англійське must та німецьке müssen.

Розбіжності:

1. В німецькій мові können може означати «вміти» «знати» та вживається без значеннєвого дієслова: Können Sie Deutsch? – Can you speak German? – Ви володієте німецькою? В англійській мові «can» самостійно не вживається. Ich kann kein Deutsch. – I don't speak English. – Я не знаю німецької мови. / Я не розмовляю німецькою мовою.

2. В німецькій мові для вираження припущення, пов'язаного з минулим, вживається конструкція können (в теперішньому часі) + Infinitiv II, в англійській мові «can» міняється на «could».

3. В англійській мові «can» може вживатися тільки в теперішньому часі, для майбутнього чи минулого часу вживається конструкція **to be able**. В минулому часі також його повноцінним заміником є «could».

«Müssen» та «must» (бути повинним) схожі в наступних значеннях:

1. Розуміння необхідності виконання: Ich muss diese Arbeit tun. – I must do this work. – Я повинен виконати цю роботу.

2. Наказ: Sie müssen das tun. – You are to do it You have to do it – Ви повинні / мусите це зробити.

3. Порада: Sie müssen diesen Film sehen. – You must/should see this movie. – Ви повинні подивитись цей фільм.

4. Припущення, що стосується минулого часу та має великий ступінь вірогідності: Er muss das gesagt haben. – He must have said it. – Він, напевно, це сказав.

Розбіжності:

1. Коли «müssen» стоїть з запереченням «nicht», тоді це означає – «не обов'язково», і можна вживати конструкцію brauchen з запереченням: Muss ich das machen? – Nein, du musst nicht / brauchst nicht das zu machen. – Must I do it? – No, you needn't. – Мені це треба робити? – Ні. Тобі не треба/ не обов'язково це робити.

2. В англійській мові «must not» означає заборону та замінює «may + not» У негативній відповіді на прохання вживається «must not», що перекладається німецькою або «dürfen nicht» або «sollen nicht»: May I have a smoke? – No, you mustn't. – Darf ich rauchen? – Sie dürfen/sollen nicht. – Чи можна мені палити? – Ні, не можна (категорична заборона).

Dürfen тотожне дієслову **may** у значенні можливості, зумовленої дозволом або правом:

1. Darf ich herein? – May I come in? – Дозвольте ввійти!

2. Твердження, припущення в наукових текстах: Dieses Ereignis dürfte vor vielen Jahren geschehen sein. – This event must / may have taken place a lot of years ago. – Ця подія, вірогідно, відбулась багато років тому.

3. Припущення: Morgen dürfte schönes Wetter sein – The weather must can/may be fine tomorrow / The weather ought to be fine tomorrow (слід очікувати). – Завтра, можливо, буде хороша погода. Ступінь вірогідності вищий, ніж з модальними дієсловами «can» та «could».

4. Припущення, обережний натяк: dürfte + Infinitiv II (дієслово dürfen стоїть в Präteritum Konjunktiv і перекладається англійською модальним дієсловом «might»): Er dürfte sich geirrt haben. He might have mistaken. – Мені здається, що він помилився.

Розбіжності:

Якщо в німецькій мові заборона передається через dürfen + nicht або sollen + nicht, то в англійській мові заборона передається через «must not»: Hier darf man nicht rauchen. – You mustn't smoke here. – Тут не можна палити.

Mögen та «**may**» / **can** схожі, коли вони:

1. виражають припущення. Das mag wohl wahr sein. – It can / may be true. – Може це й правда / Це схоже на правду.

2. В запитаннях: Wer mag das sein? – Who may it be? – Хто б це міг бути?

Форма минулого часу або умовного способу від «may» – «might», що може виражати припущення,

можливість, але «might» має відтінок малої імовірності виконання дії: В наступних реченнях may та might виражають невпевненість у виконанні дії, але «might» має менший, ніж may ступінь припущення: She may (невпевненість у виконанні дії) have written her composition. Sie mag / kann / könnte diesen Aufsatz geschrieben haben. – Вона, можливо, написала твір. She might have stayed at home. – Sie könnte zu Hause geblieben sein. Вона, можливо, залишилась вдома.

Тобто, модальні дієслова may та might, вживаючись з перфектним інфінітивом (Infinitiv II), німецькою можуть перекладатися з допомогою können та mögen + Infinitiv II.

Mögen часто вживається в умовному способі і означає «хотів би»: Ich möchte dieses Kleid (kaufen). – I'd like to buy this dress. – Я б хотіла (купити) цю сукню.

Німецьке модальне дієслово **sollen** означає необхідність, яка не завжди пов'язана з виконанням. Воно може перекладатися англійською з допомогою **to be to**. Наприклад: Ich soll zur Post gehen. – I am to go to the post office. – Мені треба йти на пошту (спонукання, порада, пропозиція). В наказовому способі більш категорична форма, яка передається англійською через **must** або **to be to**: Soll/mag er kommen! – He must come. / He is to come. – Нехай він прийде.

Sollen в запитаннях вживається замість **müssen**: Wann soll er das tun? – When is he to do it? / When should he do it? – Коли він повинен це зробити?

Тобто, **sollen** має такі аналогії в англійській мові: «**must**», «**to be to**», «**to have to**»: Sie sollen / müssen / haben zu hören. – You are to listen / You have to listen / You must listen. – Ви повинні слухати!

В умовному способі sollen означає пораду і може перекладатися як «should»: Sie **sollten** nicht so viel arbeiten. – You **shouldn't** work so much. – Вам не треба так багато працювати. **Sollen** в запитаннях вживається також, якщо хочуть отримати стверджувальну відповідь: **Soll** ich lesen? – **Shall** I read? – Мені читати?

Англійське **will** та німецьке **wollen** перетинаються в значенні «мати намір»: Was wollen wir am Sonntag machen? – What will we do on Sunday? – Що ми робитимемо в неділю?

В запитанні: Was wollen Sie von mir? – What do you want from me? – Що ти від мене хочеш?

To have to виражає обов'язок, який не залежить від того, хто говорить:

I have to come to work at eight. – Ich soll um acht Uhr zur Arbeit kommen. – Я повинен прийти на роботу о восьмій.

Коли немає обов'язкової потреби у виконанні дії, то вживається або конструкція «don't have to» або «needn't», тотожні німецьким конструкціям haben + nicht + zu + Infinitiv brauchen + nicht (kein) + zu + Infinitiv: You don't have to (you needn't) get up at seven. – Du brauchst nicht / hast nicht. um 7 Uhr aufzustehen. – Тобі не треба вставати о сьомій.

В минулому та майбутньому часі завжди замість «**must**» вживається «**to have to**»:

He had to come. – Er sollte / musste kommen. – Він повинен був прийти. 2. He will have to come. – Er wird kommen sollen / müssen. – Він повинен буде прийти.

To be to вказує на те, що дія повинна мати місце у відповідності з наміченим планом або домовленістю: He was to work. – Er musste arbeiten. – Він мав працювати. Порівняймо з німецькою пасивною конструкцією sein + zu + Infinitiv, що означає: 1) бути повинним; 2) могли: Das Buch ist zu lesen. – 1) Книгу треба прочитати. 2) Книгу можна прочитати. **To be to** може також означати «Судитися стати кимось»: She was to become an actress. – Sie sollte Schauspielerin werden. – Вона повинна була (їй судилося) стати акторкою.

Shall вживається в офіційному стилі, означає наказ, попередження, вказівку, пропозицію: You shall have to wait for him. – Du **sollst** auf ihn warten. – Ти повинен на нього чекати.

В запитаннях (прохання про дозвіл): **Shall** I open the window? – **Soll** ich das Fenster aufmachen? – Мені відкрити вікно? **Shall** she go home? – **Soll** sie nach Hause gehen? – Повинна вона йти додому? 3. Shall I translate? – Soll ich übersetzen? – Перекладати?

В інструкціях, попередженнях, що містять заборону: Homeless **shall** not sleep by night in parks. – Obdachlose **dürfen** in der Nacht in den Parks nicht schlafen. – Бездомним забороняється спати вночі в парках.

Оскільки в англійській мові немає форм умовного способу, то модальні дієслова, що мають форму минулого часу, «could, might» та дієслова «would», «should», можуть також вживатися в умовному способі. В німецькій мові всі модальні дієслова можуть вживатися самостійно, без неозначеної форми основного дієслова, англійські модальні дієслова зазвичай не вживаються самостійно, за винятком короткої відповіді: I can, I can't (Примітка: в англійській мові «**can**» може вживатися тільки в теперішньому часі, для майбутнього чи минулого часу вживається конструкція «**to be able**».

Ought to/should/might виражають докору, неохвалення:

You ought to have done this work. – Du hast diese Arbeit machen sollen – Ти повинен був / повинна була зробити цю роботу.

You might be more attentive. – Du solltest aufmerksamer sein. – Тобі слід бути більш уважною.

You should have talked to him. – Du hast mit ihm sprechen sollen – Тобі слід було поговорити з ним.

Рекомендація, особиста думка:

You should visit your mother. – Du soll(te)st deine Mutter besuchen. – Тобі б слід було відвідати твою матір..

Dare: Рішучість, усвідомлене прагнення зробити щось, насмілитись.

She hardly dared hope. – Sie hatte nicht einmal die Hoffnung. – Вона навіть не сміла надіятись.

Німецькі модальні дієслова мають всі часові форми. Англійські модальні дієслова не мають форми Perfekt (минулий розмовний час) та Plusquamperfekt (давно минулий час).

Надалі автори наводять результати дослідження німецьких модальних дієслів в Perfekt, Plusquamperfekt, Futurum, їх переклад англійською та українською.

Können

1. Er hätte da sein können. – He could have been there. – Він міг би бути там.

2. Der Ingenieur hatte die Maschine am Sonntag reparieren können. – The engineer had been able to repair the machine on Sunday. – Інженер міг відремонтувати машину в неділю.

3. Ich werde das machen können. – I'll be able to do it. – Я зможу це зробити.

Müssen

1. Er hat nie etwas bezahlen müssen. – He has never had to pay anything. – Йому ніколи непотрібно було ні за що платити.

2. Die Studentin beklagte sich, dass sie diese ganze Woche hat fleißig lernen müssen. – The student complained that she has had to study hard this entire week. – Студентка скаржилась, що їй довелося весь цей тиждень старанно навчатись.

Dürfen

Er wird es machen dürfen. – He'll be allowed to do it. – Йому дозволять це зробити.

Wollen

1. Er hat schon immer nach Deutschland reisen wollen. – He has always wanted to travel to Germany. – Йому завжди хотілось подорожувати до Німеччини.

2. Er hat es finden wollen. – He wanted to find it. – Він хотів це знайти.

Sollen

1. Er hätte es uns sagen sollen. – He should have said it to us. – Йому слід було нам про це сказати.

2. Wir hätten es ihm nicht sagen sollen. – We shouldn't have told him. – Нам не слід було йому про це говорити.

3. Das hätten wir wissen sollen. – We should have known that. – Нам слід було це знати.

В англійській мові більше 10 дієслів або конструкцій, що виконують модальні функції: can, to be able to, could, must, to be to, to have to, may, might, will, shall, should, would, ought to, needn't, dare.

Модальні дієслова з перфектним інфінітивом у функції припущення:

Can «могти, вміти» в запитаннях та у негативних висловлюваннях, якщо мовець здивований або невдоволений. – They can't have arrived already [2, с. 213], Sie können noch nicht gekommen sein. – Вони ще не повинні були приїхати; could – припущення, що стосується минулого часу. – No one else could have done it – it had to be Neville. [2, с. 747] Niemand anderer konnte das gemacht haben. Das musste Neville sein. – Ніхто інший не міг цього зро-

бити мабуть це був Невіл.; *may (might)* «могти з чийогось дозволу» Well, I may have been wrong (припущення). [2, с. 1018] Ich kann/mag mich geirrt haben – Я можливо помиляюсь (помилився); They may have called while you were out. [2, с. 1018] Sie können angerufen haben als du fehltest/als Sie fehlten – Вони, мабуть, телефонували коли тебе/Вас не було вдома.; *might* припущення, що стосується минулого часу – He might have missed the train. [2, с. 1349] Er kann/könnte der Zug verpasst haben. Можливо він запізнівся на потяг.

Для вираження припущення, невпевненості як в англійській, так і в німецькій мові нарівні з модальними дієсловами вживаються також модальні слова. В англійській мові це такі прислівники, як probably, likely, в німецькій – wohl, möglich, vielleicht, wahrscheinlich і т.д.

1. It will probably rain this afternoon. – Es wird wohl an diesem Nachmittag regnen (Regen geben) – Мабуть, буде дощ після обіду.

2. I shall very likely be there. – Ich werde höchstwahrscheinlich dort sein. – Я буду там напевно.

He said you'd be giving them a lift. – Not likely. [2, с. 1019] – Er sagte, du wirst sie mit deinem Auto fahren. – Ich bin nicht sicher. – Він сказав, що ти їх підвезеш. – Я не впевнений.

Maybe

1. Maybe it's all just a big misunderstanding. [2, с. 019] – Das mag ein großes Missverständnis sein. – Це, мабуть, велике непорозуміння.

2. Do you think he'll come back? – Maybe. [2, с. 1019] – Wie meinen Sie, kommt er zurück? – Kann sein. – Як ви думаєте, він повернеться? – Може бути.

3. Maybe, they are right, but maybe not. [2, с. 1019] – Mag sein, dass sie Recht haben, mag sein, nicht. – Може бути, що вони мають рацію, а може й ні.

4. Maybe I can ride the bicycle and follow you. [2, с. 1019] – Mag sein, dass ich Rad fahren kann und Ihnen/dir folgen kann. – Можливо, я зумію їхати на велосипеді і слідувати за Вами/тобою.

Probably

1. It will probably take about a week. [2, с. 1305] – Das soll / wird etwa eine Woche dauern. – Це займе, мабуть, десь тиждень.

2. It's probably the best movie I have ever seen. [2, с. 1305] – Das wird wohl der beste Film (gewesen) sein, den ich je gesehen habe. – Це, мабуть, найкращий фільм з тих, що я коли-небудь бачив.

3. Is she going to send it back? – Probably not, no. [2, с. 1305] – Wird sie das zurückgeben? – wahrscheinlich, nicht. Nein. – Вона це поверне? – Можливо, що ні. Ні.

Приклади німецькою в англійському перекладі: зліва – перфект модального дієслова; справа – модальні дієслова з перфектним інфінітивом основних дієслів.

а) дія, процес, які повинні або могли відбуватися в минулому;

1. können – can / could: Er hätte da sein können. – He could have been there that time – Він міг би тоді бути там.	Er kann mir einen Brief geschrieben haben. – He may have written me a letter. – Можливо, він мені написав листа.
2. dürfen -may/might, ought to / should: You shouldn't have done it. / You oughtn't to have done it; – Du hättest das nicht tun dürfen. – Тобі не слід би було цього робити.	Sie dürften sich geirrt haben. – You may / might have mistaken. – Ви, мабуть, помилились [2, с. 909].
3. müssen – must / had to Alle Kinder haben helfen müssen. – All the children had to help. – Всі діти повинні були допомагати.	Der Zug muss neulich abgefahren sein. – The train must have departed recently. – Потяг, напевно, щойно рушив. Das muss ein Missverständnis gewesen sein. – That must have been some misunderstanding. – Це, ймовірно, було непорозуміння.
4. Mögen – would like: Ich hätte sehen mögen, wie er ins Wasser fiel! [1, с. 763] – I'd like to have seen how he fell into water! – Хотів би я побачити, як він упав у воду!	What may(might) he have done? – Was mag er getan haben? – Що він міг накоїти?

б) дія, процес, які повинні або могли б відбуватися в минулому, але у мовця є різні ступені невпевненості у їх виконанні.

З дієсловами «sollen + Infinitiv II» та «wollen + Infinitiv II» під пунктом б) виражається відповідно sollen + Infinitiv II – чуже висловлення, а wollen + Infinitiv II – висловлення особи, в якому ми сумніваємося.

а) 1. Sollen в Perfekt/Plusquamperfekt з іншим дієсловом: Er hätte es uns sagen sollen. – He should have told it to us. – Він повинен був би нам це сказати.

2. Das hätten wir wissen sollen. – We should have known this. – Нам слід було це знати.

б) Дієслово sollen + Infinitiv II виражає чуже висловлення:

Ihr sollt mir geholfen haben. – They say you (ought to) have helped me. / They say you were supposed to help me. / They say you (must) have helped me. – Кажуть, що ви мені допомогли.

Але: Ihr habt mir helfen sollen. – You ought to (should) have helped me. You were supposed to help me. – Вам слід було мені допомогти.

а) wollen в Perfekt з іншим дієсловом: – Er hat es finden wollen. – He wanted to find it. – Він хотів це знайти.

б) wollen + Infinitiv II – висловлення особи, в якому ми сумніваємося.

1. Er will das gefunden haben. – He claims to have found it. – Він стверджує, що знайшов це.

2. Er will seine Freunde anrufen haben (Er behauptet, dass er seine Freunde anrufen hat). – He claims to have phoned his friends. – Він стверджує, що зателефонував своїм друзям.

Werden + wohl + Infinitiv I – припущення щодо теперішнього часу: Es wird wohl draußen regnen. – На вулиці, мабуть, йде дощ. – It can /must be raining outside.

Werden + Infinitiv II може мати подвійне значення: або виражати припущення щодо минулого (1) або щодо майбутнього (2).

1. Припущення щодо минулого:

Er wird das gemacht haben (Er muss/kann das gemacht haben). – He must / could have done it. – Він це, мабуть, зробив.

Er wird das vergessen haben. (Er muss/kann das vergessen haben). – He may have clean forgotten it. / He could have clean forgotten it. [2, с. 631] – Він це, мабуть, забув.

2. Припущення щодо майбутнього:

Er wird das gemacht haben. – (He'll probably have done it (He'll probably have done it). – Він це, мабуть, зробить (перед іншою дією в майбутньому). Er wird das vergessen haben. – He'll probably have forgotten it. – Він це, мабуть, забуде.

Як впливає з прикладів, найчастіше Perfekt німецьких модальних дієслів перекладається англійською простим минулим часом – Past Simple еквівалентних модальних дієслів або їх заміників. Іноді вживається конструкція «модальне англійське дієслово + перфектний інфінітив – Infinitive Perfect.

Але коли ми маємо конструкцію модальне дієслово + Infinitiv II основного дієслова в англійській та німецькій мовах, то українською мовою він може перекладатися минулим часом (при перекладі з німецької), а при перекладі з англійської або теперішнім або минулим часом. Крім того, в англійській мові може бути відсутнє значення припущення, наприклад: You were out enjoying yourself when you ought to have been studying. [2, с. 1165]. Du hast dich an der frischen Luft amüsiert, während du studieren solltest/hast studieren sollen. Ти насолоджувався свіжим повітрям у той час, коли ти повинен був навчатись. His new car must have cost around 20,000 pounds. [2, с. 1349] Sein neues Auto muss etwa 20,000 £ kosten/gekostet haben. Його новий автомобіль, мабуть, коштує/коштував близько 20 000 фунтів.

Переклад дієслова need з Perfect Infinitive в запечченні в німецькій мові не можливий з дієсловом brauchen + Infinitiv II у негативній формі, наприклад: You needn't have spent all that money. – Du/Sie

musstest\mussten nicht das ganze Geld ausgeben. – Тобі/Вам не треба було витратити всі ці гроші. I needn't have worried. – Ich hätte mir keine Sorgen machen müssen. – Мені не потрібно було так турбуватися.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Отже, ми можемо зробити висновок, що у більшості випадків основні значення модальних дієслів в обох мовах близькі. Різниця відчутна в конструкціях з перфектним інфінітивом, де необхідно при

перекладі користуватись описовим (дескриптивним) методом.

Під час аналізу проілюстрованого матеріалу було виявлено, що у близько 80% прикладів значення модальних дієслів в англійській та німецькій мовах співпадають, але є певна різниця у значенні дієслів «wollen» та «sollen» при порівнянні з англійськими дієсловами «will» та «must/should». Перспективою подальшого дослідження може бути використання новітніх англо- та німецькомовних підручників та словників, а також білінгвальних словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Langenscheidt. Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache, KG Berlin und München, 2010. 1343 S.
2. Longman Dictionary of Contemporary English. The living dictionary. Pearson Longman, 2005, 1950 p.
3. Paffen, K. A. Deutsch-Russisches Satzlexikon. VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig, 1980, B. I-II. 1686 S.

REFERENCES

1. Langenscheidt. Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache, KG Berlin und München, 2010, S.1343
2. Longman Dictionary of Contemporary English. The living dictionary. Pearson Longman, 2005, P.1950.
3. Paffen, K. A. Deutsch-Russisches Satzlexikon. VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig, 1980, S.1686

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Руднева Ирина Станиславовна – кандидат педагогических наук, заведующая кафедры немецкого и французского языков Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина; e-mail: germfran@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3265-516x>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=R_8RpbMAAAAJ RESEACH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Irina_Rudneva2

Бугай Ольга Михайловна – старший преподаватель кафедры немецкого и французского языков Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина; e-mail: o.bugay@karazin.ua; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-6108-3837>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.ru/citations?hl=ru&authuser=1&user=J44r1HYAAAAJ>; RESEACH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Bugay

Rudnieva Iryna – Candidate in Pedagogy, Head of Department of German and French Languages of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: germfran@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3265-516x>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=R_8RpbMAAAAJ RESEACH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Irina_Rudneva2

Bugay Olga – Senior Lecturer at Department of German and French Languages of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: o.bugay@karazin.ua; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-6108-3837>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.ru/citations?hl=ru&authuser=1&user=J44r1HYAAAAJ>; RESEACH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Olga_Bugay

УДК 811.111'255.4'42'37

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-13

Функціональні характеристики виносок в художньому перекладі

Фролова І. Є.

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

e-mail: i.ye.frolova@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9260-229X>

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWlJUAAAAJ>

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Углевата А. М.

магістрант Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті подано функціональний аналіз виносок у художньому перекладі. Літературний текст, окрім власне текстових, вміщує метатекстові, інтертекстові та, можливо, паратекстові елементи. Паратекстові елементи можуть також з'являтися під час відтворення літературного тексту іншою мовою, у цьому випадку їх додає перекладач або редактор. Паратекст охоплює низку компонентів, серед яких наявні виноски, зокрема документальні, що досліджені в цій статті. Зосереджуючи увагу на функціональних характеристиках виносок, ми стверджуємо, що їхню основу складають формальні та семантико-когнітивні риси. Формальні – графічні – характеристики досліджених виносок є такими: вони завжди розташовані внизу сторінки під рискою, позначені зазвичай цифрою (у деяких випадках – зірочкою), надруковані дрібним шрифтом (часом курсивом). Усі ці властивості виконують атрактивну функцію, привертаючи увагу читача до виноска. Семантико-когнітивні характеристики виносок охоплюють два основні та один другорядний різновид. Виноски двох основних груп надають про певний елемент тексту інформацію, яка має універсальний або культурно-лінгвокультурно специфічний характер, виконуючи у такий спосіб експланаторну функцію. Виноски третьої – другорядної – групи надають інформацію про інтертекстовий елемент, зокрема про авторство перекладу цього елемента. Таким чином вони виконують адитивну функцію.

Ключові слова: художній переклад, літературний текст, паратекст, виноска, функціональні характеристики, формальні характеристики, семантико-когнітивні характеристики.

Фролова І. Є., Углевата А. Н. Функциональные характеристики сносок в художественном переводе. В статье представлен функциональный анализ сносок в художественном переводе. Литературный текст, помимо собственно текстовых, содержит также метатекстовые, интертекстовые и, возможно, паратекстовые элементы. Паратекстовые элементы могут также быть введены при воспроизведении литературного текста на другом языке, в этом случае их добавляет переводчик или редактор. Паратекст включает ряд компонентов, в числе которых сноски, в частности документальные, которые исследованы в данной статье. Сосредоточивая внимание на функциональных особенностях сносок, мы утверждаем, что в их основе лежат формальные и семантико-когнитивные свойства. Формальные – графические – характеристики изученных сносок таковы: они всегда расположены внизу страницы под чертой, обозначены обычно цифрой (в некоторых случаях – звездочкой), напечатаны мелким шрифтом (иногда курсивом). Все эти свойства выполняют атрактивную функцию, привлекая внимания читателя к сноске. Семантико-когнитивные черты сносок включают две основные и одну дополнительную разновидность. Сноски двух основных групп снабжают текстовый элемент информацией, которая имеет универсальный либо культурно или лингвокультурно специфический характер, выполняя таким образом экпланаторную функцию. Сноски третьей – второстепенной – группы содержат информацию про интертекстовый элемент, в частности, про авторство перевода данного элемента. Таким образом они выполняют адитивную функцию.

Ключевые слова: художественный перевод, литературный текст, паратекст, сноска, функциональные характеристики, формальные характеристики, семантико-когнитивные характеристики

Frolova I., Uglevata A. Functional Features of Footnotes in Literary Translation. The article provides a functional analysis of footnotes in literary translation. A literary text, besides the textual, comprises metatextual, intertextual and, possibly, paratextual elements. The paratextual elements can be also introduced while rendering a literary text in another language, in this case they

can be added by translator or editor. Paratext comprises a number of components, footnotes among them, namely, the documentary ones which are subjected to analysis in this article. Concentrating upon the functional features of footnotes, we argue that they are rooted in their formal and semantic-cognitive characteristics. The formal – graphic – features of the footnotes under study are as follows: they are always placed at the foot of a page below a line, marked mostly by a figure (in some cases by an asterisk), printed in small font (sometimes in italic font). All these perform the attractive function, drawing the reader's attention to the footnote. The semantic-cognitive features of footnotes come in two basic varieties and one minor one. The footnotes of the two basic groups provide information about a textual element, that of universal or culturally or lingvoculturally specific character thus performing the explanatory function. The footnotes of the third - minor - group provide information about an intertextual element, in particular, about the authorship of the translation of this element. Thus they perform the additive function.

Key words: literary translation, literary text, paratext, footnotes, functional features, formal features, semantic-cognitive features.

1. ВСТУП

У нас час є всі підстави стверджувати, що перекладознавство загалом відкидає ідею неперекладності, натомість акцентуючи увагу на труднощах перекладу, спричинених об'єктивними та суб'єктивними чинниками. У цьому зв'язку набуває особливої значущості аналіз шляхів, способів і засобів подолання цих труднощів.

Основна проблема перекладу, зокрема художнього, криється у тому, що при перекладі художнього тексту має місце зіткнення двох культурних систем, що неминуче породжує змішування культурних тенденцій. Текст перекладу в тематичному і стилістичному відношенні характеризується взаємопроникненням двох культур, і кожен переклад, більшою чи меншою мірою, відображає це протиріччя [7, с. 131].

Але ця проблема не є єдиною, що постає перед перекладачем.

Останнім часом в лінгвістичній теорії художнього тексту все активніше розвивається антропоцентричний напрямок, в рамках якого літературний твір розглядається як втілення індивідуально-авторського способу сприйняття і організації світу [6; 15].

Створення індивідуальної авторської картини світу, як і національної картини світу, є результатом накопичення досвіду нації, яке знаходить своє відображення в мові [8, с. 21]. Таким чином, культурна спадщина одного народу впливає на мову нації і окремого індивіда.

Отже, завдання перекладача полягає у відтворенні авторської картини світу, вербально втіленої у тексті художнього твору. Це в найбільш широкому сенсі означає, що текст перекладу має перебувати із текстом оригіналу у відносинах *функціональної еквівалентності*, апелювати до тих самих ментальних структур читача – представника цільової лінгвокультури та здійснювати такий самий вплив на нього. У прагненні досягнути цієї мети перекладачі шукають та знаходять компенсаторні механізми, котрі дозволяють подолати труднощі, спричинені культурно-мовними відмінностями. Одним із таких ефективних механізмів є використання паратекстових елементів – документальних виносков.

Ведучи мову про художній текст, дослідники розрізняють власне текстові, метатекстові, інтертекстові та паратекстові елементи.

Термін «паратекст» (фр. *paratexte*), який був уведений в науковий обіг французьким літературознавцем Жераром Женеттом у 1987 р. в роботі «*Seuils*» («Пороги»), визначається таким чином: «паратекст – це те, що дозволяє тексту перетворитися в книгу і в якості такої запропонувати її читачеві і, в більш загальному сенсі, широкому колу осіб» [14, с. 7–8].

Відмінність метатекстових та інтертекстових від паратекстових елементів полягає у тому, що перші містяться всередині тексту, а другі перебувають поза його межами. У аспекті перекладу це розрізнення є дуже важливим, тому що завданням перекладача під час роботи із художнім текстом є відтворення усіх його елементів, як власне текстових так і метатекстових, інтертекстових, а також паратекстових, причому таке відтворення має відбуватися у спосіб, який дозволяє трактувати елементи цільового тексту як функціонально ідентичні до елементів вихідного тексту.

До паратекстових належать, зокрема, виноски, які перебувають у фокусі нашої уваги та є доповненням чи поясненням до основного тексту, мають специфічне графічне оформлення, а за своєю функцією поділяються на фікційні та документальні [14, с. 340].

Таким чином, автор розрізняє «документальні» виноски, що коментують реалії і деталі тексту від імені біографічного автора, і «фікційні» виноски, що містять точку зору «підставного» автора – оповідача. Отже, це свідчить про те, що фікційна виноска виявляється не власне елементом паратексту, а способом розширення семантики твору. За висловом Ж. Женетта, така виноска є місцем і посередником для «авторських вторгнень» («It is a place and a medium, then, for «author's intrusions»), тобто втручання фіктивного автора, який звертається до уявних читачів [14, с. 340].

Виходячи з цього розглядаємо суть поняття «виноска», у розумінні виноска «документального» типу, тобто коментарю деталей або реалій тексту, авторство якого належить письменнику або перекладачеві та які описуються як «перітекстові елементи» [14, с. 340].

Сучасна парадигма гуманітарного знання орієнтує на комплексний перекладознавчий аналіз

виносок, причому пріоритетними у цьому аналізі постають когнітивні та комунікативні чинники, які визначають природу виноска [5; 4].

У цьому зв'язку функціональні характеристики виноска вивчено з опорою на аналіз їхніх формальних та семантико-когнітивних рис.

Актуальність дослідження визначається обранням у роботі комплексним підходом, який дозволяє встановити функції виноска у художньому перекладі на ґрунті виявлення їхніх формальних та семантико-когнітивних характеристик.

Об'єктом дослідження є перітекстові елементи – документальні виноска, наявні у перекладі англійських художніх творів.

Предметом аналізу виступають функції цих виноска у художньому перекладі.

Метою роботи є з'ясування функцій, що виконують формальні та семантико-когнітивні характеристики виноска у художньому перекладі.

Матеріалом дослідження виступають твори відомих американських письменників, серед них – Рекс Стаут та його цикл детективних романів та повістей про Ніро Вульфа, такі як: «Дзвінок у двері» (*The Doorbell Rang*), «Золоті павуки» (*The Golden Spiders*), «Занадто багато жінок» (*Too Many Women*), «Із сумом сповіщаємо» (*Cordially Invited to Meet Death*), «Якщо б смерть спала» (*If Death Ever Slept*), «Запросини до вбивства» (*Invitation to Murder*); Ден Браун зі своїми детективними романами: «Код да Вінчі» (*The Da Vinci Code*), «Втрачений символ» (*The Lost Symbol*), «Джерело» (*Origin*) й Френсіс Скотт Фіцджеральд та його роман «Кохання останнього магната» (*The Love of the Last Tycoon*). Частина творів перекладена на українську мову, а інша частина – на російську, однак, за часів незалежної України. Усі перекладачі – сертифіковані відомі професіонали, серед них А. Горський, Ю. Смирнов, О. Санін, В. Орлова, М. Гресько, Н. Калініна, А. Кам'янець, В. Горбатовська, Г. Яновська, І. Ільїн та О. Кальниченко.

Шляхом аналізу, ми виявили, що всі виноска, які стали об'єктом нашого дослідження, наявні лише в тексті перекладу (тобто вони відсутні в тексті оригіналу), при цьому, виявилось неможливим з'ясувати чи були вони зроблені саме перекладачем, або ж редактором. Таким чином, об'єктом нашого дослідження постають власне виноска тексту перекладу, незалежно від їхнього авторства.

2. ХІД ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаючи виноска за формальними характеристиками, ми розподілили їх за параметром особливого графічного оформлення. Було встановлено, що в усіх випадках виноска відокремлено від основного тексту рисою; кількість виноска, позначених цифрами, суттєво переважає кількість тих, що позначені зірочкою. Найчастіше виноска подано звичайним шрифтом але меншим кеглем, приблизно в одній третині випадків у виносках також вико-

ристано курсив. Очевидно, що усі формальні риси оформлення виноска спрямовані на привертання до них уваги читача.

За семантико-когнітивними характеристиками виноска ми розподілили їх на дві основні групи та одну додаткову або другорядну.

До першої групи увійшли виноска, котрі розширюють енциклопедичні знання читача, тобто ті, які роз'яснюють інформацію, котра може бути невідомою для читача та кореспондує з культурно універсальним знанням (історичні факти, наукові поняття, політичні події), наприклад:

• Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:

«The ceiling blazed suddenly with a collage of violent images from modern society – picket lines outside genetic research labs, a priest setting himself on fire outside a Transhumanism conference...» [10].

«На стелі розгорнувся колаж драматичних знімків із сучасного життя: пікети під генетичними дослідними лабораторіями, священик, який підпалив себе поряд із будівлею, де відбувалася конференція з трансгуманізму¹...» [2].

• Виноска

¹Міжнародний інтелектуальний та культурний рух на підтримку використання науки й технологій для вдосконалення людських розумових та фізичних можливостей. Рух вважає такі аспекти людського існування, як інвалідність, страждання, хвороби, старіння та недобровільна смерть, не обов'язковими й небажаними і планує боротися з ними [2, с. 116].

• Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:

«Brumidi, however, immigrated to America in 1852, abandoning God's largest shrine in favor of a new shrine, the U.S. Capitol, which now glistened with examples of his mastery – from the trompe l'oeil of the Brumidi Corridors to the frieze ceiling of the Vice President's Room» [12].

«Однак 1852 року Бруміді емігрував до Америки, полишивши найбільшу Божу обитель заради нової обители – Капітолію Сполучених Штатів, який зараз повнився блискучими прикладами його таланту – від ефекту трюмплей¹ у коридорах Бруміді до фризів стелі в кабінеті віце-президента» [1].

• Виноска

¹Трюмплей – технічний прийом у мистецтві для створення оптичної ілюзії, ніби об'єкт, намальований у двовірній площині, створено у тримірному просторі (від фр. *trompe l'oeil* – обман зору) [1, с. 115].

До другої групи ми віднесли виноска, які обумовлені різницею у культурологічних знаннях автора оригіналу і читача перекладу, тобто ті, що надають інформацію, яка зрозуміла англійському реципієнту, але не знайома представнику іншої лінгвокультури. Серед них ми виділили реалії: мовні одиниці

на позначення географічних понять, історичних осіб, тощо. Сюди також увійшли виноски, котрі містять пояснення іншомовних елементів (слів, мовних виразів, висловлень, поданих у перекладі мовою тексту оригіналу), наприклад:

• **Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:**

«Once a year, when Kirsch returned to Cambridge to speak at the MIT Media Lab, Langdon would join him for a meal at one of the trendy new Boston hot spots that Langdon had never heard of» [10].

«Раз на рік, коли Кірс повертався до Кембриджа¹ з лекцією в медіалабораторії Массачусетського технологічного інституту, Ленгдон обідав з ним у якому-небудь новомодному бостонському закладі, про який раніше й не чув» [2].

• **Виноска**

¹ Місто в США, назване на честь університетського міста в Англії. Там розташовані, зокрема, Гарвардський університет і Массачусетський технологічний інститут [2, с. 22].

• **Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:**

«... Winston's name was an allusion to Watson – the IBM computer that had dominated the Jeopardy! television game show a decade ago» [10].

«... ім'я Вінстона – це алюзія на ім'я Watson робота від ІВМ, який десять років тому виграв у телегрі «Jeopardy!»¹» [2].

• **Виноска**

¹ Американська телевізійна гра-вікторина, виходить із 1964 року. Назву шоу в інших країнах перекладають здебільшого як «Ризикуй!» [2, с. 270].

• **Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:**

«Rudolph Valentino came to my fifth birthday party or so I was told» [13].

«Ніхто інший як Рудольф Валентіно¹ заїжджав на мій день народження, коли мені сповнилося п'ять – принаймні, так мені казали» [9].

• **Виноска**

¹ Рудольф Валентіно (1895–1926) – відомий американський кіноактор італійського походження, зірка німого кіно, творець типу «екзотичного героя-коханця» [9, с. 3].

• **Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:**

«Messieurs,» Fache called out, and the men turned. «Ne nous dérangez pas sous aucun prétexte. Entendu?» [11].

«– Messieurs! – голосно мовив Фаш, і всі чоловіки разом обернулися. – Ne nous dérangez pas sous aucun prétexte. Entendu?» [3].

• **Виноска**

*Messieurs! Ne nous dérangez pas sous aucun prétexte. Entendu? (фр.) – Мсьє! У жодному разі не турбуйте нас ні з якого приводу. Зрозуміло? [3, с. 44].

Окрім цих двох основних груп, як вже було згадано, була зафіксована також *третья*, котра має украй незначну питому вагу. До *третьої* групи увійшли виноска, які містять не пояснення елементів тексту, а надають додаткову інформацію, що стосується окремих інтертекстуальних елементів. В усіх випадках інформація подана в них стосується авторства використаних у тексті перекладу віршів, цитат з Біблії тощо (тобто тих, які зроблені не перекладачем цього художнього твору, а іншими перекладачами), наприклад:

• **Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:**

«He wondered if it might not be more appropriate to quote Nietzsche:

“Whoever fights monsters should see to it that in the process he does not become a monster”» [10].

«Чи не відповіднішими тут були б слова Ніцше: «Хто змагається зі страховищами, тому слід стерегтися, щоб самому не обернутися на страховище»²» [2].

• **Виноска**

² «По той бік добра і зла», переклад А. Онишка [2, с. 295].

• **Фрагмент тексту оригіналу та тексту перекладу:**

«Wash me, and I shall be whiter than snow» [11].

«– Обмий Ти мене – і я стану біліший від снігу!» * [3].

*Тут і далі уривки зі Святого Письма у перекладі І. Огієнка [3, с. 39].

Очевидно, що між виносками двох основних груп та третьої існує суттєва різниця: ті, що належать до основних груп, спрямовані на пояснення окремих елементів тексту (різниця між ними, як засвідчує їхній зміст полягає лише в культурній непозначеності / позначеності знання, до якого вони апелюють), тоді як виноска третьої групи надають додаткову інформацію про певний специфічний фрагмент тексту.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз формальних та семантико-когнітивних характеристик документальних виносок у текстах перекладів художніх англійських творів, зроблених українською та російською мовами, засвідчив, що їхніми основними функціями є такі:

- атрактивна;

Графічне відділення виноска ризикою від основного тексту внизу сторінки, яке спостерігається завжди; вибір позначення виноска (цифра або зі-

рочка) та вибір шрифту мають на меті привернути увагу читача до виноска, спонукати його / її прочитати цю виноску. Таким чином, цю функцію виконують формальні характеристики виноска, тобто їхнє графічне оформлення;

- експланаторна;

Надання інформації про певні поняття, явища, події, особистостей, а також пояснення іншомовних елементів, відтворених у цільовому тексті за допомогою нульового перекладу слугують виконанню цієї функції. У цьому задіяно семантико-когнітивні властивості виноска двох основних груп: їхній зміст, співвіднесений із універсальним (енциклопедичним) чи лінгвокультурно специфічним знанням;

- адитивна;

У окремих випадках документальні виноска надають додаткову інформацію про окремі інтертек-

стуальні елементи, зокрема про авторство їхнього перекладу, коли такий вже існує і використовується у цільовому тексті.

Як свідчить викладене, особливо продуктивною в аспекті подолання труднощів перекладу є експланаторна функція виноска: перекладач може використовувати транскодування або нульовий переклад, щоб зберегти лінгвокультурний колорит тексту оригіналу, та водночас зробити переклад прозорим і доступним для читача – представника цільової лінгвокультури за рахунок виноска.

Перспективою дослідження є, по-перше, аналітичний аналіз виноска на більш репрезентативному фактичному матеріалі, по-друге, порівняльний аналіз виноска, наявних у тексті оригіналу та тексті перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браун Д. Втрачений символ : роман / пер. з англ. В. Горбатко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 608 с.
2. Браун Д. Джерело : роман / пер. з англ. Г. Яновська. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 524 с.
3. Браун Д. Код да Вінчі : роман / пер. з англ. А. Кам'янець. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. 480 с.
4. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / Е. В. Бондаренко, А. П. Мартынюк, И. Е. Фролова, И. С. Шевченко ; под ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.
5. Кубрякова Е. С. Парадигмы научного знания в лингвистике и её современный статус. Известия РАН. Серия литературы и языка. 1994. Т. 53, № 2. С. 3–15.
6. Набиркина О. В. Картина мира художественного произведения и ее аксиологические параметры. Вестник. Наука и практика. 2014. № 5. С. 144–147. URL: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/386> (дата обращения: 04.10.2020).
7. Попович А. Проблемы художественного перевода. Москва : Высшая школа, 1980. 199 с.
8. Телия В. Н. Культурно-языковая компетенция: ее высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка. Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 19–31.
9. Фіцджеральд Ф. С. Кохання останнього магната : роман / пер. з англ. Ільїн І., Кальниченко О. Харків : Фоліо, 2017. 192 с.
10. Brown D. Origin. URL: <https://danbrown.com/origin/> (last accessed: 05.11.2019).
11. Brown D. The Da Vinci Code. New York : Doubleday. 2003. 454 p.
12. Brown D. The Lost Symbol. Great Britain : Bantam Press, 2009. 509 p.
13. Fitzgerald F. S. The Love of the Last Tycoon. London, New York : Scribner, 1995. 169 p.
14. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 427 p.
15. Gladio S. V. Cognitive approach to literary text interpretation. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». 2015. Вип. 30. С. 277–282.

REFERENCES

1. Braun, D. (2018). Vtrachenyi symbol : roman / per. z anhl. V. Horbatko [The Lost Symbol: novel; transl. by V. Horbatko]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» Publ. (in Ukrainian).
2. Braun, D. (2018). Dzherelo : roman / per. z anhl. H. Yanovska. [Origin: novel; transl. by H. Yanovska]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» Publ. (in Ukrainian).
3. Braun, D. (2007). Kod da Vinchi : roman / per. z anhl. A. Kamianets. [The Da Vinci Code: novel; transl. by A. Kamianets]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» Publ. (in Ukrainian).
4. Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka: kol. monografija [How to paint the portrait of a bird: methodology of cognitive-communicative linguistic analysis: collective monograph]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ. (in Russian).
5. Kubrjakova, E. S. (1994). Paradigmy nauchnogo znanija v lingvistike i ejo sovremennyj status [The Paradigms of Scientific Knowledge in Linguistics and its Modern Status]. Izvestija RAN. Serija literatury i jazyka – News of RAS. Literature and Language Series. Vol. 53, № 2. pp. 3–15 (in Russian).

6. Nabirkina, O. V. (2014). Kartina mira hudozhestvennogo proizvedenija i ee aksiologicheskie parametry [The World Image of a Literary Work and its Axiological Parametres]. Vestnik. Nauka i praktika – Messenger. Science and Practice, 5, 144–147. Available at: <http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/pages/view/386>
7. Popovych, A. (1980). Problemy hudozhestvennogo perevoda [The Problems of Literary Translation]. Moskva: Vysshaja shko-la. Publ. (in Russian)
8. Telija, V. N. (2004). Kul'turno-jazykovaja kompetencija: ee vysokaja verojatnost' i glubokaja sokrovennost' v edinichah frazeologicheskogo sostava jazyka [Cultural-Language Competence its High Probability and Deep Intimacy in the Phraseological Language Units]. Kul'turnye sloi vo frazeologizmah i v diskursivnyh praktikah – Cultural Layers in Phraseological Units and Discourse Practices. Moskva : Jazyki slavjanskoj kul'tury Publ, pp. 19–31.
9. Fitsdžerald, F. S. (2017). Kokhannia ostannoho mahnata : roman per. z anhl. Ilin I., Kalnychenko O. [The Love of the Last Tycoon: novel; transl. by I. Ilin, O. Kalnychenko]. Kharkiv: Folio Publ. (in Ukrainian).
10. Brown, D. Origin. Available at: <https://danbrown.com/origin/>.
11. Brown, D. (2003). The Da Vinci Code. New York: Doubleday.
12. Brown, D. (2009). The Lost Symbol. Great Britain: Bantam Press.
13. Fitzgerald, F. S. (1995). The Love of the Last Tycoon. London, New York: Scribner.
14. Genette, G. (1997). Paratexts: Thresholds of Interpretation. Cambridge : Cambridge University Press.
15. Gladio, S. V. (2015). Cognitive approach to literary text interpretation. Naukovyi visnyk kafedry Yunesko KNLU. Serija «Filolohiia. Pedahohika. Psykholohiia». – Messenger of KNLU UNESCO department. Series “Philology, Pedagogy, Psychology”, 30, 277–282.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Фролова Ирина Евгеньевна – доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: irinafrolova37@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9260-229X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWJUA AAAA>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Углевата Аліна Миколаївна – магістрант кафедри перекладознавства імені Ніколая Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Frolova Iryna – Doctor of Science, Associate Professor, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: irinafrolova37@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9260-229X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWJUA AAAA>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Uglevata Alina – magister at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University

УДК 37.091.33-027.22-028.21:811.111

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-14

Недооцінювання творчого письма в методиці викладання граматики іноземної мови

Бойко О. А.

старший викладач кафедри методики та практики викладання іноземної мови

Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна;

e-mail: elena.a.boiko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6010-9222>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=ru&user=1fingooaaaaj&gmla=ajsn-f5b0ooigepmup7j6rdqknbnryymeecxjqiskmr1n9tgc3wbwsgb2md3ltzamfotghps7s4dglcn2usddxtfc77mfbya-uw0tylos4ofsj-mpchllmobum_wuk-5c5jqxdhf6gOrtxb02wk8by1cx-4wucza;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/boiko_elena

Байбекова Л. О.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови

Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна;

e-mail: lyudmyla.baybekova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0752-2085>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=31RZCOwAAAAJ&hl=uk>;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lyudmyla_Baybekova

(Харків)

Статтю присвячено проблемі недооцінювання аспекту «*writing*», а саме творчого письма під час викладання граматики іноземних мов. Метою статті є доведення важливості, доцільності і затребуваності володіння навичками грамотного творчого письма у сучасному світі. У статті представлено дані, отримані в результаті досліджень провідних науковців серед учнів, студентів, а також серед дорослого, працевлаштованого населення та спеціалістів, що шукають роботу, відносно аналізу методології викладання іноземних мов та впровадження творчого письма у навчально-виховний процес закладів середньої та вищої освіти, а також курсів іноземних мов. В ході дослідження виявлено, що саме під час реалізації творчого письма іноземною мовою студентам, не важливо від рівня володіння мовою, надається можливість висловити власне бачення певного явища, застосовуючи при цьому наявну майстерність володіння граматикою та вокабуляром. Таким чином, креативне письмо створює умови для використання вивченої лексики і є менш керованим видом діяльності з боку викладача, адже у процесі творчого письма студент сам шукає лексичні одиниці і підбирає граматичні форми, релевантні поставленій задачі. Викладачі, які перейшли від традиційної методики до викладання граматики із застосуванням творчого письма відзначають результативність даного процесу і надають певні рекомендації та вказівки, основні з яких схарактеризовані у даній статті. Отже, форма такого виду креативного завдання як творче письмо, сприяє індивідуалізованому підходу до навчання, сприяє підвищенню рівня самооцінки і вмотивованості студентів, їхньої жаги до публічного вираження власної думки. Наведені у статті висновки переконливо свідчать про необхідність внесення змін до традиційної системи навчання і доведення методики викладання іноземних мов до рівня, який буде відповідати вимогам сучасного життя у період глобалізації та розвитку міжнародних відносин.

Ключові слова: аспект «*writing*», викладання іноземної мови, граMATика іноземної мови, методика викладання, творче письмо.

Бойко Е. А., Байбекова Л. А. Недооценивание творческого письма в методике преподавания грамматики иностранного языка. Статья посвящена проблеме недооценка аспекта «*writing*», а именно творческого письма во время преподавания грамматики иностранных языков. Целью статьи является доказательство важности, целесообразности и востребованности владения навыками грамотного творческого письма в современном мире. В статье представлены данные, полученные в результате исследований ведущих ученых среди учащихся, студентов, а также среди взрослого, трудоустроенного населения и специалистов, ищущих работу, относительно анализа методологии преподавания иностранных язы-

ков и внедрение творческого письма в учебно-воспитательный процесс учреждений среднего и высшего образования, а также курсов иностранных языков. В ходе исследования выявлено, что именно во время реализации творческого письма на иностранном языке студентам, вне зависимости от уровня владения языком, предоставляется возможность выразить свое видение определенного явления, применяя при этом имеющееся мастерство владения грамматикой и вокабуляром. Таким образом, креативное письмо создает условия для использования изученной лексики и является менее управляемым видом деятельности со стороны преподавателя, ведь в процессе творческого письма студент сам ищет лексические единицы и подбирает грамматические формы, релевантные поставленной задаче. Преподаватели, которые перешли от традиционной методики к преподаванию грамматики с применением творческого письма, отмечают результативность данного процесса и представляют определенные рекомендации, основные из которых охарактеризованы в данной статье. Итак, форма такого вида креативного задания как творческое письмо, способствует индивидуализированного подхода к обучению, способствует повышению уровня самооценки студентов, их жажды публичного выражения собственного мнения. Приведенные в статье выводы убедительно свидетельствуют о необходимости внесения изменений в традиционную систему обучения и доведения методики преподавания иностранных языков до уровня, который будет соответствовать требованиям современной жизни в период глобализации и развития международных отношений.

Ключевые слова: аспект «writing», грамматика иностранного языка, методика преподавания, преподавание иностранного языка, творческое письмо.

Boiko O., Baibekova L. Underestimation of creative writing in methodologies of teaching foreign language grammar. The article is devoted to the problem of underestimation of "writing", namely creative writing, in teaching foreign language grammar. The aim of the article is to prove the importance, expediency and demand for mastering the skill of literate creative writing in the modern world. The article presents data obtained as results of researches by leading scientists among pupils, students, adults, the employed population and job seekers, on the analysis of foreign language teaching methodologies and the introduction of creative writing in the educational process of secondary and higher education, as well as foreign language courses. The study shows that during the implementation of foreign language creative writing all students, regardless of their language proficiency, are given the opportunity to express their own visions of a certain phenomenon, using existing skills of grammar and vocabulary. Thus, creative writing provides conditions for the use of learned vocabulary and is a kind of activity less managed by the teacher, as in the process of creative writing the student looks for lexical units and selects grammatical forms relevant to the task himself. Teachers who have changed traditional methods to teaching grammar using creative writing note the effectiveness of this process and provide certain recommendations and guidelines, the main of which are described in this article. Thus, creative writing promotes individual approach to learning, helps to increase students' level of self-esteem and motivation, their thirst for public expression of their own opinion. The conclusions presented in the article convincingly testify to the need of making changes to the traditional system of teaching and bringing the methods of teaching foreign languages to a level that will meet the requirements of modern life in the period of globalization and development of international relations.

Key words: creative writing, foreign language grammar, foreign language teaching, teaching methods, writing.

1. ВСТУП

На сучасному етапі розвитку освіти України, провідними напрямками модернізації навчально-виховного процесу визнані такі, що детермінують підготовку всебічно розвиненої креативної особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення. Відтак, особливого значення у цьому процесі, зокрема під час викладання іноземних мов, набуває творче мислення і письмо як інструменти досягнення індивідуального зростання і професійної самореалізації фахівців будь-якої галузі. Так, одним із основних завдань сучасної вищої освіти є формування майбутнього фахівця, здатного до постановки і досягнення мети, якісного виконання професійних обов'язків, застосування творчого підходу у вирішенні фахових задач та розвиток його загальнолюдських цінностей. Професійна підготовка фахівця у галузі іноземної філології характеризується не тільки лінгвістичним змістом, а й лінгвокраїнознавчим, інтеркультурним та комунікативним, передбачає інтерпретування інформації та надання їй особистісного смислу, а також набуття умінь чітко та вірно формулювати думки.

Унаслідок цього пошук ефективних способів формування навичок творчого письма майбутніх філологів набуває пріоритетного характеру і є одним з актуальних завдань сучасної парадигми педагогічної освіти, зокрема в контексті викладання іноземної мови.

Проблема писемного мовлення розглядалася великою кількістю вітчизняних та зарубіжних дослідників минулих років і сучасності. Серед них І. Бім [1], Д. Еплмен [17], С. Кравець [7], Г. Кук [21], О. Тарнопольський [14] та інші.

Дослідженню питання формування навичок креативного письма під час викладання іноземних мов приділяли увагу такі вчені, як: Дж. Альтаріва [16], І. Зозуля [5], Л. Саніна [11], Г. Чуланова [15].

Проте, донині не отримало належного обґрунтування питання формування письмової компетенції студентів шляхом застосування технології креативного письма. Аналіз досліджень показує відсутність достатньої кількості методичних навчальних посібників та рекомендацій щодо навчання іншомовному творчому письму майбутніх фахівців будь-яких галузей, зокрема, філології.

Мета та завдання: довести доцільність, прогресивність і затребуваність володіння навичками грамотного творчого письма у сучасному світі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження Дж. Флуда, М. Дженсен, Д. Лепп доводять, що не зважаючи на спроби спростити заняття з граматики, зробити їх менш навантаженими для слухачів, вони є складними за структурою, і здебільшого зводяться до запам'ятовування та особливостей застосування певних правил, схем, формул та виключень. У зв'язку з цим, навіть використання мовленнєвого перекладу та застосування певних методик не допомагають, і навіть можуть заважати зусиллям студентів стати кращими спеціалістами у володінні іноземною мовою. Так, вивчення граматики є есенціальним, але будь-який пасивний спосіб без довгої та кропіткої праці з «*writing*» не надасть бажаного результату [23].

Вищезазначений висновок був також підтверджений С. Грехемом та Д. Періном [25; 26], В. Еллі [22], В. Літлвуд [29], Дж. Хіллоксом [28] та іншими. В одному з таких досліджень, проведених В. Еллі, взяли участь три групи студентів: одна група мала заняття, обмежені тільки правилами, схемами та вправами типу «розкриття дужок», «заповнення пропусків», «перефразування»; друга група отримувала альтернативний підхід до навчання граматики; у третьої – заняття з граматики базувалися на читанні та аналізі тексту та застосування творчого письма, орієнтованого на граматику проаналізованого тексту. Як результат, на перший погляд ніяких суттєвих відмінностей між трьома групами виявлено не було, за винятком того, що в двох перших групах виникла антипатія до англійської мови. Наступною відмінністю було виявлення у перших двох груп труднощів з вільним написанням листа чи твору, а детальніший аналіз виявив наявність багатьох граматичних помилок навіть в аспекті «*speaking*» у перших двох групах.

Інше дослідження проводилося з дорослими людьми, які закінчили тільки школу і не здобули вищу освіту. Граматика вивчалася у школі загалом шляхом запам'ятовування частин мови, схем, формул та виключень з правил. На практиці використовувалися загалом вправи на заповнення пропусків та тести. Отримавши завдання з написання нескладного тексту, вони знову і знову надмірно редагували написане. Зосереджені на правильності, яка базується тільки на постійних спробах знайти у пам'яті колись заучені, але невідпрацьовані на письмі схеми та формули, не доведені до автоматизму, до тієї стадії, коли не ви працюєте, щоб запам'ятати інформацію, а інформація сама починає працювати і давати результат. Важливо зазначити, що цей, часом виснажливий, акцент на «правилах» можна знайти як у студентів, які відвідували елітні приватні установи, так і тих, хто навчався у державних школах, обмежених ресурсами.

Вищевикладені приклади доводять, що студенти здебільшого є жертвами помилкового переконання, що заняття з іноземної мови не повинні бути перевантажені письмом, а проходити більш у форматі вивчення граматики, опрацювання нової лексики та тестування. Це також підтверджує Дж. Харпер [27], зазначаючи, що вона переконалася у цінності застосування творчого письма, викладаючи у міському коледжі громади, де викладала протягом восьми років у закладі, де понад 90% студентів не здобули дворічну освіту протягом трьох років. Первинний винуватець – заняття з розвитку умінь письма, орієнтовані на традиційне навчання граматиці. У цій системі коледжів близько 80% студентів відвідують заняття, де вони можуть витратити до року, перш ніж їм запропонують написати більше абзацу тексту на вільну або надану тематику. У зв'язку з цим, велика кількість студентів університетів та коледжів припиняють навчання, перш ніж йти далі – вони завершають навчання до того, як воно розпочалося.

Також, існує велика кількість студентів, які пов'язують письмо лише з моментною правильністю. Вони зазначають, що «ніколи не (або погано) вивчали граматику», і, на жаль, часто виявляється, що вони просто уникають творчого письма, або знімають відповідальність за написане, виправдовуючи себе. Як наслідок, нерідкими є ситуації, коли люди зізнаються, що втрачали можливості працевлаштування, бо однією з вимог було творче письмо.

Проблема ігнорування аспекту «*writing*», а саме творчого письма, набуває актуальності сучасному світі глобалізації та інтеграції, що характеризується можливостями вступу до будь-якого вищого навчального закладу світу з подальшим працевлаштуванням та будівництвом кар'єри; для спеціалістів, котрі прагнуть працевлаштування у закордонних компаніях, де однією з вимог є не тільки володіння іноземною мовою, а й навичками креативного письма [3; 12].

Можливостей для підтвердження володіння мови існує не мало: це подача компетентно складеного резюме, співбесіди, різноманітні тестування тощо. Але найбільш валідним, надійним і поширеним є складання таких тестів як *TOEFL*, *IELTS* та інші, в яких відбувається оцінювання не тільки аспектів «*speaking*», «*reading*» та «*listening*» але й значна увага приділяється аспекту «*writing*» у якому надається можливість лаконічно висловити власне бачення певного явища, застосовуючи при цьому майстерність володіння граматикую, структурами та вокабуляром. Набуття навичок письма, зокрема, креативного письма, відбувається завдяки постійній практиці написання творів, висловів, повідомлень, есе, роздумів; відточування навичок автоматично-коректного використання граматичних структур та правил [6; 18].

Викладачі, які перейшли від традиційної методики вивчення граматики до викладання грама-

тики із застосуванням творчого письма стверджують, що такі підходи є ефективними. Яскравим прикладом є програма однієї із загальноосвітніх шкіл у США, штат Арізона. В рамках експериментального навчання учні отримували завдання по написанню есе вищого рівня, з подальшим поясненням та корекцією граматики у постійному, неперервному процесі практики аспекту «*writing*». Як результат, понад 88 % учнів цієї школи виявилися спроможними скласти екзамен з англійської мови на рівні першокурсника. На сьогоднішній день, більше 60 коледжів та університетів експериментують з програмами за зразком цього підходу [8; 13; 20].

Письмова форма креативного завдання підходить для студентів з різними рівнями володіння мовою, адже мовна діяльність є менш керованою, а тому створюваний текст набуває неповторності і сприяє індивідуалізованому підходу до навчання. Слід вказати на те, що студенти також мають більше часу для формулювання власних думок, ніж у процесі спілкування. При цьому навіть у учнів, з відносно невеликою кількістю знань, значно підвищується мотивація виконання творчих завдань, а також з'являється потреба презентації власних текстів і публічного вираження думок і почуттів, народжується бажання, публічного виступу, за допомогою публічного озвучення та презентації написаного твору. Однак слід наголосити на тому, що представлення власних текстів групі повинно відбуватися добровільно, щоб не порушувати атмосферу довіри і захищеності. Розвиток віри у власні здібності в комбінації з атмосферою захищеності в процесі письма, як правило, позитивно впливає на розвиток почуття товариства і групової приналежності. А це, в свою чергу, сприяє розвитку почуття довіри в групі і, таким чином, позитивно впливає на весь навчально-виховний процес.

Креативне письмо створює умови для використання вивченої лексики. При цьому практикуються активні лексичні одиниці вокабуляру і студенти користуються своїм словниковим запасом самостійно в рамках креативного завдання. В процесі творчого письма студент сам шукає лексичні одиниці і підбирає граматичні форми, релевантні поставленій задачі. При цьому він прагне відмовитися від простих конструкцій, якими давно успішно користується, і намагається на практиці застосувати нові для нього граматичні конструкції. Таким чином, абстрактні граматичні категорії переходять на рівень конкретного практичного застосування, завдяки чому надійно закріплюються в пам'яті. Створення контекстів для використання лексичних та граматичних засобів призводить до того, що вони краще запам'ятовуються [9].

Але головним питанням залишається як зробити перший крок до нового, більш продуктивного та захоплюючого процесу навчання?

Подібно до навчання дітей, студентів необхідно навчати творчо писати, дозволяючи їм це робити. Як тільки студенти отримують теми, які їх цікавлять, в них виникають ідеї і вони готові до навчання, включаючи навчання граматиці, та лексиці які допоможуть донести власну думку. Дослідники Р. Картер [19] та К. Фольс [24] наголошують, що багато помилок «зникають» із студентського письма, відбувається зосередження на своїх ідеях. Частково погоджуємось з цим і вважаємо, що вищеописане «зникнення» помилок може відбуватися за таких умов: 1) велика кількість попередньо опрацьованого матеріалу (можливо навіть перегляд відео або читання літератури); 2) використання засвоєних граматичних конструкцій.

Щодо методик впровадження аспекту «*writing*», а саме творчого письма на заняттях з англійської мови ми пропонуємо декілька випробовуваних та відпрацьованих, які довели свою продуктивність і прогресивність [2; 4; 10].

Представлена методика розвитку процесу творчого письма починається із завдань з опорою на письмовий текст (читання), зміст якого розглядається як проблемна ситуація, на яку пропонується відреагувати письмово. На початковому етапі слід користувалися короткими текстами з цікавою загальною темою/ідеєю, чітка структура, як відомі граматичні структури, так і нові, гарний набір лексичних одиниць з використанням фіксованих фраз, фразових дієслів та декількох ідіом. Протягом розгляду тексту «опори» слід не тільки приділяти увагу лексико-граматичному аспекту, але й лаконічним комбінаціям речень, абзаців, логічному розгорненню думки і побудові структурованого тексту з чітким дотриманням структури від вступу до висновку, стилістиці тощо. Обговоривши текст, студентам має надаватися можливість висловити власне бачення за означеною тематикою шляхом застосування творчого письма.

На сьогоднішній день, переважна більшість викладачів, котрі успішно застосовують творче письмо під час викладання іноземних мов, наголошують на тому, що слід: 1) розширювати можливості для письма; 2) націлювати творче письмо на реальну аудиторію, розкривати і обговорювати актуальні проблеми сучасності; 3) створювати сприятливе середовище для письма; 4) широко застосовувати саморефлексію студентів.

Також, вважаємо за необхідне звернути увагу на деякі «вказівки стосовно застосування творчого письма на заняттях з іноземної мови», представлені відомим науковцем Дж. Хіллоксом [28], а саме:

Explicit teaching of skills, processes, or knowledge Grammar – передбачає явне та систематичне викладання граматики.

Sentence combining – передбачає навчити студентів будувати складніші речення за допомогою вправ, у яких два або більше речень об'єднуються в одне.

Strategy instruction – передбачає явне та систематичне навчання студентів стратегіям планування, перегляду та/або редагування тексту.

Summarization – передбачає явне та систематичне навчання студентів узагальненню текстів і може включати навчальні стратегії для скорочення тексту або навчальних заходів, спрямованих на вдосконалення навичок підведення підсумків.

Text structure – передбачає явне та систематичне навчання студентів знань про структуру певних типів тексту, таких як історії чи певного виду есе.

Scaffolding students' writing Prewriting – передбачає участь студентів у таких діях (як використання семантичної мережі або ідеї мозкового штурму), спрямованих на те, щоб допомогти їм генерувати або організувати ідеї для їхнього твору.

Inquiry – залучення студентів до діяльності, яка допомагає їм розвивати ідеї та зміст для конкретного письмового завдання, аналізуючи безпосередні та конкретні дані (наприклад, порівнюючи та протиставляючи випадки або збираючи та оцінюючи докази).

Procedural facilitation – передбачає надання зовнішніх опор (таких як підказки, вказівки, підказки чи евристики), призначених для полегшення одного або декількох процесів написання, таких як планування або перегляд.

Peer assistance when writing – спільна робота студентів над плануванням, складанням та/або переглядом своїх творів.

Study of models – передбачає вивчення студентами прикладів одного або декількох конкретних типів тексту та спробу наслідувати шаблони чи форми у цих прикладах у своєму власному творі.

Product goals – передбачають призначення студентам конкретних цілей для письмового продукту, який вони мають виконати.

Feedback – студенти мають отримувати інформацію від інших про адекватність свого письмового продукту.

Студентів також можна заохочувати до використання певних засобів ІКТ для обробки поданих текстів для складання власних. Здебільшого, це ре-

комендується робити під час самостійної, позааудиторної роботи.

Надзвичайно важливо застосовувати творче письмо різними способами, відходячи від стереотипних припущень.

Так, застосування текстів з відсутньою частиною, на наше глибоке переконання, є також надзвичайно ефективними. Для такого виду діяльності добре підходять розповіді О. Генрі, С. Моема або притчі. В якості опори можна розглядати аудіо текст, картини тощо.

З набуттям студентами досвіду творчого письма роль опори помітно знижується, і завдання можуть виконуватися взагалі без опори, а просто за наданою темою, прислів'ями, а також епізодами з фільмів без звуку, набором лексичних одиниць, обов'язкових для вивчення тощо. При цьому тематика письма обирається студентами за їхнім бажанням.

При підборі креативного завдання важливо враховувати попередній досвід творчої діяльності слухачів, а також рівень їхньої мовної компетенції. У разі невідповідності рівня складності завдання рівню мовної компетенції, у студентів можливе виникнення ефекту страху і когнітивного гальмування.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Застосування творчого письма на заняттях з іноземної мови має велику кількість переваг для розвитку особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців, серед яких: розвиток мовленнєвих компетенцій та загальнолюдських цінностей, креативність, здатність до самовираження. Інтегрування творчих письмових завдань у процес навчання іноземної мови має потужний потенціал і може бути рекомендоване у закладах середньої та вищої освіти, а також під час проведення індивідуальних занять і на курсах по вивченню іноземної мови для слухачів різного віку.

Перспективою подальших досліджень є побудова комплексних методик викладання іноземних мов на основі застосування творчого письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И. Л., Пассов Е.И. Книга для учителя. Москва :Просвещение, 1996. 96 с.
2. Глазунова Т. В. Види письмових висловлювань як об'єкт навчання. Київ : Іноземна мова, 1997. 115 с.
3. Груба Т. Л. Жанр есе у лінгводидактичному вимірі. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2014. Вип. 2, С. 45–51.
4. Житкова Е. В. Креативное письмо в процессе обучения иностранному языку в ВУЗе. Язык и культура. 2009. Вип. 3(7). С.100-104
5. Зозуля І. Є., Новак О. М., Присяжна О. Д. Формування навичок письмового мовлення в іноземних студентів. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2015. Вип. 9, С. 22–28.
6. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург : Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ», 2001. 224 с.
7. Кравець С. Ф. З практики навчання студентів немовних ВЗО написання есе англійською мовою. Вісник НУ "Львівська політехніка", 2001. № 419, С. 11–15.
8. Маслыко Е. А. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Минск : Высшая школа, 2004. 522 с.

9. Пассов Е. И. Беседы об уроке иностранного языка. Санкт-Петербург : Просвещение, 1991, 148
10. Савилова О. И. О креативном письме на занятиях по немецкому языку. Психология и педагогика, 2007. 2, 143–144.
11. Саніна Л. П., Копилова О. В., Тростинська О. М. Монолог-міркування в системі навчання іноземних студентів-філологів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти, 2012. 20, 156–163.
12. Скорнякова М. Є. Сучасні методи викладання англійської мови. Англійська мова та література, 2005. №28, С. 2–12
13. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций. Москва : Просвещение, 2002.
14. Тарнопольський О. Б., Кожушко С. П. Методика навчання студентів вищих навчальних закладів письма англійською мовою. Вінниця : Нова книга, 2008. 123 с.
15. Чуланова Г. В. . Особенности перевода англоязычных текстов-выступлений. Суми: Сумський державний університет, 2015. С. 191–196.
16. Altarriba J., Basnight-Brown D. M. The acquisition of concrete, abstract, and emotion words in a second language. *International Journal of Bilingualism*, 2001. 16(4), 44–52.
17. Appleman D. Teaching in the dark: the promise and pedagogy of creative writing in prison. *English Journal*, 2013. 102(4), 24–30.
18. Bochner A. P. On first-person narratives scholarship: Autoethnography as acts of meaning. *Narrative Enquiry*, 2012. 22(1), 155–164.
19. Carter R. Language and creativity. London, England : Routledge, 2004. 255 p.
20. Connelly F. M. Clandinin, J. P. Stories of experience and narrative enquiry. *Educational Researcher*, 1990. 19(5), 2–14.
21. Cook G. Language play, language learning. Oxford, England : Oxford University Press, 2000. 235 p.
22. Elley W. B. The Role of Grammar in a Secondary School Curriculum. Wellington : New Zealand Council for Educational Research, 1979. 109 p.
23. Flood J., Jensen J. M., Lapp D. Handbook of Research on Teaching the English. Stuttgart : Language Arts Macmillan, 1991. 888 p.
24. Folse K. S., Mushmore-Vokoun A., Solomon E V. Great essays: An introduction to writing essays. New York : Houghton Mifflin Company, 179 p.
25. Graham S., McKeown D., Kihara S., Harris K. R. A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades. *Journal of Educational Psychology*, 2012. 104(4), 879–896.
26. Graham S., Perin D. A Meta-Analysis of Writing Instruction for Adolescent Students. *Journal of Educational Psychology*, 2007. 99(3), 445–476.
27. Harper G. Creative Writing Studies Creative Writing Studies: Practice, Research and Pedagogy. Clevedon: Multilingual Matters, 2008, 169 p.
28. Hillocks G. Jr. What Works in Teaching Composition: A Meta-Analysis of Experimental Treatment Studies. The Development of Literacy in the American Schools, 1984. 93(1), 133–170.
29. Littlewood W. The task-based approach: Some questions and suggestions. *ELT Journal*, 58(4), 2004. 31–26.

REFERENCES

1. Bim, I. L., Passov, E. I. (1996) *Kniga dlja uchitelja*. [A book for the teacher]. Moskva :Prosveshhenie. (in Russian)
2. Glazunova, T. V. (1997). *Vidi pis'movih vislovljuvan' jak ob'ekt navchannja* [Types of written statements as an object of study]. Kiiiv: Inozemni movi. (in Ukrainian)
3. Gruba, T. L. (2014). *Zhanr ese u lingvodidaktichnomu vimiri*. [Genre of essays in the linguodidactical dimension] *Psihologo-pedagogichni osnovi gumanizacii navchal'novihovnogo procesu v shkoli ta VNZ* [Psychological and pedagogical foundations of humanization of the educational process in schools and universities], 2, 45–51. (in Ukrainian)
4. Zhitkova, E. V. (2002). *Kreativnoe pis'mo v processe obuchenija inostrannomu jazyku v VUZe* [Creative writing in the process of learning a foreign language at university]. Moskva: Prosveshhenie. (in Russian)
5. Zozulja, I. Ye., Novak O. M., Priszajzha, O. D. (2015). *Formuvannja navichok pis'movogo movlennja v inozemnih studentiv* [Formation of writing skills in foreign students]. *Teoriya i praktika vikladannja ukraïns'koï movi jak inozemnoï* [Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language], 9, 22–28. (in Ukrainian)
6. Kolesnikova, I. L. (2001). *Anglo-russkij terminologicheskij spravocnik po metodike prepodavanija inostrannyh jazykov* [English-Russian terminological reference book on methods of teaching foreign languages]. Sankt-Peterburg : Russko-Baltiiskij informacionnyj centr „BLIC». (in Russian)
7. Kravec', S. F. (2001). *Z praktiki navchannja studentiv nemovnih VZO napisannja ese anglijs'koju movoju* [From the practice of teaching students of non-language HEI writing essays in English]. *Visnik NU "L'vivs'ka politehnika"* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University], 419, 11–15. (in Ukrainian)
8. Maslyko, E.A. (2004). *Nastol'naja kniga prepodavatelja inostrannogo jazyka* [Desktop book of a foreign language teacher.]. Minsk : Vysshaja shkola. (in Russian)
9. Passov, E. I. (1991) *Besedy ob uroke inostrannogo jazyka* [Conversations about a foreign language lesson]. Sankt-Peterburg : Prosveshhenie. (in Russian)
10. Savilova O. I. (2007). *O kreativnom pis'me na zanjatijah po nemeckomu jazyku* [About creative writing in German language classes]. *Psihologija i pedagogika* [Psychology and pedagogy], 2, 143-144. (in Russian)

11. Sanina, L. P., Kopilova, O. V., Trostins'ka, O. M. Monolog-mirkuvannja v sistemi navchannja inozemnih studentiv-nefilologiv [Monologue-reasoning in the system of teaching foreign students-nephilologists]. *Vikladannja mov u vishhij navchal'nih zakladah osviti* [Language teaching in higher educational institutions], 20, 156–163. (in Ukrainian)
12. Skornjakova, M. Ye. (2005). *Suchasni metodi vikladannja anglijs'koї movi* [Modern methods of teaching English.]. Kіiv : Anglijs'ka mova ta literatura. (in Ukrainian)
13. Solovova, E. N. (2002). *Metodika obuchenija inostrannym jazykam: bazovyj kurs lekcij* [Methods of teaching foreign languages: a basic course of lectures]. Moskva : Prosveshhenie. (in Russian)
14. Tarnopol's'kij, O. B., Kozhushko S.P. (2008). *Metodika navchannja studentiv vishhij navchal'nih zakladiv pis'ma anglijs'koju movoju* [Methods of teaching students of higher educational institutions of writing in English]. Vinnicja : Nova kniga. (in Ukrainian)
15. Chulanova, G. V. (2015). *Osoblivosti perekladu angломovnih tekstiv-vidgukiv* [Features of translation of English-language texts-reviews]. Sumi : Sums'kij derzhavnij universitet. (in Ukrainian)
16. Altarriba, J., Basnight-Brown, D.M. (2011). The acquisition of concrete, abstract, and emotion words in a second language. *International Journal of Bilingualism*, 16(4), 44–52.
17. Appleman, D. (2013). Teaching in the dark: the promise and pedagogy of creative writing in prison. *English Journal*, 102(4), 24–30.
18. Bochner, A. P. (2012). On first-person narratives scholarship: Autoethnography as acts of meaning. *Narrative Enquiry*, 22(1), 155–164.
19. Carter, R. (2004). *Language and creativity*. London, England : Routledge.
20. Connelly, F. M. Clandinin, J. P. (1990). Stories of experience and narrative enquiry. *Educational Researcher*, 19(5), 2–14.
21. Cook, G. (2000). *Language play, language learning*. Oxford, England : Oxford University Press.
22. Elley, W. B. (1979). *The Role of Grammar in a Secondary School Curriculum*. Wellington : New Zealand Council for Educational Research.
23. Flood, J., Jensen, J. M., Lapp, D. (1991). *Handbook of Research on Teaching the English*. Stuttgart : Language Arts Macmillan.
24. Folse, K. S., Mushmore-Vokoun, A., Solomon, E. V. (2002). *Great essays: An introduction to writing essays*. New York : Houghton Mifflin Company.
25. Graham, S., McKeown, D., Kiuahara, S., Harris, K. R. (2012). A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades. *Journal of Educational Psychology*, 104(4), 879–896.
26. Graham, S., Perin, D. (2007). A Meta-Analysis of Writing Instruction for Adolescent Students. *Journal of Educational Psychology*, 99(3), 445–476.
27. Harper, G. (2008). *Creative Writing Studies: Practice, Research and Pedagogy*. Clevedon : Multilingual Matters.
28. Hillocks, G. Jr. (1984). *What Works in Teaching Composition: A Meta-Analysis of Experimental Treatment Studies. The Development of Literacy in the American Schools*, 93(1), 133–170.
29. Littlewood, W. (2004). The task-based approach: Some questions and suggestions. *ELT Journal*, 58(4), 31–26.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Бойко Елена Анатольевна – старший преподаватель кафедры методики и практики преподавания иностранного языка Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: elena.a.boiko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6010-9222>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=ru&user=1FInGooAAAAJ&gmla=AJsN-F5BoooigEpMUP7J6RdqnKBnryYMeEcXjQisKmR1n9TGC3WBwSgb2MD3LTZAmFoTgHPs7S4dGLICN2UsD-dxtFc77MFBYA-uwT0TYlos4OFsJ-mpchlLmOBuM_Wuk-5c5jQXDHF6g0RtXb02WK8bY1cx-4wuCzA; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Boiko_Elena

Байбекова Людмила Александровна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики и практики преподавания иностранного языка Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: lyudmyla.baybekova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0752-2085>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=31RZCOwAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lyudmyla_Baybekova

Boiko Olena – Senior Lecturer at the Department of Foreign Language Teaching Methods and Practice of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: elena.a.boiko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6010-9222>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=ru&user=1FInGooAAAAJ&gmla=AJsN-F5BoooigEpMUP7J6RdqnKBnryYMeEcXjQisKmR1n9TGC3WBwSgb2MD3LTZAmFoTgHPs7S4dGLICN2UsD-dxtFc77MFBYA-uwT0TYlos4OFsJ-mpchlLmOBuM_Wuk-5c5jQXDHF6g0RtXb02WK8bY1cx-4wuCzA; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Boiko_Elena

Baibekova Liudmyla – PhD, Associate Professor at the Department of Foreign Language Teaching Methods and Practice of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lyudmyla.baybekova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0752-2085>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=31RZCOwAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lyudmyla_Baybekova

УДК 81'322.4'25-051:378.147.091.33

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-15

Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії

Ольховська А. С.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Сіроклин О. О.

студент другого курсу магістратури кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
email: aleksandr.seroklin1@gmail.com

(Харків)

Статтю присвячено вивченню впливу використання нейронної системи машинного перекладу Google Translate на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії. На сучасному етапі роботу перекладача неможливо уявити без використання інформаційно-комунікаційних технологій, важливе місце серед яких займає машинний переклад. Вважається, що нейронні системи машинного перекладу виконують переклад на достатньо високому рівні, а тому їх застосування людиною-перекладачем може мати позитивний вплив. Саме тому, мета дослідження полягала у проведенні експерименту зі встановлення впливу використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії в аспекті кількості помилок і правильності передачі галузевої термінології. В статті надано гіпотезу дослідження, сформульовану до його початку, схарактеризовано текст для проведення дослідження та систему нейронного машинного перекладу, яку було відібрано для використання, розкрито процедуру оцінювання помилок у текстах перекладу та підрахунок відсотку правильності передачі галузевої термінології, наведено одержані кількісні експериментальні дані та узагальнено результати дослідження у таблицях та рисунках. Експериментальне дослідження було проведене у першому семестрі 2020/2021 навчального року (вересень) на матеріалі уривку тексту у галузі фармакогнозії, який було перекладено нейронною системою машинного перекладу Google Translate та студентом перекладацького відділення бакалаврського освітнього рівня. Обидва тексти перекладу було перевірено в аспекті кількості та якості (типи) помилок, а також з точки зору правильності передачі ключової галузевої термінології. Одержані результати спростували сформульовану нами гіпотезу, оскільки переклад, виконаний засобами нейронної системи машинного перекладу Google Translate виявився гіршим, як за кількістю помилок, так і за відсотком правильності передачі термінології, порівняно із результатами, продемонстрованими студентом.

Ключові слова: машинний переклад, нейронна система машинного перекладу, майбутні перекладачі, підготовка перекладачів, фахова компетентність перекладача, експериментальне дослідження.

Ольховская А. С., Сероклин А. А. Экспериментальное исследование по изучению влияния использования нейронной системы машинного перевода на качество перевода текстов в области фармакогнозии. Статья посвящена изучению влияния использования нейронной системы машинного перевода Google Translate на качество перевода текстов в области фармакогнозии. На современном этапе работу переводчика невозможно представить без использования информационно-коммуникационных технологий, важное место среди которых занимает машинный перевод. Считается, что нейронные системы машинного перевода выполняют перевод на достаточно высоком уровне, поэтому их применение человеком-переводчиком может иметь положительное влияние. Именно поэтому, цель исследования заключалась в проведении эксперимента по установлению влияния использования нейронной системы машинного перевода на качество перевода

текстов в області фармакогнозії в аспекті кількості помилок і правильності передачі отраслевої термінології. В статті сформульована гіпотеза дослідження, охарактеризован текст для проведення дослідження і система нейронного машинного перекладу, котра була отобрана для використання, раскрыта процедура оцінки помилок в текстах перекладу і підрахунок відсотка правильності передачі отраслевої термінології, приведені отримані кількісні експериментальні дані, а результати дослідження проілюстровані в таблицях і рисунках. Експериментальне дослідження було проведено в першому семестрі 2020/2021 навчального року (вересень) на матеріалі уривка тексту в області фармакогнозії, котрий був перекладений нейронною системою машинного перекладу Google Translate і студентом перекладального відділення бакалаврського освітнього рівня. Обидва тексти перекладу були перевірені в аспекті кількості і якості (типів) помилок, а також з точки зору правильності передачі ключової отраслевої термінології. Отримані результати опровергли сформульовану нами гіпотезу, оскільки переклад, виконаний нейронною системою машинного перекладу Google Translate виявився гірше, як за кількістю помилок, так і за відсотком правильності передачі термінології, порівняно з результатами, продемонстрованими студентом.

Ключові слова: машинний переклад, нейронна система машинного перекладу, майбутні перекладачі, підготовка перекладачів, професійна компетентність перекладача, експериментальне дослідження.

Olkhovska A., Seroklyn A. Experimental study of the impact of using a neural machine translation engine on the quality of translation of texts in the field of pharmacognosy. The article is devoted to the study of the impact of using the neural machine translation system Google Translate on the quality of translation of texts in the field of pharmacognosy. At the present stage, the work of a translator is impossible to imagine without the use of information and communication technologies, an important place among which is attributed to machine translation. It is considered that neural machine translation systems perform translation at a fairly high level, so that its use by a human translator can have a positive impact. That is why the aim of the study was to conduct an experiment to determine the impact of using a neural machine translation system on the quality of translation of texts in the field of pharmacognosy in terms of the number of errors and correctness of translating terminology. The article formulates a research hypothesis, describes the text chosen to conduct the study and the neural machine translation system, which was selected for this purpose, discloses the procedure for estimating the number of errors in translations and calculating the percentage of correctness of translating terminology, provides quantitative experimental data, and the results are illustrated in tables and drawings. The experimental study was conducted in the first semester of the 2020/2021 academic year (September) on the basis of an excerpt from a text in the field of pharmacognosy, which was translated by the neural machine translation system Google Translate and a translation student of the bachelor's level. Both translations were checked in terms of quantity and quality (types) of errors, as well as in terms of correctness of translating domain-specific terminology. The results refuted our hypothesis, as the translation performed by the neural machine translation system Google Translate was worse, both in terms of the number of errors and the percentage of correctness of translating terminology as compared to the results demonstrated by the student.

Keywords: machine translation, neural machine translation system, future translators, translators' training, professional translator competence, experimental research.

1. ВСТУП

Актуальність дослідження пояснюється тим, що із року в рік сучасний перекладач все інтенсивніше використовує у своїй діяльності інформаційно-комунікаційні технології, оскільки без них неможливо підтримувати конкурентоспроможність на ринку перекладацьких послуг. На сьогоднішній день однією з ключових перекладацьких технологій став машинний переклад, якість якого вдалося значно покращити завдяки використанню так званих нейронних мереж. Зокрема, дослідники вивчали вплив перекладацьких технологій (включаючи машинний переклад) на перекладацький процес та результат [7], вплив спеціалізованого навчання постредагування на якість та продуктивність [9] та навіть соціальний вплив машинного перекладу [10].

Безперечно, усі перелічені праці зробили значний внесок у дослідження систем машинного перекладу, однак вивчення використання нейронних систем машинного перекладу перебуває лише на початковому етапі, а тому є необхідність проведення досліджень, присвячених різним аспектам роботи згаданих систем. Особливо важливим видається порівняння роботи людини-перекладача та нейронної

системи машинного перекладу, адже такі дослідження здатні встановити наскільки підвищилася ефективність систем машинного перекладу, а отже і дійти висновку про доцільність їх використання під час перекладу текстів різної тематики, що і робить наше дослідження затребуваним та своєчасним.

Мета дослідження полягає у проведенні експерименту зі встановлення впливу використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії в аспекті кількості помилок і правильності передачі галузевої термінології.

Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення цілої низки завдань:

- сформулювати гіпотези дослідження;
- обрати текст для проведення дослідження;
- укласти глосарій з ключовою термінологією у галузі фармакогнозії на основі відібраного тексту;
- обрати студента для виконання перекладу тексту;
- обрати систему нейронного машинного перекладу;
- визначити процедуру оцінювання помилок у текстах перекладу;

- провести перевірку текстів перекладу, спираючись на описану процедуру оцінювання;
- провести кількісну обробку експериментальних даних та унаочнити результати дослідження у таблицях та рисунках;
- провести інтерпретацію даних, одержаних в ході проведення дослідження;
- сформулювати висновки та перспективи подальших досліджень.

Об'єктом дослідження виступає нейронна система машинного перекладу.

Предметом дослідження є вивчення використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії в аспекті кількості помилок і правильності передачі галузевої термінології.

Матеріалом дослідження виступають 2 тексти перекладу уривку «Фармакогнозії по Трізу та Евансу» [8], перекладені студентом перекладацького відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна бакалаврського освітнього рівня та нейронною системою машинного перекладу Google Translate.

Предмет дослідження, його мета та завдання зумовили використання таких емпіричних методів, як тестування з метою визначення впливу використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії, кількісний метод обробки експериментальних даних.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання нейронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії було організовано у межах трьох загальноприйнятих етапів: передекспериментального (формулювання гіпотези, підготовка загального плану), експериментального (реалізація експериментального дослідження) та післяекспериментального (аналіз та інтерпретація одержаних даних) [3].

Ми сформулювали таку гіпотезу дослідження: нейронна система машинного перекладу може чинити суттєвий позитивний вплив на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії: переклад тексту у галузі фармакогнозії, виконаний засобами нейронної системи машинного перекладу буде якіснішим від перекладу аналогічного тексту, виконаного майбутнім перекладачем (студент 4 курсу бакалаврського рівня підготовки) в аспекті кількості і якості помилок (превалюватимуть помилки, що не впливають на зміст тексту перекладу), а також в аспекті передачі ключової термінології тексту оригіналу (відсоток правильності передачі термінології системою буде вищим, ніж у студента).

Для перевірки гіпотези ми обрали нейронну систему машинного перекладу Google Translate через

низку переваг: безкоштовне використання, легкий доступ, зручний інтерфейс, швидке виконання перекладу, висока популярність, особливо серед майбутніх перекладачів.

Також ми обрали студента-відмінника перекладацького відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, який навчався на четвертому курсі бакалаврського освітнього рівня, восьмий семестр. По закінченні останнього восьмого семестру такий фахівець отримує кваліфікацію перекладача. Вік піддослідного – 21 рік. Студент мав змогу користуватися усіма засобами, необхідними для забезпечення належної якості тексту перекладу: електронні словники, електронні джерела з фармакогнозії, як українською, так і англійською мовами, системи автоматизації перекладу, системи машинного перекладу із подальшим постредагуванням тощо, тобто працював в умовах максимально наближених до реальної перекладацької діяльності.

Термін виконання перекладу студентом було обмежено. Так, за нормативами професійний перекладач в середньому перекладає 5 сторінок тексту (обсягом близько 1800 друкованих знаків) за один робочий день. Оскільки студент бакалаврського освітнього рівня ходив на заняття, то таку діяльність ми вирішили врахувати, як роботу на повну ставку, відповідно виконання перекладу було додатковою діяльністю студента, яку він виконував у вільний від навчання час, тобто працював ще на половину ставки. Таким чином, ми припустили, що враховуючи усі ці обставини, студент має впоратися з перекладом у 19544 друкованих знаків без пробілів протягом чотирьох робочих днів, виконуючи по 2,5 сторінки перекладу на день. Однак, приймаючи до уваги відсутність належного досвіду, специфічну тематику тексту, яку студент не вивчав до цього, а також необхідність проведення усіх процедур, пов'язаних із забезпеченням якості тексту перекладу (використання модуля забезпечення якості, вичитка тексту перекладу та його редагування), ми вирішити збільшити термін виконання перекладу студентом у два рази, надавши йому вісім робочих днів.

Для проведення експериментального дослідження ми зупинилися на уривку з дуже відомої праці – «Фармакогнозії по Трізу та Евансу» [8], обсягом 19544 друкованих знаків без пробілів. Ми створили свій власний переклад тексту, користуючись сучасними україномовними джерелами у галузі фармакогнозії [1; 2; 4] із використанням системи автоматизації перекладу Memsource, який використовували в якості еталону під час перевірки тексту перекладу, виконаного студентом та нейронною системою машинного перекладу.

На основі еталонного перекладу та тексту оригіналу нами було укладено англо-український та українсько-англійський глосарій ключової термінології у галузі фармакогнозії з метою подальшо-

го його використання під час визначення відсотку правильності передачі основної термінології у галузі фармакогнозії у перекладах, виконаних студентом та нейронною системою машинного перекладу. Усього нами було відібрано 150 термінологічних одиниць.

При виборі системи оцінювання перекладів ми керувалися такими критеріями, як чіткість, зрозумілість, зручність у використанні, точність одержаних результатів. Усім переліченим критеріям повністю відповідає система оцінювання перекладів, розроблена Л. М. Черноватим [5; 6], яка містить три типи помилок:

– помилки першого типу, тобто помилки які спотворюють зміст тексту оригіналу (нараховується 1 штрафний бал);

– помилки другого типу, тобто помилки, що потенційно можуть негативно впливати на розуміння змісту тексту оригіналу – адресат може зрозуміти вихідний смисл неправильно (нараховується 0,5 штрафного балу);

– третій тип помилок, тобто помилки, що не впливають на розуміння смислу тексту перекладу, однак все ж таки псують позитивне враження від перекладу – неправильна орфографія, пунктуація, форматування, граматичні помилки тощо (нараховується 0,1 штрафного балу).

Оскільки окрім перевірки загальної якості тексту перекладу, виконаного студентом та нейронною системою машинного перекладу Google Translate ми запланували перевірити правильність передачі термінології, то слід встановити систему оцінювання такої правильності. Найкращим способом тут буде підрахунок відсоткового співвідношення, тобто ми вирахуємо скільки відсотків термінологічних одиниць було перекладено правильно у перекладах студента та нейронної системи машинного перекладу Google Translate.

У таблиці 1 подано результати підрахунків штрафних балів у тексті перекладу, виконаному студентом та нейронною системою машинного перекладу Google Translate.

Таблиця 1

Порівняльні результати виконання перекладу у галузі фармакогнозії студентом перекладацького відділення бакалаврського освітнього рівня та нейронною системою машинного перекладу Google Translate

	Переклад, виконаний студентом (у штрафних балах)	Переклад виконаний Google Translate (у штрафних балах)
1й тип помилок	3,0	12,0
2й тип помилок	5,0	12,0
3й тип помилок	6,1	27,3
Загалом	14,1	51,3

Як впливає з таблиці 1, нейронна система машинного перекладу Google Translate виконала пе-

реклад тексту в 3,6 разів гірше за студента перекладацького відділення бакалаврського освітнього рівня. Причому тенденція до нижчого рівня якості спостерігається на всіх трьох рівнях, тобто в межах усіх трьох типів помилок. Так, за першим типом помилок переклад, виконаний Google Translate, виявився в 4 рази гіршим, за другим типом помилок – у 2,4 рази, а за третім – взагалі в 4,5 разів.

Після розгляду загальної кількості помилок у перекладах, виконаних нейронною системою машинного перекладу Google Translate та студентом перекладацького відділення бакалаврського освітнього рівня, ми перейшли до аналізу правильності перекладу ключової термінології у галузі фармакогнозії. Як ми вже згадували у попередньому підрозділі, ми попередньо виокремили 150 термінологічних одиниць, які розмістили у відповідному англо-українському та українсько-англійському глосарії і які стали матеріалом нашого аналізу, результати якого подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати перекладу ключової термінології у галузі фармакогнозії, виконаного студентом перекладацького відділення бакалаврського освітнього рівня

	Кількість	Відсоток
Терміни, правильно перекладені студентом	146	97,3 %
Терміни, неправильно перекладені студентом	4	2,7 %

З таблиці 2 випливає, що студент доволі непогано впорався з перекладом ключової термінології тексту у галузі фармакогнозії. Ми можемо припустити, що значну роль у досягненні цього результату відіграли інструменти, якими було дозволено користуватися під час виконання перекладу: інформаційні ресурси в галузі фармакогнозії з мережі Інтернет, як англійською, так і українською мовою, двомовні електронні словники, корпуси текстів фармацевтичної тематики. Студент вільно обирав необхідні ресурси та міг використовувати їх у будь-якому обсязі, однак саме так на сучасному етапі працює будь-який професійний перекладач. Окрім того, студент виявив такі якості, як сумлінність та організованість. Судячи з тексту перекладу, він намагався зрозуміти сутність понять, поповнити свої предметні знання в галузі фармакогнозії та підібрати саме специфічні термінологічні відповідники, які вживаються в обраній для перекладу галузі. Результати перекладу термінів, виконаного студентом можна вважати цілком задовільними, беручи до уваги загальний обсяг перекладеного тексту.

Наступним кроком став підрахунок правильно та неправильно перекладених термінів у галузі фармакогнозії у тексті перекладу, виконаному нейронною системою машинного перекладу Google Translate.

Таблиця 3

**Результати перекладу ключової термінології
у галузі фармакогнозії, виконаного
нейронною системою машинного
перекладу Google Translate**

	Кількість	Відсоток
Терміни, правильно перекладені Google Translate	139	92,7 %
Терміни, неправильно перекладені Google Translate	11	7,3 %

Як видно з таблиці 3, результати перекладу ключової термінології Google Translate не можна назвати поганими, в цілому системі дійсно вдалося коректно перекласти більшість термінів, а саме 92,7 %. Це пов'язано з тим, що нейронна система машинного перекладу вже спроможна певною мірою враховувати при перекладі контекст, що, у свою чергу, дозволяє отримати точніші та кращі результати. До того ж, бази системи машинного перекладу постійно поповнюються корпусами двомовних текстів, що також дає змогу відчутно покращувати якість. Можливо також галузь фармакогнозії є доволі сприятливою для виконання машинного перекладу, однак щоб точно підтвердити наше припущення необхідне проведення порівняння з перекладами текстів іншої тематики.

Тим не менш, відсоток неправильно перекладеної термінології у галузі фармакогнозії є дещо вищим, аніж у студента та становить 7,3 %, а це – у 2,7 рази гірше. З іншого боку, не слід забувати про такий фактор, як швидкість виконання перекладу. Так, якщо нашому студенту знадобилося на виконання перекладу цілих вісім робочих днів, то засобами нейронної системи машинного перекладу його вдалося виконати майже миттєво, і це при тому, що кожного разу ми завантажували до системи обмежену кількість друкованих знаків, а саме – п'ять тисяч друкованих знаків.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, результати, отримані нами в ході дослідження, свідчать про те, що якість машинного перекладу все ще далека від ідеалу, однак все ж таки системі Google Translate вдалося зробити значний прорив в якості і навіть враховувати контекст під час виконання перекладу. Слід особливо відзначити, що питома вага помилок, зроблених системою машинного перекладу Google Translate припадає на третій тип, тобто це помилки, які не впливають на зміст тексту оригіналу, тим не меш вони значно псують враження від перекладу та одразу ж створюють відчуття штучності перекладу – помітно, що переклад виконувався машинним способом, а не людиною. Якість тексту перекладу, виконаного студентом перекладацького відділення бакалаврського освітнього рівня є кращою за всіма параметрами, у перекладі менше помилок усіх трьох типів, а відсоток правильної передачі основної термінології у галузі фармакогнозії є вищим. Тим не менш, переклад, виконаний студентом не є ідеальним, оскільки в ньому присутні і помилки усіх трьох типів і невірно перекладені терміни.

Ми дійшли в и с н о в к у, що за результатами дослідження гіпотеза, сформульована нами на початку проведення, не підтвердилася: нейронна система машинного перекладу Google Translate виконала переклад тексту у галузі фармакогнозії менш якісно порівняно із перекладом майбутнього перекладача (студента 4 курсу бакалаврського освітнього рівня), як в аспекті кількості помилок, так і в аспекті передачі ключової термінології тексту оригіналу (відсоток правильності передачі термінології був нижчим, ніж у студента).

П е р с п е к т и в у подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу використання нейронних систем машинного перекладу на якість перекладу текстів у інших галузях та у розширенні експериментальної бази (більша кількість студентів та уривки тексту більшого обсягу).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобкова І. А., Бур'янова В. В. Фармакогнозія. Київ : Медицина, 2017. 328 с.
2. Бобкова І. А., Варлахова Л. В. Фармакогнозія. Київ : Медицина, 2018. 504 с.
3. Ольховська А. С. Експериментальна перевірка ефективності навчання майбутніх перекладачів письмового перекладу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Вісник КНЛУ. Серія Педагогіка та психологія. 2017. Випуск 27. С. 98–107.
4. Ходаківська В. П., Бобкова І. А., Варлахова Л. В. Фармакогнозія. Київ : Медицина, 2018. 192 с.
5. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
6. Черноватий Л. М. Проблема оцінювання письмових робіт майбутніх перекладачів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2009. Вип. 848. С. 257–262.
7. Doherty S. The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation. International Journal of Communication. 2016. Vol. 10. P. 947–969.
8. Evans W. Ch. Trease and Evans Pharmacognosy. Edinburgh, New York : Saunders/Elsevier, 2009. 603 p.
9. Toledo Báez M. C. Machine Translation and Postediting: Impact of Training and Directionality on Quality and Productivity. Revista Tradumática. 2018. Núm.16. Retrieved from: file:///C:/Users/Asus-Notebook/Desktop/350188-Text%20de%20l'article-504739-1-10-20190207.pdf.

10. Vieira L. N., O'Hagan M., O'Sullivan C. Understanding the societal impacts of machine translation: a critical review of the literature on medical and legal use cases. *Information, Communication & Society*. 2020. Vol. 23. P. 1–18. <https://doi.org/10.108/1369118X.2020.1776370>.

REFERENCES

1. Bobkova I. A., Bur'yanova V. V. (2017). *Farmakognoziya*. [Pharmacognosy]. Kyiv : Medytsyna (in Ukrainian).
2. Bobkova I. A., Varlakhova L. V. (2018). *Farmakognoziya*. [Pharmacognosy]. Kyiv : Medytsyna (in Ukrainian).
3. Olkhovska A. S. (2017). Eksperymentalna perevirka efektyvnosti navchannia maibutnikh perekladachiv pismovoho perekladu iz zastosuvanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. [Experimental testing of the effectiveness of teaching translation to students with the use of information and communication technologies]. *Visnyk KNTLU. Seriya Pedagogika ta psykholohiia*. Vypusk 27. P. 98–107 (in Ukrainian).
4. Khodakivska V. P., Bobkova I. A., Varlakhova L. V. (2018). *Farmakohnoziia*. [Pharmacognosy]. Kyiv : Medytsyna (in Ukrainian).
5. Chernovatyy L. M. (2013). *Metodyka vykladannya perekladu*. [Methods of teaching translation]. Vinnytsya : Nova Knyha (in Ukrainian).
6. Chernovati L. M. (2009). Problema otsiniuvannia pismovykh robit maibutnikh perekladachiv. [The problem of assessing translations produced by future translators]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannya inozemnykh mov*. Vyp. 848. P. 257–262 (in Ukrainian).
7. Doherty S. (2016). The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation. *International Journal of Communication*. Vol. 10. P. 947–969.
8. Evans W. Ch. (2009). *Trease and Evans Pharmacognosy*. Edinburgh, New York : Saunders/Elsevier.
9. Toledo Báez M. C. (2018). Machine Translation and Postediting: Impact of Training and Directionality on Quality and Productivity. *Revista Tradumàtica*. Núm.16. Retrieved from: <https://revistes.uab.cat/tradumatica/article/view/n16-toledo/177>.
10. Vieira L. N., O'Hagan M., O'Sullivan C. (2020). Understanding the societal impacts of machine translation: a critical review of the literature on medical and legal use cases. *Information, Communication & Society*. Vol. 23. P. 1–18. <https://doi.org/10.108/1369118X.2020.1776370>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ольховская Алла Сергеевна – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Сероклин Александр Александрович – студент второго курса магистратуры кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; email: aleksandr.seroklin1@gmail.com

Olkhovska Alla – Doctor of Pedagogy, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Seroclyn Oleksandr – Second-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; email: aleksandr.seroklin1@gmail.com

УДК 37.091.279.7

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-16

Оцінювання навчальних досягнень учнів у сучасній школі

Свердлова І. О.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна;
e-mail: iryna.sverdlova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4818>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=new_profile&hl=uk;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Sverdlova
(Харків)

Стаття присвячена вивченню особливостей оцінювання навчальних досягнень учнів в умовах активного навчання. Поділяючи точку зору фахівців-методистів, авторка відмічає, що відсутність чіткого визначення вимог до результатів навчання, застосування невідповідних інструментів оцінювання, неадекватність засобів контролю поставленим цілям є причиною непорозуміння між суб'єктами оцінювання, якими виступають Міністерство освіти, шкільні директори, батьки, вчителі і учні. Традиційно всі ці аудиторії задовольняються тестуванням, що дає кількісні результати, які вважаються достатніми показниками того, що засвоїли учні. Однак, в процесі вивчення іноземної мови в учнів мають сформуватися не тільки практичні навички (лексичні, граматичні, фонетичні, тощо) та вміння (читання, говоріння, аудіювання, письмо), але й навички ефективного здобуття знання, сприйняття нової інформації, її аналізу, оцінювання нових ідей на основі власних потреб і цілей; тобто навички критичного та творчого мислення, яке також має стати об'єктом оцінювання. Виходячи з цілей навчання, виділено два стандарти оцінювання навчальних досягнень. Це стандарти оцінювання вмінь та когнітивних процесів. Надано індекс оцінювання рівня сформованості навичок (ИСН). Розроблено стандарт оцінювання вмінь письма (СОВП) на прикладі есе та запропоновані рубрики, які є набором показників з описом результатів, яких повинен досягти учень для одержання оцінки «відмінно», «добре» і «задовільно». З метою перевірки ефективності розроблених стандартів був проведений експеримент. Отримані дані підтвердили робочу гіпотезу. Був зроблений висновок про те, що усвідомлення підходів щодо оцінювання різних видів робіт викликає позитивні переживання як у учнів, так і їх батьків, а це, в свою чергу, сприяє бажанню учнів краще засвоїти матеріал та продемонструвати навчальні успіхи не тільки одноліткам, а й батькам, вчителю, адміністрації школи.

Ключові слова: оцінювання, активне навчання, суб'єкти оцінювання, стандарти оцінювання.

Свердлова И. А. Оценка учебных достижений учащихся в современной школе. Статья посвящена изучению особенностей оценивания учебных достижений старшеклассников в условиях активного обучения. Разделяя точку зрения методистов, автор отмечает, что отсутствие четких требований к результатам учебы, применение несоответствующих задачам инструментов оценивания, неадекватность средств контроля поставленным целям являются причиной недопонимания между субъектами оценивания, которыми выступают Министерство образования, школьные директора, родители, учителя и ученики. Традиционно все эти аудитории безоговорочно принимают тестирование, которое дает только количественные результаты, и считают его достаточным показателем того, что усвоили ученики. Однако, в процессе изучения иностранного языка у учащихся должны сформироваться не только практические навыки (лексические, грамматические, фонетические, и.т.д) и умения (чтения, говорения, аудирования, письма), но и навыки эффективного получения знаний, восприятия новой информации, ее анализа, оценивания новых идей на основе собственных потребностей и целей; то есть навыки критического и творческого мышления, которое также должно стать объектом оценивания. Исходя из целей обучения, выделены два стандарта оценивания учебных достижений, которые могут быть использованы учителями на занятиях по иностранному языку. Это стандарты оценивания умений и когнитивных процессов. Представлен индекс оценивания уровня сформированности навыков (ИСН). Разработан стандарт оценивания умения письма (СОВП) на примере эссе и предложены рубрики, которые являются набором показателей с описанием результатов, которых должен достичь ученик для получения оценки «отлично», «хорошо» и «удовлетворительно». С целью проверки эффективности разработанных стандартов и установления ИСН был проведен эксперимент. Полученные данные подтвердили рабочую гипотезу. Был сделан вывод о том, что понимание подходов к оцениванию разных видов работ вызывает позитивные эмоции у

учеников, а это, в свою очередь, способствует желанию учащихся лучше усвоить материал и продемонстрировать учебные успехи не только одноклассникам, но и родителям, учителю, администрации школы.

Ключевые слова: оценивание, активное обучение, субъекты оценивания, стандарты оценивания..

Sverdlova I. Assessment of Students' Academic Achievements in Contemporary School. The author shares the view of researchers who state that we lack clarity on learning outcomes; do not have appropriate tools to track student progress, use assessment instruments that do not match corresponding learning objectives. This leads to misunderstanding among Ministry of education, school principals, parents, teachers, and students. Traditionally all these groups support the use of standardized tests and consider them the indicator of knowledge assimilation. At the same time in the process of learning students must develop not only practical grammar, vocabulary, phonetic skills and macro reading, speaking, listening, and writing skills. They must master cognitive skills to be able to efficiently gain knowledge, absorb information, analyze it, and evaluate new ideas proceeding from personal needs and goals. These critical and creative thinking skills should also become the object of assessment. Taking into account learning aims, we set up two standards that might be applied at the English lesson: the macro skills assessment standard and the cognitive skills assessment standard. A skills assessment index (SAI) is provided. The standard for assessing essay-writing skills (SAWS) is designed, rubrics (a scoring guide used to evaluate the quality of students' response for "excellent", "good", "satisfactory" marks) are suggested. With the purpose of measuring the effectiveness of the designed standard and SAI, the experiment was carried out. The obtained results proved the working hypotheses. The following conclusion is drawn. Common understanding of the approaches to the assessment of different kinds of activities enhances students' positive emotions, fosters their motivation to study better and demonstrate academic achievement not only to groupmates, but also to parents, teacher, and school administration.

Key words: assessment, active learning, subjects of assessment, assessment standards.

1. ВСТУП

Ефективність процесу навчання тісно пов'язана з проблемами контролю та оцінювання. В умовах сучасної школи контроль набуває все більшого значення, міняє свій характер і починає об'єднувати традиційні функції по оцінці результатів навчання з функціями управління якістю усього учбового процесу.

Традиційно оцінка як кількісний показник відповідності досягнень учня критеріям оцінювання цих досягнень розглядається як один з дієвих інструментів у руках вчителя. Разом з тим, ігнорування інших, крім вчителя, суб'єктів оцінювання часто приводить до непорозуміння між самими суб'єктами, оскільки різні аудиторії мають різні підстави потребувати результатів оцінювання. Так, Міністерство освіти вимагає доказів того, що його інвестиції та освітянська політика дають свої плоди. Шкільні директори хочуть мати показники успішності навчального процесу в своєму закладі. Батьки прагнуть знати, чи мають їхні діти відповідні досягнення. Вчителі намагаються встановити, як добре клас в цілому та кожен учень окремо просуваються в оволодінні їх дисципліною. Самі учні хочуть (або не хочуть) мати відомості про свої досягнення у порівнянні з іншими учнями. Традиційно всі ці аудиторії задовольняються тестуванням, що дає кількісні результати, які вважаються достатніми показниками того, що засвоїли учні.

Спостереження за навчальним процесом у загальноосвітній школі дає підставу констатувати, що існує низка причин, які можуть спровокувати непорозуміння між суб'єктами оцінювання, серед яких слід зазначити: застосування невідповідних інструментів оцінювання, відсутність чіткого визначення вимог до результатів навчання, неадекватність засобів контролю поставленим цілям.

Огляд наявних досліджень проблеми

У попередніх роботах ми зробили спробу довести, що в процесі вивчення іноземної мови в учнів мають сформуватися не тільки практичні навички (лексичні, граматичні, фонетичні, тощо) та вміння (читання, говоріння, аудіювання, письма), але й навички ефективного здобуття знання, сприйняття нової інформації, її аналізу, оцінювання нових ідей на основі власних потреб і цілей; тобто навички критичного та творчого мислення, яке є не об'єктом вивчення, а результатом навчання [4]. Отже, сукупність перерахованих вище практичних навичок і вмінь та когнітивних процесів має стати невід'ємною частиною оцінювання з боку контролюючих суб'єктів. Дослідники [2] висувають наступні аргументи на підтримку сказаного вище.

По-перше, якщо вчитель робить головний акцент на активній діяльності учнів, то для нього стає менш важливим те, що може бути тестовано *після* уроку (коли учень виконує домашнє завдання), ніж те, що трапляється *під час* уроку – у живому процесі спілкування. Вчителю більш необхідні методи спостереження за процесами мислення та навчання, а також інструменти оцінювання цих процесів, ніж критерії оцінювання тільки результатів.

По-друге, в умовах сучасної школи учні мають стати партнерами у процесах оцінювання, оскільки саме на них лежить відповідальність за своє власне навчання. Отже, учні мають:

- розуміти, що їм необхідно знати;
- вміти правильно виконувати дії;
- усвідомлювати рівень своїх власних успіхів;
- укладати плани для поліпшення своєї роботи;
- планувати шляхи подальшого росту.

По-третє, всі суб'єкти контролю (уряд, директори шкіл, батьки, вчителі, учні) повинні мати єдині критерії оцінювання навчальних досягнень. Такі

критерії мають бути розроблені з урахуванням вікових особливостей учнів, відповідати змісту та цілям навчання в конкретному навчальному закладі, бути доступними для всіх суб'єктів контролю.

Аналіз процесу оцінювання навчальних досягнень учнів загальноосвітніх шкіл дав підстави стверджувати, що більшість вчителів іноземної мови використовують регламентовані методи контролю, які не відповідають духові часу. Оцінювання зводиться до підрахування кількості помилок як у закритих, так і у відкритих формах завдань.

Загальні вектори роботи, спрямованої на розробку критеріїв оцінювання якості мислення учнів через навчальні письмові продукти з різних дисциплін були намічені в роботах А. Кроуфорда, В. Саула [2]. Автори виробили цілий ряд стандартів успішності роботи учнів, які охоплювали, в основному, когнітивну сферу. Для кожного стандарту були розроблені рубрики, тобто опис того, що можна спостерігати в класі, якщо учні перебувають на початковому, середньому або просунутому рівні освоєння кожного із цих стандартів. Разом з тим, розроблені стандарти мали загально-схематичний характер, не враховували особливості навчання певній дисципліні та вікові характеристики аудиторії.

Опитування вчителів та спостереження за навчальним процесом в середніх школах дозволили зробити висновок про те, що на даному етапі фактично немає стандартів, в яких були б описані усі складові оцінювання досягнень учнів конкретних класів в умовах активного навчання іноземним мовам.

Саме цим зумовлена наша робота в цьому напрямку і, відповідно, **актуальність** дослідження. Його **метою** було встановлення учнівських стандартів оцінювання навчальних досягнень учнів з іноземної мови в середній школі. **Завдання** включали: аналіз існуючих учнівських стандартів, розробку стандартів оцінювання рівня сформованості практичних навичок та вмінь в умовах активного навчання у учнів старших класів за певною темою; експериментальну перевірку розроблених стандартів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Організація навчальної діяльності неможлива без оцінювання, яке є регулятором та показником її ефективності. В методиці традиційно оцінювання розглядається як процес навчання, а оцінка – як результат цього процесу. Але слід зазначити, що в англійській мові існують різні терміни, які перекладаються на українську мову як «оцінка»: “mark”, “grade”, “assessment”, “evaluation”. В даній роботі ми будемо оперувати означенням, які були запропоновані П. Уоткінсом [6].

Отже, «assessment» – це систематичний процес документування навчальних досягнень і використання емпіричних даних з метою отримання ґрунтовних *уявлень* щодо:

➤ рівня сформованості в учнів певних комунікативних навичок і вмінь та когнітивних процесів на конкретному етапі навчання;

➤ діагностування труднощів;

➤ визначення шляхів їх подолання.

«Evaluation» відбувається в кінці навчального процесу і має на меті перевірити, що було вивчено, та *зробити висновки* щодо якості засвоєння матеріалу. «Mark» – це оцінка, яку виставляє вчитель на кожному уроці за певну одиницю контролю. Наприклад, за знання лексики, граматичного явища, вміння читати текст з метою отримання загальної інформації, тощо. «Grade» – оцінка, яка виставляється вчителем в кінці навчального періоду і, як правило, складається з поточних оцінок (marks).

В умовах активного навчання, яке орієнтоване на те, щоб навчити учнів замислюватися над тим, що вони вивчають, і застосовувати нове знання в ситуаціях реального життя, суттєво міняється зміст оцінювання (assessment). Усім суб'єктам контролю необхідно мати не лише чіткі стандарти оцінювання знань та практичних навичок і вмінь. Необхідні стандарти, які б допомагали критично оцінювати навчальну діяльність, знаходити помилки і шляхи їх усунення.

Таким чином, виходячи зі сказаного вище, була сформульована робоча гіпотеза дослідження, яка полягала в наступному. Ознайомлення учнів зі стандартами оцінювання поточних досягнень (assessment), умовами виставлення оцінок (mark), які вони можуть отримати в процесі вивчення певного матеріалу, і, як наслідок, умовами отримання підсумкової оцінки з іноземної мови (grade), дозволить всім суб'єктам контролю розглядати оцінку не як засіб жорсткого контролю, а як можливість отримання інформації про індивідуальні практичні та когнітивні досягнення кожного. Орієнтація на учня, включення його в оцінну діяльність, ознайомлення з інструментарієм самооцінювання мають створити емоційно-позитивну, довірливу атмосферу спілкування на уроці та сприяти інтересу до вивчення іноземної мови.

З метою перевірки робочої гіпотези були намічені наступні етапи роботи.

➤ Вивчення світового досвіду використання принципу «оцінка, яка навчає».

➤ Виділення учнівських стандартів та вибір стратегій оцінювання.

➤ Розробка моделей для виставлення оцінок за конкретний продукт.

➤ Проведення експериментальної перевірки ефективності розроблених матеріалів.

Під стандартом ми розуміємо еталон, який приймається за вихідний для порівняння з іншими подібними об'єктами [1]. Серед принципів, яким мають відповідати освітні стандарти, виділяють глибину, якість, ясність, чіткість і доступність. Структурно освітній стандарт, як правило, включає два розділи:

➤ стандарт змісту (сформульований у вигляді цілей навчання);

➤ стандарт досягнень (сформульований у виді вимог до навчальних досягнень учнів).

В той же час, деякі дослідники [1; 2] вважають, що стандарти повинні не тільки констатувати зміст та результати навчання, але й допомагати вчителю прослідити особистісний шлях навчання кожного учня; а також надати всім суб'єктами контролю цілісний інструмент для оцінки всієї навчальної діяльності, включаючи когнітивну сферу.

Таким чином, виходячи з цілей навчання іноземним мовам, було вирішено зробити спробу розробити стандарти, які відповідають практичній та розвиваючій меті.

Практична ціль «передбачає практичне опанування учнями умінь мовлення на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності (МД): аудіюванні, говорінні, читанні та письмі в типових ситуаціях» [3, с. 47]. Розвиваюча ціль передбачає розвиток індивідуально-психологічних умінь учнів, а саме – інтелектуальних і пізнавальних здібностей (різних видів пам'яті, уваги, уяви, критичного мислення).

Таким чином, виходячи з цілей навчання іноземним мовам, можна виділити два основні стандарти, які одночасно можуть бути використані вчителями на заняттях з іноземної мови. Це стандарти оцінювання практичних вмінь та когнітивних процесів.

Враховуючи великий обсяг матеріалу, який було опрацьовано, в даній статті ми зупинимося лише на опису можливих підходів до розробки стандартів досягнень, які відповідають практичній цілі.

Оволодіння учнями іншомовним спілкуванням передбачає формування у них певного рівня комунікативної компетенції, яка реалізується за допомогою мовленнєвих умінь, розвинених на основі ... навичок мовлення» [3, с. 47]. Отже, для оволодіння тим чи іншим видом МД в учнів мають сформуватися відповідні мовленнєві навички (фонетичні, лексичні та граматичні). Таким чином, перш, ніж розробляти стандарти оцінювання рівня сформованості вмінь, слід розглянути підходи щодо оцінювання мовленнєвих навичок.

Навичка, як відомо, – це автоматизована дія з фонетичним, лексичним і граматичним матеріалом в процесі рецептивної або продуктивної діяльності. Для сформованої навички характерні:

➤ автоматизованість (певна швидкість протікання дії, її цілісність і плавність, низький рівень напруженості);

➤ гнучкість (готовність включитися в нові ситуації спілкування, функціонувати на новому мовному матеріалі);

➤ стійкість (здатність не руйнуватися і бути несприйнятливою до негативних умов);

➤ свідомість (можливість свідомо контролювати себе у разі виникнення утруднень при побудові висловлювання або здійснення помилки).

В методиці існують різні підходи щодо оцінювання навичок. Для того, щоб прив'язати оцінювання до вимог (критеріїв) Болонської системи, ми віддали перевагу методу, запропонованому М.Лоу [5]. Для виведення індексу оцінювання рівня сформованості навички (ІСН) слід виділити 32 контрольні одиниці. Кожна одиниця оцінюється в 0.25 бали (32 x 0.25). Для переведення в Болонську систему отриману величину необхідно помножити на 12.5. Таким чином,

$$ІСН = (32 \times 0.25) \times 12.5 = 100$$

Отримані бали мають відповідну оціночну характеристику – «відмінно», «добре», «задовільно».

Мовленнєве вміння – це здатність управляти навичками для вирішення завдань, що виникають в ході мовленнєвої діяльності, яка характеризується усвідомленістю, самостійністю, продуктивністю, динамізмом. При розробці стандартів оцінювання мовленнєвих вмінь необхідно враховувати психологічні, лінгвістичні, психолінгвістичні, методичні особливості кожного виду МД.

Для проведення експериментального дослідження був розроблений учнівський стандарт оцінювання письма (як одного з видів мовленнєвої діяльності) на прикладі есе в рамках практичної мети. За основу був взятий метод рубрикації, тобто недвозначного визначення того, який результат роботи заслуговує на найвищий, середній або низький бал.

Есе, як відомо, – це письмовий твір невеликого об'єму, що виражає індивідуальні міркування з конкретного питання. В ході навчання написання есе вчитель має:

➤ ознайомити учнів з форматом есе;

➤ розкрити суть понять: теза, аргумент, типи аргументів, контраргумент;

➤ обговорити доцільність вживання в есе активних лексичних одиниць (ЛО), надати рекомендації щодо діапазону їх використання;

➤ диференціювати граматичні помилки.

Стандарт оцінювання вміння письма (СОВП) представлено в таблиці 1.

З метою перевірки ефективності розробленого стандарту і встановлення індексу сформованості відповідних лексичних та граматичних навичок був проведений експеримент, в якому взяли участь учні 9 класу (32 дівчат та 18 хлопців), віком 15-16 років, їх батьки та адміністрація школи. Під час проведення експерименту учні проходили тему «Хобі» та вивчали граматичний матеріал по темі «Узгодження часів».

На початку експерименту був проведений передекспериментальний зріз за щойно пройденими темами («Друзі» та «Минулий час»). Учні не були ознайомлені з критеріями оцінювання. Їм було запропоновано написати диктант (32 ЛО), переклад

Таблиця 1

Стандарт оцінювання вміння написання есе

СОВП (есе)	
Відмінно	<ul style="list-style-type: none"> ➤ в есе чітко сформульована оригінальна теза; ➤ теза доведена двома аргументами; ➤ в есе взяті до уваги два контраргументи; ➤ робота чітко структурована (має вступ, основну частину та висновок); ➤ есе написано акуратно; включає не менш 10 ЛО по вивченій темі; ➤ робота містить не більше трьох помилок, крім помилок на вживання узгодження часів, порушення порядку слів в реченні та помилок в написанні активної лексики. Наявність однієї такої помилки не уможливорює відмінної оцінки; ➤ робота має обсяг 1800.– 2000 знаків.
Добре	<ul style="list-style-type: none"> ➤ в есе чітко сформульована оригінальна теза; ➤ теза доведена одним аргументом; ➤ в есе взяті до уваги контраргумент(и); ➤ робота чітко структурована (має вступ, основну частину та висновок); ➤ есе написано акуратно; включає не менш 7 ЛО по вивченій темі; ➤ робота містить не більше шести помилок, крім помилок на вживання узгодження часів, порушення порядку слів в реченні та помилок в написанні активної лексики. Наявність трьох таких помилок не уможливорює оцінки «добре»; ➤ робота має обсяг 1500- 1800 знаків.
Задовільно	<ul style="list-style-type: none"> ➤ в есе сформульована теза; ➤ теза доведена одним аргументом; ➤ в есе взяті до уваги контраргумент; ➤ робота має вступ, основну частину та висновок; ➤ есе включає не менш 4 ЛО по вивченій темі; ➤ робота містить не більше восьми помилок, крім помилок на вживання узгодження часів, порушення порядку слів в реченні та помилок в написанні активної лексики. Наявність п'яти таких помилок не уможливорює оцінки «задовільно»; ➤ робота має обсяг не менше 1000 знаків; ➤ невідповідність хоча б одному з критеріїв не уможливорює оцінки «задовільно».

(32 контрольні моменти) та есе. Отримані результати надані в таблиці 2.

Як видно з таблиці 1, згідно ІСНЛ 10% учнів отримали оцінку «відмінно», 36% – «добре», 48% – «задовільно», 6% – «незадовільно». Якісна успішність склала 46%. Згідно ІСНГ 8% отримали «відмінно», 34% – «добре», 52% – «задовільно», 6% – «незадовільно». Якісна успішність склала 42%. Згідно СОВП лише 1 учень отримав «відмінно», 38% – «добре», 48% – «задовільно», 12% – «незадовільно». Якісна успішність склала 40%. Отже, отримані результати свідчили про те, що більше половини піддослідних не засвоїли матеріал в повному обсязі.

На наступному етапі при проходженні нової теми («Хобі» та «Узгодження часів») вчитель презентував учням критерії оцінювання їх роботи і по-

просив ознайомити з ними батьків. ІСН та рубрики були написані на великих аркушах паперу, вивішені в класі і обговорювалися з учнями протягом всього експериментального періоду. Фінальна робота структурно повторювала роботу передекспериментального зрізу, її результати надані в таблиці 3.

Як видно з таблиці 2, згідно ІСНЛ 24% учнів отримали оцінку «відмінно», 52% – «добре», 24% – «задовільно». Якісна успішність склала 76%. Згідно ІСНГ 20% отримали «відмінно», 48% – «добре», 32% – «задовільно». Якісна успішність склала 68%. Згідно СОВП оцінку «відмінно» отримали 22% учнів, 52% – «добре», 26% «задовільно». Якісна успішність склала 74%. Отже, отримані результати свідчили про те, якісна успішність учнів значно підвищилась.

Таблиця 2

Результати передекспериментального зрізу

	ІСНЛ (лексичних)	ІСНГ (граматичних)	СОВП (есе)
Відмінно (90-100)	5 учнів	4 учня	1 учень
Добре (70-89)	18 учнів	17 учнів	19 учень
Задовільно (50-69)	24 учнів	26 учнів	24 учнів
Незадовільно (49)	3 учні	3 учні	6 учнів

Таблиця 3

Результати післяекспериментального зрізу

	ІСНЛ (лексичних)	ІСНГ (граматичних)	СОВП (есе)
Відмінно (90-100)	12 учнів	10 учнів	11 учнів
Добре (70-89)	26 учнів	24 учня	26 учня
Задовільно (50-69)	12 учнів	16 учнів	13 учнів
Незадовільно (49)		–	–

У нашому експерименті величезну роль відіграла емоційна складова. Було цікаво дізнатися, чи отримає відгук у серцях учнів та батьків спроба залучити їх до процесу оцінювання. Опитування, яке було проведено наприкінці експерименту, свідчило про те, що усвідомлення підходів щодо оцінювання різних видів робіт викликало позитивні переживання як у учнів, так і їх батьків, а це, в свою чергу, сприяло бажанню учнів краще засвоїти матеріал та продемонструвати навчальні успіхи не тільки одноліткам, а й батькам, вчителю, адміністрації школи.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В даній роботі ми продемонстрували, що оцінювання може виконувати функцію регулятора навчальної діяльності, керований процес якої доз-

воляє всім суб'єктам контролю чітко бачити мету навчання. Володіння інструментом оцінювання рівня сформованості навичок (ІСН) та знання критеріїв оцінювання письмового продукту (есе) сприяло значному підвищенню рівня сформованості комунікативної компетенції (письма), стимулювало навчання учнів, сприяло створенню атмосфери доброзичливості між усіма суб'єктами оцінювання, полегшувало процес комунікації в шкільних умовах.

В той же час для того, щоб зробити остаточні висновки необхідно розробити і провести експериментальну апробацію стандартів оцінювання навчальних досягнень в інших видах мовленнєвої діяльності, а також з'ясувати методичний потенціал стандартів оцінювання когнітивних процесів, в чому і полягає мета подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воскресенская Н. М. Опыт разработки стандартов образования в зарубежных странах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-razrabotki-standartov-obrazovaniya-v-zarubezhnyh-stranah> (дата звернення: 23.11.2020)
2. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Пляди, 2006. 217 с.
3. Методика навчання іноземних мов в середніх навчальних закладах : / під керівництвом С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 1999. 320 с.
4. Сverdlova I. O. Дидактичні основи управління когнітивними навичками учнів. Науковий Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. 2015. Вип. 15(2). С. 83–89.
5. Low M. G. Thresholds in Reading. Boston : Heinle and Heinle Publishers, 1995. 246 p.
6. Watkins P. Learning to Teach English. A Practical Introduction for New Teachers. Addlestone : DELTA Publishing, 2005. 144 p.

REFERENCES

1. Voskresenskaja, N. M. Opyt razrabotki standartov obrazovaniya v zarubezhnyh stranah [Monitoring the Implementation of International Standards on the Teaching]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-razrabotki-standartov-obrazovaniya-v-zarubezhnyh-stranah>. (in Russian)
2. Crawford, A. D. (2006). Tekhnolohiyi rozvytku krytychnoho myslennya uchniv [Teaching and Learning Strategies for the thinking Classroom]. Kyiv: Pleyada Publ. (in Ukrainian)
3. Nikolayeva, S. Yu. (ed.) (1999). Metodyka navchannja inozemnykh mov v serednikh navchalnykh zakladakh: pidruchnyk [Methods of Teaching Foreign Languages at School: textbook]. Kyiv: Lenvit Publ. (in Ukrainian).
4. Sverdlova, I. O. (2015). Dydactichni osnovy upravlinja cognitivnymi navichkami uchniv [Didactic basics of controlling students' cognitive skills]. Naukovyi Visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scholarly Messenger of Melitopol State Pedagogical University, 15(2), 83–89. (in Ukrainian)
5. Low, M. G. (1995). Thresholds in Reading. Boston: Heinle and Heinle Publishers. (in English)
6. Watkins, P. (2005). Learning to Teach English. A Practical Introduction for New Teachers. Addlestone: DELTA Publishing. (in English)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Свердлова Ирина Александровна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры методики и практики преподавания иностранного языка Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: iryna.sverdlova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4818>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=new_profile&hl=uk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Sverdlova

Sverdlova Iryna – PhD (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Language Teaching Methods and Practice of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: iryna.sverdlova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0725-4818>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=new_profile&hl=uk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Sverdlova

УДК [378.147:004](477)

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-17

Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей засобами інтерактивних технологій навчання

Чеберяк Є. Є.

викладач кафедри іноземних мов Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного; e-mail: liza.b.1705@gmail.com
(Мелітополь)

У статті розглянуто роль інтерактивних технологій навчання на заняттях з іноземної мови як ефективних інноваційних технологій, що дозволяють значно підвищити результативність навчання студентів немовних спеціальностей. Інтерактивні технології відповідають основними принципами навчання, зокрема: принципу мовної спрямованості, активності у навчанні, функціональності, ситуативності, новизни і колективної взаємодії. Практичне використання іноземної мови під час її вивчення дозволяє сформувати у студентів вміння сприймати зміст висловлювання та оволодіти мовним матеріалом для побудови речень на автоматизованому рівні, що дозволить вільно орієнтуватися у іншомовному середовищі та адекватно реагувати на різні мовленнєві ситуації. Крім того, комунікація у процесі навчання сприяє подоланню мовного бар'єру, дозволяє формувати у здобувачів освіти професійні компетентності та інтенсифікувати навчальний процес. Автором описано деякі інтерактивні вправи, що можуть бути застосовані на заняттях зі студентами; проведено експериментальне дослідження, яке підтвердило ефективність активної взаємодії учасників навчального процесу під час вивчення англійської мови та визначено умови успішної організації занять з іноземної мови з використанням інтерактивних технологій, оскільки їх впровадження не є легкою справою навіть для досвідченого педагога і потребує ґрунтовної підготовки (підбір матеріалів, складання плану, ретельне вивчення індивідуальних особливостей студентів та ін.).

Ключові слова: інноваційні методи, іноземна мова, інтерактивні технології навчання, комунікативна компетентність, комунікація, метод, навички.

Чеберяк Е. Е. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых специальностей средствами интерактивных технологий обучения. В статье рассмотрена роль интерактивных технологий обучения на занятиях иностранного языка как эффективных инновационных технологий, позволяющих значительно повысить результативность обучения студентов неязыковых специальностей. Интерактивные технологии соответствуют основным принципам обучения, в частности: принципам коммуникативной направленности, активности в обучении, функциональности, ситуативности, новизны и коллективного взаимодействия. Практическое использование иностранного языка в процессе его изучения позволяет сформировать у студентов умение воспринимать содержание высказывания и овладеть языковым материалом для построения предложений на автоматизированном уровне, что позволит свободно ориентироваться в иноязычной среде и адекватно реагировать на различные речевые ситуации. Кроме того, коммуникация в процессе обучения способствует преодолению языкового барьера, позволяет формировать у обучающихся профессиональные компетентности и интенсифицировать учебный процесс. Автором описаны некоторые интерактивные упражнения, которые могут быть применены на занятиях со студентами; проведено экспериментальное исследование, которое подтвердило эффективность активного взаимодействия участников учебного процесса при изучении английского языка и определены условия успешной организации занятий иностранного языка с использованием интерактивных технологий, поскольку их внедрение является нелегким делом даже для опытного педагога и требует основательной подготовки (подбор материалов, составление плана, тщательное изучение индивидуальных особенностей студентов и др.).

Ключевые слова: инновационные методы, иностранный язык, интерактивные технологии обучения, коммуникативная компетентность, коммуникация, метод, навыки.

Cheberiak Ye. Formation of foreign language communicative competence of non-language specialties students by means of interactive technologies. The article considers the role of interactive technologies of foreign languages teaching as effective innovative technologies that can significantly increase the effectiveness of teaching of non-language specialties students. Interactive

technologies correspond to the basic principles of teaching, in particular: the principles of communicative-oriented studying, activity, functionality, situationality and collective interaction. Practical usage of a foreign language allows students to develop the ability to percept speech and master the ability to build sentences, which will allow students to take part in communication and respond adequately to different speech situations. In addition, communication in the learning process helps to overcome the language barrier, allows students to develop professional competencies and intensify the learning process. The author describes some interactive exercises that can be used with students. An experimental research was conducted, which confirmed the effectiveness of active interaction of participants in English studying process and determined the conditions for successful organization of foreign language classes using interactive technologies, as their implementation is not easy even for an experienced teacher and requires careful preparation.

Key words: innovative methods, foreign language, interactive learning technologies, communicative competence, communication, method, skills.

1. ВСТУП

У сучасних умовах розширення міжнародних зв'язків з кожним днем зростає актуальність вродіння іноземними мовами спеціалістами будь-яких галузей. Згідно з «Національною стратегією розвитку освіти в Україні (2012 – 2021 рр.)», «Державними стандартами вищої освіти» та «Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти» головною метою закладів вищої освіти є підготовка висококваліфікованого спеціаліста, який здатен бути повноцінним учасником міжкультурної ситуативної та професійної комунікації. Тому серед актуальних питань методики викладання іноземних мов значне місце посідає пошук підходів, технологій та методів навчання, які б сприяли формуванню у здобувачів освіти комунікативної компетентності та дозволили інтенсифікувати навчальний процес у вищих навчальних закладах.

Актуальність дослідження обраної теми полягає у необхідності переходу від традиційної до інноваційної, особистісно-орієнтованої моделі навчання іноземних мов, впровадження технологій, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сприяють розвитку творчих та інтелектуальних здібностей студента і спрямовують педагога на гуманістичний підхід. Разом з тим, інноваційні методи, що забезпечують реалізацію зазначених нами вимог та завдань, на сьогодні ще недостатньо розроблені в методиці викладання іноземної, відповідно їх впровадження у сучасних освітніх закладах відбувається дуже повільно.

Інтерактивні технології навчання не є новими, подібні методи здавна застосовувалися у педагогіці, проте особливої актуальності при вивченні іноземних мов вони набувають зараз, оскільки найсучасніші освітні концепції вимагають формування у здобувачів освіти не лише знань та вмінь, але й компетентностей, різнобічного розвитку особистості. Розробки певних прийомів та елементів інтерактивних форм навчання ми можемо знайти у роботах таких педагогів-новаторів, як В. О. Сухомлинський, Є. М. Ільїн, В. Ф. Шаталов та інші.

Опрацювання теоретичних та практичних аспектів впровадження інтерактивних технологій у процес навчання іноземної мови знайшло відображення у роботах таких методистів та науковців, як

І. М. Верещагіна, Д. Б. Ельконін, Ю. І. Пассов, М.М. Скаткін, Т. І. Олійник, О. І. Пометун, Л. В. Пироженко та ін.

Слово «інтерактивний» походить від англійського «interact» («inter» – «взаємний», «act» – «діяти»). У своїй роботі ми посилаємося до визначення терміну «інтерактивне навчання» О. І. Пометун та Л. В. Пироженко: «Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)...» [5, с. 7].

Погоджуємося з думкою Т. Ю. Гурової про те, що така модель навчання заохочує учасників навчального процесу до вдосконалення власного досвіду, вона перетворює репродуктивний характер навчання на той, що детермінує учнів до самостійної організації навчання [2, с. 21].

Мета дослідження полягає у визначенні ролі та основних принципів впровадження інтерактивних технологій навчання у процес викладання іноземної мови студентам вищих навчальних закладів. Реалізації поставленої мети сприяло розв'язання таких **завдань**: 1) дослідити та науково обґрунтувати ефективність застосування інтерактивних технологій навчання; 2) визначити умови успішної організації занять з іноземної мови з використанням досліджуваних нами технологій навчання.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Об'єктом дослідження є процес впровадження інтерактивних технологій у процес навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей. **Предмет дослідження** – інтерактивні методи та форми викладання іноземної мови здобувачам вищої освіти.

Передумовою формування вміння висловлювати свої думки іноземною мовою в усному мовленні та на письмі є сформованість репродуктивних та продуктивних навичок, та сформованість рецептивних навичок, які дозволяють сприймати висловлювання інших та інтерпретувати їх. При впровадженні інтерактивних технологій процес навчання спрямовується не лише на засвоєння мовних знань, а й на формування навичок, які є невід'ємною частиною всіх видів мовленнєвої діяльності.

Така робота базується на комунікативному підході, тобто формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь відбувається шляхом і завдяки здійсненню іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування (фонетичними, лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі комунікації. Оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності здійснюється шляхом їх реалізації у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування [4, с. 39].

Інтерактивні технології навчання дозволяють інтенсифікувати навчальний процес, надаючи можливість засвоювати мовні знання свідомо, автоматизувати дії з використання певних лексичних одиниць та граматичних конструкцій, вдосконалювати комунікативні вміння та навички та, разом з тим, розвивати розумові та творчі здібності майбутніх спеціалістів.

Крім того, метою такого навчання є розвиток особистості здобувача освіти, насамперед, різноманітних форм мислення у процесі засвоєння знань, а визначення конкретних цілей і завдань навчання розглядається як цілісна взаємодія всіх учасників навчально-виховного процесу, в якому ті, хто навчається виступають суб'єктами учіння, спілкування та організації [3, с.5].

Інтерактивні технології можуть бути використані на всіх етапах навчання, як для засвоєння та закріплення нового матеріалу, так і для контролю знань. Вони можуть застосовуватися одразу після пояснення матеріалу, замість опитування, або для узагальнення та систематизації знань. До досліджуваних нами методів навчання відносять дослідницькі проекти, рольові ігри, роботу з документами та різними джерелами інформації, творчі форми роботи, створення проблемних ситуацій тощо.

Викладач має можливість застосовувати на занятті різноманітні форми роботи зі студентами, які можна поділити на дві великі групи: фронтальні та групові. Фронтальна форма передбачає роботу одразу всієї групи, сюди можна віднести такі відомі методи, як мікрофон, мозковий штурм, дискусія, велике коло, мозаїка та інші. Групові форми навчання, тобто такі, що проходять в групах з двох і більше студентів, включають роботу в парах, трійках, карусель, акваріум та багато інших методів.

Робота в групах – одна з найпопулярніших та найчастіше вживаних форм роботи на сьогодні. Студенти беруть участь у спілкуванні між собою, вчать співпрацювати. Ця форма роботи є невід'ємною частиною багатьох інтерактивних занять, наприклад таких, як дебати, мозаїка. Пропонуємо декілька інтерактивних вправ для засвоєння теми «Present Perfect Tense»:

1. Викладач роздає студентам картки з написами: «Find someone who + Present Perfect», наприклад: «Find someone who has read «Sherlock Holmes

Stories». Студенти ставлять питання своїм однокласникам та заповнюють картки, записуючи відповіді повними реченнями. Переможе той, хто заповнить якомога більше карток.

2. Складання та інсценування діалогів, повсякденних ситуацій є важливою формою роботи, яка дозволяє оволодіти навичками на репродуктивному та продуктивному рівнях.

3. Ще однією формою інтерактивної взаємодії може бути вправа «Opposites». Студенти об'єднані у дві команди, команди по черзі дістають картки з дієсловами (такими, що мають антоніми, наприклад open – close, start – finish, тощо) та складають з ними речення у Present Perfect. Команда суперників повинні дібрати антонім до почутого дієслова та скласти своє речення. За кожне правильне речення команда отримує 1 бал, а якщо студенти складають речення з антонімом, якого не знає їх опонент – команда отримує 2 бали.

2.1. Обґрунтування ефективності застосування інтерактивних технологій навчання іноземних мов

З метою наукового обґрунтування ефективності впровадження інтерактивних технологій навчання на заняттях з іноземної мови було створено умови для здійснення експериментальної роботи. Варто зазначити, що результативними вважаються ті технології навчання, які забезпечують зростання рівня сформованості знань, вмінь та навичок. Для перевірки ефективності впровадження досліджуваних нами технологій навчання на заняттях з англійської мови було використано такі методи: метод педагогічного спостереження; педагогічний експеримент; вимірювання; порівняльна характеристика результатів експерименту.

На початку експерименту ми припустили, що інтерактивні технології навчання значно підвищать успішність засвоєння студентами граматичних та лексичних знань. Крім того, такі технології позитивно впливатимуть на розвиток усіх видів іншомовної мовленнєвої діяльності та сприятимуть мотивації навчання. З метою підтвердження цих думок у 2019 – 2020 навчальному році нами було проведено пробне навчання зі студентами різних напрямів підготовки на базі Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного. У ньому взяли участь 67 студентів, серед яких 34 особи – учасники експериментальних груп, 33 – контрольних.

Акцент у роботі з експериментальними групами було перенесено на стимулювання самостійної пізнавальної діяльності студентів, їх активної участі та взаємодії у процесі навчання. Для засвоєння студентами нового початкового матеріалу, його закріплення та контролю знань були застосовані різноманітні фронтальні та групові форми роботи: дискусія, мікрофон, мозковий штурм, карусель, робота в парах, трійках, дослідницькі проекти, рольові

ві ігри тощо. В основу нашого експериментального навчання було покладено комунікативно-ситуативний підхід, тобто створення на занятті реальних та уявних ситуацій повсякденного спілкування.

До початку експериментального навчання більшість студентів (як у контрольній, так і в експериментальній групі) володіли граматичними та лексичними навичками на задовільному рівні. В результаті нашого експерименту можемо стверджувати, що у контрольній групі (за зазначений період навчання) не відбулося значних змін. Натомість, в експериментальній групі збільшився відсоток студентів, що володіють мовним матеріалом на достатньому та високому рівнях (на 20,6%). На 11,8% зменшилась кількість студентів, що продемонстрували низький рівень сформованості граматичних та лексичних навичок.

вичок відбуваються у рамках певної ситуації, яка імітує реальні умови природнього спілкування. Будь-яке висловлювання студента на занятті має бути ситуативно зумовленим. Це забезпечить розвиток таких якостей, як динамічність та гнучкість мовних навичок, дозволить навчати здобувачів освіти формулювати грамотні висловлювання у відповідності до ситуації мовлення. Для організації навчального процесу необхідно відібрати такі проблемні ситуації, що сприяють активізації розумової діяльності здобувачів освіти та викликають потребу у взаємодії з іншими.

3. При виборі матеріалів, з якими планується робота на занятті, важливо надавати перевагу тим, що сприятимуть професійному розвитку та моральному вихованню студентів, мають аутентичний характер та яскраво демонструють мовне явище, що

Порівняльні результати сформованості граматичних та лексичних навичок студентів контрольних та експериментальних груп за результатами контрольного зрізу, у %

Етап	Група	Рівень			
		Високий	Достатній	Задовільний	Низький
Констатувальний	КГ	12,1	30,3	39,4	18,2
	ЕГ	8,8	32,4	38,2	20,6
Формувальний	КГ	12,1	33,3	39,4	15,2
	Різниця	-	+3	-	-3
	ЕГ	11,8	50	29,4	8,8
	Різниця	+3	+17,6	-8,8	-11,8

В результаті експерименту нами було виявлено, що мовний матеріал засвоюється більш продуктивно під час співпраці учасників навчального процесу. Результати нашого дослідження констатують дієвість інтерактивних технологій навчання під час вивчення іноземної мови, що і є підтвердженням нашого припущення про ефективність їх впровадження з метою удосконалити рівень засвоєння мовних знань здобувачами освіти. Окрім того, зауважимо, що використання інтерактивних технологій навчання посилює мотивацію студентів до сприймання матеріалу, сприяє розвитку комунікативних навичок та вміння співпрацювати.

2.2. Умови успішної організації занять з іноземної мови з використанням інтерактивних технологій навчання

Впровадження інтерактивних методів повинно базуватися на системному, діяльнісному та особистісно-зорієнтованому підходах. Спираючись на результати дослідження можна зазначити, що впровадження інтерактивних технологій навчання дозволить досягти високої якості засвоєння матеріалу при виконанні таких умов:

1. Усі студенти на занятті мають бути постійно залучені до процесу застосування отриманих мовних знань та вмінь.

2. Одиницею організації навчального процесу має бути ситуація, тобто, оволодіння усіма видами мовленнєвої діяльності та формування мовних на-

вивчається. Саме такий підхід спонукає студентів до внутрішньої активності у процесі комунікації.

4. Мовний матеріал має бути ретельно відібраний та структурований. Для кожного з етапів навчання необхідно відібрати той лексичний та граматичний мінімум, який дозволив би здійснювати комунікацію на відповідному до розвитку комунікативних компетентностей рівні.

5. За такого навчання відносини між здобувачами освіти будуються на принципі кооперативності. Кожен з учасників навчального процесу має дотримуватися правил спілкування та співпраці з іншими, поважати думки оточуючих, відчувати індивідуальну відповідальність. На занятті важливою є доброзичлива атмосфера, що сприятиме не лише ефективному засвоєнню знань, але й розвитку навичок соціальної взаємодії.

За умови правильної реалізації навчання студенти сприймають англійську мову не як щось складне та нецікаве, але як засіб спілкування і задоволення. Вони можуть використовувати мову як щось реальне, а не як те, що з'являється лише у книгах. Важливо взяти до уваги той факт, що у процесі активної розумової іншомовної мовленнєвої роботи виникають різного роду зв'язки між іноземною мовою і власним світом студента. [6, с.11].

Впровадження інтерактивних технологій потребує від викладача розуміння суті даної моделі навчання, уміння старанно планувати свою робо-

ту, значної кількості часу, особливо на початкових етапах. Слід поступово вводити елементи інтерактивних технологій, починаючи з найпростіших – робота в малих групах, парах тощо [1, с.7]. Тож основою успішної розробки заняття є особистий довід педагога, його творчість та постійна робота над підвищенням професійного рівня. Крім того, попри велику результативність інтерактивних технологій навчання, педагогові все ж необхідно пам'ятати, що вони не є самоціллю заняття, не варто перенавантажувати початковий процес інтерактивними вправами.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інтерактивні технології навчання дозволяють вирішувати одразу декілька завдань, головними з яких є досягнення цілей навчання та розвиток комунікативних вмінь та навичок. Впровадження досліджуваних нами технологій, за умови дотримання головних вимог та принципів організації освітньої діяльності, дозволить значно підвищити результативність навчання мовного матеріалу та різних видів мовленнєвої діяльності одночасно, інтенсифікувати навчальний процес, створити потребу в іншо-

мовному спілкуванні разом з розвитком розумових та творчих здібностей майбутніх спеціалістів, їх моральним вихованням. Звичайно, що впровадження інтерактивних технологій не є легкою справою навіть для досвідченого педагога і потребує ґрунтовної підготовки (підбір матеріалів, складання плану, ретельне вивчення індивідуальних особливостей студентів та ін.).

Інтерактивні технології навчання відповідають освітнім вимогам сьогодення, оскільки при їх впровадженні перевага надається особистісно-орієнтованим технологіям. Це дозволяє помітно підвищити мотивацію і стимулювати творчу активність майбутніх спеціалістів, що також є важливими компонентами професійної освіти фахівця. Досліджувані нами технології відповідають основними принципам навчання, зокрема: принципу мовної спрямованості, активності у навчанні, функціональності, ситуативності, новизни і колективної взаємодії.

Перспектива подальших досліджень передбачає вивчення ролі інтерактивних технологій навчання на заняттях з предмету «Іноземна мова за професійним спрямуванням» як ефективних технологій, що дозволяють значно підвищити результативність навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальскова Н. Д. (2000) Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. Москва. 165 с.
2. Гурова Т. Ю. (2016) Формування професійної комунікативної компетентності майбутнього вчителя англійської мови на засадах інтерактивного навчання. Вісник Житомирського державного університету. №82. С. 20 – 25.
3. Комар О. (2004) Інтерактивні технології – технології співпраці. Початкова школа. С.5–8.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник: 2 вид., випр. і перероб. [ред.-упор. С.Ю.Ніколаєва]. Київ, 2002. 328 с.
5. Пометун О., Пироженко Л. (2002) Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ. 136 с.
6. Hutchinson T. (1991) Introduction to Project Work. Oxford. Oxford University Press. 23 p.

REFERENCES

1. Galskova, N. D. (2000). Sovremennaya metodyka obucheniya ynostrannym yazykam. Posobyie dlya uchytelya. Moskva.
2. Gurova, T. Yu. (2016). Formuvannya profesijnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnogo vchytelya anglijskoyi movy na zasadaх interaktyvnogo navchannya. Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu, 82, 20 – 25.
3. Komar, O. (2004). Interaktyvni tehnologiyi – tehnologiyi spivpraci. Pochatkova shkola, 5–8.
4. Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednix navchalnykh zakladax: Pidruchnyk: 2 vyd., vypr. i pererob. [red.-upor. S.Yu.Nikolayeva]. Kyiv, 2002.
5. Pometun, O., Pyrozhenko, L. (2002). Interaktyvni tehnologiyi navchannya: teoriya i praktyka. Kyiv.
6. Hutchinson, T. (1991). Introduction to Project Work. Oxford. Oxford University Press.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Чеберяк Елизавета Евгеньевна – преподаватель кафедры иностранных языков Таврического государственного агротехнологического университета имени Дмитрия Моторного; e-mail: liza.b.1705@gmail.com

Cheberyak Yelyzaveta – lecturer at Department of Foreign Languages of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University; e-mail: liza.b.1705@gmail.com

81'373.46:[811.111]

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-18

Тематична класифікація англomовних абрeвіатур назв підходів до навчання мов та форм його організації

Черноватий Л. М.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

Ковальчук Н. М.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: n.m.kovalchuk@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9483-4297>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kovalchuk

(Харків)

В статті пропонується система тематичних підгруп (ТПГ) англomовних абрeвіатур тематичної групи (ТГ) «Назви підходів до навчання мов та форм його організації». Виходячи з подібних розвідок різногалузевої тематичної типології термінів в українській мові, автори обґрунтували актуальність своєї розвідки відсутністю достатнього обсягу досліджень англomовних абрeвіатур згаданої сфери та потребою розбудови їх тематичної типології. Метою статті визначено розбудову таких ТПГ, а до змісту завдань увійшов відбір термінологічного корпусу, його аналіз, окреслення висновків та перспектив. Теоретичні основи дослідження. Терміносистема англійської мови характеризується певними поняттєвими параметрами, ґрунтуючись на яких можна інтегрувати її складові у відповідні ТГ, які розглядаються як комплекси термінів, об'єднаних за спільними денотативними ознаками. Розподіл термінів на ТГ вважається вагомим аспектом опрацювання термінологічної системи. До корпусу дослідження увійшли 110 абрeвіатур, відібраних з оригінальних англomовних джерел відповідного спрямування. Результати дослідження. ТПГ абрeвіатур англійської мови названої ТГ характеризуються варіативністю в аспекті ступеня її розгалуженості (який є найвищим у таких ТПГ як «Моделі та методи навчання» –23% та «Наукові дослідження» – 22%), кількісного складу, структури, приналежності до частин мови та способів термінотворення. Трапляються звукові й алфавітні акроніми, спостерігаються випадки синонімії, а також омонімії, наприклад, *ELT (English Language Training)* та *ELT (English Language Teaching)*. Висновки та перспективи подальших досліджень. Кожна ТПГ характеризується тематичною цілісністю, логічністю і чіткістю, завдяки спільним поняттєвими ознакам її складників. Однак інші характеристики абрeвіатур потребують додаткового вивчення, в чому і вбачаємо перспективу подальшого дослідження.

Ключові слова: англomовні абрeвіатури, класифікація, навчання мов, підходи до навчання, тематичні групи, тематичні підгрупи, форми організації навчання.

Черноватий Л. Н., Ковальчук Н. Н. Тематическая классификация англоязычных аббревиатур названий подходов к обучению языку и форм его организации. В статье предлагается система тематических подгрупп (ТПГ) англоязычных аббревиатур тематической группы (ТГ) «Названия подходов к обучению языкам и форм его организации». Исходя из подобных изучений разноотраслевой тематической типологии терминов в украинском языке, авторы обосновали актуальность своей работы отсутствием достаточного объема исследований англоязычных аббревиатур и необходимостью разработки их тематической типологии. Упомянутая разработка и была определена целью статьи, а задачи включали отбор терминологического корпуса, его анализ, формулировка выводов и перспектив. Теоретические основы исследования. Терминосистема английского языка характеризуется определенными понятийными параметрами, основываясь на которых можно интегрировать ее составляющие в определенные ТГ, которые рассматриваются как совокупности терминов,

объединенных по общим денотативным признакам. Распределение терминов на ТГ считается важным аспектом изучения терминологической системы. В корпус исследования вошли 110 аббревиатур, отобранных из оригинальных англоязычных источников соответствующего направления. Результаты исследования. ТПГ аббревиатур английского языка указанной ТГ характеризуются вариативностью в аспекте ее разветвленности (максимальная в ТПГ «Модели и методы обучения» – 23% и «Научные исследования» – 22%), количественного состава, структуры, принадлежности к частям речи и способов терминообразования. Наблюдаются звуковые и алфавитные акронимы, случаи синонимии и омонимии, например, *ELT* (*English Language Training*) и *ELT* (*English Language Teaching*). Выводы и перспективы дальнейших исследований. Каждая ТПГ характеризуется тематической целостностью, логичностью и четкостью, благодаря общим понятийным признакам ее составляющих. Однако другие характеристики аббревиатур требуют дополнительного изучения, в чем и заключается перспектива дальнейшего исследования.

Ключевые слова: англоязычные аббревиатуры, классификация, обучение языкам, подходы к обучению, тематические группы, тематические подгруппы, формы организации обучения.

Chernovaty L., Kovalchuk N. Thematic classification of English abbreviations for approaches to language teaching and its organizational forms. The article proposes a system of thematic subgroups (TSG) of English abbreviations within the thematic group (TG) "Labels of approaches to language teaching and learning and forms of their organization". Based on similar research into the Ukrainian terms thematic classification, the authors justified the relevance of their study by the lack of sufficient research on English abbreviations and the need to develop their thematic typology. The purpose of the investigation is to develop the said TSG system, and the tasks involve the selection of terminological corpus, its analysis, outlining conclusions and prospects. Theoretical background. The English terminology system is characterized by certain conceptual parameters, which allow integrating its components into certain TGs, viewed as the terms clusters, having some common denotative features. The division of terms into TGs is considered important for the terminological system development. The research corpus includes 110 abbreviations selected from the original relevant-domain English-language sources. Findings. English abbreviations TSGs within the said TG have varying degrees of complexity. The most sophisticated ones are the TSGs related to "Models and methods in language teaching and learning" (23%), "Research in language teaching and learning" (22%) and some others. The proposed TSGs also vary in their quantitative composition, structural type, parts of speech their full forms belong to, as well as the term formation models. The acronyms include both their sound and alphabetic variants, as well as the synonymic and homonymic (homographic) instances, such as *ELT* meaning *English Language Training* and *ELT* standing for *English Language Teaching*. Conclusions and prospects for further research. Each TPG is characterized by their thematic integrity, logic and clarity, due to the common conceptual features of its components. However, other characteristics of abbreviations require additional study, which constitutes the prospect for further research.

Key words: approaches to teaching and learning, classification, English abbreviations, forms of teaching and learning organization, language teaching, thematic groups, thematic subgroups.

1. ВСТУП

Вивчення термінологічних проблем знаходиться в центрі уваги сучасних досліджень у різних сферах науки. Зокрема, корпусний аналіз термінів у галузі туризму [15] дозволив встановити спільні й відмінні характеристики понять і термінів у кількох мовах. Порівняльне дослідження французьких і голландських фінансово-економічних термінів [18] показало відмінності у формуванні однотипних понять у різних мовних спільнотах та впливі комунікативних змінних на таке формування. Аналіз категорії двозначних економічних термінів [19] поставив під сумнів чітку визначеність змісту термінології й дозволив запропонувати тезу про відсутність постійного обсягу міжгалузевих термінів.

В Україні з'явилося два спеціалізовані термінологічні журнали [2; 7]) і спостерігається поживлення досліджень у різних сферах – від прикордонної тематики [3] до методики навчання іноземних мов [10]. Ретельну увагу, зокрема, приділено вивченню тематичних і лексико-семантичних груп термінів у різних сферах: лінгводидактики [1], електроенергетики [9], бджільництва [11] тощо.

Важливим аспектом вивчення галузевої термінології є аналіз термінологічних скорочень, які є ха-

рактерними для сучасних, принаймні індоєвропейських, мов, зокрема й англійської. Це питання видається недостатньо дослідженим. Аналізувалися лінгвістичні ознаки франкомовних аббревіатур [16] та енергетичних скорочень [17], синонімія англійських аббревіатур [21], вплив знань спеціалізованих аббревіатур на якість перекладу студентів у медичній сфері [23], розроблялася типологія англійських комп'ютерних скорочень, які вживаються в іспанськомовних текстах [14], вивчалось питання передачі англійських аббревіатур арабською мовою [13].

Проводилися дослідження тематичних груп українськомовних термінів у технічній [5], судово-медичній [6], авіаційній [8], електроенергетичній [9] галузях, але розвідки стосовно іншомовних аббревіатур у працях українських дослідників практично відсутні. Одна з нечисленних робіт [4] довела, що розуміння франкомовних аббревіатур у текстах з фізичної реабілітації і терапії є суттєвою проблемою для студентів і фахівців. Проте в загальному плані слід констатувати відсутність належної кількості розвідок цього питання. Враховуючи безперервний процес появи нових скорочень, особливо англійських, а також потребу побудови відповідної

тематичної класифікації, **актуальність** нашого дослідження видається очевидною. **Метою** розвідки було проведення логіко-поняттєвого аналізу відібраного термінологічного корпусу для побудови тематичних підгруп (ТПГ) англomовних абрeвіатур назв підходів до навчання мов та форм його організації, а **завдання** включали відбір термінологічного корпусу, його вивчення за відповідними ТПГ, окреслення висновків і формулювання перспектив подальшої роботи.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

Англomовні лінгводидактичні абрeвіатури утворюють систему специфічних мовних одиниць, що репрезентують відповідні повні терміни. За поняттєвими ознаками, цю систему можна поділити на певну кількість категорій, які в даній статті йменуються тематичними групами (ТГ). Такі групи розглядаються як певна множина лексем, що об'єднуються за принципом наявності конкретної позамовної ознаки, приналежності до спільної теми. Абрeвіатури, які входять до складу таких ТГ, репрезентують лексичні одиниці, що можуть належати до різних частин мови, утворені за різними структурними й термінотворчими моделями тощо. Підставою для віднесення будь-якої абрeвіатури до певного ТГ є конкретна денотативна ознака, що позначає позамовні реалії. Будь-яка ТГ достатнього обсягу, неминуче ділиться на ТПГ, а ті, у свою чергу, на мікрогрупи. Розподіл лексичних одиниць на ТГ, ТПГ та мікрогрупи розглядається як одне з найважливіших завдань дослідження складу термінологічної системи [11]. Враховуючи вимоги до обсягу статті, у цій праці ми обмежимося тільки аналізом ТПГ англomовних абрeвіатур ТГ «Підходи до навчання мов та форми його організації».

Корпус дослідження включав 113 абрeвіатур, що відносилися до згаданої ТГ, які ми відібрали з оригінальних англomовних джерел [12; 20; 22]. За результатами аналізу цього матеріалу нам вдалося виділити цілу низку ТПГ, аналіз яких викладено у подальшому змісті статті.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільші частки займають такі ТПГ як «Моделі та методи навчання» (23%), «Наукові дослідження у сфері методики навчання мов» (22%), «Навчання із застосуванням інформаційних технологій» (19%) та «Види навчання» (14%). З них ми й почнемо свій розгляд.

Серед першої ТПГ, по-перше, бачимо скорочення, що відносяться до загальних систем навчання чи його керування, наприклад, *CILTS (Cambridge Integrated Language Teaching Schemes (UCLES)* – «Кембриджська інтегрована система навчання мови» або *CMS (Learning Management System)* – «Система керування навчанням».

По-друге, тут знаходяться абрeвіатури, що позначають моделі навчання різної орієнтації. Наприклад, сюди відносяться моделі, що ґрунтуються на системі інтерактивних завдань, як з боку учня (*TBL – Task-Based Learning*, підхід до оволодіння іноземною мовою учнем шляхом виконання інтерактивних завдань), так і вчителя (*TBLT – Task-Based Language Teaching*) – модель навчання, в якій викладач пропонує систему інтерактивних завдань, що сприяють оволодінню учнями іноземною мовою). Інші моделі орієнтовано на зміст навчання: *CBI (Content Based Instruction*, навчання англійської мови без підручників шляхом вільного спілкування викладача й студентів) або *dogme ELT (Teaching without Published Textbooks)*; на фіксації (за певними параметрами) учнями власних зрушень у оволодінні іноземною мовою: *ELP (European Language Portfolio* – «Європейський мовний портфель»); на смислового аналізу тексту: *T-list (form of notetaking)* або на врахуванні восьми взаємопов'язаних чинників (підготовка до заняття, зрозуміле введення матеріалу, вибір стратегій та способу взаємодії тощо): *SIOP (Sheltered Instruction Observation Protocol)*.

По-третє, ще одна група скорочень позначає підходи до навчання, що ґрунтуються на певних етапах, які лежать в їх основі. Прикладами можуть бути моделі, де учні починають з усвідомлення декларативних знань, які в процесі виконання вправ трансформуються в процедурні: *ACT (Adaptive Control of Thought* – «Адаптивний мисленнєвий контроль»); підходи, що розглядають навчання як триетапний процес: «презентація – вправління – вживання»: *PPP (Presentation – Practice – Production)*; стратегії навчання читання у послідовності «ознайомлення – запитання – читання – переказ – перегляд»: *SQRRR technique (Survey – Question – Read – Recite – Review)*; навчання за схемою «контроль – навчання – контроль»: *TTT (Test – Teach – Test)*; модель взаємодії у навчанні за схемою «ініціація – відповідь – оцінювання»: *IRE (Initiation – Response – Evaluation)*; модель визначення головних чинників (сильних і слабких аспектів, можливостей та загроз), які можуть вплинути на реалізацію навчального плану: *SWOT analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)*.

Абрeвіатури, що позначають методи навчання, можна розділити на дві категорії. Це, по-перше, загальнодидактичні методи, тобто ті, що можуть застосовуватися в будь-якому навчанні, а не лише в процесі викладання іноземних мов. Їхня класифікація ґрунтується на принципах діяльності викладача. Наприклад, якщо останній описує причини та наслідки, застосовуючи індуктивні умовиводи, то це – причинно-наслідковий метод: *CEM (Cause-Effect Method)*. Коли викладач описує схожі та відмінні риси двох чи більше понять, то можна говорити про порівняльно-контрастивний метод: *CCM (Comparison and Contrast Method)*, а якщо він розподіляє людей, речі чи ідеї на групи згідно з певними

правилами, і таким чином класифікує та пояснює їх, то маємо справу з методом класифікації: *CM* (*Classification Method*). При застосуванні методу дефініції (*DM – Definition Method*) викладач дає визначення змісту терміна чи об'єкта, відносячи його до певного класу, а потім зазначає його видові ознаки, а у випадку вживання дедуктивного методу (*PM – Process Method*) – він розбиває певне складне ціле на його компоненти, які він потім описує по черзі. Як неважко помітити з цього переліку, у всіх цих випадках мова йде про метод, як систематизовану послідовність певних кроків на шляху до досягнення відповідної мети.

Друга група методів, що позначаються відповідними аббревіатурами, є практично методиками, тобто сукупністю методів (включаючи й перераховані вище), прийомів і регулятивних принципів, на яких ґрунтується організація навчання, у цьому випадку, іноземних мов. Два з них є орієнтованими на викладача, тобто в них він відіграє головну роль: граматико-перекладний *GTM – Grammar Translation Method* та прямий (*DM – Direct Method*) методи викладання. Решта ж відзначається більшою орієнтованістю на учнів: груповий метод (*CLL – Community Language Learning*), комунікативний метод (*CLT – Communicative Language Teaching*) та метод навчання мови, що ґрунтується на моторних реакціях учнів (*TPR – Total Physical Response*).

Доволі частотними (22%) є аббревіатури, пов'язані з науковими дослідженнями, що мають безпосереднє чи опосередковане відношення до навчання мов. Це, по-перше, найзагальніші терміни, що згаданим навчанням не обмежуються, такі як *AI* (*Artificial Intelligence*) – штучний інтелект; *MI* (*Multiple Intelligences*) – теорія множинного інтелекту, що розглядає інтелект в різних умовах, а не як домінування однієї здібності до будь-чого; *NLP* (*Neuro-Linguistic Programming*) – нейролінгвістичне програмування.

По-друге, в даній сфері трапляються скорочення, що стосуються гіпотез засвоєння мов, як першої, так і подальших. Це, зокрема, *CAH* (*Contrastive Analysis Hypothesis*) – гіпотеза контрастивного аналізу, порівняння певних мовних явищ тощо у двох мовах; *i + 1* – принцип ефективного довілля, сприятливого для засвоєння мови, де рівень ідеального мовного середовища (*i*) повинен бути на один рівень вище, ніж рівень учня; *CPH* (*Critical Period Hypothesis*) – гіпотеза критичного віку (його межа варіюється у різних дослідників від п'яти до дванадцяти років), після якого, як припускається, природне засвоєння мови є неможливим чи, принаймні, ускладненим.

Третя тематична мікрогрупа включає аббревіатури, що вживаються в дослідженнях навчання мов. Сюди відносяться ті, що характеризують загальний тип дослідження, наприклад, *CCR* (*Classroom-Centred Research*) – дослідження, орієнтовані на аудиторні заняття; способи орієнтації (контролю тощо) на

певні критерії, приміром, *CR* (*Criterion-Referencing*) – орієнтований на критерії, *NR* (*Norm-Referencing*) – орієнтований на норми; параметри оцінки ефективності навчального процесу, наприклад, *STT* (*Student Talking Time*) – обсяг тривалості говоріння учнів протягом заняття; *TTT* (*Teacher Talking Time*) – обсяг тривалості говоріння вчителя протягом заняття; інструменти оцінювання ступеня самостійності учнів у вирішенні мовленнєвих завдань *ZPG* (*Zone of Proximal Development*) – зона найближчого розвитку (різниця між тим, що учень може зробити самостійно і з допомогою викладача).

Найбільшу за обсягом мікрогрупу цієї ТПП складають терміни, що відносяться до етапу статистичної обробки даних методичного експерименту: *ANCOVA* (*Analysis of Covariance*) – коваріантний аналіз; *CI* (*Confidence Interval*) – надійний інтервал; *MTMM method* (*Multi-Trait Multi-Method Method*) – статистична процедура оцінювання валідності тесту; *SD* (*Standard Deviation*) – середнє відхилення, *SE* (*Standard Error*) – стандартна похибка, *SEM* (*Standard Error of Measurement*) – середня похибка у вимірюванні, *SEM* (*Structural Equation Modelling*) – статистична процедура моделювання структурного вирівнювання; *T-test* – статистичний метод визначення ступеня достовірності відмінності даних, *N* – кількість студентів, предметів, балів, спостережень тощо (напр., *N = 20*); *Z-score* – *Z*-показник, стандартний показник, виражений в одиницях середнього відхилення; *P-value* (*Statistical Significance*) – статистична значимість.

Наступна ТПП («Навчання із застосуванням інформаційних технологій») аббревіатур аналізованої ТГ також є доволі частотною (19%). Сюди входять як скорочення, що позначають загальні терміни (наприклад, *IT* (*Information Technology*) – інформаційні технології; *HTML* (*Hypertext Markup Language*) – мова програмування для створення веб-сторінок), так і ті що позначають певні мікрогрупи. До останніх відносяться, зокрема, аббревіатури на позначення платформ для навчання в Інтернеті, такі як *MOO* (*Multi-User Domain, Object-Orientated*) – система віртуальної реальності, в якій одночасно з'єднуються кілька користувачів; *MOODLE* (*Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment*) – платформа для навчання в Інтернеті, що дозволяє створювати сайти для онлайнового навчання; *MUD* (*Multi-User Domain*) – текстова багатоканальна платформа для навчання в Інтернеті з елементами рольової гри.

Інша мікрогрупа включає скорочення, які репрезентують терміни сфери дистанційного онлайнового навчання. Тут, зокрема, спостерігаються такі терміни, як *LAN* (*Local Area Network*) – локальна комп'ютерна мережа, *LMS* (*Learning Management System*) – система керування навчанням, програмний додаток для дистанційного навчання; *M-learning* (*Mobile Learning*) – мобільне навчання, що ґрунтується на використанні портативних при-

строїв; *E-tandem (Tandem Learning over the Internet)* – навчання через Інтернет в парах, де кожна особа спілкується лише рідною мовою, з іншою особою, мову якої вони вивчають.

До наступної мікрогрупи входять аббревіатури, що показують різні аспекти навчання із застосуванням інформаційних технологій. Частина з них позначають згадане навчання загалом, а не тільки стосовно оволодіння мовами. При цьому спостерігаються окремі аббревіатури для характеристики цього процесу стосовно викладача, з одного боку (зокрема, *CAI (Computer Assisted Instruction)* та *CBT (Computer-Based Teaching)*), які виглядають повністю синонімічними, оскільки обидві можна перекласти як «викладання із застосуванням інформаційних технологій»), та учня – з іншого: *CAL (Computer Assisted Learning)* – навчання із застосуванням інформаційних технологій. Існують, крім того, й окремі аббревіатури для ідентифікації навчання мов із застосуванням згаданих технологій, де спостерігається така ж опозиція: *CALI (Computer-Assisted Language Instruction)* – викладання мови із застосуванням інформаційних технологій – з боку викладача, та *CALL (Computer Assisted Language Learning)* – вивчення мови із застосуванням інформаційних технологій – з боку учня. На додачу, існує ще й окрема аббревіатура для маркування застосування комп'ютерів у засвоєнні другої мови, тобто переважно для самостійної роботи: *CASLA (Computer Application in Second Language Acquisition)*. До цієї мікрогрупи примикає і скорочення на позначення навчання із застосуванням інтерактивних відеоматеріалів (*IVI (Interactive Videodisc Instruction)*), оскільки згадані матеріали на сьогодні використовуються за допомогою інформаційних технологій.

До змісту ще однієї мікрогрупи входять аббревіатури, що репрезентують терміни, які стосуються прийомів чи засобів організації навчання, наприклад, обговорення в класі із застосуванням комп'ютерних технологій (*CACD – Computer-Assisted Classroom Discussion*), забезпечення навчальної комунікації із застосуванням комп'ютерів (*CMC – computer-mediated communication*), інтернет-чат для вивчення мови (*IRC – Internet Relay Chat*).

Нарешті остання мікрогрупа цієї ТПГ включає скорочення, які маркують терміни галузі, що бурхливо розвивається і, ймовірно, породить велику кількість аббревіатур у найближчому майбутньому – це застосування інформаційних технологій у перекладі, що його на тривалий час було виключено з процесу навчання мов, однак який, як здається, зараз шукає своє місце у цьому процесі. Такими аббревіатурами у нашій вибірці є *MT (Machine Translation)* – машинний переклад, та *CAT (Computer Assisted Translation Systems)* – інтегровані системи перекладу із застосуванням комп'ютерних програм або *CAT-інструменти*.

Питома вага ТПГ «Види навчання» є невеликою, але відносно помітною (14%). До першої мікрогру-

пи входять скорочення на позначення видів загальної освіти, безвідносно до мовної підготовки. Ці лексичні одиниці, зокрема, маркують рівні освіти, наприклад, *FE (Further Education)* – спеціалізована середня освіта; *HE (Higher Education)* – вища освіта. Іншими критеріями розмежування видів освіти є ступінь обдарованості учнів (*GTE – Gifted & Talented Education* – навчання для талановитих та обдарованих учнів), їхній вік та цільове призначення (*AE – Adult Education* – навчання дорослих; *ACE – Adult and Community Education* – навчання дорослих для потреб місцевої громади), сфера навчання і виховання (*APE – Adaptive Physical Education* – адаптоване фізичне виховання, розробка, реалізація та моніторинг науково обґрунтованого фізичного виховання).

До наступної мікрогрупи входять скорочення термінів, що стосуються білінгвальної освіти, зокрема, *BE (Bilingual Education)* – білінгвальне навчання; *BVT (Bilingual Vocational Training)* – двомовне професійно орієнтоване навчання; *CLIL (Content and Language Integrated Learning)* – навчання інших дисциплін навчального плану іноземною мовою.

Абревіатури, що маркують терміни у сфері загального навчання англійської мови, включають два омонімічних ініціальних терміни, що розшифровуються не зовсім однаково, залежно від мети навчання: *ELT (English Language Training)* – навчання англійської мови для практичних потреб, або *ELT (English Language Teaching)* – навчання англійської мови для академічних потреб). Для позначення ступеня інтенсивності занять використовується скорочення *IEP (Intensive English Programme)* – програма інтенсивного навчання англійської мови.

Для маркування термінів що стосуються програм підготовки і перепідготовки учителів чи викладачів застосовуються такі скорочення: *TT (Teacher Training)* – навчання майбутніх вчителів, та *CELT (Continuing Education for Language Teachers)* – неперервне навчання (перепідготовка) вчителів/викладачів мови.

У зв'язку із зростанням популярності і, відповідно, поширеності дистанційного навчання в усіх його формах, з'являються й терміни (та їхні аббревіатури) для їх позначення, наприклад, *ODL (Open and Distant Learning)* – відкрите й дистанційне навчання; *OL (Open Learning)* – відкрите дистанційне навчання без будь-яких вимог до вступу, *OU (Open University)* – система загальнодоступного дистанційного навчання у Великій Британії.

Частки інших ТПГ є незначними і сумарно складають 22%. Найбільшою серед них є категорія «Прийоми, засоби та форми навчання» (7%). Сюди, зокрема, відносяться скорочення на позначення режиму взаємодії вчителя, класу та учнів, наприклад, «учитель – клас», «учитель – учень», «учень – учитель», «учень – учень» тощо. Відповідно у цій мікрогрупі бачимо такі аббревіатури як: *PW (Pair Work)* – виконання вправ і завдань у парах; *WC (Whole*

Class) – залучення до виконання завдання усього класу; *GW (Group Work)* – виконання вправ і завдань у групах. Пов'язаним із цією мікрогрупою є й важливе для навчання поняття зворотного зв'язку, що позначається скороченням *WCFB (Whole Class Feedback)* – забезпечення зворотного зв'язку з усім класом.

Інша мікрогрупа співвідноситься із засобами впливу на процес засвоєння мови учнями шляхом забезпечення чіткого усвідомлення ними, по-перше, пояснень викладача, а по-друге, – будь-якого матеріалу, що підлягає засвоєнню. Для цього застосовуються прийоми контролю такого усвідомлення, до яких, зокрема, відносяться запитання для перевірки розуміння учнями інструкцій викладача (*ICQ – Instruction Checking Questions*) та запитання для перевірки розуміння учнями змісту введеного викладачем матеріалу (граматичної форми, функції тощо (*CCQ – Concept Checking Questions*)).

Забезпечення ефективності навчання не обмежується тільки контрольними запитаннями, сюди відносяться також і доцільне застосування лінгвістичної інформації в класі, для позначення яких в англійській мові є відповідне скорочення (*KAL – Knowledge About Language*) – лінгвістичні знання, які викладач використовує у навчанні), а також будь-які правила педагогічної граматики, тобто лінгвістичної інформації, трансформованої у форму, що полегшить засвоєння відповідних знань, навичок чи умінь учнями. Зокрема, зважаючи на відомі проблеми з навчанням дітей читання англійською мовою, пов'язані із складністю і заплутаністю системи відповідних правил, в навчальному процесі застосовується спеціально розроблена для цих цілей початкова фонетична навчальна абетка, що репрезентує 44 звуки англійської мови, полегшує процес навчання і позначається відповідною аббревіатурою: *ITA (Initial Teaching Alphabet)*.

Наступна ТПП («Процедури організації навчального процесу») має незначну питому вагу (5%) і включає аббревіатури, що позначають різноманітні поняття. По-перше, вони стосуються процедури визначення групи, до якої слід розподілити учнів, відповідно до їхнього рівня, наприклад, володіння іноземною мовою. Ця процедура позначається аббревіатурою *AP (Advanced Placement)* і означає «розподіл студентів у групі вищого рівня». Інші скорочення відносяться до системи керування навчальним процесом на рівні викладацького складу, наприклад, аббревіатура *AESOP (Automated Substitute Placement & Absence Management)* означає автоматизовану систему, яка дозволяє вчителям оптимізувати випадки своєї відсутності на роботі і організувати заміну по телефону або через Інтернет. Нові реалії, пов'язані із запровадженням Болонської системи, принесли й нові поняття, зокрема, мобільність студентів, які одержали можливість формування змісту власної освіти, не обмежуючись одним

університетом, що спричинило й появу відповідних аббревіатур, наприклад, *EM (European Mobility)* – мобільність учнів в межах Європи. Така мобільність змусила студентів (і викладачів) познайомитися з альтернативними способами оцінювання навчання студентів протягом певного модуля, наприклад, семестру, внаслідок чого більш відомим стало поняття *Grade Point Average* – середній бал успішності, що позначається скороченням *GPA*. До процедур організації навчального процесу можна віднести й поняття подовженого шкільного дня (*Extended School Day*) з його аббревіатурою *ESD*.

В наступній ТПП, «Матеріальні засоби навчання» (4%), бачимо скорочення, що позначають відповідні об'єкти: *HO (Handout)* – роздатковий матеріал; *OED (Oxford English Dictionary)* – Оксфордський словник англійської мови, *OHP (Over Head Projector)* – кодоскоп, *OHT (Overhead Transparency)* – транспарент для кодоскопа.

В ТПП «Форми навчання», частка якої склала 3%, містяться скорочення, що репрезентують такі різноспрямовані поняття як форма підготовки студентів педагогічних спеціальностей (*TP – Teaching Practice* – педагогічна практика), форма виховання дітей в середній школі (*BIC – Behavior Intervention Class* – заняття з виховання учнів), форма організації вправлення на занятті (*FFE – Form-Focused Episode* – вправа, де увага звертається на граматичну форму) та форма організації діяльності із засвоєння (*GD – Guided Discovery*) – навчання, в якому учні самостійно, але під наглядом викладача, здобувають знання, формують навички та розвивають відповідні уміння.

Нарешті ще кілька аббревіатур маркують академічні ступені в англійській мові: *IB (International Baccalaureate)* – міжнародний бакалаврат; *EMT (European Master in Translation)* – Європейський Магістр з перекладу; *EMI (European Master in Interpreting)* – Європейський Магістр з усного перекладу; *EMTTI (European Master in Technology for Translation and Interpreting)* – Європейський Магістр з технологій в усному та письмовому перекладі.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі вивчення корпусу дослідження виявлено, що тематичні підгрупи англійських аббревіатур в тематичній групі «Назви підходів до навчання мов та форм його організації», як і в попередньому нашому дослідженні [Черноватий, Ковальчук 2020], характеризуються різним ступенем розгалуженості. Найбільш розгалуженими є такі ТПП як «Моделі та методи навчання» (23%), «Наукові дослідження у сфері методики навчання мов» (22%), «Навчання із застосуванням інформаційних технологій» (19%) та «Види навчання» (14%). До найменш розгалужених відносяться ТПП «Матеріальні засоби навчання» (4%), «Форми навчання» (3%) та «Академічні ступені» (3%). Так само, як і в попередньому дослі-

дженні [Черноватий, Ковальчук 2020], ТПГ даної тематичної групи характеризуються варіативністю з точки зору їхнього кількісного складу, структури (кількість елементів в абрєвіатурах коливається від одного до п'яти, але переважають дво- і трикомпонентні акроніми), приналежності до частин мови (переважно прикметники та іменники). У плані способів термінотворення домінують акроніми, хоча спостерігаються і випадки апокопи, наприклад, *ANCOVA (Analysis of Covariance)* – коваріантний аналіз. За принципами читання спостерігаються як

звукові, так і алфавітні акроніми, трапляються випадки синонімії (*CAI – Computer Assisted Instruction* та *CBT – Computer-Based Teaching*), а також омонімії (омографи): *ELT (English Language Training)* або *ELT (English Language Teaching)*. Кожна ТПГ характеризується тематичною цілісністю, логічністю і чіткістю, завдяки спільним поняттєвим ознакам її складників. Однак інші характеристики абрєвіатур (моделі термінотворення, структурні характеристики, способи перекладу) потребують подальшого вивчення, в чому і вбачаємо перспективу даного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіна Н. С. Основні класифікаційні ряди в українській лінгводидактичній термінології. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(1). С. 145–149.
2. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» / за ред. І. Фаріон. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017, № 869. 114 с.
3. Герасімова О. М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2016. № 22. С. 180–182.
4. Коваль Р., Тиравська О. Проблеми перекладу термінології реабілітації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017, № 869. С. 39–46.
5. Козак Л. В. Тематична структура української технічної термінології. – Режим доступу: <http://ukrmova.com.ua/2011/Artcl15.pdf>. (дата звернення: 23.04.2020)
6. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 19 с.
7. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць Інституту української мови НАНУ / за ред. В. Л. Іващенко. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2017, №4. 320 с.
8. Халіновська Л. А. Тематичні групи на позначення назв літальних апаратів та повітряних суден в українській авіалексичі. – Режим доступу: http://term-in.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=19&lang=uk. (дата звернення: 22.04.2020).
9. Харчук Л. В. Тематична класифікація українських електроенергетичних термінів. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2(2). С. 72–77.
10. Черноватий Л. М., Ковальчук Н.М. Тематична класифікація англійських абрєвіатур назв організацій у сфері навчання мов. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов, Вип. 91. С. 198–204.
11. Шматко І. В. Особливості системної організації українських бджільницьких термінів за тематичними і лексико-семантичними групами. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. – Київ : Інститут української мови НАНУ, 2015. Вип. 3(2). С. 198–210.
12. Acronyms Related to TESL. Internet TESL Journal. URL: <http://www.Iteslj.org> > acronyms (Last accessed: 24.04.2020).
13. al-Qinai J. Abbreviation and Acronymy in English Arabic Translation. Meta. 2007. Vol. 52, N 2. P. 368–375. <https://doi.org/10.7202/016082ar>
14. Belda J. R. Translating Computer Abbreviations from English into Spanish: Main Types and Problems. Meta. 2004. Vol. 49, N 4. P. 920–929.
15. Fijo Leyn M. I., Fuentes Luque A. A Corpus-based Approach to the Compilation, Analysis, and Translation of Rural Tourism Terms. Meta, 2013. Vol. 58, N 1. P. 212–226. <https://doi.org/10.7202/1023817ar>
16. Gehenot D. Le sigle : aperçu linguistique. Meta. 1975. Vol. 20, N 4. P. 271–307.
17. Myers H. Some Abbreviations for Energy Units in France. Meta. 1974. Vol. 19, N 4. P. 203–205. <https://doi.org/10.7202/003685ar>
18. Nicaise L. On Going Beyond the Literal: Translating Metaphorical Conceptualizations in Financial Discourse. Meta. 2011. Vol. 56, N 2. P. 407–423. <https://doi.org/10.7202/1006184ar>
19. Resche C. Equivocal Economic Terms or Terminology Revisited. Meta. 2000. Vol. 45. N 1. P. 158–173. <https://doi.org/10.7202/003940ar>
20. Richards J. C., Schmidt R. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Basingstoke : Longman, 2010. 644 p.
21. Rodríguez González F. Morphovariation and Synonymy of Acronyms. Meta. 1993. Vol. 38, N 2. P. 275–292. <https://doi.org/10.7202/002941ar>
22. The Common European Framework of Reference for Languages. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 260 p.
23. Wakabayashi J. Teaching Medical Translation. Meta. 1996. Vol. 41, N 3. P.356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>

REFERENCES

1. Borodina, N. S. (2013). Osnovni klasyfikatsiini riady v ukrainskii lnhvodydaktychnii terminolohii [Principal classification categories un Ukrainian language teaching terminology]. *Terminolohichnyi visnyk [Terminological Messenger]*, 2(1), 145–149. (in Ukrainian)
2. Farion, I. (ed.). (2017). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii» [National Lviv Polytechnic University Messenger. Problems of Ukrainian Terminology], 869. Lviv : Lvivska Politekhnikha Publ. (in Ukrainian)
3. Herasimova, O. M. (2016). Osoblyvosti perekladu terminiv (na prykladi prykordonnoho dyskursu). [Specifics of terminology translation (on the material of Border Guards discourse)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia [Scholarly Messenger of International Humanitarian University. Philology Series]*, 22, 180–182. (in Ukrainian)
4. Koval, R., Tyravska O. (2017). Problemy perekladu terminolohii reabilitatsii [Problems of rehabilitation terminology translation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii» [National Lviv Polytechnic University Messenger. Problems of Ukrainian Terminology], 869. 39-46. (in Ukrainian)
5. Kozak, L. V. *Tematychna struktura ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii [Thematic structure of Ukrainian technological terminology]*. Available at: <http://ukrmova.com.ua/2011/Artcl15.pdf>. (in Ukrainian)
6. Lepekha, T. V. (2000). *Leksyko-semantichni ta slovotvirno-strukturni osoblyvosti sudovo-medychnoi terminolohii: Avtores. diss. kand. filol. nauk [Lexical, semantic, word-formation and structural specifics of forensic terminology. Cand.phil.sci. diss. synopsis]*. Dnipropetrovsk. (in Ukrainian)
7. Ivashchenko, V. L. (ed.). (2017). *Terminolohichnyi visnyk [Terminological Messenger]: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu ukrainskoi movy NANU [Journal of scholarly papers of the Ukrainian Language Institute, Ukrainian National Academy of Sciences]*, 4. Kyiv, Instytut ukrainskoi movy NANU Publ. (in Ukrainian)
8. Khalinovska, L. A. *Tematychni hrupy na poznachennia nazv litalnykh aparativ ta povitrianykh suden v ukrainskii avialeksytsii [Thematic groups to indicate aircraft and other air vehicles in Ukrainian aviation terminology]*. Available at: http://term-in.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=19&lang=uk (in Ukrainian)
9. Kharchuk, L.V. (2013). *Tematychna klasyfikatsiia ukrainskykh elektroenerhetychnykh terminiv [Thematic classification of Ukrainian terminology in electric power production]*. *Terminolohichnyi visnyk [Terminological Messenger]*, 2(2), 72–77. (in Ukrainian)
10. Chernovatyi, L. M., Kovalchuk, N.M. *Tematychna klasyfikatsiia anhlomovnykh abreviatur nazv orhanizatsii u sferi navchannia mov. [Thematic classification of English abbreviations for language teaching organizations]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Roman and German Philology. Methods of Foreign Language Teaching]*, 91, 145-149 (in Ukrainian).
11. Chorna, O. V. (2017). *Pryntsypy systemnoho analizu ukrainskykh podatkovykh terminiv [Principles of tax terminology systemic analysis]*. *Terminolohichnyi visnyk [Terminological Messenger]*, 4. 198–204. (in Ukrainian)
12. Shmatko, I. V. (2015). *Osoblyvosti systemnoi orhanizatsii ukrainskykh bdzhilnytskykh terminiv za tematychnymy i leksyko-semantycznymy hrupamy [Specifics of bee-breeding terminology systemic organization into thematic and lexical-semantic groups]*. *Terminolohichnyi visnyk [Terminological Messenger]*, 3(2). 198–210. (in Ukrainian)
13. *Acronyms Related to TESL*. *Internet TESL Journal*. Available at: <http://www.Iteslj.org> > acronyms
14. al-Qinai, J. (2007). *Abbreviation and Acronymy in English Arabic Translation*. *Meta*, 52 (2), 368–375. <https://doi.org/10.7202/016082ar>
15. Belda, J. R. (2004). *Translating Computer Abbreviations from English into Spanish: Main Types and Problems*. *Meta*, 49(4), 920–929.
16. Fijo Leyn, M. I. and Fuentes, Luque A. (2013). *A Corpus-based Approach to the Compilation, Analysis, and Translation of Rural Tourism Terms*. *Meta*. 58 (1), 212–226. <https://doi.org/10.7202/1023817ar>
17. Gehenot, D. (1975). *Le sigle : aperçu linguistique*. *Meta*, 20 (4), 271–307.
18. Myers, H. (1974). *Some Abbreviations for Energy Units in France*. *Meta*, 19 (4), 203–205. <https://doi.org/10.7202/003685ar>
19. Nicaise, L. (2011). *On Going Beyond the Literal: Translating Metaphorical Conceptualizations in Financial Discourse*. *Meta*, 56 (2), 407–423. <https://doi.org/10.7202/1006184ar>
20. Resche, C. (2000). *Equivocal Economic Terms or Terminology Revisited*. *Meta*, 45 (1), 158–173. <https://doi.org/10.7202/003940ar>
21. Richards, J. C., and Schmidt R. (2010). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Bungay : Longman.
22. Rodríguez González, F. (1993). *Morphovariation and Synonymy of Acronyms*. *Meta*, 38 (2), 275–292. <https://doi.org/10.7202/002941ar>
23. *The Common European Framework of Reference for Languages* (2018). Cambridge : Cambridge University Press.
24. Wakabayashi, J. (1996). *Teaching Medical Translation*. *Meta*, 41(3), 356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Черноватый Леонид Николаевич – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

Ковальчук Наталья Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: n.m.kovalchuk@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9483-4297>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kovalchuk

Chernovaty Leonid – DrSci (Pedagogy), Full Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

Kovalchuk Natalia – PhD (TEFL), Associate Professor, Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: n.m.kovalchuk@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9483-4297>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Kovalchuk

УДК 81'25'42'373.2'373.46:793.7

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-19

Енциклопедія перекладознавства – всеукраїнський громадський проєкт

Степанова А. А.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та перекладу Університету імені Альфреда Нобеля; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1235-8029>; е-пошта: dh.afip@duan.edu.ua

(Дніпро)

Рецензія на перший том «Енциклопедії перекладознавства» в перекладі українською мовою.

Ключові слова: переклад, перекладознавство, історія перекладу, теорія перекладу.

Степанова А. А. Энциклопедия переводоведения – всеукраинский общественный проект. Рецензия на первый том «Энциклопедии переводоведения» в переводе на украинский язык.

Ключевые слова: перевода, переводоведение, история перевода, теория перевода.

Stepanova A. Handbook of Translation Studies – all-Ukrainian public project. The review on the Ukrainian translation of the world-famous *Handbook of Translation Studies*.

Keywords: translation, translation studies, history of translation, theory of translation.

Енциклопедія перекладознавства / пер. з англ.,
за ред. О.А.Кальниченка та Л.М.Черноватого. Том 1.
Вінниця : Нова книга, 2020. 552 с.

Неординарна подія в українській філології – вінницьке видавництво «Нова книга» презентувало переклад українською мовою першого тому всесвітньо відомого чотиритомника *Handbook of Translation Studies* (редактори Ів Гамб'є та Люк ван Дорслар). В українському перекладі це видання слушно названо «Енциклопедією перекладознавства», зважаючи на його обсяг та діапазон тематичних статей – тільки перший (із чотирьох) том містить 74 статті, що займають 552 сторінки формату 70x100/16.

Варто підкреслити, що хоча електронний переклад окремих статей чотиритомника і раніше виконувався багатьма мовами (див. відповідний сайт відомого видавництва літератури з перекладознавства «Бенджамінз»), публікацію українського повного перекладу згаданої праці у паперовій формі здійснено першим у світі. Це сталося завдяки ініціативі офіційного координатора проєкту Олександра Кальниченка, об'єднавчим зусиллям Всеукраїнської спілки викладачів перекладу (президент – Леонід Черноватий), яка залучила до реалізації проєкту викладачів спеціалізованих кафедр університетів України, та підтримці видавництва «Нова книга», що провело переговори з видавництвом

«Бенджамінз», одержало дозвіл на публікацію перекладу українською мовою й успішно здійснило його. Левову частку перекладів виконано на громадських засадах викладачами кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна (зав. кафедри Олександр Ребрій) та кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка (зав. кафедри Роксолана Зорівчак). Проте участь у перекладах окремих статей викладачів фахових кафедр інших університетів (Київський імені Бориса Грінченка, Центральноукраїнський імені Володимира Винниченка, Львівська політехніка, Східноєвропейський національний, Харківський гуманітарний «Народна українська академія», Дніпровський імені Альфреда Нобеля) робить цей проект загальноукраїнським і вартим наслідування. Перелік університетів, репрезентованих у наступних томах, є ще довшим.

Тематика статей першого тому відзначається широким діапазоном. Розглядаються базові поняття перекладознавства, такі як «переклад», «перекладознавство», «автопереклад», «адаптація», «трансферні студії» тощо; аналізується історія перекладу у філогенезі та онтогенезі, зокрема, різні моделі перекладознавства – від дескриптивної, прикладної й інтерпретативної до когнітивної та функціональної; тлумачяться такі суперечливі поняття як релевантність, норми, одиниці і стратегії перекладу, його множинність, відкритість і закритість; вивчаються зв'язки перекладознавства з різноманітними науками – від герменевтики, мультлінгвізму і семіотики до етики, етнографії і філософії; окреслено широкий спектр проблем художнього перекладу, включаючи полісистемну теорію, постколоніальні літератури, цензуру й особливості передачі різножанрових творів; розбираються питання спеціалізованого (від політичного до юридичного) та різних видів усного перекладу, включаючи й такі його менш частотні варіації як дублювання, субтитрування та сурдопереклад; детально

оглядаються ситуації перекладу із застосуванням інформаційних технологій, в тому числі автоматизованих і машинний переклад, корпуси та локалізація. Не залишилися поза увагою й такі питання як нетворкінг та волонтерська діяльність перекладачів, інструменти дослідження процесу перекладу, визначення його якості, типологія перекладацьких помилок, методика викладання перекладу та його роль у навчанні іноземних мов.

Видання є своєчасним, оскільки певним чином компенсує тимчасову відсутність подібної довідкової літератури українською мовою, створює сприятливі передумови для обговорення відповідних проблем на лекціях і семінарах із студентами та аспірантами, а також їх вивчення в межах студентських, аспірантських і пост-дисертаційних досліджень.

Матеріал статей першого тому дозволяє читачам познайомитися з теоретичними поглядами провідних Західних перекладознавців, серед яких такі відомі постаті як британські дослідники Мері Снел-Горнбі, Дороті Келлі, Кірстен Малмк'єр і Крістіна Шефнер, французькі – Даніель Гуадек і Маріана Ледерер, іспанські – Ампаро Уртадо Альбір і Фабіу Альвес, Ів Гамб'є (Фінляндія), Люк ван Дорслар (Бельгія), Крістіана Норд (Німеччина), Алешандра Асіш Роза (Португалія), та багато інших.

Перший том «Енциклопедії перекладознавства» має поважний обсяг як за кількістю сторінок (45,67 ум. друк. арк.), так і за тематикою (74 статті). Книга відзначається високою поліграфічною якістю: тверда обкладинка, ефектний дизайн, вдале поєднання кольорів, білосніжний офсетний папір і офсетний друк – за це варто відзначити видавництво «Нова книга».

Таким чином, перший том «Енциклопедії перекладознавства» є корисним і своєчасним виданням, яке, разом із наступними трьома томами, забезпечить потужне джерело корисної інформації для українських студентів, аспірантів і перекладознавців. Даний проєкт є вдалим прикладом громадської ініціативи і, безумовно, заслуговує не тільки на моральну, але й на фінансову підтримку з боку Міністерства освіти і науки України.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Степанова Анна Аркадьевна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології і перекладу, Університет імені Альфреда Нобеля; e-mail: dh.afip@duan.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1235-8029>

Stepanova Anna – Doctor of Philology, Professor, Professor at English Philology and Translation Department, Alfred Nobel University; e-mail: dh.afip@duan.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1235-8029>

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
Серія "Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов"**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі іноземної філології, перекладознавства, методики викладання іноземних мов та перекладу, фахової підготовки майбутніх перекладачів. Журнал виходить двічі на рік: у грудні та червні.

Мова рукопису: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, китайська.

Обсяг основного тексту статті: 9 – 10 сторінок.

Термін подання рукописів: до 30 березня (у червневий випуск) та до 30 вересня (у грудневий випуск) щорічно.

Рукопис надсилається на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com

Бази реферування та індексування Вісника:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

– стаття надсилається у редакції Word 97-2003 без автоматичних переносів слів на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com;

– індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

– відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами жирним шрифтом прізвище, ініціали автора (розмір шрифту 14). Наступний рядок: науковий ступінь, вчене звання, посада, установа. Наступний рядок: RESEARCH GATE. Наступний рядок: у дужках – назва міста.

Приклад оформлення:

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СИСТЕМ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ
НА ЯКІСТЬ ПИСЬМОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-ПОЧАТКІВЦІВ**

Ольховська А. С.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

(Харків)

– анотації (кожна 1800 знаків, включно з ключовими словами, розміщеними за абеткою на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації розміщують прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові напівжирним шрифтом (окрім анотації тією мовою, якою написано статтю). Анотація має бути чітко структурована та стисло містити ті ж самі розділи, що присутні у статті: вступ, теоретичні основи дослідження, методи дослідження, результати дослідження, висновки та перспективи подальших досліджень.

– структура статті, як правило, включає розділи, які містять:

1. ВСТУП (INTRODUCTION) – *обов'язковий розділ*: постановка проблеми; актуальність дослідження; аналіз останніх досліджень і публікацій для виділення невирішених раніше питань; мета, завдання (aims / tasks / objectives) статті. Опціонально – об'єкт, предмет, матеріал дослідження.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ (THEORETICAL BACKGROUNDS) – *необов'язковий розділ*.

3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ (METHODS) – *необов'язковий розділ*.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ (FINDINGS) – *обов'язковий розділ*: Даються відповіді на кожне поставлене автором питання; результати обґрунтовуються, ілюструються прикладами, таблицями, малюнками.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH) – *обов'язковий розділ*: узагальнення отриманих результатів, їх теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом та нумеруються.

– основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

– при використанні спеціальних шрифтів та символів або при наявності ілюстрацій їх подають відокремленими файлами;

– ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки;

– посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки.

ЛІТЕРАТУРА друкується жирним шрифтом великими літерами посередині. Нижче в підбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із з урахуванням нормативних положень ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: <http://foreign-languages.karazin.ua/documents/268bbb17863baba3875e22fe24bb615e.pdf>

Список джерел ілюстративного матеріалу не виноситься окремо, усі ілюстративні джерела включаються у загальний список літератури.

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформлюється двічі: спочатку за вимогами МОН України як **ЛІТЕРАТУРА (LITERATURE** для англomовної статті), потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом по центру без двокрапки в кінці) наводиться

Ненумерований алфавітний список усіх джерел за таким зразком, відповідним APA-style 6:

ДЛЯ ВИДАНЬ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИМИ МОВАМИ:

Стаття:

Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina*. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33–38 (in Russian)

Електронне джерело:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. *Neftyanoe khozyaistvo – Oil Industry*, 11. Available at: <http://www.opus>

Матеріали конференції:

Zagurenko, A.A. (2002). Economic optimization. *Trudy 6 Mezhdunarodnogo Simposiuma*, 21–23 April 2002 Kyiv. [Proc. 6th Int. Symp. 21-23 April 2002, Kyiv]. Kyiv, 267–272.

Книга:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]*. Kyiv: Nauka Publ.

Дисертація:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian)

Автореферат дисертації (dokt./kand.):

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kyiv (in Ukrainian)

Російська транслітерація: <http://www.translit.ru>

Українська транслітерація <http://translit.kh.ua/>

ДЛЯ ВИДАНЬ ІНОЗЕМНОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ МОВОЮ

Книга одного автора:

Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.

Книга БЕЗ автора, під редакцією:

Lakoff, G. (ed.) (1980). *Title of the book*. Chicago: Chicago University Pres.

Книга кількох авторів:

Jung, C., and Franz, M. (1964). *Man and his symbols*. New York: Doubleday Publ.

Стаття:

Author, A.A., Author, B.B., and Author, C.C. (2005). Title of the article. *Title of the journal*, 10(2), 49–53.

Розділ у книзі:

Shuman, A. (1992). Entitlement and authoritative discourse. In: J.H. Hill and J.T. Irvine (eds.). *Responsibility and evidence in oral Discourse*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 135–160.

Підрядкові виноски не допускаються.

Транслітерування назв статей рекомендується здійснювати автоматично на сайті <http://translit.kh.ua> (для української) та <http://www.translit.ru> (для російської мови).

В окремому файлі подаються **трьома мовами (українською, російською, англійською)** відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони. Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE, які наводяться у журналі. Надання посилань на профілі є обов'язковою умовою!

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО АВТОРА:

Ташченко Ганна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Ташченко Анна Владимировна – кандидат филологических наук, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Tashchenko Ganna – Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Тел.:

e-mail:

Домашня адреса:

Відомості про авторів разом з рукописами статей надсилаються на електронну адресу: visnyk.inozemnamova@gmail.com

У разі отримання позитивної рецензії автор одержує лист з повідомленням про затвердження статті до публікації та вказаною сумою грошового внеску за публікацію.

Подані матеріали не повертаються.

Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статті, що не відповідають усім зазначеним вимогам.

Редколегія

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 92

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською, німецькою мовами

Підписано до друку 29.12.2020. Формат 60x84/8. Обл. вид. 26,63. Ум. друк. арк. 21,30.
Тираж 80 пр. Ціна договірна.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32